СРПСКА КРАЉЕВСКА АКАДЕМИЈА

СРПСКИ ЕТНОГРАФСКИ ЗБОРНИК

КЊИГА ЧЕТРНАЕСТА

14

ОБИЧАЈИ НАРОДА СРПСКОГА

КЊИГА II.

12 ...

УРЕДИО

Д-р ТИХ. Р. ЂОРЂЕВИЋ

У БЕОГРАДУ

ШТАМПАНО У ДРЖАВНОЈ ШТАМПАРИЈИ КРАЉЕВИНЕ СРБИЈЕ

1909

Цена 4 дин.

У књижарницама Мите Стајића, Св. Цвијановића и Г. Кона у Београду могу се добити

ИЗДАЊА СРПСКЕ КРАЉЕВСКЕ АКАДЕМИЈЕ

1. Глас. Књ. I—LXXVIII и LXXX.

Први разред (1—31): III, VI—IX, XI, XIX, XXI, XXIII, XXVI XXVII, XXIX, XXXIII, XXXIV, XLI, XLVI, L, LI, LIV, LVI, LVII, LIX, LXI, LXIII, LXV, LXVII, LXIX, LXXI, LXXIII, LXXV и LXXVII.

Други разред (1—47): I, II, IV, V, X, XII—XVIII, XX, XXII, XXIV, XXV, XXVIII, XXX—XXXII, XXXV—XL, XLII—XLV, XLVII —XLIX, LII, LIII, LV, LVIII, LX, LXII, LXIV, LXVI, LXVIII, LXX, LXXII, LXXIV, LXXVI, LXXVIII и LXXX.

Цене су: I, II, VIII, X—XII, XV—XX, XXV, XXVIII, XXIX, XXXII, XXXIV, XXXVII, XLII, св. по 1; XIII, XLVI и LIII по 1·50; XXIV, LI, LII, LIV—LXXVIII и LXXX св. по 2; XIV 2·50; осталима по 0·50 динара.

2. Споменик. Књ. I—XLIII, XLV—XLVIII.

Први разред (1—7): I, XII, XXXII, XXXV, XL, XLIII и XLVI.

Други разред (1—37, 39—41): II—XI, XIII—XXXI, XXXIII, XXXIV., XXXVI—XXXIX XLI, XLII, XLV, XLVII и XLVIII.

Цене су: VII, VIII, XVI по 0·50; I, IV, V, XX, XXVI—XXX по 1. IX, XXV, XXXII и XL по 1·50; VI, X, XIV, XV, XVIII, XIX, XXI, XXII, XXIV., XXXIII—XXXIX, XLV—XLVIII. по 2; XXXI 2·50; II и XXIII по 3; XI, XIII, XVII, XLI по 4; III и XII по 5 дин.; — XLII 6 дин.

3. Годишњак. Књ. I—XXII; цена: I, IX, XIV—XVI, XVIII, XIX--XXII по 1 дин., XV. — 1·50 осталима по 0·50 дин.

4. Српски етнографски зборник. Књ. I—XIV.

Књ. I *Живот Срба сељака*, написао М. Ђ. Милићевић. Друго прерађено и попуњено издање. 1894. Цена 2 дин.

Књ. II. *Старинска српска јела и пића*, од Симе Тројановића. 1896 Цена 1 дин.

Књ. III. *Српске народне песме и игре с мелодијама из Левча.* Из народа прикупио Тодор М. Бушетић; музички приредио Стеван Ст. Мокрањац. Београд, 1902. Цена 2 динара.

Књ. IV. *Насеља српских земаља.* Уређује Д-р Ј. Цвијић. I. књига. 1. *Антропогеографски проблеми Балканскога Полуострва*, од д-ра Ј. Цвијића; 2. *Доње Драгачево*, од Јов. Ердељановића; 3. *Средње Полимље и Потарје*, од Петра Мркоњића; и 4. *Дробњак*, од Свет. Томића. С првом свеском *Атласа*. Цена 6·50 динара.

Књ. V. *Насеља српских земаља.* Уређује д-р Ј. Цвијић. II. књига: 1. Увод д-ра Ј. Цвијића; 2. *Љубићска села*, од Рад. М. Илића; 3. *Врањска Пчиња*, од Ристе Т. Николића; 4. *Млава*, од Љуб. Јовановића; 5. *Левач*, од Тод. М. Бушетића; 6. *Васојевићи у црногорској граници*, од попа Богдана Лалевића и Ивана Протића; 7. *Вишеградски Стари Влах*, од попа Стјепа Трифковића; 8. *Билећске Рудине*, од Ј. Дедијера; 9. *Околина Београда*, од Ристе Т. Николића; 10. *Шума, Површ и Зупци у Херцеговини*, од Обрена Ђурића — Козића. С другом свеском *Атласа* Београд, 1903. Цена 14 дин

СРПСКА КРАЉЕВСКА АКАДЕМИЈА

СРПСКИ ЕТНОГРАФСКИ ЗБОРНИК

КЊИГА ЧЕТРНАЕСТА

ОБИЧАЈИ НАРОДА СРПСКОГА

КЊИГА II.

УРЕДИО

Д-р ТИХ. Р. ЂОРЂЕВИЋ

У БЕОГРАДУ

ШТАМПАНО У ДРЖАВНОЈ ШТАМПАРИЈИ КРАЉЕВИНЕ СРБИЈЕ

1909

СРПСКИ ЕТНОГРАФСКИ ЗБОРНИК

ИЗДАЈЕ

СРПСКА КРАЉЕВСКА АКАДЕМИЈА

КЊИГА ЧЕТРНАЕСТА

ОБИЧАЈИ НАРОДА СРПСКОГА

КЊИГА ДРУГА

У БЕОГРАДУ

ШТАМПАНО У ДРЖАВНОЈ ШТАМПАРИЈИ КРАЉЕВИНЕ СРБИЈЕ

1909.

ОБИЧАЈИ
НАРОДА СРПСКОГА

КЊИГА ДРУГА

УРЕДИО

Д-р ТИХ. Р. ЂОРЂЕВИЋ

У БЕОГРАДУ

ШТАМПАНО У ДРЖАВНОЈ ШТАМПАРИЈИ КРАЉЕВИНЕ СРБИЈЕ

1909.

САДРЖАЈ

ЧЕТРНАЕСТЕ КЊИГЕ ЕТНОГРАФСКОГ ЗБОРНИКА

СТРАНА

СРПСКИ НАРОДНИ ОБИЧАЈИ

УВОД.

Обичаји су једног људског друштва резулат свију прилика од којих зависи и у којима живи. Самом расом и њеним диспозицијама, географским приликама, спољним природним условима, обликом економије, друштвеним односима, културном висином, моралним схватањем и религиозним погледима условљен је у свакоме друштву извесан ред по коме живи. Такав се ред као навика стално одржава и понавља, док најзад не пређе тако рећи у крв и не постане саставни део бића дотичнога друштва — његова одлика и карактеристика, која га као језик, одело, религија и друге особине издваја од других друштава или група људских. Томе се реду сваки члан друштва, као по нагону, потчињава и традицијом га чува као правило које све регулисава, и ако нигде није написано и утврђено, нити је ко на њега нарочито дао пристанак и обавезу. Такав ред, који нарочито код примитивних друштава има врло велику моћ, и који регулише и влада унутрашњим и спољним приликама и односима друштвеним, то су *обичаји*. „Обичај је друга нарав (природа)“, и „Што је од обичаји, то је од закона“, лепо кажу свему реченом у прилог пословице до којих се дошло искуством и познавањем ствари[1]).

О творцима појединих обичаја у једноме народу може бити исто толико говора, колико и о творцима

---

[1]) Gj. Daničić, Poslovice, Zagreb, 1871. стр. 87 и 122.

народних песама, приповедака, игара и других општих творевина народних. Један пут постали, обичаји се саображавају приликама и потребама и постају општа својина целога народа, где год има потребе и услова за њих, и трају све донде, докле се не измене потребе и услови, па чак још и за дуго после тога.

Различити су мотиви постанку појединих обичаја. Неки су постали из природне потребе. Недовољност плодног или неплодност земљишта у неким су земљама нагнале људе на редуцирање становништва, на обичај убијања новорођенчади и стараца, да би се остали могли исхранити. Код номадских и ратничких народа су сувишна деца, болесници и старци сметња за угодну и лаку покретљивост, отуда је у њих обичај, да сувишну децу, болеснике и изнемогле старце убијају или остављају на милост и немилост судбине. Многи су обичаји религиозног порекла, а поникли су било из схватања било из култа: богомоље, жртве, подушја итд. Многи су постали из социјалних разлика међу људима: клањање, указивање поштовања и сличне ствари биле су некад у обичају као права збиља, која се вршила било што се изискивала, било из удварања. Данас су то само обичаји без стварне потребе и подлоге. Неки су резултат узајамних односа у друштву: правни обичаји; неки искуства: медицински обичаји. Многи су произишли из успомена на славна дела, победу ослобођење и слично: Такав је случај код неких брђанских и црногорских племена; нпр. код Куча цело племе слави као своју општу славу Шћепан дан, 2. авуста, због тога што су тога дана одржали славну победу над Турцима на Малом Орљеву 1688. године[1]. Многим пак обичајима није тако лако ући ни у суштину ни у порекло.

[1]) Др. Ј. Ердељановић, Кучи, племе у Црној Гори, Српски Етнограф. Зборник, књ. VIII стр. 302.

Већ по овоме, што је довде речено, наш је народ од свога постанка морао имати својих обичаја, као производ свега онога, што је условљавало његов живот и његово кретање у животу, и што је најзад као обичај постало национална одлика његова.

Као тековина која дубоко залази у биће једнога народа, и која му даје једну нарочиту и значајну особину, обичаји се врло дуго и врло упорно одржавају, као нешто своје, на што се навикло и без чега се не може. „Боље је да село пропадне него у селу обичај" и „Боље је земљу продати него јој обичај изгубити", веле наше народне пословице[1]). Они се чувају и онда кад се њихови мотиви и циљеви временом потпуно забораве. У таквом случају они се врло често завију у какву мрачну и непознату тајанственост и настављају свој живот: било као свете ствари, заостале из старине, често пута поверене бризи свештеника; било као саставни део култа, са којим су многи обичаји од свога почетка у вези; било најзад и без икаквих видних разлога, просто за то, што тако *ваља* или *не ваља*. Многи обичаји чији је основ заборављен одржавају се као навика, као друштвена обавеза, као нешто конвенционално: скидање капе, клањање. Обичаји се одржавају чак и онда кад постану штетни. „Кафар се држи својих старих обичаја, и ако га муче као оков[2]". Велики део напорнога културнога рада човечанства употребљен је у борби противу обичаја, који су стекли дубокога корена у свима својим манифестацијама.

Због особине да се упорно држе, порекло је многих обичаја врло старо, па се на њима често пута могу

---

[1]) Вук С. Караџић, Српске народне пословице, Београд 1900, стр. 26 и 27.

[2]) Навод у Urgeschichte der Kultur von H. Schurtz, 1900, стр. 181. — Dr. Милан Јовановић-Батут је на маси примера показао штетност неких наших обичаја, који и данас живе у народу. (Здравље, год. I—1906 до IV—1909. у сваком броју у рубрици „Веровање — Гатање — Лечење: Неразложно и штетно").

видети, и ако временом измењена, делања, погледи и схватања врло давнашњих генерација. Дуготрајност обичаја чини те се на некима од њих могу видети врло јасно утицаји различитих сила, које су на њих деловале и давале им другојачи облик и карактер. Наша слава, првобитни фамилијарни култ, добила је са Хришћанством хришћански карактер, данас је пак у варошима само формалност. Хришћански утицај ју је, као што се на њој самој види, изменио, а култура ју је редуцирала. Због тога су обичаји драгоцено градиво за упознавање примитивне, давно изумрле, културе, а у исто време и свију утицаја, који су на њу деловали и на обичајима се задржали.

Али обичаји нису нешто вечито и непромењиво. Укрштањем расе, променом земљишта и природних услова, економије и религије, социјалном еволуцијом, културним напретком итд. обичаји се мењају, знатно штете, губе императивну моћ, док најзад не клону, ишчезну или се другима замене. Из истих су разлога и наши обичаји у току времена претрпели великих удара и промена. Доласком на ново земљиште, у другојаче географске и природне прилике, мешањем са другим народима, примањем њихове културе и Хришћанства, преласком из племенског живота у државни, писаним законима, робовањем Турцима, од којих је један део нашега народа примио Ислам, итд. и наши су обичаји претрпели знатних измена. Наши се обичаји често помињу у нашој старини[1]), али какав је био њихов

[1]) *Слава*, и ако не под тим именом, помиње се у Македонији још 1018. године, како је прославља војвода Ивац. (Љ. Ковачевић и Љ. Јовановић, Историја Српског Народа, Издање Срп. Књиж. Задруге, св. II. 1894. стр. 208. Б. А. Прокић, Војвода Ивац, најстарији историјски спомен о слави у Маћедонији, Браство, књ. IX и X, 1902., стр. 10 и 11). Слава се даље помиње 15. априла 1391. год.: Браћа Жупан Бељак и војвода Радич Санковићи куну се тога дана Дубровчанима поред осталога и својим крсним именом. (Ф. Миклошић, Monumenta Serbica стр. 219). — *Бадњак* се помиње у Дубровнику 1272, год. (Const. Jireček, Badnjak im XIII Jahrhundert. Archiv f. slav. Philo-

живот, које су промене претрпели у току времена, још се тачно не зна. То ће се моћи сазнати тек онда, кад се покупе, што је могућно више и исцрпније, данашњи обичаји нашега народа, кад се покупи све што се о нашим обичајима из прошлости зна, кад се наши обичаји пореде у историјском развитку са обичајима суседних народа и кад се проучи све што је на обичаје утицало и давало им овакву или онакву особину.

Црква хришћанска и државна организација и законодавство изгледа да су имали највећег утицаја на наше обичаје.

Црква се према обичајима различито понашала: Према некима је била равнодушна, такви су обичаји око стоке, земљорадње, економије у опште, и још неки који немају ничега са вером, или бар на први поглед немају; али је већину црква гледала себи да прилагоди и да им да̑ хришћански значај и обележје: слава, литија; или их је забрањивала: коледа, краљице[1]), стрижба деце[2]) итд.

---

logie, Bd. XV, 1893, стр. 456—457). *Отмица девојака* помиње се такође још у XIII веку. (Др. М. В. Смиљанић, Отмице, добеглице и трагови куповине девојака у Српскога Народа. Из „Гласа Срп. Крањ. Академије“, књ. LXIV, стр. 178). Обичаје: раскопавања вампира, позивања на суд, колективне одговорности итд. налазимо у Душановом Законику. (Ст. Новаковић, Законик Стефана Душана, Београд, 1898. чл. 20; 52. 71; 61. 89). У Душанов су Законик ушли многи народни правни обичаји. (Ibidem, стр. XLII—XLIII). — За обичај *побратимства* имала је наша стара црква нарочитих молитава. (Вук С. Караџић, Српски Рјечник код речи побратим; П. Срећковић, Чин братотворенију, Гласник Срп. Учен. Друштва, књ. 63, стр. 273—287. М. Ђ. Милићевић, Живот Срба сељака, Српски Етнографски Зборник, књига I, страна 108—110). Старину наших обичаја показују и до данас очувани стари српски обичаји у Срба Муслимана у Босни и Херцеговини. Они су примили Ислам пре четири и по века, али су се још из пре тога доба, из доба њиховог Хришћанства, одржали у њих многи обичаји. (М. С. Косановић, Црте из Босне, Гласник Срп. Учен. Друштва, књ. 69, стр. 248—258). У споменицима и списима новијих времена помени су обичаји много чешћи.

[1]) Тих. Р. Ђорђевић, Српске народне игре, Срп. Етногр. Зборник, књ. IX. стр. 43—44.

[2]) Зборник закона, уредаба и одредаба Архијерејског Сабора. Београд, 1900. стр. 146,

Државно законодавсто забранило је врло многе народне обичаје. Душанов Законик забранио је вађење људи из гробова и спаљивање[1]), свео је колективну одговорност браства, како је дотле било, на колективну одговорност куће или задруге[2]), забранио је збор себара[3]), који је дотле живео као обичајна народна институција, итд. Општим Закоником црногорским и брдским од 18. октобра 1798. године забрањује се отмица девојака и жена[4]), мегдани у којима се скупи свет и с једне и с друге стране и изгине[5]), освета[6]), итд. И законодавство од нашег ослобођења до данас ништило је много што шта из наших обичаја: отмица, варварства на седељкама итд.

Од коликог су утицаја на наше обичаје биле друге прилике данас се не може тачно рећи, али да није било без њих види се већ по томе, што нам обичаји нису једнаки у свему пространству нашега народа, што се у многима осећају туђи елементи, различити утицаји: економских, социјалних, верских итд. прилика. Но све ово тек има да се процени.

Неки су наши обичаји сами изумрли, те су заборављени а неки само још живе у народној успомени: убијање стараца[7]), чороје[8]), метање под гомилу[9]) итд.

*

Прво описивање наших народних обичаја отпочео је Вук С. Караџић. Он је у свој „Српски Рјечник" још

---

[1]) Ст. Новаковић, Законик Стефана Душана, чл. 20.

[2]) Ibidem, чл. 52 и 71.

[3]) Ibidem, чл. 69.

[4]) М. Медаковић, Законик ођби црногорски и брдски, Земун 1850. стр. 25.

[5]) Ibidem, 32.

[6]) Ibidem, 37.

[7]) Сима Тројановић, Лапот и проклетије у Срба, Београд 1898; „Караџић" за 1899. стр. 209 и за 1900 стр. 128—132; Zbornik za narod. život i običaje Južnih Slavena, књ. VIII, св. 2. стр. 173; Босанска Вила за 1907, стр. 61.

[8]) Вук С. Караџић, Српски Рјечник код речи *чороје*.

[9]) С. Тројановић, Лапот и проклетије, стр. 20 и даље.

1818. године унео код појединих речи, ради њиховога бољега објашњења, описе читавих народних обичаја. Требало је да прође још много времена од тада, па да се у опште обрати више пажње народним обичајима. Систематски пак рад на њиховоме скупљању и описивању, изузевши рад на Богишићевом Зборнику правних обичаја[1]), у нас још није организован, нити му је пут утрвен, и ако је било много покушаја за проучавање народа и његових одлика, где би дошли и обичаји[2]). Дела у којима су описивани народни обичаји нису још оно што се од Зборника народних обичаја тражи[3]). Сва су досадашња описивања обичаја

---

[1]) Zbornik sadašnjih pravnih običaja u Južnih Slovena, osnovao, skupio, uredio V. Bogišić knj. I, Zagreb 1874.

[2]) О покушајима рада на етнолошком проучавању нашега народа види: Tih. R. Gjorgjević, Zur Einführung in die serbische Folklore, Wien, 1902, стр. 23—29.

[3]) Главнија су дела која садрже српске народне обичаје:

Običaji kod Morlakah u Dalmaciji od S. Ljubića, Zadar, 1846.

Живот и обичаји Црногораца написао В. М. Г. Медаковић, Нови Сад 1860.

Белешке уз пут кроз пет окружија по Србији од М. Ђ. Милићевића, Београд 1862.

Опис Босне и Херцеговине од Томе Ковачевића, Београд 1865.

Путничка писма, I. Од Зворника до Крушевца, написао М. Ђ. Милићевић 1865.

Живот и обичаји народа српскога, описао их и за штампу приуготовио Вук Стеф. Караџић, Беч 1867.

Живот Срба сељака, (Прештампано из Гласника Српског Ученичког Друштва), Београд, I—1867; II—1873; III—1877.

Путничка писма с разних страна Србије о Србији, Београд 1868.

Адети босанских Турака, скупио Стеван Поповић, Ришњанин, Београд, 1869. године.

Песме и обичаји укупног народа српског, књ. I, Обредне песме; скупио Милош С. Милојевић. Београд 1869; II—1870.

Zbornik sadašnjih pravnih običaja u Južnih Slovena osnovao, skupio, uredio V. Bogišić, Zagreb 1874.

Кнежевина Србија, написао М. Ђ. Милићевић, Београд 1876.

Слава у Срба, написао М. Ђ. Милићевић (Оштампано из Годишњице Н. Чупића I) Београд 1877.

С Дунава над Пчињу, белешке уз пут од М. Ђ. Милићевића (Оштампано из Годишњице Н. Чупића, IV), Београд 1892.

Три главне народне свечаности: Божић, Крсно име и Свадба, написао Вук Врчевић, Панчево 1883.

или непотпуна у погледу целокупности обичаја појединих крајева из којих су скупљани: многи обичаји су остали незабележени; или су непотпуни и у ономе што је забележено: пропуштени су многи драгоцени детаљи. Досадашња скупљања обичаја у нас представљају фрагментарну грађу баш и за поједине крајеве из којих су неке нарочите збирке обичаја, а још више за целокупност Српске Земље. Ми немамо ниједан крај, чији би обичаји били тако испитани, да се из тога види целокупни обичајни живот његов. То се, на жалост, није постигло ни првом књигом „Обичаја народа српског" (Српски Етнографски Зборник, књ. VII)

Краљевина Србија, Нови Крајеви, написао М. Ђ. Милићевић, Београд 1884 године.

Sitte und Brauch der Südslaven von Dr. F. S. Krauss, Wien 1885.

Обычаи и пѣсни Турецкихъ Сербовъ. И. С. Ястребова, С. Петербургъ 1886.

Живот и обичаји Срба Граничара, скупио и за штампу приредио Никола Беговић, Загреб 1887.

Обычаи и пѣсни Турецкихъ Сербовъ. Второе изданіе, дополненное ихъ прозою. И. С. Ястребова. С. Петербургъ 1889.

Народне приповијести и пресуде из живота по Боки Которској, Херцеговини и Црној Гори, скупио Вук витез Врчевић. Дубровник 1890.

Volksglaube und religiöser Brauch der Südslaven von Dr. F. S. Krauss, Münster i. W. 1890.

Из својих успомена од М. Ђ. Милићевића (Оштампано из Годишњице Н. Чупића) I—1894; II—1895; III—1896; IV—1897.

Вертеп и звезда о Божићу како се носи, шта се говори, поје и приказује. Нови Сад 1896.

Из народа и о народу, пише Лука Грђић-Бјелокосић, I и II, Мостар. (Година није означена али судећи по III књизи, у којој су песме, и која је штампана 1898. год., ове су две прве изишле нешто пре ње).

Задружна кућа на селу од М. Ђ. Милићевића (Оштампано из Годишњице Н. Чупића). Београд 1898.

Život i običaji Muslimana u Bosni i Hercegovini, napisao A. Hangi, Mostar 1900.

Обичаји народа српскога, издаје Срп. Краљ. Академија, књ. I (Српски Етнографски Зборник, књ. VII), Београд 1907.

Slavische Volkforschungen von F. S. Krauss. Leipzig 1908.

Сем овога маса српских народних обичаја наштампана је у врло многим повременим списима и часописима: „Гласнику Срп. Учен. Друштва", „Летопису Матице Српске", „Српско-далматинском магазину", „Босанској Вили", „Гласнику Земаљског Музеја у Босну и Херцеговини", „Urquell-у", „Zborniku za narodni život i običaje Južnih Slovena", „Караџићу" итд. итд.

Српске Краљ. Академије, која садржи обичаје из три српска краја. И ту нису обухваћени сви обичаји тих крајева, нити је обраћена пажња на многе врло важне детаље појединих обичаја. Сем тога ту нема једнообразности у описивању обичаја различитих крајева, која је тако потребна ради упоредног проматрања и проучавања обичаја.

Да би се доскочило свима овим недостацима неопходно је било потребно приступити једном систематском описивању и издавању обичаја нашег народа.

Због тога сам још пре три године израдио једно кратко, али врло прегледно, *„Упутство за скупљање српских нардних обичаја“*, које овде, нешто мало измењено, саопштавам:

А. Стални обичаји преко године.

I. Година.

Од кад се рачуна да почне година и зашто се тако рачуна? Да ли почиње од Нове године или са пролећем или од Чистог понедеоника? Како се зове у народу дан кад почиње нова година?

Деоба године: Полгођа, од кад се до кад које рачуна и како се које зове? — Годишња времена, како се зову и од кад до кад трају? — Месеци, колико који траје и како се у народу зове (сечко, марта, марач, вељача, илинштак, миољски месец итд.), којим редом иду? — Недеље, којим редом иду и како се зову и зашто (првопосна, страсна, бела итд.)?

II. Остали периоди времена у години.

Меснице, Некрштени дани, Зајимњаци или Зајмљени дани, Велики пост итд.

(Напомена. — О години и сваком њеном делу казати све што се верује, прича и нарочито ради. Нпр. Некрштених дана верује се да Христос још није био крштен, те ноћу излазе некаква зла бића, због тога се тих дана ноћу не излази из куће. Исто тако забележити све песме и изреке, које се на поједине од ових периода времена односе).

III. Недеља, Седмица.

Шта се верује и казује о ком недељном дану? Који је дан срећан, који несрећан и зашто? Шта ког дана ваља радити а шта не? Има ли нарочитих изрека за поједине недељне дане или за све скупа?

IV. *Дан.*

Доба дана: поноћ, први петли, зора, свануће итд. Има ли у народу назив, којим се обухвата цео дан, тј. дан и ноћ заједно? Има ли назива за половину дана (чело, доплдадница)? Зли дани у години, зли петци, варовни дани и сличне ствари, које се односе на поједине дане. — Добри и рђави часови.

V. *Обичаји свакидањег живота.*

Устајање, облачење, умивање, молитве, оброци, почетак посла, одморци, спавање итд.

VI. *Народни календар и стални обичаји преко целе године.*

Овде долазе дан за даном како иду од почетка до краја године са означењем како се који у народу зове, зашто се тако зове, шта се ког дана као обичај ради, шта се о ком дану верује и прича.

(Дане који увек падају под исти датум забележити под дотични датум, а дане које не падају увек под исти датум забележити под датум оне године кад се описивање врши, али код сваког означити и кад иначе, по правилу, пада. — Најбоље је о сваком дану бележити баш онда кад пада, јер се тада и сам обичај може видети и најбоље се о њему може разабрати. На овај начин онај ко описује обичаје пратећи за годину дан за даном и бележећи о свакоме што има у народу, за годину може саставити читав народни календар и све шта се у народу ког дана ради, верује и прича).

В. Покретни обичаји.

I. *Рођење.*

Ту долазе сви обичаји који се односе на пород од зачетка до зрелости његове.

II. *Момаштво и девојаштво.*

III. *Брак.*

1. Женидба: отмицом, добегавањем девојке, куповином, прошевином, призећивањем и како се који од ових облика женидбе изводи од почетка до краја? — 2. Однос између мужа и жене (како једно друго зову, како се опходе, чувају итд.) — 3. Браколомство. — 4. Развод брака.

IV. *Слава и прослава (мала слава).*

V. *Сеоска слава. Заветина. Крсти. Литија.*

VI. *Болести, њихова имена и лечење. Предохране од болести. Амајлије. Урочице.*

VII. Смрт и погреб. Опис гробља, крстача и крстова. Подушја.
VIII. Вештачка сродства.

Кумство. Побратимство (отварање, метање крста, побратимство у невољи у опште). Усиновљење и слично.

IX. Положај женскиња, његов живот и дужности. Живот и дужност мушкиња.

X. Однос млађих према старијима и обратно.

XI. Задружни живот.

XII. Кућа.

Обичаји при бирању места за кућу, при постављању темеља, курбан, узиђивање. Покривање куће и поклони. Усељавање у кућу. Чуваркућа. Кућна змија. — Зграде око куће и на имању.

XIII. Верски живот.

Побожност. Причешћивање. Кад се народ моли Богу и како. Народне молитве. Заветовања.

XIV. Међусобни живот.

Поздрави. Позајмице. Гостовање. Шале. Свађе и мирења. Псовке. Погрдна имена (надимци) и слично.

XV. Забаве.

Игранке у селу на игришту. Сабори код цркава. Вашари, Посела.

XVI. Тежачки обичаји.

Спрега. Позајмица. Моба. Берба. Комишање кукуруза. Низање дувана. Подранци.

XVII. Технолошки обичаји.

Бојење (фарбање, машћење), грађење црепуља, креча, угља вина, ракије, катрана и свега што народ ван заната ради.

XVIII. Обичаји код појединих женских радова.

Прела или седељке. Рапила. Мобе.

XIX. Стока и сточарство.

Бачијање. Стрижба. Врачбине о стоци. Болести и лечење стоке. Предохрана од болести. Зараза код стоке (жива ватра)

XX. Лов и риболов.

Врсте животиња које се лове. Зашто се која животиња лови? Које се животиње не убијају и зашто? Врачбине о лову. — Врсте риба. Рибарске справе. Разни начини риболова. Обичаји и врачбине у рибарству.

XXI. Пчеларство.

XXII. Живинарство.

XXIII. Кирицилук.

XXIV. Печалба.

XXV. Обичаји при необичним природним појавама и веровања о њима.

Земљотрес. Грмљавина. Репата звезда. Млад месец. Помрачење сунца и месеца. Суша. Богомоља за кишу. Додоле и слично. Предзнаци времена.

Намера ми је била да овим „Упусвом“ скренем скупљачима пажњу на све прилике у којима се обичаји јављају. Наравно да би зависило од скупљача да их похватају и по реду изложеном у „Упуству“ изнесу. Разуман и вешт човек може на овај начин у једноме крају обичаје тако скупити, да ништа, што би било од вредности, не остане несмотрено и незабележено, — а то и јест циљ скупљања обичаја по појединим крајевима.

Да бих пробао како би се по моме „Упуству“ купили обичаји из једнога краја, ја сам га пре две и по године дао Г. Саватију М. Грбићу, учитељу у Бољевцу, да по њему скупи и опише обичаје из Бољевца и околних српских села, која су са севера затворена румунским селима а са запада, истока и југа географски издвојена. Г. Грбић је по њему, за две године, скупиоградиво, које се штампа у овој књизи Етнографског Зборника. Ја мислим да је њиме дат први систематски рад на скупљању наших обичаја у опште. Његов је рад потпунији од свију наших зборника обичаја и упогледу целокупности обичаја једнога краја и у погледу детаља. Морам поменути још да сам Г. Грбићу, и усмено у неколико махова, и писмено, давао обавештења, која нису могла ући у „Упуство“. Због тога овај зборник обичаја сад може у многоме да замени „Упуство“ и у исто време да послужи као образац другим скупљачима за њихове крајеве. Напомињем још да у

овом „Упуству" има ствари, које Г. Грбић није унео у свој зборник, јер их у његовом крају нема, као што је случај са: печалбом, кириџилуком итд. или са неким детаљима којих такође у његовом крају нема, као грађење катрана, луча, ћумура, што чини део технолошких обичаја; или делови других каквих обичаја; или најзад ствари које ми при грађењу првобитног „Упуства" нису пале на ум.

Неки обичаји нису ушли ни у „Упуство" нити овде у зборник обичаја Г. Грбића. То су они обичаји, који су сами собом толико пространи, да би мислим за њих требало засновати специјалне Зборнике. То су: правни, занатски, музички и слични обичаји. Од њих је где што овде ушло само толико, колико је потребно за разумевање појединих других обичаја.

*

Обичаје треба скупљати по областима, које чине засебне целине и у којима су обичаји, више или мање једнаки или слични. Као резултат различитих услова неједнаких на различитим местима, ни обичаји не могу бити свуда исти баш код једног и истог народа. Према областима и њиховој природи и обичаји се мењају. Области са другојачим земљиштем и климатским условима, са другојачом вером, економијом, културом итд. знатно се разликују међу собом, па је са свим природно да су у њима и обичаји различити. Другојачи су обичаји у планинским областима, а другојачи у равницама, другојачи су код Хришћана, а другојачи код Муслимана итд. баш једног истог народа. Због тога треба издвајати области као целине, више или мање једнолике, са засебним, више или мање једноликим, обичајима.

Али и кад се обичаји описују по областима, не може се узети да су у свима местима дотичних обла-

сти једнаки обичаји, нити се смеду обичаји једног места увек сматрати као обичаји целе области. Ту треба бити врло обазрив и уочити шта је за поједина места у погледу обичаја карактеристично. И ту обичаји према местима варирају: другојачи су обичаји по планинским селима а другојачи по равницама једне исте области, другојаче обичаје имају варошани, земљорадници, Хришћани, Срби итд., а другојаче сељаци, сточари, Муслимани, Румуни итд., другојаче старије становништво а другојаче — млађе итд. баш у истој области. Народне пословице имају у многоме право кад кажу: „У сваком селу свој закон"[1]), „Колико је села, толико је навичаја"[2]), „Свако село башка адет"[3]).

Због тога сваки скупљач мора, поред тога, што ће тачно обележити област из које скупља обичаје, још и описујући обичаје нарочито наглашавати, кад би нашао на какав обичај, који би био специјалност каквог места, братства, фамилије, народности, вере, занимања итд. Само на овај начин ће нам Зборници обичаја из појединих крајева давати пуну слику обичаја дотичнога краја, која може бити у многом погледу од интереса, а такви Зборници из свију српских крајева пуну слику обичаја Српских Земаља.

За скупљаче да учиним само још једну напомену. Они се не смеју апсолутно везати ни за „Упуство" ни за образац из овога Зборника обичаја, па да им то буде шаблон, који ће на дохват, по аналогији, тек форме ради, испуњавати. Они се морају одати на тачно констатовање само онога, што је у области коју испитују, на тачно описивање само онога што констатују, називајући сваку ствар и сваки појав именом како се у

[1]) Gj. Daničić, Poslovice, стр. 142.

[2]) Вук С. Караџић, Српске народне пословице, стр. 147.

[3]) „Караџић", лист за српски народни живот, обичаје и предање 1899., стр. 18.

дотичном крају или месту назива и исписујући песме изреке, бајања, молитве, здравице итд. само оним дијалектом, којим се у том крају изражавају. Њихови описи морају бити верно огледало само онога што је у њиховој области, без обзира на то што је то на другом месту, па макар то било и у „Упуству“, другојаче. Сем тога ма како се пространо писало „Упуство“ за скупљање обичаја и ма какав им се образац давао за углед, они не могу бити апсолутно згодни и потпуни за све области. Због тога скупљачима остаје да сами уоче и оне обичаје у областима из којих обичаје описују, којих ни у „Упуству“ ни у обрасцу нема, другим речма, да се потруде да дају све обичаје својих области и пуну слику њихову.

Нарочито се пак скреће пажња скупљача да разбирају о обичајима у старо доба и да их по казивању опишу. Ако их не могу описати, јер су им се појединости заборавиле, а оно бар да констатују који је обичај био у раније време а сад га више нема, и зашто га је нестало; да ли се који обичај изменио, па је сад другојачи и услед чега је настала промена, и најзад да ли има обичаја који су од скора и због чега су се јавили.

Било би врло корисно кад би се поједини карактеристични моменти из обичаја, поред тога што се описују, још и фотографисали. Тиме би слика њихова била много рељефнија. Исто би тако било врло корисно кад би се и све народне мелодије, биле оне од песама, нарицања или инструмената, а иду уз обичаје, ставиле у ноте.

*

Издајући Зборник српских народних обичаја Српска Краљ. Академија ће у њега уносити не само обичаје који данас живе у народу, већ и грађу и помене о нашим обичајима у старо време, те да се на тај начин

добије Зборник српских обичаја и из садашњости, и, колико је могућно, из прошлости. Томе у прилог ја сам у овој књизи Етнографског Зборника наштампао неколике карактеристичне помене наших обичаја из доба прве владе Кнеза Милоша (1815.—1839.), које сам исписао из Деловодних Протокола и аката наше Државне Архиве. И у другим Архивама и иначе рукописима има сличне грађе, којој би такође било најзгодније место у Етнографском Зборнику наше Академије и за чије разбирање и испитивање скрећем пажњу онима који су у могућности да до ње дођу. Нарочито мислим да би се нашло доста такве грађе о обичајима Срба у Угарској у Митрополијском Архиву, у епархијским, црквеним, општинским, магистратским, жупанијским и сличним Архивама и из даље и из ближе прошлости. И у старијим рукописима има грађе карактеристичне или за саме обичаје нашега народа, или за њихову прошлост или иначе, па би и њу ваљало прикупити у Етнографском Зборнику.

Тек онда кад будемо покупили што је више могућно градива о нашим обичајима и у садашњости и у прошлости, ми ћемо моћи приступити њиховоме правоме и потпуноме научноме испитивању, и тек онда ће нам они моћи дати истинских научних резултата, који се за сад са оволико грађе о обичајима, колико је имамо, ни из далека не могу ни назирати, а камо ли знати.

Др. Тих. Р. Ђорђевић

СРПСКИ НАРОДНИ ОБИЧАЈИ
ИЗ СРЕЗА БОЉЕВАЧКОГ

СКУПИО ИХ И ОПИСАО

САВАТИЈЕ М. ГРБИЋ

УЧИТЕЉ.

ПРЕДГОВОР

Овде описани обичаји покупљени су из вароши Бољевца и српских села око Бољевца: Кривога Вира, Јабланице, Мирова, Илйна, Добрујевца, Ласова, Врбовца и Планинице.

Између обичаја у вароши Бољевцу и обичаја у околним српским селима нема скоро никакве разлике, јер је Бољевац постао досељавањем из околних села тек око половине XIX века.

При описивању обичаја, увек сам се старао да сазнам што више, како су се обичаји вршили у старије време.

За основу „Сталних обичаја преко године“ држао сам се Календара за 1908. годину. Под датуме од те године стављао сам и покретне празнике, кад је који падао, али сам код сваког покретног празника означио и кад иначе, по правилу, пада.

Идеју, план и упуство за скупљање и описивање обичаја дао ми је Г. Д-р Тихомир Р. Ђорђевић. Он ми је и при раду дао врло многих писмених савета, обавештења и упустава, кад год ми је што било тешко схватити или кад год ми је што било нејасно. На свему труду сматрам за дужност изјавити г. Ђорђевићу срдачну благодарвост.

Саватије М. Грбић.

А.

Стални обичаји преко године

I. Година.

У Срезу Бољевачком народ рачуна годину од Ђурђева-дана па до другога Ђурђева-дана. Кад неко погађа слугу за годину, погађа га обично од Ђурђева-дана до Ђурђева-дана.

Година се дели на полгођа, а има их два: *Ђурђевско*, које траје од Ђурђева-дана па до Митрова-дана, и *Митровско*, које траје од Митрова-дана па до Ђурђева-дана.

Година се дели на годишња времена, којих има четири: *пролеће*, *лето*, *јесен* и *зима*. Пролеће траје од Младенаца (9. марта) па до Видова-дана (15. јуна); лето траје од Видова-дана па до Мале Богородице (8. септембра); јесен траје од Мале Богородице па до Св. Андреје (30. новембра); зима траје од Св. Андреје до Младенаца.

Година се дели на дванаест месеца, који се зову: јануар, фебруар или *велики сечко*, март, *марта* или *мали сечко*, или *дерикожа*, јер онда највише липсава стока, а нарочито млади јагањци. У народу има ова изрека: „Сечко сече, марта дере“. За овим долази април или *ђурђевски месец*, мај, јуни или *трешњар*, јули или *жетвар*; август или *госпођински месец*; септембер или *гроздобер*; октомбер или *листопад*; новембер или *мратињи месец* и децембер или *божићни месец* или *коледар*.

Још се година дели на педесет и две недеље. Неке недље имају своја нарочита имена. Тако недеља пред зимњом Задушном зове се *Урша*, *Шарена* или *Редовита недеља*, јер се те недеље не пости ни среда ни петак. За овом долази *Задушна недеља* или *Месопусна*, а за овом *Бела* или *Сиропусна* недеља. Прва недеља Великога поста зове се *Тудорова* или *Чиста*, друга — *Пачиста*, трећа — *Крстопоклона*, четврта — *Средопосна*, пета — *Глува*, шеста — *Цветна*, седма — *Велика* или *Страсна недеља*. Недеља ускршња зове се *Светла*, а за њом долази *Томина недеља*. Недеља у коју падају Тројице зове се *Русана* недеља. Остале недеље носе име празника, који пада те недеље, као Ђурђевска, Петровска, Илинска, Преображењска, Госпођинска итд.

Година има триста шесет и пет дана, а кад је преступна један дан више. Преступне године, по народном веровању, не треба садити виноград и воће, јер неће род доносити, биће све јалово. Неки опет саде воће и копају рупе за воћке, али све по једну рупу преступе, прескоче, јер је и година преступна.

Деца, која се роде преступне године, по народном веровању, не живе дуго.

II. Остали периоди времена у години.

1. Месница. — Меснице трају од Божића до Чистог понедеоника. Меснице нису увек једнаке. Ако Ускрс пада доцније, Меснице су дуже, ако пада раније, онда су краће. Меснице могу бити најдуже девет недеља, а најкраће седам недеља. Меснице се зову и *Месојеђе*. Остали дани кад се једе месо зову се *блажни дани*.

У Месојеђе се праве прошевине, свадбе и разне забаве, а у вароши се тада праве игранке (балови) и многе друге забаве и уживања. У Месојеђе иду пријатељи, кумови и остали сродници једни другима у госте.

2. Некрштени дани. Време од Божића до Богојављења зове се *Некрштени дани.* Народ вели да је тих дана Исус Христос био некрштен, па се зато ти дани тако зову. Народ верује да у те дане, од како се смркне, па док петли не запевају, владају зли дуси, У то доба нико се не креће никуд даље од куће. Народ тврдо верује да онај, ко би у то време путовао рђаво би прошао. Прича се како је неки човек у то време путовао, па су га целу ноћ, докле петли нису запевали, јашиле але и ђаволи. С тога сваки човек, који се у те дане затекао на путу, хита да за видела дође кући.

Дете које се роди у ове дане сматрају за несрећно и биће вечито болешљиво. Да би било срећно и дуговечно, мора сваке године у те дане носити са собом кошуљу, која је на камину изаткана. Та се кошуља гради овако. Попну се на камин две жене, основу неколико конаца па то наместе на камину и једна протне кроз њих неколико пута совељку (чунак), па је готово. После се то скине и да детету да у те дане носи са собом.

У ове дане жене не преду, не ткају, не перу, једино што плету.

Зајмљени дани. — Време од 1. марта до Младенаца зове се *Зајмљени дани.* Народ верује да су ови дани позајмљени од марта, и да је у те дане најгора лапавица. Тада, вели народ, с једне стране лонац ври, а с друге се мрзне. Како су ови дани позајмљени постоји у народу ова прича. Некаква баба пошла у ове дане да иде са козама на бачију у Стару Планину. Полазећи баба је на себе навукла девет кожуха. Кад је дошла у планину, време се промени, дуне север и стане падати ситна киша помешана са снегом. Баба ће тада рећи: „С . . . м сечка на брадечка, моји јарчићи све недорочићи!“ Кад то чује сечко, позајми од марта девет дана, па онда пусти лапавицу. Баби се умокри један кожух и она га баци. Лапавица је бивала све већа и већа и баба је све један

по један мокар кожух скидала, докле није и девети скинула. Најпосле се смрзне и скамени заједно са својим јарићима и козама. Народ верује да у Старој Планини и дан дањи стоји скамењена баба са својим козама, псом и бучком.

4. Врбопуц. — Чим врба заживи народ вели да је настао *Врбопуц*. Врбопуц се рачуна од Младенаца до Благовести.

Народ верује да се онда јавља јачи полни нагон код женскиња. Прича се како је некаква баба звала старца уз врбопуц, а он јој се одазвао чак у јесен кад је стигло вино говорећи: „Шта ми ти, бабо, оно јуче рече?“

5. Велики пост, Часни пост. — Од Чистог понедеоника па до Ускрса траје Велики пост, а то је пуних седам недеља. Овај се пост строго пости. Нема домаћина који би се омрсио у Велики пост, а још мања да би дозволио да се које друго чељаде из његове куће омрси. Нико се неће омрсити ни онда, кад је у најтежој болести. Ако се догоди да се које чељаде нехотично омрси, то би чељаде домаћин одмах осудио да најмање три дана *тудоричи*, (само једанпут на дан да једе) и да прве недеље или првог празника иде у цркву и моли Бога за опроштај. Ако би се омрсило које старији чељаде, онда би оно тудоричило седам дана. Народ верује да онога, ко се омрси уз Велики пост мора снаћи нека штета, било у стоци било у чему другом, или ће га најпосле опећи било ватра било врела вода.

Прве и посљедње недеље Великога поста не једе се ни зејтин, а риба се само једе на Младенце, Благовести и Цвети, иначе се у друге дане преко целих поста не једе.

Уз Велики Пост сваки домаћин гледа да причести сву своју чељад. Бабе, старци и деца обично се причешћују прве или друге недеље, а остала чељад обично на Благовести или на Цвети.

6. **Петров пост.** — Петров пост траје од Русане или Тројичке недље па до Петрова-дне. Овај је пост некад већи а некад мањи. Што је Ускрс позније то је пост мањи, а што је ранији, то је пост дужи. Народ вели да је Петров пост наставак од Божићњег поста. Некада су веле била свега два поста: Велики и Божићни. Велики је пост имао девет недеља, а Божићни пост осам недеља. Како су и један и други пост били велики, то су се људи жалили Богу и молили га, да их скрати. Бог прими њихову молитву и скрати им Божићни пост са две недеље, али им тада установи Петров пост.

Овај пост готово нико и не пости, сем понеки старац или баба.

7. **Петрове жеге.** — Време од Видова-дне до Петрова-дне народ у Срезу Бољевачком назива *Петрове жеге.* Народ мисли да је тада најтоплије. Ако је неко жито због кише или хладног времена заостало у порасту, народ вели, доћи ће Петрове жеге, па ће оно израсти и изједначити се са другим житом.

8. **Горешњаци.** — Дани од летњег Св. Аранђела (13. јула) па до Св. Илије зову се *Горешњаци.* Тих дана сељаци ништа не раде у винограду, а и кукуруз тих дана не огрћу, да не би и једно и друго изгорело. Остали се послови раде.

Народ верује да орлови тих дана не пију воде, само пиште у ваздуху. Тих дана њима вода изгледа као крв, па зато је и не пију.

9. **Госпођин пост.** — Овај пост траје две недеље, и то од 1. до 15. августа. Овај се пост строго пости, као и Велики пост. Народ вели да је овај пост наставак од великог поста.

10. **Međудневица.** — Време од Велике до Мале Госпође зове се *Међудневица.* Сваки женски рад који се ових дана почне мора се и свршити. Не ваља после Ме-

ђудневице да остане несвршен рад. Зато свако женско чељаде кад почиње уз Међудневицу какав рад, гледа и удешава како ће га за то време и свршити.

Међудневичка јаја жене скупљају и чувају за зиму и верују да она могу трајати годину дана а да се не укваре. Многи уз Међудневицу гледају да метну паприку у туршију, јер паприка, која се тада метне у туршију, може трајати годину дана.

Међудневичких дана жене беру разне траве, које се употребљавају као лек. Нарочито се старају да наберу: царичицу, страшник, кичицу, коњски босиљак, зрели род од дрена, шипка, оскоруше, шљиве и трна. Царичица узима се као лек кад људи болују од великих богиња, а за исти циљ узимају је и код стоке кад пати од богиња или од шапа. Са овом травом људе каде. А кад је стока болесна онда јој додају суву рибу пастрмку, која је ухваћена уз Међудневицу. Та се трава и риба добро иситне и помешају са трицама, па се тиме крми стока. Страшник се даје деци, која се ноћу у спавању трзају и плаше. Кичица се узима као лек од грознице Род од дрена, шипка, оскоруше и трна узима се као лек од срдобоље. У Срезу Бољевачком о Међудневици нарочито беру траву жути раван и без те траве неће ниједна кућа остати. Ова се трава узима као лек од капља.

11. **Подјесен.** — Од Крстова-дне па до Св. Томе (6. октобра) зове се *Подјесен*. У том времену гледа сваки да прибере свој берићет, јер после Св. Томе настаје права кишна и магловита јесен.

12. **Мратинци.** — Време од Св. Аранђела Михаила (14. новембра) па до Божићних поклада зове се *Мратинци*. Ових дана ништа се из куће не даје. Чутура (ступа) у којој се туца со поклопи се па се тако остави и за то време никако се не дира. Жене не раде ништа бело, већ само фарбано. Зато се време ништа не кроји, вуна се

не влачи, не преде се, нити се тка. Гребени и ножице се затворе и тих дана не ваља да се дирају. То се чини зато, да би се курјацима стегла уста кад пођу у тор. Ко има појату тих дана завеже и вериге, да би се завезала и уста курјацима, кад би пошли да даве стоку. Тих дана стока се не одваја из тора ради продаје, а и не коље се. Нарочито се ништа не ради око стоке, сем што се храни: ђубре се не избацује из то́ра; не крми се стока; тор се не мења. Ништа се не дира ни у тору нити око зграде у којој борави стока, па макар све пропало. Све се то ради, да не би курјаци и остала дивљач давили стоку. Народ тврдо верује да када би ко друкчије радио, да би му вуци подавили стоку.

Народ мисли да су *Мратиње ноћи* најдуже, а да су тада дани најкраћи. Зато и певају девојци кад нема дарова:

Ој убава, убава девојко ој!
Дизај се, пашо Будимски,
Доста си земљу варао,
Сироту Раду највише.
Сирота Рада дар нема,
Баштине волове продала,
Те је дарове купила,
Баштине њиве продала,
Те је дарове купила,
Дизај се, пашо Будимски,
Сирота Рада дар нема.
Девојко, мори девојко,
Где су ти биле Мратиње ноћи?
Мратиње ноћи, Петрове жеге?
Девојко, мори девојко,
Ти ниси дарове радила,
Јер си много спавала.
Дизај се, пашо Будимски,
Сирота Рада дар нема.
Ој убава, убава девојко ој!

13. **Божићни пост.** — Овај пост траје шест недеља и то од 15. новембра до Божића. Божићни се пост не

пости тако строго као Велики пост. Многи мрсе чак до Св. Николе, па тек од тада почну постити. Нарочито се то чини у оним кућама где је била женидба или удаја. Тих дана обично иду пријатељи један другоме у походе, па се због тих похода и мрси. Само у оним кућама где се слави Св. Никола чељад строго пости и за живу главу неће се нико омрсити.

Преко целих Божићних поста једе се риба, а тако исто и зејтин. Рибу и зејтин не једу само у оне дане, кад се спремају да се причесте.

У ове посте причешћују се само старији људи и старије жене, а остали се не причешћују.

Овде код поста да поменемо још најзад и *тудоричење и тримирање.*

Тудоричење се зове кад неко у двадесет и четири сата једанпут једе. Тудоричење се врши у посте, а поглавито Тудорове недеље. То врше поглавито старији људи и жене да би се боље спремили за причест. Тудоричење може бити и у друге дане, кад је неко нешто згрешио па хоће строгим постом да покаје своје грехе. Такво лице оде свештенику па се исповеда и он му одреди колико ће дана тудоричити.

Тримирање је кад неко у три дана само једанпут једе. Овај се обичај до скора држао, али га у наше дане више нема. И тримирање се врши у Велики пост и то поглавито ради причешћа.

III. Дан.

Недеља има седам дана. Они се скупа зову *седмица* или *недеља*. Дани у седмици иду овим редом: понедеоник, торник, среда, четвртак, петак, субота и недеља.

Понедеоник (чује се и *понеденик*) се сматра као срећан дан за сваки рад и за сваки почетак, било у кући било у пољу; за то народ и почиње сваки нови посао у понедеоник. Ако домаћин има да оре, али је

опречен послом, и не може у понедеоник цео дан орати, он онда иде на њиву и макар само једну бразду повуче, колико да почне, па се онда врати кући и настави орање другог дана кад може. Ако је да се гледа или проси девојка опет се то чини у понедеоник, јер се држи да ће се такво гледање или прошевина срећно свршити и да ће цео рад бити срећан.

Неки понедеоници имају своја нарочита имена. Први дан Великога поста зове се *Чисти пенедеоник* или *Тудоров понедеоник*. Први понедеоник по Ускрсу зове се *Побусани*, а понедеоник пред Тројеце зове се *Русани*.

Торник се сматра за несрећан дан. Овога дана народ не почиње никакав нов рад, већ се само раде раније започети послови. Тог дана нити ће ко правити свадбу, нити ће ко крстити дете. И стока се овога дана не крми. Ако неко умре у торник, народ држи да ће до другог торника још неко умрети. Кад народ хоће за неког да каже да је несрећан, он му каже: „Баш си ти неки *торник!*“

Неки торници имају такође своја имена. Тако девети торник од божића зове се *Девети торник*, па онда *Тудоров*, *Светли*, *Русани торник* итд.

Среда је дан који се пости. И у среду се не почиње никакав нов рад. Овога дана жене не купају децу, да не би добила болест *русу*.

И неке среде имају своја нарочита имена. Тако среда у Тудоровој недељи зове се *Луда* или *Тудорова среда*; прва среда по Ускрсу зове се *Светла*, а Русане недеље зове се *Русана* итд.

Четвртак се као и понедеоник сматра за срећан дан. И овога се дана почињу нови послови. У четвртак у вече жене и девојке не раде, јер је то у очи петка.

И неки четвртци имају своја нарочита имена. Тако четвртак у првој недељи Великог поста зове се *Тудоров*; четвртак у Страсној недељи збве се *Велики четвртак*;

први четвртак по Ускрсу зове се *Светли*; четвртци од Ускрса до Спасов-дана зову се *Велики*, а у Русаној недељи зове се *Русани четвртак* итд.

Петак се сматра као и среда и још се строже пости. И у петак се не почиње никакав нов посао, само се раде раније започети. Овога дана не иде се на рад у брдо где су виногради. У петак се ништа не даје из куће, а нарочито млеко, сир, масло, вуна, нити у опште ма шта од стоке. То се чини да вукови не би давили стоку. Ни сирће се тог дана не даје из куће. И волови се у петак не прежу сем оних који су се на путу зетекли. Људи се у петак не брију и не шишају, а жене се не чешљају.

Први петак после мене месечеве зове се *Млади петак*. У *Млади петак* жене и девојке ништа не раде од женских радова, не готове, хлеб не месе, не шију, и то све због *главобоље*. И други неки петкови имају своја нарочита имена. Петак који пада Тудорове недеље зове се *Луди петак*; петак у Страсној недељи зове се *Велики петак*; први петак по Ускрсу зове се *Светли*, а Тројичне недеље зове се *Русани* итд.

Субота се као и торник сматра за несрећан дан. Субота се још сматра као и задушни дан. И у суботу се не почиње никакав нов рад, већ се само раде раније започети радови.

И неке суботе имају своја нарочита имене као: *Тудорова, Лазарева, Светла, Русана* итд.

Дете које се роди у суботу, народ верује да је видовито, тј. да може да види и оно што други људи не могу да виде.

Недеља се сматра као срећан дан. У недељу се ништа не ради. Нарочито се празнује *Млада недеља*, тј. недеља после мене месечеве. Многе жене неће у недељу ни хлебац да умесе, а нарочито у Младу недељу.

За недељне дане народ овде понекад, као у шали, говори и овако: „Понеденик — *поседеник*, торник —

добротворник, среда — *света среда*, четвртак — *запртак*, петак — *светак*, субота — *на работу*, недеља — *на пазар*". Или се говори и овако: „Понедеоник — *врвеник, много врви по години*; торник — *зборник, много збори*; среда — *среду вежи за греду* (или: *среда реда, болун бота, чован трка, дева дека, деве деник, па то торник*); четвртак — *бин бртак, кара клис*; петак — *метак, турски светак*; субота — *трубота, бије бубањ бум, бум*; недеља — *деведеља, деве деник*". — Шта значе поједине нејасне речи, код неких дана, нико ми није умео обајаснити.

Према добу године и дан је кад дужи а кад краћи. Народ сматра да су најдужи дани од Видова-дана па до Петрова-дана, а да су ноћи тада најкраће. Ноћи су пак као што смо видели најдуже о Мратинцима, кад су дани најкраћи.

Дан народ рачуна од зоре до мрака, па ма које дужине он био.

Дан и ноћ народ овако дели:

1. **Поноћ.** — Поноћ се зове време око пола ноћи, отприлике између дванаест и једнога сата по поноћи.

2. **Први петлови.** — То је време после пола ноћи, кад запевају први петлови. Народ мисли да је тада један сат после пола ноћи. Чим запевају први петлови, народ вели да је ноћ превалила, и тада већ устају они, који имају да иду на пут или да сврше какав хитан посао.

3. **Зора.** — Чим се на небу појави звезда зорњача, народ вели да је зора. Од зоре до сванућа народ рачуна да има два сата.

4. **Свануће.** — Време кад се зора забели на истоку, зове се свануће. Од сванућа до изгревања сунца има читав сат. У то је време најхладније. Сељаци обично устају у свануће.

5. **Мали ручак.** — Мали ручак пада око осам сати пре подне.

6. **Велики ручак или Пладне.** — Велики ручак, пладне, обед или ужина пада око једног сата по подне. („Сунце пладне а девојке гладне“, говори се као пословица, јер се у пладне обедује).

7. **Икиндија** или (ређе) **Заранци.** — Кад се сунце приближи заходу за два остња[1], тада се каже да је икиндија. Рачуна се да од икиндије до заласка сунчевог прође до три сата.

8. **Предвече.** — На један сат пред мрак зове се предвече.

9. **Сунчани заод.** — Кад сунце почне да заоди, па док се не изгуби, док траје оно црвенило на небу, каже се да је сунчани заод.

10. **Вече.** — Кад сунце зађе и нестане оног црвенила на небу, каже се да је настало вече. Од заласка сунчевог па док не почне вече има пола сата. У вече не даје народ ватру из куће, да не би ноћу плакала деца.

11. **Вечера.** — На два сата пошто наступи вече долази вечера. У то доба обично се и вечера, а после вечере иде се на спавање.

12. **Велика вечера.** — Велика вечера пада око десет сати. После велике вечере настаје глуво доба.

13. **Глуво доба.** — Кад се на пољу све утиша, народ вели настало је *глуво доба*. По народном рачуну глуво доба је од десет сати па док не запевају први петлови. Народ вели да се у глуво доба не треба никуд удаљавати од куће, нити у то доба путовати, јер у то доба владају нечастиви.

IV. Обичаји свакидањег живота.

1. **Устајање.** — Кад хоће човек у јутру да устане гледа прво да подигне главу. За тим гледа да стане на земљу прво десном ногом, па после левом. Ако би ко

[1] Остањ је штап којим се терају волови. Дугачак је од прилике два метра.

прво подигао ноге па после главу, или би прво стао левом ногом на земљу, народ мисли, да би му се тога дана десила каква несрећа и сви би му послови ишли натрашке. Чим човек устане, одмах почне да се облачи. Приликом облачења пази да прво навуче десну ногавицу па онда леву; ако облачи горњу хаљину, онда пази да прво навуче десни рукав па леви. Пошто се обуче, почиње да се обува. Прво обује десну ногу па леву. И приликом изувања увек пази да прво изује десну ногу па леву, а тако исто и кад се свлачи увек гледа да прво скине десну ногавицу или десни рукав. Сељак ће само онда обути прво леву ногу, кад пати од горушнице, јер се верује, да ће тада горушница престати.

Кад се облачење сврши настаје умивање. Прво се оперу добро руке, затим се прекрсти и помоли Богу: „Помози, Боже, и данашњи данче!“ За тим се три пут пљусне водом по образу. Сељак се никад више од три пут неће пљуснути водом по образу, јер се не ваља. Ко би се пљуснуо више пута, кажу да умива ђавола. Чим ко буде готов са умивањем узима рукав од кошуље или скине шубару са главе па се њоме обрише. Они што су код стоке носе велике шубаре па се њима увек и бришу. Убрусом се само брише домаћин, а остала чељад обично рукавам од кошуље или шубаром. Женскиње се обично брише рукавом а мушки шубаром. После умивања иде сваки на свој посао. Никакав посао неће предузети ни мушко ни женско, док се не умије. Ко би неумивен ма какав посао отпочео, тога би цео дан гонила рђа и учинио би неку штету.

2. Оброци. — Сељаци обично једу три пут на дан. *Ручају* око осам сати изјутра, а зима нешто мало доцније. То се зове *ручак*. Око једног сата по подне опет једу и то зову *ужина*, *обед*, а често и *велики ручак*

У вече је *вечера*. Лети кад су дужи дани, око икиндије, опет се по мало прихвате и то се зове *прихват*, али то бива врло ретко. Код куће се једе за *совром*, а у пољу се у место совре простре торба. Пре него што ће сести да ручају, оперу сви руке. Обично најмлађа снаха посипа све редом, а где нема снахе, то врши које друго млађе чељаде. Док не седне домаћин неће нико сести. Пре него што ће почети да једу, сви се прекрсте. Ако се за време ручка служи ракија или вино, прва чаша се даје увек домаћину, па тек осталима редом по старешинству. Ни чашу вина ни чашу ракије неће нико попити, док се не прекрсти, јер се тако ваља. Сви једу из једнога чанка. Врућ хлебац увек изломе рукама, јер не ваља, да се сече ножем. Ако коме испадне залогај, ваља да га дигне и поједе, јер ако се то не учини, ђаво ће се радовати. Не ваља ни од чега да остане угризак, већ се мора појести. Кад се меће хлебац на совру увек се пази да онај одломљени крај буде окренут ка средини совре а не ка пољу. Тако, се исто пази да хлебац не стоји преврнут, па макар то било и најмање парче. Кад се поставља, ваља да се прво метне на софру хлеб и со, па тек онда кашике, виљушке и јело.

3. Почетак посла. — Никакав рад нико неће почети док се не прекрсти и не помоли Богу. Крсти се и моли се Богу и онда, кад се полази на пут, кад се пење на коња или на кола, кад се леже и кад се устаје. Исто тако ако се изађе на њиву да се оре, пре него што ће се почети помоли се сваки Богу говорећи: „Помози ми, Боже, данашњи данче и моје крсно име (коју славу слави онога светитеља и помене)!“ Ако је на косидби или на жетви опет се сваки пре отпочетог рада помоли Богу и своме крсноме имену, па тек онда приступа раду.

4. Одморци. — Сељаци кад почну да раде какав посао не праве тако честе одморке. Одмарају се мало

око ручка, а највећи одмор од једног до два сата, праве после ужине. Лети кад су велике врућине, за време овог одмора мало и проспавају у хладовини, како би се одморили и освежили за даљи рад. Више до мрака не праве никакве одморе.

5. Спавање. — После вечере обично се иде на спавање. Пре него што ће лећи сваки свуче понешто од горњег одела. Сељаци у овом крају чакшире не свлаче ни лети ни зими, јер не носе гаћа. Кад скину горње хаљине онда се моле Богу. Прво се три пут прекрсте, па се онда моле овако: „Помози Боже, Света Петко и Света Недељо, опрости нас ако смо што погрешили; помози ми, моја славо, Св. Никола (или коју славу слави), сачувај ме, Боже, од туђе беде невиђене; сачувај ме од рђавих мисли; помози сутрашњи данче; дај, Боже, здравље, добро да спавам, рђаво да не сним, већ смиље и босиље; дај, Боже, здравље, срећу и напредак и да здрави и живи дочекамо сутрашњи дан!“ Овако се обично моли само домаћин, а жене и деца се већином само три пут прекрсте. После молитве се спава. Глава се увек у спавању окреће истоку, јер се тако ваља. Руке се никад не држе друкчије, него се једна метне под главу а друга пружи. Увек се леже на десну страну, јер се тако ваља. Сељаци већином спавају на земљи. У последње време граде дрвене кревете на којима спавају, али ће још много времена протећи, док свака кућа имадне кревет. По земљи простру повећу поњаву, а по њој поређају у горњем крају са источне стране јастуке, који су сламом напуњени, и озго метну губер, који је обично од кучине изаткан. Затим полегају сви у једном дугачком реду и покрију се покривачем.

Где има мале деце ту се соба окади тамјаном, да се деца не би у сну плашила.

Често пута деси се, да у вече око вечере или после вечере запевају петли. Те петле народ зове

кривци. Чим запевају кривци, једна од жена узме мало вуне, баци је у ватру и рекне три пут: „Ви сте криви, ми нисмо!“ А најстарија жена у кући изађе у кујну, стане ударати у вериге и рекне три пут: „На вас болест, на нас здравље!“ Народ верује, кад певају кривци, да предсказују болест или нечију смрт.

V. Народни календар и стални обичаји преко целе године.

1. јануар: **Васиљев-дан.** — У Срезу Бољевачком овај је празник више познат као *Васиљев-дан*, а мање као *Нова година*, *Ново лето* или *Мали Божић*. — Овога дана сваки домаћин, који има волове, рано, пре сунца, даде им да поједу са трицама ону шару — цвет од оног колача, што је мешен на Бадњи-дан и што представља волове. Овога дана једе се глава од божићњара, јер се тако ваља. Кад главу скину са ражња, онда ражањ оставе негде на згодном месту и чувају га за до године.

Овога дана, рано, пре све чељади, оде домаћин на кладенац, одакле његови укућани захватају воду, па гледа да ли је вода што у кладенцу надошла, т. ј. да ли је што већа него обично што је. Ако је вода придала, значи да ће година бити кишна и бериһетна; ако није, онда ће бити сушна.

На овај дан сваки воли да му први уђе у кућу Циганин или Циганка, јер се држи, да ће их онда служити целе године у свему срећа.

Неки овога дана воде децу куму да их благослови, да већа порасту у тој години. Кад деца дођу куму, он их једно по једно подигне говорећи: „Оволики да порастеш ове године и да будеш здрав и срећан!“ Кад се пође куму обично се носи погача, печена кокош или ћурка, гибаница, чутура вина или ракије, па се тиме дарује кум. Кум обично даде кумчићима по пет или десет пара.

Ако је на Васиљев-дан ведро, биће позно и хладно лето. Ако на овај дан пада снег, биће ружна година.

Девојке уочи Нове године, да би их више волели момци, кад се добро смрачи, иду код свиња и баце мало жита на њих а мало преко свињца. Ако се њиховим доласком свиње поплаше и стану гроктати, значи да ће их момци волети и за њима јурити. Обично се свака девојка стара да својим изненадним доласком поплаши свиње и оне тада стану гроктати.

Уочи Нове године девојке гледају за каквог ће се момка удати, да ли ће бити леп, млад, стар, богат итд. То раде овако. Две три или више девојака искупе се код неке своје другарице, па им њена мајка поређа по земљи ове ствари: на једно место метне пару, на друго — прстен, на треће — огледало, на четврто — угљен, на пето — чешаљ, на шесто — парченце хлеба, грумичак соли, мало брашна и мало вуне, на седмо — неколико коњских длака. Сад се свака ова ствар поклопи паницом. Док се ове ствари ређају и поклапају девојке су обично у другој соби; ако нема друге собе, онда им се вежу очи, да не виде где је која ствар намештена. Кад је ово готово, долазе девојке, и свака стане код једне ствари, код које која хоће и подижу паницу. Чим која дигне паницу, одмах види шта је нашла и каква јој је срећа. Која нађе пару или прстен, значи да ће се удати за богатог, која нађе огледало, удаће се за лепог, која нађе чешаљ, њен ће младожења бити штрб или ће имати теславе зубе, која нађе хлеб, со, брашно и вуну — биће јој младожења богат, а која нађе коњске длаке — удаће се за старог момка. Ствари се ређају без реда, да не знају девојке, где која ствар лежи. Колико има поређаних ствари, толико и девојака може бити.

И момци истог вечера то исто раде, да виде, каквом ће се ко девојком оженити. Ко нађе пару или

прстен значи да ће узети богату девојку, који нађе огледало — узеће лепу, који чешаљ — узеће штрбу итд.

Који момак жели да дозна коју ће девојку узети за жену, пре него што ће лећи да спава, савије своје тканице и метне их под главу говорећи: „Која је моја суђеница, нека ми се јави ноћас, па ма каква била!" Ако му се те ноћи на сну јави каква девојка, он држи да ће му она бити жена. Али да би се испунио сан, мора у јутру, на Нову годину, те исте тканице пребацити преко куће, па ако се у бацању не развију, значи да ће се испунити сан и ону, коју је сањао, узеће за жену.

Нека девојка оставља сурлу од божићњара па њоме додирне момка, за кога воле да се уда, верујићи да је он мора узети.

Васиљев-дан је слава свију Цигана. Њихова слава ништа се не разликује од обичне сељачке славе, јер су сви Цигани у Срезу Бољевачком православне вере.

5. јануар: **Крстов-дан.** — Народ верује, да који ветар дува на Крстов-дан, да ће дувати и преко целе године. Ако тога дана дува север, онда ће година бити гладна, ако дува југ или кошава, онда ће бити година родна. Крстов-дан се строго пости. Овога се дана једе онај пасуљ, што је остављен од Бадњег вечера.

6. јануар: **Водице, Богојављење.** — На Водице је обичај да се устане врло рано. Чим зара забели, већ је све на ногама. Једно женско чељаде отиде изјутра рано са судовима на извор, да захвати воде. Са собом понесе киту босиљка и помало од сваке врсте жита. Кад дође на извор, жито баци у воду говорећи: „Како иде вода, тако да иде и берићет у наше њиве!" За тим напуни судове водом, а ону киту босиљка спусти обично у бакрач и враћа се кући. Кад се вода донесе у кућу, онда неначети суд с водом спусте на земљу, а за тим положе секиру на земљу, али тако да је оштриц окре-

нут истоку, до секире положе ватраљ (ожег) а до овога преслицу. Мушки стају на секиру, жене на ватраљ, а девојке на преслицу, сви окренути истоку. Сад се сваки прекрсти три пут говорећи: „Прођох сабљу, не посекох се, прођох ватру, не изгорех се, прођох воду, не удавих се“. За тим три пут пију по мало воде говорећи: „Отац, Син и Дух Свети, амин!“ Најзад сваки скочи на исток и унапред.

Где је ближа црква пошљу једно чиљаде, обично мушко, да донесе богојављењске освећене водице. Ту водицу чувају као лек и пију је у болести и кад кога боле очи. Од ње сипају помало у бурад с вином, да би се боље одржало.

На Богојављење је обичај да се сваки рано у зору окупа у реци ради здравља. Где нема реке, иду на бунар па се добро умију.

На Богојављење треба скинути вешалице од кукуруза, што су остављене за семе, па их окрунити а клипке бацити у реку, да их однесе вода. То раде ради берићета, јер овога дана, кажу, Бог дели срећу.

На Водице се целог дана поздрављају са: „Христос се јави!“ и отпоздрављају са: „Ваистину се јави!“

Народ верује да се уочи Водица растварају небеса и да се јавља људима Бог, и ко год што тада од Бога зажели, он му испуни. Причају како је неки човек провукао био главу кроз коленике од прозора и чекао, да се Бог јави, па кад је видео да се Бог јавио, у забуни, у место да потражи шиник (бучук) дуката, а он му потражи главу као шиник. Бог му испуни жељу. Али како није могао главу вратити натраг повиче: „Боже, не слушај шта луда трућа, него дај како си и досад давао!“ Бог му тада смањи главу, као што је и била, те је овај врати натраг.

У очи Богојављења девојке чине разне врачбине, да би само дознале, за кога ће се момка удати. Нека

узме два три струка босиљка, па кад се добро смркне, однесе их близу реке и ту, у крај реке, пободе их у земљу и сваки струк намени на једног момка. Сутрадан рано дође на реку и гледа, да ли се је на који струк ухватило иње. На који се струк буде ухватило иње, верује, да ће се удати, за момка коме је намењен. Ако се иње не буде ни на један струк ухватило, онда верује, да се за те момке неће удати. Ако се иње на сва три струка ухвати, онда ће поћи за кога има вољу. — Нека опет узме своју нову, неношену, сукњу, па је кад стане легати боде иглом говорећи: „Ко је мој суђени нека ми се јави ноћас па ма какав био, био млад или стар, био сиромах или богат!" Сукњу метне за тим под главу и легне да спава. Ако јој се у сну јави који момак, она верује, да ће се за њега удати. — Нека опет изађе у вече на дрвљаник па распе једну шаку жита (обично се узима овас) па то озго мало завлачи својом сукњом. Кад хоће да легне она ту сукњу метне под главу, па кога томка те ноћи сања, верује, да ће се за њега удати.

Ако на Богојављење пада снег, верују биће родна година.

7. јануар: **Св. Јован Крститељ.** — Свака кућа има икону свог крсног имена, која виси у соби о зиду са источне стране. У неким кућама има још и крст, који виси поред иконе о зиду. Неке су иконе израђене на дрвету; то су махом старије иконе; а неке су од хартије па урамљене у стакло. На Св. Јована је обичај да се иконе и крстови однесу на реку или кладенац и мало оперу од прашине и опет врате на своје место.

14. јануар: **Св. Сава.** — Св. Сава сматра се као заштитник од вукова. С тога се овај дан строго празнује. У многим кућама посте по читаву недељу дана пред Св. Саву.

Св. Саву славе све школе. Школска слава прославља се овако: Сваке године по један грађанин,

обично ђачки родитељ, прима се драговољно да буде *колачар*. Његова је дужност да спреми кољиво (жито), колач, свећу, да донесе мало вина и ракије и да тиме послужи госте. Где нема колачара, то набави сама школа из своје касе, али је то врло редак случај. Остали грађани, који имају вољу да дођу на славу, спремају ручак: погачу, печену ћурку или прасе, гибаницу, једну буклију вина и један литар ракије. Кад буде на дан Св. Саве, где има у месту црква, ђаци и учитељи иду у цркву, па се после службе сви са грађанима врате у школу. У школи, која је за овај дан лепо украшена, свештеник освети водицу и пререже колач са учитељем, колачаром и једним ђаком. Кад се колач пререже ђаци отпевају прво песму: „Ускликнимо с љубвљу Светитељу Сави“, па се после редом нижу песме и декламације Понекад после водоосвећења учитељ држи говор. Обично говори о васпитању деце, или нешто о чувању здравља или томе слично.

Кад се то сврши гости поседају за спремљене столове и колачар их послужи прво житом, па после вином и ракијом. Кад се сви послуже, настаје општи ручак. Сваки домаћин меће преда се шта је донео од јестива и то једе са својом породицом. Понеко парче од погаче, печења или пите прати по коме своме пријатељу, који је ту за софром, а овај опет шаље њему од свога јестива. Тако исто нуде један другога ракијом и вином. После ручка настаје игранка и весеље, које траје често пута до зоре.

16. јануар: **Св. Петар Вериган, Верижице, Ижице.** — Овај дан празнује се од грома и ништа не раде ни људи ни жене. Пре сунца донесу воде са извора, па од ње, док још није начета, сипају по неколико капи у свако жито. То се чини да би жито боље у тој години родило и да град не би био.

17. јануар: **Св Антоније.** — Св. Антоније празнује се због куге. Жене на овај дан не куну децу.

18. јануар: **Св. Атанасије.** И овај се дан празнује због куге. Народ овај празник зове и *Чумин дан*, и верује, ко се у овај дан разболи, да неће остати жив. Народ каже, да се на овај дан навршује тачно пола зиме. Св. Атанасија славе терзије. Жене тога дана не преду и не ткају.

21. јануар: **Св. Максим.** — Овога дана народ гледа какво је време. Ако је лепо, онда ће још за тридесет дана трајати зима, а ако је ружно и пада снег, онда ће се ускоро време пролепшати, и биће рано пролеће.

1. фебруар: **Св. Трифун Орезач.** — На овај дан жене не раде ништа иглом, да не би црви јели шљиве и кукуруз. Народ вели, да Бог на Св. Трифуна пободе главњу у земљу, и од тада настаје топлије. По народном веровању од овога дана почиње и дрво да ради, т. ј. тог дана почињу сокови да се крећу. Народ вели, да од Св. Трифуна не може снег да стоји око дрвета, већ мора да окопни.

Овога дана обичај је, да се иде у виноград и да се орежу две три гице, јер се верује, да тога дана ваља да се отпочне рад у винограду.

За Св. Трифуна народ прича да је био виноградар и да је сам себи косиром одрезао нос, па га за то и зову Св. Трифун Орезач. Св. Трифуна славе сви виноградари.

Ако на Св. Трифуна пада снег или киша, биће родна година, ако је време лепо и ведро биће гладна година.

2. фебруар: **Оретење, Обретење.** — Народ верује да су се тога дана срели зима и лето, па је зима казала лету: „Помози Бог, голо лето! Ти мени дајеш голе и босе људе а ја теби обучене и обувене!“ Лето

је на то одговорило: „Бог ти помогао, обучена зимо! Истина је да ти мени дајеш обучене и обувене људе, а ја теби голе и босе, али се деца и људи више радују мени него теби". Народ држи да од Сретења настају топлији дани и да не може више бити тако јака зима.

Овога дана девојке пазе каквог ће човека прво срести. Ако која прво сретне црномањастог, за таквог мисли да ће се удати, а ако плавог — онда за таквог. Исто тако, ако сретне здравог, богатог, сиромашног или болесног — удаће се за таквог.

Ако је на овај дан облачно или пада снег или киша, време ће се ускоро променити и настаће топлији дани. Ако је на овај дан време лепо и сунце греје, онда ће још дуго трајати зима.

11. фебруар: **Задушни понедеоник.** — Задушни је понедеоник покретни народни празник и пада увек Задушне недеље. Овај се понедеоник пости, да не би болела гуша. Иначе се тога дана ради.

15. фебруар: **Задушнице.** — Овде су познате двоје Задушнице: јесење пред Митров-дан и зимске пред Месне покладе. Обе су Задрушнице покретне. Кад ће пасти ове зимске Задушнице, зависи од тога, колико недеља трају Меснице. Ако Меснице трају дуже, онда су Задушнице доцније, ако су краће онда раније.

Ове су Задушнице увек у Задушни петак, који пада Задушне недеље, т. ј. недеље пред Белу недељу. Тога дана жене устану врло рано и од пшеничног, скваснох, теста умесе један велики колач, а на овај утисну на средини поскурник. Још умесе три повећа колача крсника или крста и на сваки се од ових колача такође утисне поскурник. За тим намесе повише малих четвртастих колачића који се зову *поскурице*.

Овога јутра жене се старају да до десет сати пре подне спреме јело и пиће, које ће понети на гробље.

Јело мора да је посно, укусно зготовљено и зејтином запржено. За јело обично се спрема туцани пасуљ, сарма од купуса, пиринач на води са шећером, кромпир истуцан и на зејтину испржен и посна пита. Нарочито се мора набавити од сваког воћа помало: јабука, крушака, дуња, ораха, лешника, грожђа, лубеница, тикава, једном речју од свега помало, што земља за јело рађа. Скува се и по неколико коренова кукуруза па се и то понесе. Жито (пшеницу) прво очисте од земље и од кукоља, па га онда истуцају у чутури (ступи), па га тек онда скувају. Поред јела спреми се и пиће, при чему никад не изостаје кондир заслађене ракије. Кад је све спремљено, онда пре подне, око десет, најдаље једанаест сати, иду на гробље. Обично иду саме жене или поведу које дете да им помогне носити јело, пиће и друге потребне ствари. Човек само онда иде на Задушнице на гробље, ако нама жене, али тада ништа не дели, нити ишта друго носи сем свеће, коју на гробу запали. Кад жене дођу на гробље, свака што је донела спусти на гроб свог умрлог члана породице, па запели свећу, окади гроб и прелије га вином. Ако је неко скоро умро, онда га још и ожале кукањем. Кад су и са тим готове, онда од свега онога што су донеле за јело оставе помало на гробу, поспу гроб житом па покупе све што су донеле и на одређеном месту поседају да мало поједу и по коју попију мртвима за душу. Оно јело које оставе на гробу намењено је мртвима. Њега обично доцније, кад се жене разиђу, покупе Циганке, а ако нешто остане то поједу птице. Кад све поседају, свака жена пође те подели мртвима за душу. Дељење се обично врши узајамно. Она која дели каже: „Узми и помени мога сина Максима (или како му буде име)!“ Она која прима одговара: „Бог да га прости!“ Кад су поделиле јело, деле ракију. Опет свака жена буде послужена од сваке. Дајући чашу она која дели говори: „Узми и помени

мога сина, оца (или шта јој буду умрли)!“ Примајући чашу свака одговара; „Бог да га прости!“ Која не би пила ракије и она прима чашу и каже: „Бог да га прости!“ па мало проспе по земљи и врати чашу натраг. Пошто се тако послуже, враћају се свака на своје место за трпезу, ручају и опет пију. Код народа је обичај, да се на Задушнице ваља напити, онда се у истини жене враћају с гробља „веселе“. Обично се са гробља враћају око два сата по подне.

Кад дођу кући жене стану спремати шта им треба за сутрадан. Увече гледају да ухвате нешто од живине, јер је обичај да се нешто закоље, ако ништа друго, а оно бар кокошка, јер се верује да од које се животиње тада закоље, она ће се боље патити. Тога дана гледају да развију коре за гибаницу, те да су готове за сутрадан, и да набаве и спреме све друго, што ће им требати. Кад је све спремљено и кад дође време вечери, простру по земљи један чаршав и на њега метну један колач крсник, једну поскурицу, један тањир са пшеницом и онда пободу једну свећу у крсник, једну у поскурицу и једну у жито. Поред тога метну чашу вина и чашу воде. За тим запале свеће и све окаде а жито још и прелију вином. Свеће се никако не гасе, докле сасвим не изгоре. За то време укућани вечерају. Пошто свеће изгоре, узму оне колаче и жито па поделе чељади и поједу, јер се тако ваља.

Сутрадан, у суботу, жене устају врло рано, спреме мрсно укусно јело: гибаницу, печену кокошку, колаче, сира, погачу, обаре повише јаја, па се све то намести у соби на једном столу. Ту још метну неко парче сува меса и од сваког воћа помало, јер се и то тако ваља. У близини стола примакну бакрач са куваним житом па за њега са источне стране привоште (прилепе) воштану свећу. Кад је све то намештено запале свећу, вином прелију жито и све то окаде. Свећа гори све

дотле докле се не подели. Ако се је извршило дељење а свећа још гори, домаћица је угаси и однесе је, те је даде у комшилук, јер не ваља да остане у кући. Докле свећа на столу гори, домаћица дели. Домаћица у својој кући ништа не једе докле не подели. Зато се свака и жури, да што раније почне делити. Дељење се врши овако. Домаћица узме један повећи тањир и у њега прво метне једну кашику жита, неколико поскурица, кришку сира, парче печења, парче гибанице, парче сувог меса, неку јабуку, неки орах, неко барено јаје, неко парче шећера, киту цвећа, па то донесе својој најближој суседки. Улазећи у кућу она јој каже: „Прими ово и помени мога сина Павла (или како му буде име)!“ Ова примајући тањир одговара: „Бог да прости!“ Домаћица испразни донесени тањир и напуни га оним, што је она спремила, почасти суседку кафом и ракијом, и ова помене мртве, прими свој тањир, напуњен јестивом и враћа се кући. Тако се то ради, док се све не подели, што је спремљено за душу умрлих. Задушнице се носе обично по породици и блиском суседству. Ово дељење за душу врше искључиво жене.

Жене тога дана ништа не раде, јер кад би радиле, не би ништа тога дана видели они, за чију се душу дели.

Дељење за душу, по народном веровању, остало је још од смрти Исуса Христа. Кад је Исус Христос умро, његове сестре Марта и Магдалена излазиле су рано на његов гроб и делиле.

По народном веровању кад дођу Задушнице онда, пред сваким мртвим стоји совра. Ако нечија родбина дели за његову душу, онда на његовој соври има свега онога што они деле доле на земљи. За кога не деле његова је совра празна. За чију се душу дели, ономе је лако, а коме не деле, њему је тешко. Мртви се јављају увек о Задушницама и то у петак. Они тада

сви гледају, само што их ми не видимо, да ли се дели за њихове душе.

За највећи грех сматра се, кад се о Задушницама мртвима не пали свећа и не подели за душу. Ако се мртвима не запали о Задушницама свећа, онда су они тога дана у мраку и не виде, шта се ради доле на земљи.

Исто се тако спрема и дели за душу и о оним другим Задушницама, што падају пред Митров-дан.

Осем Задушница жене деле за душу још о свима већим празницима као о Божићу, Ускрсу, Петрову-дне и Великој Госпођи. Ниједна жена неће ништа од првог плода окусити, док од њега не подели мртвима за душу, па било то јело или воће: прво јагњеће печење, прва трешња, вишња, јабука, крушка, ма шта било, прво ће поделити за душу по суседству или деци или коме му драго па ће тек онда окусити и јести.

24. фебруар: **Бела недеља, Беле покладе, Опроштене покладе.** — *Бела недеља* је покретан празник. То је последњи дан од божићних месница, јер одмах од беле недеље настаје велики пост.

Но Белом недељом се назива и читава последња недеља Месница. Целе Беле недеље приређују се разне шале и забаве. Најраспрострањенија је ова шала: Узму реп од зеца, у њега задену повећу иглу, па је савију да би се могла закачињати за одело. Тај реп један од људи или момака закачи некоме о леђа, али тако да то онај не примети, па му онда сви вичу: „Вук, лисица, вук, лисица, вук, листица!“ Сваки се онда загледа да види да му није ко шта о леђа закачио. Онај коме су о леђа закачили скине то и после гледа, да другоме закачи итд., све у смеју и у шали.

Младићи у Бољевцу праве беле недеље *свадбу*. Један од младића направи се млада и обуче младино одело, а други се направи младожења, неки опет буду

кум, стари сват, девер, а остали буду сватови итд. Један од њих направи се калуђер, обуче неко старо поповско одело а на главу натуче какву капу налик на камилавку. Кад је све готово, крену се и иду улицама. Напред иду двојица тројица на коњима, а за њима пешице млада и остали сватови, а позади ових свирачи и дечурлија. Свадба се креће полако улицом докле не дође на пијацу. Ту бива венчање. Онај, што је у калуђерском оделу, нешто промрмља, окреће младу и младожењу око стола, па је венчање готово. После венчања иду из кафане у кафану те играју и млада купи бакшиш.

По селима момци се облаче у женско одело, па се мало нагараве, и иду из куће у кућу. Девојке се опето блаче у мушко одело, направе од вуне веркове и браду, па тако иду из куће у кућу и тада обично настаје шала и смех.

Беле недеље младеж игра оро; ако је снег онда се још и грудвају. Беле недеље љуљају се и на љуљашци, да би родило конопље.

Беле недеље иду зетови, пријатељи, кумови и остали сродници једни другима у госте. Бела недеља је управо гостинска недеља.

До скора се Беле недеље није јело месо, већ само бели мрс и јаја. У доцније време то се изобичајило, али ће се и данас наћи по који старац или баба, који те недеље неће окусити меса.

У Белу недељу обичај је да се посади бели лук, ако не више, а оно бар једна леја, а оно друго макар било и доцније. Народ верује да бели лук, који се тада посеје, мора добро родити.

Беле недеље стока се не крми, да је вукови не би давили. Средом и петком те недеље волови се не прежу, да стоку не би болеле очи.

Опроштене покладе много се свечаније и много веселије испраћају него остале. То је зато што се улази у строги велики пост, који траје седам недеља. На ове

се покладе нарочито спрема доста лепих и разноврсних јела. И најсиромашнији се постарају за овај дан.

Жене у јутру рано спрме разних јела, а нарочито гибаницу и печену кокош, па то деле по суседству за душу мртвих

Младеж после ручка излази на оро, где игра до заласка сунчевог. Пред залазак враћају се сви кућама.

На Беле покладе чим сунце зађе, једно мушко чељаде узме какав стари кош, напуни га сламом, натакне га на какво ракљасто дрво, па сламу запали и тако запаљену носи по шљиваку, докле не изгори сва слама, а често пута и кош. За то време непрестано виче: „Олалија олалија, изгоре попова буклија!“ То раде, да би шљиве боље родиле, и да их не једу гусенице.

Деца опет ложе по сокацима мале ватре, које зову *олалија* и прескачу их ради здравља.

На Беле покладе обичај је, да сви вечерају заједно па и слуге који иначе не би јели са својим газдама. При свршетку вечере закуца се ексер у таван, ако то није раније урађено, за ексер се веже дугачак, јак, пртен конац. Домаћин узме једно кувано јаје, пробуши га иглом, па кроз њега провуче конац и веже га њиме, те виси. За тим заљуља конац, а јаје стане да се клати изнад совре. Чим се јаје коме приближи он се труди да га ухвати зубима. То се зове *ламкање* или *клоцање*. Најпосле који јаје ухвати, има право и да га поједе. На јаје ламкају да им не би било ништа јалово у стоци и у живини. Кад сврше са јајетом, онда узму једну повећу жишку, пробуше је иглом, па иглу вежу са жишком заједно о конац што виси. Домаћин заљуља конац, а сва остала чељад, заједно са домаћином, стану дувати у жишку. Ово чине ради здравља. У неким кућама обесе и гибаницу па и на њу *клоцају* или *ламкају*. Кад то сврше, онда онај конац домаћин запали, да изгори сав до тавана. Ако изгори

сав до тавана, онда је добро за домаћина, значи да ће га он и до године палити. Ако се случајно конац угаси, домаћин га поново запали, али не више од три пут. Тога вечера остављају по једно парче од гибанице у жито, да би им жито било једро као гибаница. После вечере матере дају деци да поједу по једно чено бела лука, ради одбране од урока и од злих очију.

После вечере, обично око девет сати, домаћин са својом породицом иде на *рану*. У овом се крају свака ватра, која се заједнички пали на селском игришту, зове рана. Још истог дана донесу на сеоско збориште (игриште) велику гомилу дрва, често пута од по десет и више кола. Дрва довлаче они, којима је неко умро из куће, а још се није навршила година дана. У случају да таквих нема, онда кмет нареди, да се кулуком дотерају дрва из општинске шуме. Ово се сматра као сеоска слава и никад овај дан није без спремљених дрва. Сва донесена дрва усправе се дупке, обично у средини побију једно дрво у земљу, па око овога усправе сва остала. У средину натурају сувог грања, да би се боље дрва потпалила, па тако чекају вече, кад ће их потпалити. Поред гомиле дрва донесу се и неколико сирових и дугачких мотака, којима чарају ватру. Те мотке меću у средину огња, а један крај окрену у страну. Ко год дође до огња, сваки се хвата за мотку и чара огањ.

Кад дође вече, сеоски биров запали огањ, који се тако разбути, да се види по целоме селу. Неколико девојака, а најмање их мора бити четири, које лепо певају, дођу раније, још док се није запалио огањ, па чим се огањ запали, оне се попну на какав брежуљак и почну певати, да својом песмом објаве да је време да се иде на рану. Тада девојке певају ову песму:

Ој убава, убава девојко, ој,
Заблејало мало јагње,

Лепа тицо, Бела Радо![1]
Питала га стара мајка:
Што ми блејиш, калушице?
Проговара младо јагње:
Како јадно да не блејим?
Докле овчар бећар беше,
По планини траву пасох,
Из камена воду пијах.
Кад се овчар ожени,
По буњишту траву пасем,
Из корита воду пијем.

После вечере један по један домаћин креће се са својом породицом на рану. Обично пред целом породицом иде домаћица са совром на глави, која је препуна јестива, а нарочито не смеду да изостану: мед, млеко и варена јаја. То мора да набави и најсиромашнија породица, јер без тога опроштених поклада нема. За домаћицом иде домаћин и остали мушки чланови породице носећи у рукама пиће: вино и ракију. За овима иде женска чељад са децом, а најпосле гајдаш, ако га има.

Чим домаћин стигне до огња, назива скупљеноме народу Бога овим речима:

— Добро вам вече, браћо!

— Добро вам Бог дао, — одговарају они.

— Срећне вам покладе!

— И тебе, брате, Боже дај!

После овога поздрава домаћин прилази огњу, хвата за чаркалицу, чара по огњу и говори:

— Нека је са срећом и здрављем овај састанак, Боже дај!

— Амин, Боже! — одговара скупљени свет.

— Колико варница, толико нам било у тору: кравица, овчица, коза, коња, волова и друге стоке! Боже дај! Колико овде варница, толико у дому дечице! Боже

[1] Ово се понавља уз сваки ред.

дај! Колико овде варница, толико у амбару товара: шенице, јечма, овса, кукуруза и другог мала! Боже дај! Колико овде варница, толико пријатеља, кумова, својте и других пријатеља! Боже дај! Што ми не знали, то Бог дао и нама, браћо, даривао! Боже дај!

За тим узима из ватре један угарак, подиже га високо, више себе, говорећи: „Оволика да порасте конопља! Боже дај!“

Сви у близини одговарају на ову молитву: „Дај Боже!“ или „Амин!“

Пошто сврши овај обред домаћин седа за трпезу и ту старији људи мезете, пију, шале се, разговарају, певају, а младеж игра у колу.

У последње време ово се чарање ватре и благосиљање са свим изобичајило. Још тај обичај одржавају старији људи.

Докле младеж игра у колу, дечурлија лети око кола, провлачи се и гура се, а кад се ватра са свим разгори и остане само жар, онда одраслији момци прескачу ватру, јер се тако ваља ради здравља.

Људи, који седе за трпезом, један другога нуде својим јелом и пићем говорећи: „Узми комшија, пријатељу (или како буде), овај залогај пите или печења (шта буде), па ми опрости, данас су опроштене покладе, ако сам те што увредио“. Или:

„Узми ово јаје, па ако сам те увредио а ти опрости. Нека се разбије сва зла воља твоја на мене, као што ће да прсне у комаде љуска овога јајета“, итд. Један другога једнако нутка својим јелом и пићем молећи увек један другог да му опрости, ако га је што увредио.

Мрвице се после јела баце у огањ, да изгоре, јер је грехота оставити их, да се газе.

Тек у свануће растурају се људи и иду кућама својим говорећи: „У здрављу, браћо, и до године, ако Бог да, састали се овако у здрављу!“

Девојке узму по који угљен од огњишта, и носе га са собом, да би се око њих збирали момци, као што се збирају око ове ватре.

25. фебруар: **Чисти понедеоник.** — Чисти понедеоник је покретан празник. То је понедеоник иза Беле недеље.

На Чисти понедеоник домаћин устане рано, па док још сунце није изгрејало, изађе на њиву и баци по њој од свакога жита помало, као да сеје. То чини да би му се рађао чист берићет од сваке уродице. Још је обичај да се овога дана орежу и две три гиџе у винограду, да би грожђе било здраво и чисто.

На Чисти понедеоник сипају свакоме помало вина у очи, да не би преко лета мушице улетале у очи.

Овога се дана не једе кашиком, да не би вране јеле кукуруз.

Жене су овога дана у великом послу. Износе све ствари из куће, те их очисте и отресу: поњаве, ћилимове и друго. За тим у јаком цеђу оперу и изрибају све судове: ложице, виљушке, ножеве, тепсије, столове итд. Оно јело, што је остало од поклада, бацају у помије, па дају свињама да поједу.

Жене кад посвршавају послове месе овога дана хлебац од киселог пшеничног теста, помешаног са кукурузним брашном, па га пеку испод сача.

Овога дана ваља да се набере, ако их има, зелених коприва, да се скувају и да се окуси од њих. Кад се коприве први пут једу, набадају се на сламку. То се чини да преко лета не би имало бува. Кад се први пут коприве једу, мора сваки добро да пази, да се не покапље по хаљини, јер ће га иначе изести вашке.

Овога дана жене искупају и преобуку сву децу, а и људи се бријају и шишају, како би били чисти преко целе године. Народ верује, ко је на овај дан чист, биће такав преко целе године.

19. фебруар: **Девети торник.** — Девети торник од Божића строго се празнује због падавице и лудила. Народ верује, да кад би тога дана ко радио, добио би тешку болест падавицу, или би полудео.

На Девети торник, момци, девојке и младе жене иду на *ранило.* Кад буде пред зору, момци и девојке понесу са собом сувих дрва, па дођу на сеоско игриште или оро, наложе ватру и ту играју до сванућа. Прве девојке које дођу, песмом позивају и остале, да дођу. Обично их дозивају овом песмом:

Oj убава, убава девојко, oj,
Забелела бела зора,[1]
Мијанло, мило име,
Из пустињске влашке стране.
Нису биле беле зоре,
Већ су биле младе моме.

Кад се сви искупе онда играју до зоре, а у свануће се разилазе. После подне, истога дана, опет се скупљају на игранку момци, девојке и младе жене. Кад буде око заранака разилазе се и сваки иде својој кући.

17. фебруар: **Луда (Тудорова) среда.** — И Луда среда је покретан празник. Пада увек Чисте недеље или прве недеље Великог поста. Овога дана не раде ништа ни људи ни жене, а нарочито ништа не раде око стоке, да им овце не би биле брљиве.

29. фебруар: **Луди петак.** — И овај је петак покретан празник. Пада увек прве недеље Великога поста. И на овај дан ништа се не ради, а нарочито око стоке, да не би овце биле брљиве.

1. Март: **Мартин дан.** — Овај се дан празнује због града. У пољу се тога дана не сме ништа радити. У кући се не сме прести ни ткати, нити се сме радити ма какав рад, при коме се лупа.

---

[1] Ово се понавља уз сваки ред.

Ниједне суботе, које падају у март месец, волови се не прежу, нити се ради какав пољски рад, да град не би тукао поље.

1. март: **Св. Тудор, Тудорова субота.** — Св. Тудор пада увек у Тудрову суботу, а то је субота прве недеље Великога поста.

Свети Тудор зове се друкчије *Коњски Велигдан.* Тога дана они, који имају коње, месе колач за здравље коња. Колач се меси округао, а на средини пробушен, тако да би га човек могао натаћи на руку. Тога дана ваља да се коњи јашу или прежу. Обично се искупе повише коњаника, сваки коњаник ваља да натакне на леву руку онај колач и тако са колачем да мало пројаши коња. Пошто се коњ мало пројаше, изломи се онај колач и даде се мало и коњу, да од њега поједе.

На Тудорову суботу, пре него што ће се кућа побрисати, попрска се расолом, па се почисти. То раде да преко лета не би имали бува.

Ко је ловац, па жели да добро гађа, ваља тога дана да оде у цркву, да узме нафору, да је метне у пушку, а за тим пушку да избаци, па ће после убијати из ње где помисли.

9. март: **Младенци.** — После пола ноћи искупе се на Младенце момци и девојке на сеоском игришту. Сваки момак и свака девојка понесе са собом дрва, ако их нису раније већ спремили. Обично се дрва спреме још уочи Младенаца. Девојке још у вече објаве песмом да су дрва спремљена и да ће у јутру бити *рана.* У вече отпевају једну од ових песама:

1.

Ој, убава, убава девојко, ој,
Кој милује, нека дође,
Дођи, дођи, лудо младо,
И донеси зрело гројзе,

Дођи, дођи, лудо младо!
Шта ће мене зрело грозје?
Дођи, дођи, лудо младо!
И донеси бир[1] јабуке,
Дођи, дођи, лудо младо!
Шта ће мене бир јабуке?
Дођи, дођи, лудо младо!
И донеси жуте дуње.
Дођи, дођи, лудо младо!
Шта ће мене жуте дуње без тебе?
Дођи, дођи, лудо младо!
Кад ја жутим као дуња за тебе,
Дођи, дођи, лудо младо!

2.

Oј, убава, убава, девојко, oј,
Заблејало младо јагње,
Лепа тицо, бела Радо![2]
Питала га стара мајка,
Што ми блејиш, калушице?
Проговара младо јагње:
Докле овчар бећар беше,
По планини траву пасох,
Из камена воду пијах,
Кад се овчар оженио,
По буњишту траву пасем,
Из корита воду пијем.

Ове песме обично певају четири девојке и то све по две и две на глас. Прве две девојке почну да певају, а оне друге две понављају оно, што су прве две отпевале.

Кад превали пола ноћи, момци и девојке почну се већ скупљати. Први момци заложе ватру, а прве девојке, које су познате као добре певице, песмом објаве, да је ватра наложена и да је време да се долази на рану. Девојке тада отпевају ову песму:

[1] „Бир јабуке" значи лепе, пробране јабуке.

[2] Ово се понавља уз сваки ред.

Oj, убава, убава, девојко, oj.
Одар сам ти саградила,
Дођи, дођи, лудо младо!
Две дашчице калоперне,
Дођи, дођи, лудо младо!
А сушице босиљкове,
Дођи, дођи, лудо младо!
Две пречаге страторове,[1]
Дођи, дођи, лудо младо!
Када лега да мирише,
Дођи, дођи, лудо младо!
Кад се диза да уздише,
Дођи, дођи, лудо младо!

Чим се искупи довољно момака и девојака одмах отпочне игра, која траје до зоре. Кад зора забели, онда се крену момци и девојке да иду у врбицу. Напред иду момци, а за њима девојке. И момци и девојке певају. Једну песму отпевају девојке, а другу момци и тако сеређају песма за песмом, докле не изађу изван села и дођу обично до реке, где има врбе.

Девојке певају ове песме.

1.

Oj, убава, убава девојко, oj,
Мара је Петра варала,
Варала, лагала, три године.
Прву га годину варала:
Чекај ме, Петре, млада сам;
Другу га годину варала:
Чекај ме, Петре, дар немам;
Треће му године казала:
Жени се, Петре, нећу те.

2.

Oj, убава, убава девојко oj,
Грми, пуца, не види се земља,
Отуд иде таван облак,
Мајка мисли да је војска.
Шири руке, да га грли,

[1] Стратор је цвеће црвене боје. Зову га друкчије *петлова креста*.

Медна уста, да га љуби.
Писаше га у солдати,
Дадоше му чудне дреје,
Чудне дреје ове солдачке.

3.

Ој, убава, убава девојко, ој,
Леле, мале, какав јунак
Преко села шеће,
Ви младенци,
Зелени ви венци.
Леле мале,
Ја бих га узела.
Ви младенци,
Зелени ви венци.
Ћути, ћерко,
Преварила си се.
Ви младенци,
Зелени ви венци.
Тај је јунак
Одавно ожењен.
Ви младанци,
Зелени ви венци.
Он си има
Танку Анђелију.
Ви младенци,
Зелени ви венци.
Снага јој је
Кано коноплица.
Ви младенци.
Зелени ви венци.
Лице јој је
Пребела хартија.
Ви младенци,
Зелени ви венци.
Очи су јој
Два бистра кладенца.
Ви младенци,
Зелени ви венци.
Веђе су јој
Морске пијавице.
Ви младенци,
Зелени ви венци.
Зуби су јој,
Два низа бисера.
Ви младенци,
Зелени ви венци.
Руке су јој,
Крила лабудова.
Ви младенци,
Зелени ви венци.

Момци опет обично певају ове песме:

1.

Извор вода извирала,
Из камена истицала,
Ситан песак изфрљала,
И у песку шарен сандук,
У сандуку лепа Мара,
Лепа Мара проговара:
Ко би мене отворио,
Ја бих њему љуба била.
Отуд иду два ковача,
Носе кључе свакојаке,
Отвараше лепу Мару
Отворити не могоше.
— — — — — — — — — — —

2.

Ситан камен до камена,
Зелен здравац до колена.
Послаше ме, да га берем.
За дан за два један стручак,

За недељу једну киту.
Сама кита проговара:
Берите ме, носите ме,
Недајте ме невестама,
Невесте ме ружно носе,
Дању носе за зулови,
А у вече бацају ме.
Већ ме дајте девојкама,
Девојке ме лепо носе,
Дању носе за фесићем,
А у вече у недарца,
У недарца крај срдашца.

Кад дођу до места где ће брати врбу, момци се попну на врбе, насеку доста гранчица, а девојке узимају гранчице, њима се опасују и ките. Кад се све иските и кад се скину момци са врба, онда момци и девојке стану једно друго ударати врбом говорећи девојке момцима: „Да си здрав као дрен, да си брз као јелен, да се угојиш као свиња и да растеш као врба!“ Кад момак удара девојку он јој говори: „Да си здрава као дрен, да си брза као јелен, да се угојиш као свиња и да растеш као врба!“

Кад се сви опашу и иските врбом, онда се крену да иду својим кућама. Уз пут кога год сретну ошину га врбом говорећи му: „Да се здрав као дрен, да си брз као јелен, да се угојиш као свиња и да растеш као врба!“ Враћајући се, иду напред девојке а за њима момци, а и једни и други певају, и тако са песмом улазе у село. Кад буду на сред села, растају се и свако иде својој кући. Растанак бива обично у свануће.

Кад девојка дође својој кући, онако опасана и искићена врбом, узима судове и иде на кладенац да донесе воде. За то време обично је сва чељад устала, и она их, редом по стáрешинству, посипа да се умију. Како кога поспе, она га мало ошине врбом говорећи: „Да си здрав као дрен, да си брз као јелен, да се гојиш као свиња и да растеш као врба!“

Где у кући нема девојке, онде пре сунца иде на воду најмлађа жена, која после посипа осталу чељад и ради оно што би радила девајка.

У очи Младенаца, пошто сунце зађе, деца ударају у ожег (ватраљ) и три пут обилазе око куће говорећи:

„Беж'те змије и гуштери, беж'те змије и гуштери!“ А на Младенце, пре сунца, жене пале тежињаве крпе па једно по једно парче бацају да гори. Једно парче баце у кућу код прага да гори, колико да засмрди, а неколико комада баце да гори око куће и око сваке стаје. Бацајући говоре: „Бацам ово парче, да се плаше змије и гуштери!“

Остала чељад чим које изађе у јутру у двориште и спази какав камичак, ћушне га ногом далеко говорећи: „Колико сам овај камен ћушнуо, толико да су далеко од мене змије и гуштерови преко целог лета!“ Целог месеца марта не ваља спомињати змије.

И чобани, који су код стоке, пале тежињаве крпе и остављају једно по једно парче око тора да гори. Они то чине, да им змије не би преко лета чиниле стоци штету. А у очи Младенаца посипају око тора пепео или жито правећи круг. То раде да им се стока преко године не би растурала.

На Младенце у јутру, пре сунца, жене ваља да се очешљају, ако хоће да им овце дају чисту, лепу и глатку вуну.

Овога јутра, пре сунца, почисти сваки своје двориште и у једном крају запали скупљено ђубре, да изгори. То чине, да би се од куће одбила свака болештина.

Жене тога јутра месе колаче *младенчиће*. То су колачи од пресног пшеничног теста. Младенчићи се месе у облику правоугаоника, а још чешће у облику елипсе. Сваки се колач шара цевком, којом се тка. Те се шаре састоје у томе, што се озго, на колачу, цевка утискује те направи неколико кружића. Прављење ових кружића има двојако значење. Прво, тиме желе да означе мртвима, да су дошли Младенци, а друго, да би се патили јагањци и да би им биле праве ноге као цевка. Обичај је, да се умеси четрдесет и један мла-

денчић, јер је тога дана изгинуло, четрдесет ученика са својим учитељем, па се за то и празнује овога дана *Четрдесет мученика*. Народ, вели да овога дана ваља попити четрдесет чаша вина или ракије за душу ових Четрдесет мученика.

Младенчиће пеку испод сача, али тако да оне шаре дођу доле обрнуте. Кад се испеку, онда их помажу озго медом. Медом се мажу, да би овце пазиле јагањце и да би јагањци били напредни. Нарочито месе још два колача, један већи, који представља овчарницу, и један мањи, који представља овчара. Ова два колача дају се овчару. Он од оба поједе по један залогај, а остало ситно исече, помеша са трицама и тога дана тиме накрми овце. Ове младенчиће неће нико окусити у кући, док се прво од њих по суседству не подели за душу умрлих. Пошто се подели, онда се једу како они што су ту, у кући, мешени, тако и они, који су у размену добивени.

Овога дана, обично после ручка, обичај је, да се девојке љуљају на сукну. Искупи се више њих код неке своје другарице, направе од сукна љуљашку и љуљају се. Ту обично дођу и момци, који љуљају једну по једну девојку. Чим која девојка седне да се љуља, остале девојке стану јој певати:

Кој ми се овде љуља?
Мој, мој, Јовано,
Душо, Петкано?

Милка ми се овде љуља!
Мој, мој, Јовано,
Душо, Петкано?

А кој ми је зањишкује!
Мој, мој, Јовано,
Душо, Петкано?

Милован је зањишкује!
Мој, мој, Јовано,
Душо, Петкано?

19. март: **Средопосна среда.** — Средопосна среда је покретни празник и пада увек четврте недеље Великога поста или *Средопосне недеље*.

Овога дана не раде ништа ни људи ни жене. И овај се дан празнује због падавице и лудила. Причају

како је нека жена на овај дан ткала, па је после полудела и као таква ишла кроз село вичући: „Средопос, пос, пос, пола мени пола теби!“

Овога јутра обичај је, да се преброје пре сунца сва јаја, што су их дотле кокошке снеле. Домаћица изјутра покупи сва јаја, па и она са пологa, па их сва преброји. Кад јаја броји узима увек у руку по три и тако их броји. Кад то сврши поново меће јаја на полог, где ће кокошке носити. Док домаћица не преброји јаја не сме никакав кућевни посао радити, а после сме и неће јој ништа бити. Пошто је овога дана половина великога поста, то се јаја броје зато, да се види може ли се толико јаја накупити до Ускрса, колико су накупило од поклада до тога дана. Јаја се броје још и зато, да би се патила живина. Неки тога дана броје и паре, да би имали више новаца.

25. март: **Благовести.** — У очи Благовести деца лупају машицама у ожег или у какву другу гвоздену ствар, обилазе око куће и око сваке стаје, па и око тора, вичући: „Беж'те змије и гуштери, беж'те змије и гуштери!“

Кад превали пола ноћи момци и девојке скупе се на сеоском игришту, наложе ватру и ту играју до свануће. У свануће се разилазе и свако иде својој кући.

И на Благовести се, као год и на Младенце, пале крпе и бацају, да горе око куће и око сваке стаје, због змија. Тога јутра наложе ватру пред самим кућним вратима, да змије не би улазиле у кућу. Овога дана ваља се пре сунца мало на конопцу љуљати, да би родило конопље.

На Благовести се жене не чешљају, да их преко лета змије не би пецале.

На Благовести не ваља градити нове опанке, да се не би преко лета на змију нагазило.

После ручка скупљају се на игриште момци и девојке и играју до мрака. Ту долазе и старији људи, који седе и разговарају докле год младеж игра.

Ако је на Благовести ведро, народ верује, да ће бити рана година, ако је облачно, биће позна.

1. април: **Св. Марија.** — Жене и девојке овога дана иду забрађене, јер чувају лице да га сунце не огреје. Ако би овога дана сунце лице огрејало, онда би поцрнело и тако би било преко целе године.

Овога дана људи један другога варају. У јутру кад угледа некога онај што хоће да превари зовне га по имену, нпр. „Еј Милошу!“ Кад се овај окрене, он му викне: „Априли-ли, априли-ли!“ Народ верује да ће онај, који је преварен, преко целе године бити варан, а онога који је другог преварио, да нико не може преварити.

5. април: **Лазарев дан.** — Лазарев дан је покретан празник и пада увек у суботу пред Цвети.

Народ верује да се овога дана пробуде све змије и гуштерови из свог зимског спавања. Овога јутра, чим које чељаде устане иде на реку, па се умије. Кад се умије узме један камичак, метне га на ногу и баци га што може даље говорећи: „Колико сам овај камен бацио, толико да су далеко од мене змије и гуштери!“ За тим ваља да сваки своје име викне, што може јаче, како би се што даље чуло. Кад сам себе тако позове, он онда вели: „Колико се моје име далеко чуло, толико да су далеко од мене змије и гуштери!“

На Лаззарев дан иду *лазарке* од куће до куће те играју и певају. Лазарке су у овоме крају Циганке. Оне наките једну своју девојчицу врбом и онда њих две до три певају, а она закићена игра. Лазарке певају следеће, песме:

1.

Играј, играј, Лазарко,
Ова кућа богата,
Дај ги, Боже, дуката,
Пет стотина дуката
И хиљаду оваца!

—

2.

Играј, играј, Лазарко,
Домаћину у здравље,
Домаћице у живот,
Кол'ко траве у планину,
Тол'ко здравље у ту кућу!

3.

Играј, играј, Лазарко,
Црноока невеста
Виноград је садила,
Мушко чедо добила,
Капицу му китила,
Беле паре метала.

4.

Играј, играј, Лазарко,
На ти, момче, јабуку,
Па домами девојку,
Јер је бела румена,
Јер је танка висока.

5.

Црноока девојко,
Ид' намештај дарове,
Ето иду сватови.
Ако иду нек' дођу,
Имам дара, да им дам,
Пуно крпа, марама,
Суво злато дељено.

Овога дана неће нико терати лазарке испред своје куће. Кад лазарке одиграју и отпевају, онда им дају које јаје, мало вуне, брашна, ко шта хоће и милује.

На Лазарев дан носе ђаци врбицу како у вароши тако и по селима, где год има цркве у месту.

6. април: **Цвети, Цветнице.** — Цвети су покретан празник, падају увек на недељу дана пред Ускрс. И на Цвети изјутра рано, пре сунца, пале се крпе и буњишта због змија, као и на Младенце и на Благовести.

Овога дана девојке сеју лан, јер по народном веровању, кад се лан на овај дан посеје, најбоље напредује.

Овога дана девојке сеју и цвеће, да би им преко целог лета цветало.

10. април: **Велики четвртак.** — И Велики четвртак је покретни празник. То је четвртак у страсној недељи.

На Велики четвртак, пре сунца, жене масте (боје) јаја за Ускрс. Црвена се јаја овде другчије зову *перашке*. Прво јаје, које се обоји, однесу у виноград и закопају. То раде да град преко лета не би био виноград. Кад обоје потребан број јаја, онда од онога варзила, у коме су јаја бојили и брашна замесе тесто, у које још баце једно или два јаја заједно са љускама, и од њега умесе и испеку један колач. Овај колач после чувају и њиме крме свиње, кад се разболе од гронице.

О томе зашто се спремају црвена јаја за Ускрс, постоји у народу ова прича. Кад су Исуса Христа скинули мртва са крста и сахранили, његова мајка, Света Дева Марија, изађе му на гроб, и на гробу остави неколико обарених белих јаја. Кад је Христос у недељу васкрсао, она јаја што су била на гробу, на једанпут сва поцрвене, па томе за спомен Хришћани боје јаја за Ускрс црвеном бојом.

Народ верује да су овога дана отворена рајска врата на небу, и ко год тога дана што удели за мртве, то му се види.

Овога дана служи црква. Жене иду у цркву и остављају понеко јаје за душу умрлих.

На Велики се четвртак не ради.

11. април: **Велики петак, Распети петак.** — Велики петак је покретан празник. Он пада у Страсну недељу, последњу недељу Великога поста.

У очи Великог петка држи се у свима црквама бденије. На бденије иду махом жене, девојке и деца, а људи не иду. За све време докле бденије траје, жене, девојке и деца држе у рукама свећице. Те свећице се држе за покој душе Христове, који је на Велики петак умро. На бденије доносе и болеснике, те леже по цркви ради оздрављења.

Велики петак строго се празнује. Жене овога дана не смеју да узму иглу у руке, јер би им излазиле по

телу гуке. Овога дана ватра се у кући не ложи, нити се што кува. И хлебац се тога дана не меси. Народ верује, да је овога дана најбоље калемити воће, јер све што се тога дана накалеми, прима се.

Ко пати од пробади, треба овога дана да убије зеца и његову кожу да метне на оно место, где га пробада, па ће пробади проћи.

По народноме веровању жена која не рађа, ако је рада да има порода, ваља од онога зеца, што се убије на Велики петак, да окуси мало крви, па ће после имати порода.

На Велики петак се не једу коприве; по народноме веровању оне се тога дана удају.

13. април: **Велик-дан, Воскресеније, Ускрс, Васкрс.** — Ускрс је покретан празник. Овај је празник у овоме крају више познат као *Велик-дан* или као *Воскресеније* него као Ускрс или Васкрс. После Божића Ускрс долази у ред највећих и најмилијих празника. И Ускрс се, као и Божић, празнује три дана.

На Ускрс, изјутра рано, чим устане домаћица одмах настави бакрач са водом на ватру. У воду меће: здравац, босиљак, селвин и коприву. Кад се вода мало угреје, њоме искупа сву децу редом и обуче их. После тога гледа друге домаће послове и спрема ручак.

На Ускрс се народ поздравља са: „Христос Васкрс!“ на шта се одговара: „Ваистину Васкрс!“

Где у местима има црква, домаћин тога дана иде у цркву. Кад се врати из цркве ручају. Пре него што ће се омрсити, ваља свако чељаде да окуси мало вина. Вино пију да би преко целе године били румени као вино. После вина окусе мало и од дрена. Дрен узимају да би били здрави као дрен. За тим се омрсе сиром, а после сира узимају црвена јаја, те и од њих мало окусе. После тога ручају остала јела. Сељаци не

једу јагњеће месо пре Ђурђева-дана. Зато за овај дан и не кољу јагње, већ прасе, ћурку, гуску, кокош итд. Чобани, који су код стоке, овога дана не мрсе, већ једу леће (сочиво), да би им се боље патила стока. Овога дана чобани не узимају у руке ни јаје, да им не би патила стока од готунара.

Ако неки стран човек дође у кућу, домаћица му при поласку пружи јаје говорећи: „Христос Васкрс!“ а овај примајући јаје одговара јој: „Ваистину Васкрс!“

Од Ускрса до Спасова-дне увек се о славама пева ова песма: „Господе помилуј, Господе помилуј, Господе помилуј! Ристос васкресе из мертве, смерт ми, смерт ми поправи, суждеми два гроба, живо даровно!“

На сва три дана Ускрса, после ручка, скупљају се момци, девојке и младе жене на игру, која траје до мрака.

Од Ускрса па до Спасова-дана сељаци не раде ни у један четвртак: не ору, не копају, волове не прежу итд. Све те четвртке празнују, да град не би тукао поље. Народ те четвртке зове великима, а има их седам.

О Ускрсу је обичај, да се два три шарена јаја оставе и чувају. Једно од њих употребе о Ђурђевудану, кад стану да купају децу; друго опет чувају да метну у конопљено семе, кад га понесу да сеју, да би конопље боље родило и да га не би тукао град. Поред тога, још се чувају два три јаја, да се нађу кад би се случајно нешто из куће украло. Кад се што украде из куће бају црвеним јајетом, да би пронашли украдену ствар. Црвено јаје још и зато чувају, да би се поштедила и сачувала кућа од разне штете и болештина.

Трећег дана Ускрса у селу Сумраковцу искупе се девојке на игру и ту у игри одређују, које ће се девојке те године удати. Та се игра зове *Чубра Мара*.

После ручка искупе се на игришту момци и девојке. Чим се искупи више њих, одмах почиње коло.

Један од момака свира у свиралу или у гајде, а остали момци и девојке играју. После дужег играња, издвоје се девојке, које се рачунају као удаваче, т. ј. оне које немају старију браћу за женидбу нити старије сестре за удају, па направе засебно коло и ухвате се за појас. Коло се креће полако и удесно. Неколико истакнутијих младића обилазе коло и вребају, коју ће од девојака гурнути у коло. Они се обично у напред договоре, које ће девојке ући унутра. Девојке се обично чувају, да их не гурну у коло, јер се после морају удати те године.

Кад већ гурну две девојке у коло, оне стану једна према другој са савијеним главама и марамама на устима. Коло се креће полако на десну страну у подједнаком такту. Чим се коло крене, певице, обично четири девојке, раније за то одређене, отпочну две и две на глас певати:

Чубра Маро, јеси л' чула Маро,[1]
Чубра Маро, да ти свекар пошо,
Чубра Маро, и колач ти поно,
Чубра Маро, на колачу кита,
Чубра Маро, Турци га окобили,
Чубра Маро, па га погубили,
Чубра Маро, падни те га жали,
Чубра Маро, не бој ми се, Маро,
Чубра Маро, тева лажа биће,
Чубра Маро, љуби кога oћеш,
Чубра Маро, или мене ил' до мене.

Кад певице отпевају: „Чубра Баро, падни те га жали“, онда се оне две девојке у колу загрле и договарају, коју ће од девојака пољубити. Чим певице отпевају: „Чубра Маро, љуби кога хоћеш, Чубра Маро, или мене ил' до мене“, коло се разбегне, а оне две девојке појуре остале девојке и коју ухвате пољубе. Оне гледају да пољубе оне девојке, које су стигле за удају.

[1] Сваки се ред два пут понавља. Прво сваки ред отпевају прве две певице, па то исто понове и оне друге две, и то тако иде док се цела песма не сврши.

Пољубљене девојке, мисли се, удају се исте године. Овим се завршује Чубра Мара и затим настаје обично коло, које траје до мрака.

Старе жене верују, да када би изостало играње Чубре Маре, не би било добро ни по момке ни по девојке.

18. април: **Бељани петак.** — Бељани је петак покретан празник. То је први петак пред Ђурђев-дан. Тога дана иду људи, жене, деца, девојке и момчадија у планину „у траве". Они, који ће ићи у траве, договоре се још у очи петка. Свани понесе једно кравајче од пресног пшеничног теста и један грумен соли, у величини ораха, па то метне у цедило, у које ће после траве метати. Осим тога понесе сваки још у торби и један повећи комад соли, којим ће крмити стоку на Ђурђевдан. Још сваки понесе шта ће тамо јести. Обично се понесе које јаје, хлеба, сира, мало ракије и друго, ко шта хоће и како који има. Сваки још понесе трнокоп којим ће копати траве.

Кад запевају први петли, одмах устају они, који ће ићи у траве. Девојке, које прве устану и буду готове за полазак, песмом објаве да је време, да се полази. Тада певају ову песму:

Ој убава, убава девојко, ој,
Дизајте се, момци и девојке,
Да идемо у гору зелену,
Да беремо траву свакојаку,
Да беремо пелен и коприву,
Зелен пелен да га извијамо,
Од пелена вода да покапље,
Ко што плаче момче за девојче.

Кад се сви искупе онда се крену сви заједнички да иду. Целим путем момци и девојке певају. Девојке певају обично ове песме:

1.

Ој убава, убава девојко, ој,
Поручује здравац из планине.

По овчаре и по говедаре,
Нека дођу моме, да ме беру,
Кучка Јелка нек ми не долази;
Није бољи чубар од босиљка.

2.

Ој убава, убава девојко, ој,
Огањ гори међу две планине.
Момче спава међу две девојке,
Једну љуби а другу не љуби.
Говори му ова нељубљена,
Нељубљена и немилована:
Љуби мене, младо нежњњено!
Говори јој младо нежењено:
Љубио би те, караће ме мајка
Говори му млада нељубљена:
Ако т' кара, ти бежи код мене.
Код мене ти двори отворени
Усред ноћи, као у сред дана.

3.

Ој, убава, убава девојко, ој,
Лудо младо јеси л' вечерало?
Због девојке нисам ни ручао,
А камо ли да сам вечерао.

4.

Ој убава, убава девојко, ој,
Навали се иње на ковиље,
Те притисе стадо у ливаде.
И код стада три млада овчара,
Првог жали и отац и мајка,
Другог жали братац и сестрица,
Трећег жали убава девојка.

5.

Ој убава, убава девојко, ој,
Овчар виче од јелу зелену,
Одзива се из села девојка:
Што ме вичеш, од јелу зелену,
Је л' ме вичеш, нешто да ми кажеш?
Ја те вичем, нешто да ти кажем,
Да ти кажем, да ти се пожалим.

Момци целим путем певају обично ове песме:

1.

Која гора разговора нема?
Романија разговора нема.
Прође Павле, те ју разговара,
И проведа коња маленога,
И на коња брата рођенога,
Рођенога али рањенога:
Једна рана од ту танку пушку,
Друга рана од ту остру сабљу,
Трећа рана од зуб девојачки.
Питујә га гора Романија:
Ој, јуначе тешко рањениче,
Можеш ли ми ране преболети?
Одговара рањени јуначе:
Друге ране могу и не могу,
Девојачке никад ни до века.

2.

Под брегом се јела разграпала.
Испод јеле зелена ливада,
У ливади два бистра кладенца,
Код кладенца прострто сиџаде,
На сиџаде заспала девојка,
Под главом јој снопак детелине,
На груди јој сјајно огледало.
Дође млади пастир од оваца,
Те разбуди девојку од сана;
Дође пастир од бистра кладенца,
Те разбуди жетварку девојку,
Те је прсну водом од кладенца.
Па говори млађано пастирче:
О, девојко, мајчина жетварко,
А што си се тешком сану дала?
Како легла на зелену траву,
Тако Богу своју душу дала.

3.

Заватила пролећна росица,
Сви војници барјаке увише,
Виден јунак бајрак не увија.

Говори му Милош старешина:
Уви барјак, Видене војниче,
Уви барјак, да нам не покисне.
Проговара Видене војниче:
Нек ми кисне, пуст ми остануо,
Имао сам девет милих брата,
Сви су девет под њим погинули,
И мен' пише да ћу погинути.
Таман Виден лепо изговори,
Пуче пушка, из зелена луга,
Лоше пукла, добро погодила,
Те погоди Видена јунака.
Мртва глава, језик проговара:
Украј друма мене сараните,
Са сабљама гроба ископајте,
Више главе јелу посадите,
За јелу ми коња привежите,
На срце ми ружу посадите,
Ко је јунак, нека коња јаше,
Ко је кицош, ружом нек се кити,
Ко је жедан, воде нека пије!

4.

Сабрала се сва дружина
На вр Стару Планину.
Стојан хоће у хајдуке да иде,
Стојану Мајка не дава.
Стојан си мајку не слуша,
Трже пушку шарену,
Па оде у гору зелену.
Стојана мајка проклиње:
Стојане, сине, Стојане,
Прва кад пушка пукнула,
Тебе ми сине погодила!

5.

Падај, падај, Шар-Планино,
Те ми уби три чобана!
Први чобан проговара:
Немој мене, Шар-Планино,
Мене има кој да жали,
Имам мајку, жалиће ме,

Мајка жали дан до века.
Други чобан проговара:
Немој мене, Шар-Планино,
Мене има кој да жали.
Сеју имам жалиће ме,
Сеја жали за годину.
Трећи чобан проговара:
Немој мене Шар-Планино,
Мене има кој да жали,
Љубу имам, жалиће ме,
Љуба жали дан до ручак,
И док роса опадне са цвећа.

У зору обично стигну у планину, где ће копати траве. Прво гледају да нађу траву *млеч*, па чим је нађу, испод ње закопају мало од оног пшеничног краваја, што су понели и метну један грумичак соли говорећи: „Ја теби дајем со и хлеб, а ти мени млеко и сир!“ За тим траже траву *кајмачицу*, па кад је нађу и испод ње метну мало соли и хлеба, опет говорећи: „Ја теби дајем со и хлеб, а ти мени млеко и сир!“ Оно хлеба и соли, што претекне, враћа се кући, да се тиме на Ђурђев-дан накрми стока. Момци и девојке гледају да нађу траву *царичицу*, па кад је нађу, они је кидају зубима. Док је кидају, ништа не говоре, шта више старају се да крадом нађу ову траву. Кад је нађу, онда момци мећу понеки цвет за појас, да их воле девојке, а девојке опет, да их воле момци. За тим се беру траве за здравље људи и стоке: здравац, кошутица, расковник, коприва, бобовник, ђурђевак, дебељача, говеђе очи, говеђа ребра, петров крстић, говеђи језик, мечја шапа, мусувељ, млекуља, поврат, бели слез, дивљи селвин, подбео, итд. Све се ове траве метну у цедило, а цедило опет метне у торбу.

Кад се сврши брање трава, сви поседају те заједнички ручају, па се по том враћају кући. Кад дођу кући извадо из торбе оне набране траве, што су увијене у цедило, па цедило са травама оставе, да стоји на

каквој пљиви све до Ђурђев-дана. Те се траве не уносе у кућу зато, да би јагањци били напредни и здрави. Неке од ових трава чувају се ради лека код људи и код стоке, а некима се крме овце на Ђурђев-дан.

Они, који су ишли по траве, тога дана ништа не раде.

23. април: **Ђурђев-дан.** — У очи Ђурђев-дана наломи се доста липовог, лесковог и врбовог грања, па се њиме окитe куће а нарочито прозори и врата. Још се ките прозори и врата и селвином, љиљком (јоргованом) и морачем.

Чобани у очи Ђурђева-дне закопају у мравињак јаје и један крупац соли, тако од пола килограма, па то оставе да преноћи у мравињаку. То се ради да би им се стока патила као мрави.

Народ мисли, да се може обрати млеко од туђе стоке, па дати својој стоци, тако да двапут млечнија постане. Та се пакост, по народном веровању, може учинити само у очи Ђурђева-дана. Обирање туђег млека врше обично жене и то овако. Кад наступи глуво доба ноћи, жена која ће обирати млеко са туђе стоке, скине се гола као од мајке рођена, расплете косе, пусти их низ леђа, па узјаши на вратило. Тако јашући опколи цело село. За све време носи у рукама један камен, што га је узела од места одакле је пошла, па кад се врати опет га остави на исто место, одакле га је узела. За све време не сме проговорити ни једне речице. Жена јаше на вратилу зато, што је тада, по народном веровању, не може нико видети. Човек, који иде да обира туђе млеко, не јаше на вратилу, као жена, али и он мора да обиђе село. Кад жена тако обиђе село, улази у тор ононга, са чије стоке хоће да обере млеко, и помузе стоку. После тога њена стока има два пут више млека, а овога нема ништа.

Да би од тога сачували своју стоку, чобани у очи Ђурђев-дана посипају око тора пепео, кукурек, ситно

просо и кокошињу балегу и уз то говоре: „Кад покупи овај пепео, просо (или што је већ посипано), тад да обере млеко од моје стоке!“

Трговци и занатлије у очи Ђурђева-дана посипају око дућана бурјан, да им не би ко обрао муштерије.

Девојке у очи Ђурђева-дана чине разне врацбине, само да би се што пре удале.

Чим сунце зађе, девојке узимају свака по једну зелену каленицу, напуне је водом, па у воду спусте: једно црвено ускршње јаје, прстен, огледало, огрлицу, здравац, омиљен, или друго које цвеће, па то оставе да у градини, испод руже, преноћи. Кад то остављају нарочито пазе, да ко не види, а нарочито момци, јер они знају, да то девојке раде, па ноћу иду и траже, да им то украду. Девојке преко ноћи обилазе и чувају да ко то не украде, а нарочито то пазе мајке девојачке. Кад буде у јутру, пре сунца, девојке узму ону воду из каленице и умију се њоме или је помешају са другом водом па се окупају. Девојке то раде да би их волели момци.

Неке опет у очи Ђурђева-дне остављају своју кошуљу, да преноћи на кошници са пчелама, а сутра дан је обуку. То раде да би момци за њима јечали, као што јече пчеле у кошници.

Понека опет у очи Ђурђев-дана узме два струка празилука, па их пресече маказама, али тако да буду оба једнака, па један струк намени на једног момка, други на другога, и оба струка посади у градини у леји. Сутра дан гледа да ли је који од њих што порастао, па који јој се учини већи, верује да ће се удати за момка, на ког је намењен.

У очи Ђурђева-дана девојка ваља да протрчи кроз свињац тако, да свиње поплаши, да појуре за њом, па као што за њом јуре свиње, тако ће за њом да јуре и момци.

У очи Ђурђева-дана девојке узимају неколико зрна јечма, да с њима преноће. Сутрадан, пре сунца, узму ожег и по њему поређају она зрна. Свако зрно, које спусте на ожег намењују на по једног момка. Једно зрно намењују себи, па га метну у средину. За тим ожег са оним поређаним зрнима метну на ватру да се грејс. Ожег се на ватри усијэ, а зрна стану да пуцају и да скачу. Које се зрнце скачући приближи њиховом зрну, држе да ће се удати за момка, коме је намењено.

У очи Ђурђева-дана попне се једна девојка на граб и тресе дрво. Друга је девојка пита: „Што то радиш?“ Она са дрвета одговара: „Тресем граб, да се грабе момци за мене“. После се она скине, а попне се ова друга.

На Ђурђев-дан се устаје врло рано, јер не ваља никога да затекне сунце у постељи. Мајке тога јутра искупају сву децу. Оне још у вече спреме воду и у њу метну црвено јаје, здравац, копитњак, коприву, селвин и друге траве. Како које окупају, одмах га закитe коприром, врбом и здравцем.

Домаћин, чим се умије, узима пушку и пре сунца избаци је у градини, да би се разбегле кртице, слепи кучићи и друге штеточине.

Домаћин овога јутра носи струготине од бадњака код пчела, да би боље мед носиле.

Домаћин на Ђурђев-дан гледа, да ли на коме брду има магле, па на коме је буде, верује, да ће га преко лета тући град.

Девојке овога јутра, док још сунце није изгрејало, иду те *обирају росу*. То се ради овако: Изађу у поље где је посејано жито, па марамом купе росу. Кад се марама добро окваси од росе, оне је исцеде у један чанак, и тако је даље купе и цеде док не накупе нешто росе. Кад је свака девојка у свој чанак накупила колико толико росе, враћају се кући, па

том росом замесе од пшеничног брашна један мали округли и на средини шупљи колачић, па кроз њега погледају прво у сунце, па у онога момка, кога воле. То чине да би момци, које погледају, за њима лудовали и да би их узели за жене. Девојке тај колач увек носе са собом. Кад је на Ђурђев-дан облачно, па нема росе, девојкама је криво, јер мисле да су изгубиле прилику, кад једино могу да обирају росу и да месе за њих тако драгоцен колачић.

На неким местима иду на Ђурђев-дан рано, док још сунце није изгрејало, те се купају у реци. То раде да их преко године не би хватала грозница. Девојке које су прве пораниле позивају песмом и остале, да пођу на купање. Тада певају ову песму:

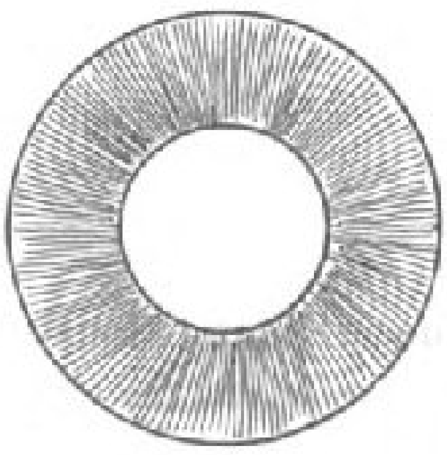
Ој, убава, убава девојко, ој!
Ајде, моме и невесте,
Да идемо на студено врело,
Поручио здравац из планине,
Да му дође селвия из градине,
Да видимо који је полепши.
Поручио љиљак из планине,
Да му дође босиљак из градине,
Да видимо који је полепши.
Ајте, моме и невесте,
Да идемо на студено врело,
Да вијемо два зелена венца,
Да миришу моме и девојке.

Купају се момци, девојке, људи, жене и деца. После купања ките се врбом и копривом, па се разилазе кућама. Где нема реке, ту се не купају.

Ако девојка на Ђурђев дан чује кукавицу да кука, треба полако да се привуче до онога дрвета, на коме кукавица стоји, па да одломи парче коре од њега, да га пробуши и да кроз рупу погледа у кукавицу говорећи: „Кукавицо, као што ти кукаш, тако да

да кукају за мном момци!“ То парче коре после треба да носи увек са собом и да кроза њ погледа момке које воли. Кажу, да је врло тешко привући се дрвету, а да кукавица не примети и не одлети.

На Ђурђев-дан сељаци одвајају први пут ради муже јагањце од оваца. Овога се дана врши први пут *промуз* стоке, јер су дотле били јагањци са овцама. Чобани овога јутра пусте рано стоку на пашу. Пре него што ће је пустити наместе на врата од тора обруч, обично од каце, јер треба да је повећи, па кроз обруч натерују овце из тора, да пролазе. То чине зато, да им се не би растурала стока даље од њиховог имања. Стока пасе тако до десет сати пре подне, како би се добро напасла, јер не ваља да је тога дана гладна. Докле стока пасе, домаћица умеси од скваснот пшеничног брашна два колача. Један је у виду славскога колача, само што је мањи. На њега се не меће поскурник, и зове се *летурђија*. Сече се о ручку. Меси се за здравље стоке. Други се колач меси такође за стоку. Он је повећи округао и на средини шупаљ, као

што је овде на слици, сличан ономе колачу, што се меси на Тудорову суботу. Овај се колач метне на ведрицу кад се врши промуз стоке. Докле домаћица меси колаче, једна од девојака узме оне траве, што су бране на Бељани петак, потопи их у воду, па од њих исплете два венца. Траве се потапају у води, да би овце имале млека: као што вода придолази, тако да придолази млеко код оваца. Где нема девојке, ту венце исплете домаћица. Кад се стока добро напасе, затвори се у тор и врши се промуз Чобанин прво опере добро руке, за тим на оном месту, где ће бити ведро, а то је код

самих врата, метне у земљу оно јаје, што је преноћило у мравињаку и још метне два до три мрава. На врата од тора прекрсти три прута, куда ће овце пролазити: један је дренов, други лесков, а трећи од дивље руже. Кад то уради ухвати једну овцу, од ње очупа мало вуне па од ње испреде две узице, и завеже за њих селвин и бели лук, па онда њима опаше ведро. Неки те узице спреме код куће, па их само донесу код стоке. Кад је то урађено, овчар метне на ведро онај округли колач, што је у средини шупаљ, на колач метне венац, који је оплетен од оних трава, што су бране на Бељани петак, по венцу метне брдо, па затим совељку (чунак којим се тка), чешаљ, ножице, којима се шишају овце, и прстен. Кад се све то намести, чобанин ухвати једну овцу, натакне јој на врат онај други венац и помузе је, али тако, да млеко прође кроз све ове намештене ствари у ведрицу. Кад помузе прву овцу, он је пусти са оним венцем око врата, да га носи. За тим све друго скине са ведрице, само остане венац и редом музе остале овце. Кад остане да се помузе и последња овца, она се ухвати и окрене истоку, скине се онај венац са ведрице, натакне јој се на врат, и помузе се. За тим се помакне ведро, узме се оно јаје испод ведра, разбије јој се о чело, па се пусти да иде и да носи венац. Кад је и то свршено, овчар на ономе месту, где је било јаје, тражи да нађе једног мрава од два три, што их је оставио, па кад га нађе, он га раскине говорећи: „Колико овај мрав има крви, толико да буде и растур у стоци!“ Метање побројаних ствари на ведрицу има свој нарочити значај. Венац се меће — да буду овце здраве и напредне, колач — да су дебеле, брдо — да буде много оваца, колико у брду зубаца, совељка — да су вунате, чешаљ — да су чисте, а нарочито вуна, прстен — да су млечне.

Јаје се разбија о чело последњој овци, да би се разбило свако зло, као што се разбило јаје.

Кад се сврши промуз, чобанин избаци пушку преко оваца. Пушка се избацује да се поплаше курјаци, те да не даве овце.

После овога настаје ручак.

Ђурђев-дан се сматра као сточна слава, то је сточни *Велик-дан*. Зато се за овај дан и меси *летургија* (колач славски) за здравље стоке. Сељаци пре Ђурђева-дана не једу јагњеће месо. Једу од маторих брава, нпр. јаловиње, али младе јагањце не једу. То се нарочито чине ради здравља стоке и да би се одржао домазлук.

Жене, којима је умрло дете на сиси, не једу млеко пре Ђурђева-дне. И на сам Ђурђев-дан морају прво да поделе зе душу умрлог детета, па тек да окусе млека. Народ верује, да на ономе свету има једно млечно дрво и да су на њему сва деца, која су умрла као сисанчад. Ако мајка, чије је дете умрло, окуси млека пре Ђурђева-дне, онда она друга деца њено дете отерају са млечног дрвета и не дају му да сиса. Такво дете само пишти и проклиње своју мајку.

За Ђурђев дан сваки, па и најсиромашнији, коље јагње, које се на ражњу пече. Тога дана руча сва чељад заједнички, било онде где је вршен промуз, било код куће. За време ручка прво се пререже *летургија*, па се затим изломи онај колач, што је био на ведрици и поједе се. Кад се сврши ручак, кости се од јагњета покупе и закопају у мравињак, да би се овце патиле као мрави.

После ручка бележе се јагањци. Свако се јагње мало маказама роваши, да би се познавало кад залута у туђе стадо. Оно што се од јагњета одсече, меће се у једну каленицу са млеком, па кад се сви јагањци обележе, онда се и то закопа у мравињак.

Кад буде пред вече, узима се онај крупац соли, што је ноћио у мравињаку, па се истуца, а тако се

исто и они венци, што су били на првој и последњој овци ситно исецкају, ту се још дода и оно парче кравaja, што је ношено на Бељани петак у планину, па се све то са трицама измеша и тиме накрме овце и јагањци.

Недеља у коју пада Ђурђев-дан зове се *Ђурђевска недеља*. Целе те недеље жене не раде женске радове, а и стока се не крми, све то да вукови не би давили овце.

Ако је на Ђурђев дан облачно, народ верује, да ће година бити градобитна; ако је ведро, биће кишна и родна година; ако на тај дан пада киша, биће гладна година.

Ђурђев-дан славе сви Цигани. Сваки па и најсиромашнији, за овај дан мора да набави јагње, које читаво пеку на ражњу.

25. април: **Марков-дан.** — Марков-дан се строго празнује због олује и грома, и не раде ништа ни људи ни жене. Народ вели да Св. Марко носи у крошњи град, па ко на тај дан ради, он му градом све уништи.

1. мај: **Јеремијин-дан.** — У очи Св. Јеремије сваки који носи бритву, затвори је и на Св. Јеремију никако је не отвара, нити њоме сече. То чине да змије не би уједале. Ко би на овај дан отворио бритву, на тога би трчале змије са разјапљеним чељустима. На Св. Јеремију иначе људи раде.

Овога се дана жене и не чешљају због змија.

Треба пазити да се овога дана не вуче ни за ким узица од опанка или од чарапе, да се не би за њим вукле змије.

2. мај: **Пољобранија.** — Сутрадан по Св. Јеремији празнује се *Пољобранија*. Овај се дан строго празнује. Тога дана се не ради, да би се сачувало поље од града и других елементарних непогода.

9. мај: **Летњи Св. Никола.** — На овај дан не раде ни људи ни жене.

Народ верује, да ако на овај дан пада киша, биће гладна година. Ако је овај дан леп и чист, онда ће година бити кишна и биће жита довољно.

12. мај: **Св. Герман.** — Св. Герман празнује се од грома и воде. Овога дана се не ради. Народ верује, ко би на Св. Германа радио, томе би вода све однела.

22. мај: **Спасов-дан.** — Спасов-дан је покретан празник и пада увек у четрдесети дан после Ускрса. Народ вели, да се тога дана спасао Бог од рђавих људи и отишао на небо.

Овога дана обичај је, да се ждребади мало грива потшиша и реп мало потсече. То се чини да би ждребад била здрава и напредна и да би се коњи боље патили.

1. јуни: **Тројице.** — Тројице су покретан празник и падају увек у педесети дан после Ускрса. Троична недеља зове се *Русана недеља*. Те недеље жене ништа не перу цеђем због русе. Исто се тако стока не крми нити се шишају овце, опет због русе.

На Тројице у јутру рано, пре сунца, набере се доста цвећа и гранчица од јоргована и липе, па се тиме оките прозори и врата.

Тројице се празнују три дана. Првог дана Тројица плету се у цркви венци од траве, за време службе Божје. Ти се венци носе кући и остављају у хаљине, да не би мољци појели хаљине.

Некада су у Срезу Бољевачком на Тројице, ишле краљице и певале по селима. Данас тога нема. Старији људи сећају се краљица из свога детињства.

11 јуни: **Св. Вртолома.** — Св. Вртолому народ празнује од вртоглавице, грома, града и поплаве. Народ верује, да се тога дана не ваља пети на дрво, јер се може

врло лако пасти и врат сломити. Исто тако тога дана не ваља се ни у реци купати, јер се може лако удавити. На Св. Вртолому сеју се ротквe, да би их Св. Вртолома завртео, те да буду што веће.

14. јуни: **Св. Алисеј.** — На Св. Алисеја треба сејати просо. Постоји у народу изрека: „Алисеј, просо сеј!"

Жене не раде овога дана, која би радила, њу би Св. Алисеј *залисио*, а Виде (Видов-дан) би је свету приказао.

15. јуни: **Видов-дан.** — У очи Видова-дана иду жене и девојке по ливадама, па наберу доста видовданске траве. Ту траву метну у воду, у каквом суду, да преноћи, па се у јутру умивају. То раде да чељад преко године не би болеле очи.

На Видов-дан у јутру, рано, пре сунца, излазе људи у поље и гледају, коју ће падину сунце прво огрејати. Коју прво огреје, на њој ће добро родити сви усеви.

Овога дана обичај је, да жене и девојке све нове ствари, које су преко године израђене: поњаве, ћилиме, јастуке, сукње, убраде итд., изнесу у двориште и на конопцу обесе, да их види Видов-дан и сунце. То раде да их мољци и миши не би појели по сандуцима.

У очи Видова-дана, ноћу, први се пут виде звезде Влашчићи, које су, по народном веровању, на Ђурђев-дан биле штукле (ишчезле).

24. јуни: **Ивањ-дан.** — На Ивањ-дан у јутру, рано, докле још сунце није изгрејало, жене, девојке и деца иду по ливадама и беру лековите траве: ивањско цвеће, богородицу, царичицу и друге. Те траве чувају на згодном месту, па кад се које чељаде разболи, дају му их као лек. Неке се од ових трава кувају, па као теј пију, а неке се опет метну у бакрач, да се у води про-

кувају па се у тој води купа болесник. Само се трава богородица никако не кува, већ се њоме само кади болесник. Од осталих трава исплете се један венац, па се обеси више главних врата. И овај је венац лековит. Кад кога хвата грозница, провлаче га кроз њега. А кад је неко тешко болестан, онда венац метну у бакрач са водом, па кад се вода мало угреје, онда у њој окупају болесника. Иначе венац стоји више врата све до другог Ивањ-дана.

Сељаци овога дана ништа не раде. Нарочито не смеју да купе сено, па ма не знам какво се рђаво време спремало. Народ верује, који би овога дана здену пласт сена, тај би пласт тресак (гром) упалио или би га олуја однела.

29. јуни: **Петров-дан.** — Народ Петров-дан сматра као тежак празник. Петров-дан се празнује од треска (грома). У кући где је дете умрло, а нема још година дана од тог времена, неће нико пре Петрова-дана ништа од новог рода окусити па било то воћка или какав други род, докле се не подели за душу умрлог. На Петров-дан домаћица подели прво јабуке петровке као први род за душу умрлог детета, па после тога тек од њих једу сви укућани. Народ верује да тога дана Св. Петар на ономе свету дели јабуке умрлој деци, и не дâ ономе детету, чија мајка није тога јутра поделила. Такво дете онда пишти и проклиње своју мајку.

Ко слави Петров-дан, тај преславља Верижице (16 јануара).

30. јуни: **Павлов-дан.** Народ вели, да је Св. Павле брат Св. Петра. Павлов-дан се празнује због ветра и града.

1. јули: **Св. Врачи, Св. Кузман и Дамњан, Безмитни Врачи.** — Безмитни Врачи зову се због тога, што

не траже да се мите. Они не траже ни бајање ни врачање.

Овога дана не раде ништа ни људи ни жене. Народ верује, да би се онај, ко би на овај дан радио разболео и да не би могао да оздрави.

8. јули: **Св. Прокопије.** — Овога дана народ не ради ништа, јер се Св. Прокопије сматра као тежак светац. Народ верује, да тога дана прокопни камен у води и дрво у гори. Овога се дана не ваља купати у реци.

Овога се дана подрезују кошнице и мед се чува за лек преко целе године. Св. Прокопија славе сви рудари, као свога заштитника.

13. јули: **Св. Аранђел.** — У Срезу Бољевачком је обичај да не раде у дане, који се славе или прослављају. Пошто овај дан преслављају сви они, који славе јесењег Св. Аранђела, то се и на овај дан ништа не ради.

Многи посте по читаву недељу дана пред Св. Аранђела за здравље стоке.

Обичај је, да се овога дана, само ако не пада у среду или петак, закоље штогод од стоке, да има курбан. То се коље за здравље стоке. Народ верује, ако домаћин тога дана не би ништа заклао, њему би липсавала стога. Зато ниједан домаћин неће пропустити, а да овога дана не закоље јагње, јаре, или ма шта, само да има курбана.

15. јули: **Св. Ћирик.** — Овај се дан празнује од чирева.

17. јули: **Огњена Марија.** — Огњена Марија празнује се од треска и ватре. Овога дана жене не ложе ватру у кући, нити месе хлеб, нити шта кувају. Људи такође ништа не раде. Народ тврдо верује, да би онај, који би на овај дан радио, рђаво прошао: или би га гром убио или би га ватра изгорела.

Народ верује, да је Огњена Марија сестра Св. Илије.

20. јули: **Св. Илија.** — Ниједан се празник не празнује са већим страхопоштовањем од Св. Илије. Св. Илија се празнује од треска, јер он управља громом.

Народ верује, да Св. Илија сваке године пита своју сестру, кад је његов дан, а она му непрестано говори да још није, а кад прође, она му рекне да је прошао. Кад би му казала кад је дан његов, онда би се он веселио и све би громом потукао. Зато га она непрестано и вара.

На Св. Илију обичај је, да се закоље стари петао, само ако Св. Илија не пада у среду или петак. Не ваља да остане после Св. Илије стари петао у животу, јер, веле, после је он домаћин. Народ још верује да тада петао говори: „Ја остах, а домаћин неће!"

Ако на Св. Илију грми, народ верује, да ће ораси и лешници бити празни.

22. јули: **Марија Магдалена, Блага Марија.** — Овај се дан строго празнује од треска. Народ верује да је и Марија Магдалена сестра Св. Илије.

26. јули: **Св. Петка, Трнова Петка, Млада Петка.** — Св. Петка се празнује за здравље стоке. Тога дана не раде ни људи, ни жене, да им не би трнуле руке, и да их не би болеле очи.

27. јули: **Св. Пантелија.** — Св. Пантелија се празнује од ветра. Народ вели, да је Св. Пантелија, брат Св. Илије. Св. Пантелију народ зове *путником*, јер он управља ветром, па је вечито на путу.

1. август: **Св. Макивеј.** — Овај празник сматра се као и Крстов-дан. На овај се дан освећује нови босиљак, а све дотле црква и народ се служе старим. До скора је био обичај, да на овај дан иду свештеници из куће у кућу те свете водицу са новим босиљком, а као награду за освећену водицу добијали су по једно

пиле. Жене су обично гледале да им даду најмање пиле. Отуда је постала реч: „Макивејско пиле", кад хоће да означе, да је што мало, кржљаво и слабо.

За босиљак народ верује, да је на овај дан нађен самонико на гробу Христовом, па се зато на овај дан и освећује.

Овај дан се празнује од лудила. Народ вели, колико има у чаури од мака семена, толико и празника има овај дан. Ко на овај дан ради, њега Св. Макавеј *замахне*, па шене памећу.

На овај дан треба да иду пашенози један другоме у госте, јер се сматра, да је Св. Макивеј дан кад се они госте.

6. август: **Преображење.** — На Преображење је обичај да се први пут окуси грожђе. Тога дана и у цркви свештеник даје по два три зрна грожђа онима, који се тамо десе.

На Преображење, рано у јутру, пре сунца, ваља домаћин, или које друго мушко чељаде, да изађе у градину, па да из пушке гађа у цвет од сунцогледа, па онај цвет, што га куршум пробуши, да узме и остави за лек од пробада и главобоље.

Овога се дана беру лешници, и преко целе године чувају за лек, кад кога боле уши. Болеснику се даје да поједе неколико лешника, па се верује, да ће од тога оздравети

По народном веровању овога се дана преобрази и гора и вода и од тада почиње лист са дрвета да опада, а вода постаје све хладнија и хладнија. После Преображења народ вели, да се не треба купати у реци.

На Преображење не ваља преко дан спавати. Који тога дана спава преобразиће се, па ће преко целе године бити дремљив.

15. август: **Госпођин-дан.** — Госпођин-дан долази у ред великих празника. За Госпођин-дан пости се две недеље. Ако Госпођин-дан падне у среду или у петак, онда се нико тога дана неће омрсити, него тек сутрадан.

16. август: **Св. Роман.** — Многи на овај дан не раде ништа од лудила. Народ верује, ако би неко на овај дан радио, да би полудео. Овај се празник празнује још да човека не боле ноге, или да не би остао хром.

29. август: **Св. Јован Главосек.** — Св. Јован Главосек се строго празнује ради здравља. Овај дан се пости, и за живу главу неће се нико омрсити.

На овај се дан једе само бело грожђе. Црно се грожђе не једе зато, што кад су Св. Јовану одсекли главу, из ње је текла црна крв. Од црног се грожђа прави црно вино, које потсећа на ту крв. Овога дана не пију ни црно вино, нити једу црвену лубеницу.

31. август: **Појас Св. Богородице.** — Овога дана жене ништа не раде, а нарочито трудне жене, да би лакше рађале децу.

1. септембар: **Св. Симеун Столпник.** — Св. Симеуна Столпника народ празнује због сиротиње, јер верује, да ко на овај дан ради, биће сиромах.

Народ верује, да Св. Симеун живи на једном ступу од дрвета. То његово дрво црв целе године гризе па таман да га прегризе, а Св. Симеун дрво залије. Отуда се зове Столпник.

Од Св. Симеуна треба сејати јесење жито.

8. септембар: **Мала Богородица, Мала Госпођа.** — Овај празник више је познат под именом *Мала Богородица*, него под именом *Мала Госпођа*. Време од Велике Госпође до Мале Богородице зове се *Међудневица*. Сви

женски радови, који су почети уз Међудневицу морају се свршити до овога дана, јер не ваља да остану несвршени.

14. септембар: **Крстов-дан.** — Овај дан строго се пости. Народ верује, који се ветар овога дана закрсти, не дува за годину дана, већ остаје, а дува други, који се закрсти на зимски Крстов-дан (5. јануара).

Овога дана у јутру пре сунца бере се босиљак и чува за лек. Босиљак се овај потапа у води, па се та вода даје породиљама, да је пију, да би лакше родиле. Ако на Крстов-дан пада киша, биће родна година, ако је суво, биће сушна година.

1. октобар: **Покров Св. Богородице.** — Овога дана жене ништа од ручног рада не раде.

6. октобар: **Св. Тома.** — Народ верује да је на Св. Тому ретко кад леп дан. Обично на тај дан мора бити или кише или снега, а ако не то, а оно бар јак ветар. Зато народ и вели: „Свети Тома седи дома!“ Тиме хоће да каже, да се не ваља тога дана кретати на пут, јер ће бити неко зло време.

14. октобар: **Св. Петка.** — Многи посте недељу дана пред Свету Петку за здравље стоке. Сваки домаћин меси за овај дан летургију и сече је за здравље стоке.

Недеља у коју пада Св. Петка зове се *Петкова недеља.*

Чобани овога дана пуштају први пут овнове у овце.

26. октобар: **Митров-дан.** — Целе недеље пред Митров-дан жене не преду, јер не ваља те недеље вретено да окрећу. Те недеље и ножице којима се шишају овце не отварају, да би се вуковима завезала уста, кад би пошли у тор овцама. Стока се те недеље не крми, не премешта се тор, ђубре се из тора не чисти, стока се не узима из буљука ни за продају ни за клање.

Уочи Митрова-дана чобани полажу секиру у тору, обично у средини тора, па те ноћи пазе, која ће овца лећи на држаљицу од секире. Ако легне црна, онда ће бити блага зима. Ако легне бела, онда ће бити зима са великим снегом. Ако случајно легну две овце, једна бела и једна црна, онда ће зима бити мешовита.

Ако је на Митров-дан облачно, биће година сушна, ако је ведро, биће година, а особито лето, кишно.

Народ верује, који ветар дува на Митров-дан, тај ће дувати целог идућег лета.

27. октобар: **Мишољ-дан, Мишији дан.** — Сутрадан по Митрову-дне празнује се *Мишољ-дан* или *Мишији-дан*. Овога дана не раде ништа од женских радова ни жене ни девојке. Овога дана неће жене за живу главу да претресају ни кућне ствари. Људи тога дана опет не смеју да дирају у кошеве и амбаре са житом. Све се то пази, да миши не би чинили штету.

1. новембар: **Св. Врачи.** — И на ове Враче, као и на оне летње, који падају 1. јула, народ ништа не ради. И овај се дан врло строго празнује ради здравља.

8. новембар: **Аранђелов-дан.** — Овога дана сваки домаћин меси колач (летургију), и на ручку окади и пресече за здравље стоке.

Народ верује, да Св. Аранђел вади душу људима, зато га и зову *душовадник*.

11. новембра: **Св. Мрата.** — Читаву недељу пред Св. Мрату људи не раде ништа око стоке, сем што је хране. Стоку не крме, не дају из тора, тор не премештају итд. Жене опет не ткају и не раде друге ручне радове. Неки пазе то од Св. Аранђела па до Св. Мрате, а неки продуже чак и до Божићних поклада. Време од Св. Аранђела па до Св. Мрате, или Божићних поклада, зове се *Мратинци*. Народ верује да су најдуже ноћи *мратиње*.

13. новембар: **Св. Јован Златоуст.** — Овај дан народ строго празнује ради здравља.

Жене на овај дан не смеју да плету, да преду, да ткају, да шију итд. Народ вели, да овога дана не сме нико да прекине жицу, јер би се ономе ко жицу прекине и живот прекинуо. Овај се дан сматра као и Безмитни Врачи.

21. новембар: **Св. Пречиста.** — Овај је празник више познат под именом *Св. Пречиста*, него под именом Ваведење. Празнује се због вукова. Овога се дана маказе не узимају у руке.

На пречисту људи гледају, каква ће бити идућа година. Ако на овај дан пада киша, жито неће родити, а нарочито стрмина. Ако је овога дана ведро и лепо биће година родна.

30. новембар: **Св. Андрија.** — Св. Андрија познат је и под именом *Мечкин дан*. У Срезу Бољевачком се празнује Св. Андрија, да не би људе давиле мечке. Ово празновање остало је од старине, кад су шуме биле гушће и када је заиста по шумама било медведа. Данас по овамошњим шумама нема више медведа, али је народ и до наших дана сачувао овај и друге обичаје, који су вези са мечкама. Тако и дан дању у очи Св. Андрије у се кува у бакрачу кукуруз у корењу, па кад буде куван, домаћица узме два три корена, изнесе их на поље и метне на кочину, или на кров од куће, или па дрвљник, бајаги да то поједу мечке. Кад домаћица понесе корење нарочито каже деци, да то носи *тети* (мечки. Тога дана не сме нико за живу главу да каже име мечка, већ је сваки зове *тетом*). Том приликом од једног корена окруни зрно два, да не виде деца. Сутрадан скине корен са крова, или са места, где га је била метнула, па га показује деци да виде, како нема оних зрна, говорећи им, да је тета долазила и да је

мало јела. Тиме матере хоће да кажу деци, да је ту у близини тета, те да не плачу. Овај корен кукуруза метне се у чашу вина, и после сви пију из ње вина за здравље.

На Св. Андрију неће нико за живу главу да направи нове опанке. Народ верује, који би на тај дан направио опанке, удавила би га мечка.

4. децембар: **Варица, Вара.** — Овога дана обичај је, да се кува жито. У кукуруз се меће од свију врста жита, што домаћин сеје помало, па и мало семена од тикава. Кад се жито скува, онда га једу сви укућани, а нарочито деца. Што претекне, то обично даду да поједе живина.

6. децембар: **Св. Никола.** — У Срезу Бољевачком је обичај да три пут преко године улази у кућу полажајник. Први пут улази на Св. Николу, други пут на Св. Игњата и трећи пут на Божић.

Св. Никола сматра се као заштитник бродара. Кад човек гази преко воде, моли се Богу и Светом Николи, да здраво преко воде пређе.

Св. Никола се у народу сматра као тежак празник

13. децембар: **Петоварни мученици.** — Петоварни мученици трају дванајест дана и то од 13. декембра па до Божића. У ове дане народ гледа какав ће бити који месец у идућој години, јер сваки дан по народном веровању представља месец у идућој години. Тако 13. децембар представља, какав ће бити у идућој години месец јануар; 14. децембар какав ће бити фебруар; 15. децембар какав ће бити март; 16. децембар какав ће бити април итд. Какав је који дан, такав ће бити дотични месец у идућој години. Ако је неког дана падао снег, онда ће онај месец, што га он у идућој години представља бити кишан. Кога је дана било ведро, тај ће месец бити без кише. Ако је неког дана

дувао ветар, значи да ће тај месец у идућој години бити ветровит. Ако је неког дана падао снег пре подне, а после подне није падао, онда ће прва половина дотичног месеца, бити кишна, а друга ће половина бити без кише.

Народ верује да се у ове дане замучила Св. Богородица да роди. Зато трудне жене у ове дане ништа не раде. Ови се дани зову још и *Мучни дани*

14. децембар: **Материце.** — Друга недеља пред Божић зове се *Материце*. У варош је обичај да деца овог дана у јутру везују мајку, а она им у име откупа даје разне поклоне: какву лепу књигу, хаљину, шећера, бонбона, смокава, лутку итд. Многа деца тога дана иду и по другим кућама, те везују туђе мајке у фамилији и добијају поклоне. У селима не постоји овај обичај, нити сеоска деца знају за Материце. Исто тако у селу непознати су и *Оцеви*, који долазе прве недеље пред Божић.

21, децембар: **Св. Игњат, Игњатов-дан.** — На Св. Игњата у јутру, рано, пре свију, устане домаћица или које друго млађе женско чељаде, па се умије, наложи ватру, почисти кућу, изнесе напоље ђубре избаци га, па откине од родне шљиве једну гранчицу и врати се у кућу. Док домаћица ове послове врши устане и остала чељад. Домаћица улазећи споља у кућу говори: „Добро јутро! Срећан вам Игњатов-дан!“ Они, који су у кући, одговарају: „Хвала!“ Домаћица за тим прође ватри и стане је чарати говорећи: „Да се пате дечица, јарићи, пилићи, мушки теоци, јагањци, ждребићи, мед, масло, беле паре и жути дукати, а највише живота и здравља!“ За тим подигне високо ону шљивову гранчицу говорећи: „Оволика да порасте пшеница, јечам, кукуруз, овас и сав остали берићет!“ и забоде гранчицу у вериге, па је ту и остави.

Овога јутра домаћица, док још сунце није изгрејало, узме своје тканице и од њих направи круг. У тај круг сипа жита и нахрани кокошке. Ово се чини зато да се не би кокошке и пилићи растурали ван куће.

Први човек који овога јутра уђе у кућу зове се *кокошињи полажајник*. Тога јутра ниједан човек неће ући у туђу кућу, а да не понесе шљивову гранчицу, коју забада у вериге. Обично свака кућа има свога нарочитог полажајника, који се зове, да је полази. Зато тога јутра људи без велике нужде неће ни ићи другоме у кућу. Али домаћин бојећи се да му не би први посетио кућу какав баксуз или зломишљен човек, чим домаћица изврши прво чарање, утера свињче у кућу, баци му мало жита, па чим жито поједе, истера га на поље. Свињче угоне у кућу зато, што се оно сматра као безазлена животиња, која не зна за пакост.

Кад у кућу уђе полажајник или какав други човек, који тог јутра први долази као гост, даје му се прво да чарне ватру и он чарајући благосиља: „Колико варница, толико живота и здравља, толико да се роди дечице, да се пате јагањци, јарићи, пилићи, теоци, ждребићи, мед, масло, беле паре и жути дукати!“ Кад то изговори, полажајник подигне у вис ону гранчицу шљивову, што ју је донео, и рекне: „Оволика да порасте пшеница, кукуруз, јечам, овас и сав остали берићет!“ па гранчицу забоде у вериге.

Кад полажајник то сврши, на сред куће му се намести јастук, он седне на њега и прекрсти ноге. Домаћица га опаше повесмом и он тако опасан треба да мало поседи, да би квочке лежале на јајима. Док он тако седи домаћица му донесе у ситу ораха, лешника, сувих шљива, ако нема тога, а оно бар жита, и то све изручи пред њега да се распршти на све стране. Ово се ради, да би се боље патила пилад, тј. да буде пуна кућа пилади, као што је сад пуна ораха, лешника и

жита. Полажијник скупља просуте орахе и лешнике вичући: „Кво, кво, кво!“ То тади да би и квочка тако скупљала своју пилад. За овим служе полажајника врућом меденом ракијом, сувим воћем, јабукама, орасима, лешницима итд.

Кад полажајник пође, њега обично дарују, даду му оно повесмо, поред тога чарапе или два три гроша пара.

Које се свињче закоље на Св. Игњата, његову сланину узимају за лек у неким болестима.

24. децембар: **Бадњи-дан.** — На Бадњи-дан прва је дужност домаћину да устане рано и да пре судца очисти оџак. Кад то сврши он скупи ону чађ и однесе је у виноград. Ово се ради зато, да би виноград добро родио; као што се хвата чађ у оџаку, тако да се хвата и род на гиџи. После овога домаћин врши друге своје послове. Кад стигне вода домађин закоље прасе или како се овде другчије зове *божиќњар*. Ко нема своје, тај се мора још из раније постарати да га купи. Ретка је сељачка кућа, која би остала без божићњара. У крајњем случају, што је врло ретко, кад домаћин нема прасета, закоље бар јагње или какву јаловицу. Кад домаћин закоље прасе, крв ухвати у један суд, па је помеша са трицама и истог дана, пред вече, накрми њоме стоку. Ово се ради да би се стока боље патила. Јабучицу од прасета обично баце у ватру да изгори, јер не ваља да је поједе никаква животиња. Неки опет остављају јабучицу и чувају је све до другог Бадњег-дана, па кад које дете заболи гуша, сипају воду кроз јабучицу и после ту воду дају детету да пије. Заклано прасе у врелој води пропаре, ошуре и лепо очисте, осоле, натакну на ражањ, метну у њега јабуку или дуњу, па га ушију пртеним концем и прислоне у кући да стоји докле не буде време да се пече. Према величини задруге коље се и прасе. Где је више чељади ту се

често пута закоље читава свиња, а где је мање чељади ту је и божићњар мањи.

Домаћин, пошто уреди прасе и посвршава друге послове, иде у шуму да одсече бадњак. За бадњак се узима церово дрво, али да није много дебело нити пак сувише танко, да би се могло пресећи од једном. Дрво, које је изабрано за бадњак, сече се од источне стране, али тако да буде засек кос. Ивер од бадњака узимају, па га остављају у пчеланику, да се пчеле приликом ројења не би плашиле. Приликом сечења пазе још и на то, да бадњак падне на земљу; не ваља да се задржи на ком другом дрвету, јер би се тада кућна срећа задржавала. Кад домаћин одсече бадњак, он га метне на раме и носи кући. Уз пут обично сврати на њиву где му је здену̂та слама, те у каквој врећи понесе и сламе. Кад дође кући бадњак и сламу остави на дрвљанику.

Домаћица је целог дана у великом послу. Меси доста хлеба за сва три дана Божића, а сем тога од сквасног брашна умеси неколико колача, од којих се један зове *рождество*, други — *кућа*, трећи — *бачва*, четврти — *волови*, пети *овчарица*, шести — *козарица*, седми — *свињарица*, па онда меси још: срп, косир, кола, њиву, крстине, виноград, свињу, гуску, пловку и трмку. Ако је домаћин какав мајстор, онда домаћица умеси и колач који представља његов занат, нпр. ако је терзија, онда од теста направи маказе, или ако је други какав занатлија меси му колач према алату. Колач рождество прави се округао и на њему су пет поскурника, као на славском колачу. Овај се колач сече на Божић за време ручка. Колач који представља кућу, такође се прави округао и на њему су пет мањих поскурника. Колач, који се зове бачва, гради се округао, а по средини је ишаран као обручима. Волови су четвртасти колачи, од прилике као симити и озго имају шару или цвет. Овчарица

је округао колач, на њему су озго од теста, у виду шаре, направљена два круга. У средини круга има од теста направљено као лешник, што преставља овце. Имају још неке шаре које преստављају овчара са псом. Козарица се гради као и овчарица. Свињарица је такође округао колач, на коме су шаре, што представљају свиње. Срп се гради у виду српа, а косир у виду косира. Кола су четири округла колачића међу собом састављена. Њива се гради у виду елипсе, а озго је ишарана. Једна шара представља змију, а змија представља чуварицу њиве. Виноград је такође округао колач, озго је ножем избоцкан, што представља гиџе. Гуска и пловка су дугуљасти колачи, у доњем крају изрецкани ножем, што представља реп. Трмка се гради у виду троугла. Сви се ови колачи сем рождества зову *законице*. Још се меси један колач од пресног пшеничног брашна, који се зове *повојница Богу*.

Овога дана изнесу из куће столице, кашике, виљушке и ступу, у којој се туца со, па се остави све то негде на склонитом месту. Ове се ствари не употребљују за сва три дана Божића, сем кашика и виљушка, које се сутрадан узимају. Столице се не узимају зато да се јагањци не би рађали кривих ногу

За Бадње вече сваки се домаћин и домаћица старају, да имају што лепшу вечеру. Обично за вечеру спреме туцаног пасуља, кисела купуса, питу од ораха или од семена тиквеног, а нарочито се домаћин стара да није без рибе.Сва се ова јала спремају без зејтина. Поред осталих јела нарочито не сме да изостане печена тиква, која се овог вечера једе, да чељад преко године не би имали красте по глави.

Кад дође вече искупи се сва чељад, па и она која је код стоке. Прво наложе велику ватру, а кад се ватра разгори, домаћин навуче рукавице на руке па оде за бадњак. Кад дође до бадњака он му сикиром

одсече врх, да га после забоде у вериге, бадњак метне на раме, па кад буде пред вратима, он се накашље или лупне ногама, као да отреса снег са ногу, чиме даје знак онима у кући, да носи бадњак, те да га сви стојећи дочекају. Чим домаћин пође за бадњак, домаћица спреми у ситу жита, обично кукуруза. Кад се домаћин појави са бадњаком рекне: „Добро вече и срећно Бадње вече! Срећан вам бадњак!“ Домаћица му на то одговори: „Бог ти помогао и хвала!“ па га попрска житом. Домаћин приђе ватри и дебљим крајем бадњака прочара ватру говорећи: „Колико варница толико оваца, новаца, јагањаца, јарића, и мушке дечице; толико да се пате теоци, мед, масло, беле паре и жути дукати, а највише да буде живота и здравља!“ За тим положи бадњак на ватру, али тако да му дебљи крај дође у зачеље ватре. Онај врх од бадњака, што га је одсекао на дрвљанику подигне у вис говорећи: „Оволика да порасте пшеница, кукуруз, јечам, овас и сав остали берићет!“ па врх забоде у вериге. Кад је то урадио, узме сито са житом, па њиме поспе бадњак. После овога домаћица намаже дебљи крај бадњака медом и маслом говорећи: „Ми дарујемо тебе мало, а ти нас више!“ па метне на бадњак колач, који се зове рождество, а неки мету још и белу пару. Неки опет проврте бадњак бургијом, да у ону рупу метну два три зрна пшенице, мало вина, меда и масла. Међути то домаћин говори: „У здрављу, и до године пшеница, виноград, пчеле и стока божји род донели!“ Оне струготине од провртеног бадњака чувају све до Ђурђевадана, па се тада метну пред кошнице код пчела, да би боље мед носиле. Док је бадњак на ватри строго се пази да га ко не прескочи, а нарочито деца, јер би то била велика грехота. Тако исто док је бадњак на ватри не дува се у ватру. После овога домаћин иде по сламу, коју је раније оставио пред кућним вратима.

Улазећи у кућу са сламом домаћин опет говори: „Добро вече и срећно Бадње вече!“ Домачица га и сад попрска житом говорећи: „Бог ти помогао и хвала!“ Домаћин сад растура сламу по кући вичући: „Кво, кво, кво!“ а деца се ухвате за њега и газећи сламу вичу: „Пију, пију, пију!“ Често пута деца се и ваљају по простртој слами. Слама, која је прострта, строго се пази, да се не замали од ватре. То се чува за то, да не би пилићи ишли у ватру, а да и жито не би било главничаво. Чељад, која има поцепане чарапе, не сме да гази по слами, јер ће добити набој.

Кад бадњак положи на ватру, домаћин каже свима: „Ко први спази да је прогорео бадњак, поклонићу му јагње“. Сад сва чељад пази на то и сав је срећан ко први спази, јер узима ону белу пару са бадњака, а од домаћина добија јагње кад се овце изјагње. Добивено јагње остаје његова својина. Ако се јагње преко лета прода, домаћин, колико пара узме за њега, даје ономе, коме је припало. Те новце свако чељаде чува као своју малу готовину и сваки се стара да је увећа, а нико је не троши. Отуда у једној задрузи свако чељаде располаже са извесном готовином, коју брижљиво чува. Многи са том готовином почну да интересирају, да би је увећали.

После овога сва чељад седне на земљу, одреши опанке, па као по команди наједанпут баци опанке у буџак. То чине да би се и овце одједном изјагњиле. Овога вечера обојке не ваде, нита блато са опанака, ако би га било, чисте То ће тек учинити на Божић. Кад су се сви изули, онда устају и редом перу руке. После овога домаћин узме кадионицу и у њу метне жар. За тим узме воштану свећу прекрети се, пољуби свећу и запали је на жару у кадионици, метне је у чирак који намести у соби испод иконе. Ако у кући случајно нема иконе, мора да има бар мали дрвени

6*

крстић, који виси на источном зиду, и ту, испод крста, домаћин метне свећу. Ретка је кућа, да нема икону свога крсног имена. Кад домаћин спусти свећу, сва чељад стане у полукруг према икони или крсту. Домаћин узиме кадионицу у леву руку, а десном метне у њу неколико зрна тамњана, па три пут окади свећу, крст, икону, себе, сву чељад, бадњак, божићњара и све друге собе, па онда остави кадионицу. За тим се сви моле Богу. Прекрсти се домаћин и сва чељад три пут и сви се поклоне. Домаћин се моли овако: „Поклонимо се Господу Богу, Часноме крсту, младоме Христу, Св. Петки и Св. Недељи, Господе помилуј, Господе помилуј, Господе помилуј!“ Опет се сви поклоне, а домаћин стане да ређа све свеце од Божића до Божића и то овако: „Свето Рождество, тебе се молим и поклоним, Св. Василије, тебе се молим и поклоним, Св. Јоване, тебе се молим и поклоним, Св. Саво, тебе се молим и поклоним, Св. Атанасије, тебе се молим и поклоним, Св. Светитељи, вама се молим и поклоним, Св. Трифуне, тебе се молим и поклоним, Св. Сретење тебе се молим и поклоним, Св. Тодоре, тебе се молим и поклоним, Св. Лазаре, тебе се молим и поклоним, Св. Воскресеније, тебе се молим и поклоним, Св. Ђорђе, тебе се, молим и поклоним, Св. Марко, тебе се молим и поклоним, Св. Јеремија, тебе се молим и поклоним, Св. Германе, тебе се молим и поклоним, Св. Костантине, тебе се молим и поклоним, Св. Вознесеније, тебе се молим и поклоним, Св. Тројице, тебе се молим и поклоним, Св. Вартоломеја, тебе се молим и поклоним, Св. Јоване, тебе се молим и поклоним, Св. Петре, тебе се молим и поклоним, Св. Павле, тебе се молим и поклоним, Св. Врачи, вама се молим и поклоним, Св. Прокопије, тебе се молим и поклоним, Св. Аранђеле, тебе се молим и поклоним, Св. Маријо, тебе се молим и поклоним, Св. Илија громовниче, тебе се молим и поклоним, Св. Ма-

ријо и Магдалено, вама се молим и поклоним, Св. Петко тебе се молим и поклоним, Св. Пантелија, тебе се молим и поклоним, Св. Макивеја, теби се молим и поклоним, Св. Преображење, тебе се молим и поклоним, Св. Богородице, тебе се молим и поклоним, Св. Јоване, тебе се молим и поклоним, Св. Богородице, тебе се молим и поклоним, Часни крсте, тебе се молим и поклоним, Св. Томо, тебе се молим и поклоним, Св. Петко, тебе се молим и поклоним. Св. Димитрије, тебе се молим и поклоним, Св. Несторе, тебе се молим и поклоним, Св. Врачи, вама се молим и поклоним, Св. Аранђеле, душоваднице, тебе се молим и поклоним, Св. Пречиста, тебе се молим и поклоним, Св. Андреја, тебе се молим и поклоним, Св. Никола, моје крсно име, тебе се молим и поклоним, Св. Игњате, тебе се молим и поклоним и сви свеци Божји у години, вама се молим и поклоним, дарујте свако добро за много. Господе помилуј, Господе помилуј, Господе помилуј!“ На свршетку молитве домаћин каже: „Прими и услиши, Боже, нашу молитву!“ па се онда сви три пут прекрсте и поклоне, и тиме је молитва свршена. Жене се највиже моле Св. Тројици, Св. Богородици, Св. Петки и Св. Недељи, а младеж се само крсти. Молитва је дуга и траје скоро пола сата. По свршеној молитви домаћин угаси свећу и сви поседају око ватре, а домаћица постави вечеру. Вечера се овога вечера поставља на земљи. Домаћица прво простре какву поњаву или губер, па озго по поњави метне врећу, а поврх тога чист чаршав или повећи убрус. Кад домаћица постави, свако чељаде седне на своје место. Домаћица донесе у ситу ораха и изручи испред њих. Домаћин први узме четири ораха и у сваки ћошак баци у накрст по један Ове орахе нико после не узима. Кад домаћин то уради, укућани razграбе оне остале орахе, и броје, ко је више уграбио. Ораси се једу само овога вечера, за сва три дана Бо-

жића нити се једу, нити се узимају у руке, да се не би патило од чирева. После тога домаћица почиње да доноси вечеру. Прво донесе колач, што се зове повојница Богу. Овај се колач не умаче у вино. Док се овај колач не поједе, нико не сме да изиђе из куће, а то чине да деца преко године не би износила и губила ствари из куће. Домаћица после овога износи и остале колаче, сем колача који представља овчарицу. Овај се колач другог дана Божића носи код оваца, па се дâ овцама да га поједу. Од сваког се колача одсече по једно парченце и умочи се у чашу са вином, само се не умаче у вино колач, што представља волове, да не би јарам убијао волове. Ови се колачи једу за вечером; што се не поједе овог вечера, то се да чобанима, да на Божић поједу. Од оног колача, што представља волове остави се она шара — цвет — па се на Нову годину, пре сунца, измеша са трицама и крме волови. За време вечере служи се ракија. Прва се чаша даје увек домаћину, па тек осталима по старешинству. Овом приликом строго се пази, да се не попије ни сва ракија ни све вино, из суда из кога се служи. Последња се чаша увек враћа у суд, јер не ваља да остане празан. За време вечере сви се служе прстима, јер се овог вечера не једе ни кашиком ни виљушком. Од туцаног пасуља остави се једна кашика и чува се све до Крстов-дана (5 јануара), кад се свакоме чељадету даде, а нарочито деци, да по мало окусе од њега. То се ради, да преко године не би децу болела гуша. После вечере домаћица покупи што је остало од јела и све мрве, па све то остави у једну крпу и чува на згодном месту све до пролећа. Кад дође пролеће и почне да се сеје кукуруз, у први оџак, који се кукурузом посеје, закопа се и ово, што је остало од јела. То се закопава зато, да вране и друге тице не би вадиле жито из орања.

Неки на Бадње вече, за време вечере, кад метну први залогај у уста, гледају да ли им стоји на зиду сенка од главе, ако има сенке, онда ће и друго Бадње вече дочекати, ако је нема, значи да ће умрети у току те године. Обично приликом седања пазе да сваки седне тако, како ће имати сенку.

На Бадњи-дан жене затварају гребене и ножице и никако их не узимају у руке све до Водица (Богојављења). Гребене затварају, да би се и курјацима затворила уста, кад пођу у тор на стоку.

На Бадњи-дан крме стоку оном крвљу од божићњара, па је више не крме до Водица.

Неки на Бадњи-дан закољу кокошку, али је пре клања добро нахране, како би јој гуша била пуна жита. Од те кокошке оставе онако пуну гушу, па је чувају. Ако би се нешто домаћину украло, онда се у глуво доба ноћи та гуша кува, и онај, који је извршио крађу, по народном веровању, мора казати, иначе ће сав отећи, тј. добиће водену болест.

На Бадњи-дан не ваља да се деца туку, да им не би излазили чиреви.

На Бадњи-дан кад домаћица подмеси тесто, треба онако тестаним рукама да иде код кошница и сваку по мало да намаже тестом, па серојеви неће растурати приликом ројења.

Неки опет веле да треба узети из цркве кандило, па га на Бадње вече запалити и са њим три пут око пчеланика обићи, па серојеви неће растурати.

На Бадње вече једно дете или жена окполи око куће и дође на кућна врата говорећи: „Пријо, где ти носе кокошке?“ Домаћица на то одговара: „Ево овде, у овом буџаку“, и баци у онај буџак два три ораха. То чељаде три пут обилази око куће и три пут пита домаћицу, где јој носе кокошке, а она му увек одговара једно исто.

Неки на Бадње вече узму дванаест љуски — кошуљица — од црног лука, па у сваку метну помало соли и поређају их у ред. Свака љуска са сољу представља месец у идућој години. То се све нечим покрије и на Божић се гледа, па у којој се љуски буде со овлажила, тога ће месеца имати кише, а у којој се не овлажи, значи да ће тај месец бити сушан.

Неки домаћини опет на Бадње вече положе црепуљу на земљу, па из ватре узму неколико жишки и поређају их по црепуљи. Сваку жишку намене на неку врсту жита: једну намене да је кукуруз, другу пшеница итд. Колико домаћин врста жита сеје толико и жишки метне на црепуљу, па сачем покрије црепуљу и остави, да тако стоји до сутрадан. На Бижић домаћин подигне сач и гледа: која се жишка буде претворила у пуар, значи да ће дотично жито добро родити те године, а од које је жишке постао угљен, значи да то жито неће добро родити.

На Бадње вече кад легну да спавају пазе, да сви спавају са опруженим ногама, да жито не би полегало.

25. децембар: **Божић.** — Чим превали пола ноћи већ се устаје. Овога јутра обичај је, да домаћин сам наложи ватру. Кад ватра стигне метне се прасе уз њу, да се пече. Чим је прасе метнуто, избаци се пушка. Ватра се непрестано помало подстиче, колико треба да се прасе лепо испече. Народ верује, да су овога дана вериге хладне, па ма колико велика ватра била. Ономе што окреће прасе донесу у један тањирић слане воде и један прутић, који је на врху расцепљен и кроз расцеп му је провучена чиста крпица, те њоме умаче у слану воду и маже озго по прасету, да би му кожица била мекша. Ко опет жели да кожица од прасета буде тврђа и да под зубима руска, тај маже машћу озго по прасету. Кад се прасе од ватре из-

макне домаћин опет избаци пушку, унесе прасе у кућу али тако, да глава од прасета иде напред. Домаћин ступајући у кућу говори: „Христос се роди! Срећан вам Божић!“ Домаћица му одговара: „Заиста се роди! Хвала!“

Од Божића до Водица народ се здрави речима: „Христос се роди!“ На шта се одговара: „Ва истину се роди!“

Једно женско чељаде иде те донесе са кладенца воде. Кад се вода донесе, домаћица изнесе чашу вина, у коју метне неколико пупољака од дрена и наспе воде, па је даје свакоме чељадету да помало окуси. То раде зато, да би свако чељаде било здраво као дрен и румено као вино.

Овога јутра домаћица се стара, да пре сунца нахрани живину. У једној рукавици понесе жита, па у дворишту од својих тканица направи круг, ту изручи жито и сваби живину. Круг праве, да кокошке не би носиле јаја ван куће.

Кад домаћин овога јутра први пут изађе на поље, одломи гранчицу од родне шљиве и улазећи у кућу говори: „Срећан Божић! Христос се роди!“ Домаћица га посипа житом и одговара: „Заиста се роди! Хвала!“ Домаћин приђе ватри и стане је чарати оном гранчицом говорећи: „Колико варница, толико оваца, новаца, јарића, пилића, класате пшенице, мушке дечице, телаца, сурих свиња, црних коза, а највише живота и здравља!“ За тим домаћин подигне високо ону шљивову гранчицу говорећи: „Оволика да порасте пшеница, јечам, конопља и сав остали берићет!“ па је задене у вериге.

Овога јутра долази и полажајник у кућу. За полажајника зову онога, који се сматра као срећан тј. онога, за кога се држи да му сваки посао иде од руке, па био то човек или жена, било дете мушко или

женско. Кад полажајник дође у кућу, домаћица га посипа житом, и прво му се дâ да чарне ватру, и он чарајући је благосиља: „Колико варница, толико оваца, новаца, толико да се пати дечице, јарића, пилића, телаца, ждребића, сурих свиња и црних кова!“ Кад то изговори, полажајник подигне у вис гранчицу од родне шљиве, што ју је са собом донео и каже: „Оволика да порасте пшеница, јечам, конопља и сав остали берићет!“ па гранчицу забоде у вериге. Многи и не зову полажајника, него првог човека, који тог јутра дође у кућу, сматрају за полажајника и њему даду да чара ватру. У неким селима зову полажајника на Бадњи-дан те их полази, а не на Божић. Кад полажајник изврши чарање, наместе му јастук на сред куће и он седне и прекрсти ноге. Домаћица га опаше повесмом и он тако опасан мало поседи, да би квочке боље лежале на јајима. Док он тако седи домаћица га послужи кафом и ракијом. На Божић не дају полажајнику ораха, јер се они сва три дана Божића не узимају у руке. Кад полажајник пође дарују га повесмом, којим је био опасан, поред тога даду му чарапе или рукавице, или два три гроша пара.

Домаћин, док још није сунце изгрејало, узме мало у један кош од оне сламе, која је по кући простртa, а дебљи крај од бадњака метне на ватру да се добро распали, па онда са сламом и бадњаком пође у шљивар или виноград. Дошавши тамо бадњаком запали сламу, стане под неколико шљива и код сваке рекне: „Роди, шљиво, или ћу да те изгорим!“ За тим иде под јабуке и каже: „Роди, јабуко, или ћу да те изгорим!“ Домаћин обично обиђе све врсте воћа, које има. Кад то сврши закачи бадњак и кош на неку шљиву, па се врати у кућу. Кош и бадњак тако ту и остану.

Ако домаћин има пчела отидне пре сунца код кошница, запали ту какву крпу и око сваке кошнице обиђе. То се ради да миши не би појели пчеле.

Неки опет направе од вуне лутку, па је оставе у сред пчеланика. Још од вуне направе неколико венчића, па на сваку кошницу метну озго по један такав венчић. То чине да се приликом ројења не би плашили ројеви.

Домаћици је, поред других послова, главна брига, да спреми ручак. За ручак обично пристави кисео купус са пастрмом или сланином, развије коре и направи гибаницу. Кад то сврши онда од пројиног брашна умеси чесницу. У чесницу метне парченце дрвета од дрена, парченце дрвета од чатме са куће, парченце дрвета од јарма, зрно белог и црног пасуља, зрно кукуруза, семку од тикве и парченце дрвета од кошнице. Ако је задруга већа, па има више чељади но што је ствари, што се меħу у чесницу, онда домаћица дометне у чесницу још неко зрно пасуља или кукуруза, како би било у чесници толико ствари, колико има чељади у кући. Све се ово замеси у тесто и умеси чесница.

Млаħи овога јутра гледају да посвршавају своје послове, а нарочито да обиђу и нахране стоку. Дотле већ стигне и време ручку. Кад се сви искупе, домаћица или једно женско чељаде постави на врећи, доле на земљи, да се руча, исто онако као и на Бадње вече. Првог и другог дана Божића тако се руча и вечера. Кашике и виљушке, које су на Бадњи дан изнете, сад се уносе у кућу. Кад је софра постављена, прво се метне сланица, кадионица са жаром, воштана свећа, колач рождество и чаша са вином. Сва чељад стане у полукруг око софре. Домаћин се прекрсти и запали свећу, па је прилепи за сланицу са источне стране. За тим метне неколико зрна тамјана у кадионицу, па окади три пут свећу, три пут обиђе

на десно те окади сву чељад и соврy, па онда остави кадионицу, и узме колач рождество у леву руку а у десну нож и ножем га најпре закрсти, па га онда пресече у виду крста говорећи: „Отац, Син и Свети Дух. Амин!“ За тим узме чашу са вином и прелије колач опет у виду крста говорећи: „Отац, Син и Свети Дух. Амин! Да се преливају бачве вином и кошеви житом!“ Оно вино што се прелије преко колача врати у чашу, јер не ваља да падне на земљу. Домаћин са једном мушком главом из куће, најстаријим после њега, окрене три пут колач говорећи сваки пут: „Господи помилуј!“ и преломе га. Домаћин пољуби своју половину говорећи: „Христос по сред нас!“ Онај други пољуби своју половину колача одговарајући: „Јест и да будет“. Сад окрену колач тако, да домаћинова половина дође ономе, са којим сече колач, а овога половина да дође опет домаћину, па домаћин пољуби ону половину, што је држи говорећи опет: „Христос по сред нас!“ а онај пољуби половину према себи и одговара: „Јест и да будет!“ За тим опет измењају половине, па и по трећи пут пољуби сваки своју половину, увек понављајући: „Христос по сред нас!“ и „Јест и да будет!“ Кад то сврше, обојица подигну обе половине у вис говорећи: „Оволика да порасте пшеница и свако жито да роди!“ За тим обе половине колача спусте на сто, али тако да се прекрсте. Прекрштајући колач домаћин говори: „Овако да се крсте стогови на њиви!“ После овога домаћин узме чашу са вином, којом је прелио колач, прекрсти се трипут говорећи: „Помози, Боже, и данашњи данче, Свето Рождество, буди нам на помоћи!“ и наздрави ономе, са којим је секао колач, сркне мало вина, и пружи чашу ономе другоме и овај примајући чашу прекрсти се говорећи: „Помози, Боже, и данашњи данче, Свето Рождество, буди нам на по-

моћи!« па пошто мало сркне вина врати чашу домаћину. Домаћин даје даље редом по старешинству свакоме чељадету да помало окуси вина из исте чаше. Кад то сврше седају редом по старешинству да ручају.

Обичај је да се на Божић прво омрси женско чељаде, па мушки, а то чине да би им се патила женска стока, а нарочито женска јагњад. Кад сви седну, домаћин узме чесницу у руке, па колико има чељади у кући на толико је комада исече ножем, и свакоме даде по једно парче. Сваки тражи своју срећу у чесници. Ко нађе дрен, значи да ће га те године добро служити здравље, ко нађе јарам, патиће му се волови, ко нађе парче од чатме, биће домаћин, ко нађе семку од тикве, патиће му се свиње, ко нађе зрно белог пасуља, патиће му се овце, а ко црног, патиће му се козе, ко нађе парче од кошнице, патиће му се пчеле, а ко зрно кукуруза, патиће му се жито. После овога настаје ручак. За ручак се од божићњара одсече прво десна плећка, па лева, па онда редом. Главу остављају за Васиљев-дан. За време ручка, докле гори свећа, пазе на коју страну иде пламен од свеће, и верују, да ће тај ветар наступајуће године дувати. Кад се сврши ручак, свећу умоче у чашу са вином и тако је угасе. То вино после дају деци да пију, да их не би болела гуша. Свећа се чува за лек стоци или људима, а нарочито кад наиђе пришт. Кад та болест спопадне стоку, онда том свећом потпале барут, којим рану окаде.

Совра се не диже на Божић, нити се ђубре избацује.

Првог дана Божића обичај је, да се нигде не иде из куће, а нарочито не у госте. Сваки тај дан проводи у песми и весељу код своје куће, једино младеж што после ручка, иде на игру.

Како се прославља први дан Божића, тако се прославља и други дан, само што се другога дана иде и долази у госте.

Трећег дана Божића, рано изјутра, покупи се сва слама, која је по кући била прострта, па је остави и употреби за гнезда, у којима ће кокошке јаја носити. Народ верује, да не ваља ту сламу на ђубре бацати. Неки ову сламу мећу по воћкама, између ракљи, а нарочито по шљивама, да би боље родиле. Кад је слама покупљена, онда се кућа почисти и унесу клупе и столице, које су на Бадњи дан изнете.

О Божићу се певају ове песме:

1.

Летела је, коледо,
Медна буба, коледо,
Летела је, коледо,
Уз Дунаво, коледо,
Летела је, коледо,
Низ Дунаво, коледо,
Тражила је, коледо,
Младог Бога, коледо.

2.

Ој убава, коледо,
Мала момо, коледо,
Дуну ветар, коледо,
Из планине коледо,
Те донесе, коледо,
Мушко чедо, коледо,
Оно носи, коледо,
За појасом, коледо,
Три ножића, коледо,
Један сече, коледо,
Чесницу, коледо,
Други сече, коледо,
Печенчићи, коледо,
Трећи сече, коледо,
Колачићи, коледо,
Дуну ветар, коледо,
Те донесе, коледо,
Врана коња, коледо,
Мушко чедо, коледо.

3.

Ој убава, коледо,
Мала момо, коледо,
Бог се роди, коледо,
Овог дана, коледо,
Добри су ти, коледо,
Гости дошли, коледо,
Добри су ти, коледо,
Глас донели, коледо,
Овце ти се, коледо,
Изјагњиле, коледо,
Све јагањци, коледо,
Калушасти, коледо,
Све овчице, коледо,
Калушасте, коледо,
Све овнићи, коледо,
Виторози, коледо.

4

Ој убава, коледо,
Мала момо, коледо,
Бог се роди, коледо,
Овог дана, коледо,
Добри су ти, коледо,
Гости дошли, коледо,
Добри су ти, коледо,
Глас донели, коледо,
Краве ти се, коледо,
Истелиле, коледо,
Нателиле, коледо,

Све кравице, коледо,
Сивуљице, коледо,
Све вочићи, коледо,
Потегливћи, коледо.

5.

Oj убава, коледо,
Мала момо, коледо,
Бог се роди, коледо,
Овог дана, коледо,
Добри су ти, коледо,
Гости дошли, коледо,
Добри су ти, коледо,
Глас донели, коледо,
Кобиле ти, коледо,
Иждребиле, коледо,
Све ждребице, коледо,
Левокрилке, коледо,
Све ждребићи, коледо,
Путонози, коледо.

6.

Oj убава, коледо,
Мала момо, коледо,
Бог се роди, коледо,
Овог дана, коледо,
Добри су ти, коледо,
Гости дошли, коледо,
Добри су ти, коледо,
Глас донели, коледо,
Свиње ти се, коледо,
Испрасиле, коледо,
Напрасиле, коледо,
Све свињице, коледо,
Барзуљице, коледо,
Све веприћи, коледо,
Барзуљићи, коледо.

7.

Oj убава, коледо,
Мала момо, коледо.
Бог се роди, коледо,
Овог дана, коледо,
Добри су ти, коледо.
Гости дошли, коледо,
Добри су ти, коледо,
Глас донели, коледо,
Козе ти се, коледо,
Искозиле, коледо,
Накозиле, коледо,
Све козице, коледо,
Барзуљице, коледо.
Све јарчићи, коледо,
Барзуљићи, коледо.

8.

Oj убава, коледо,
Мала момо, коледо.
Бог се роди, коледо,
Овог дана, коледо,
Добри су ти, коледо,
Гости дошли, коледо,
Добри су ти, коледо.
Глас донели, коледо,
Пчеле ти се, коледо,
Изројиле, коледо,
Наројиле, коледо,
Све пчелице, коледо,
Левокрилке, коледо,

9.

Дошо Божић, коледо,
Дизајте се, коледо,
Сви овчари, коледо,
Овце ви се, коледо,
Изјагњиле, коледо,
Све овчице, коледо,
Калучице, коледо,
Дизајте се, коледо.
Сви козари, коледо,
Козе ви се, коледо,
Искозиле, коледо,
Све козице, коледо,
Витороге, коледо,

Дизајте се, коледо,
Говедари, коледо,
Краве ви се, коледо,
Истелиле, коледо,
Све кравице, коледо,
Сивуљице, коледо,
Дизајте се, коледо,
Сви свињари, коледо,
Свиње ви се, коледо,
Испрасиле, коледо,
Све свињице, коледо,
Лабудице, коледо,
Дизајте се, коледо,
Сви коњари, коледо,
Коњи ви се, коледо,
Иждребили, коледо,
Све ждребићи, коледо,
Путоноги, коледо.

10.

Ветар дуну, коледо,
Из планине, коледо,
Те завеја, коледо,
Врана коња, коледо,
А на коњу, коледо,
Добар јунак, коледо,
У јунака, коледо,
Под појасом, коледо,
Оштри ножи, коледо,
Један сече, коледо,
Печеницу, коледо,
Други сече, коледо,
Кобасицу, коледо,
Трећи сече, коледо,
Чесницу, коледо.

11.

Пловка шета, коледо,
По кућама, коледо,
По појате, коледо,
Па ми буди, коледо,
Домаћина, коледо,
Хајд устани, коледо,
Домаћине, коледо:
Нама Божић, коледо,
Синоћ дође, коледо,
Па донесе, коледо,
Три ножића, коледо.
Један ножић, коледо,
За прасиће, коледо,
Други ножић, коледо,
За јагањце, коледо,
Трећи ножић, коледо,
За колачићи, коледо.
Тако нама, коледо,
Мило беше, коледо,
Сви устасмо, коледо,
Па га лепо, коледо,
Дочекасмо, коледо,
Прво уста, коледо,
Наш домаћин, коледо,
Хајд устајте, коледо,
Сви кућани, коледо,
Да чекамо, коледо,
Благи Божић, коледо!

Б.

Покретни обичаји.

I. Рођење.

Многи обичаји, који се односе на рођење детета, почињу још од ступања родитеља у брак.

Кад се млада на дан венчања облачи, треба да се по голом телу опаше ликом, па кад дођу сватови по њу, чим чује да свирају свирачи, она да се напне тако, како би се лика прекинула, па ће лако рађати децу.

Кад млада полази из очеве куће, не треба да се окреће, јер ће туговати за својима, а и деца ће јој личити на њену родбину.

Кад младенци полазе на венчање, носе у недрима по једну јабуку и по грумен шећера. Јабука се носи да би деца била лепа као јабука, а шећер, да би младенци једно другом били мили.

Кад млада пође на венчање, ако у путу има да пређе преко какве реке или потока, треба да подигне руком мало кошуљу и да каже: „Осетих се, родих!“ па ће лако рађати децу.

Кад младенци полазе на венчање не смеју са собом носити небушене новце, већ само бушене, јер неће иначе имати деце.

Кад младенци пођу на венчање треба да су сви сандуци, што их је млада донела, отворени, да би лакше рађала.

Младенци на венчању треба да одреше обућу, да би млади, доцније као жени, био лакши порођај.

Младожења на венчању не треба да стеже младу за руку, јер ће тешко рађати.

Кад млада полази на венчање, дају јој да носи чепове од буради, да би рађала све мушку децу.

Кад се младенци своде у ложницу, треба неко да прислушкује, да се не би рађала глува деца.

Младожења не треба првог вечера да хвата младу за груди, да је не би после порођаја болеле дојке.

Кад млада, после свадбе први пут, у понедеоник, опере судове, ваља да окуси мало од помија, па неће повраћати кад остане трудна.

Кад млада први пут брише кућу, ваља да једе комадић хлеба, па јој неће бити мука, кад остане трудна и моћи ће све да једе.

Сваки човек, који ступа у брак, жели да има деце. Деца су свакоме човеку потребна. Народ сматра за највећу несрећу, кад неко нема деце, и држе, да је то казна од Бога.

Сваки родитељ жели да има више мушке деце него женске. Кад има мушко дете, родитељ рачуна, да ће га оно у старости одменити. Сељаци не воле да имају много синова, јер се цепа имање, па постају сиромашни.

Жена, која нема деце, врло је рђаво примљена у задрузи. Таква жена чини све, да добије дете. Неке се трљају и потпасују, а неке пију разне траве, а особито расковник. Сем тога ради се и ово:

Кад се нека жена породи, она што не рађа ваља да узме од породиље молитву (водицу), што је од свештеника донесена, па да се код своје куће прво она молитви, па тек онда породиља, па ће имати деце

Жена, која не рађа, ваља да оструже мало од стожера са гувна, али од оног стожера, који је ту

самоникао, па је за стожер употребљен, па то што оструже, да потопи у воду и да пије, па ће родити.

Или: Ваља да оде у воденицу, па са оног точка, који се на лево окреће, да ухвати мало воде. У ту воду да метне бели и црни оман, расковник и траву рачин, па то да пије и да се у тој води купа, па ће родити.

Понекад се расточе воловска кола, па се између точкова окупају муж и жена, па се кола после саставе и верује се, да ће имати деце.

Многе жене пију крв од зеца што је на Распети петак убијен.

Жена, која рађа све женску децу, рада је да има и мушко дете, а која опет рађа све мушку, рада је да има и које женско дете. Да не би пород био једноставан, ваља млада на венчању у себи да говори: „Цер и граница“, па колико пута изговори реч цер, толико ће имати мушке деце, а колико пута изговори граница, толико ће имати женске деце.

Жена, која рађа само женску или мушку децу, па је рада да буде обратно, ваља да се на Преображење, пре сунца, гола, главачки, три пут преобрне, па ће после и пород бити обрнут.

Која жена рађа све женску децу, ваља да узме пупак детињи кад последње женско дете роди, па да проврти дирек од куће и ту пупак да остави, а рупу да затвори, па ће родити мушко.

Или: да закоље петла, па од њега да узме ону покожицу од желудца, и да је некувану поједе, па ће родити мушко. Или ваља да поједе некувана јаја од петла.

У Срезу Бољевачком обичај је, да се на Ђурђевдан закоље јагње и на ражњу испече. Жена, која је рада да роди мушко дете, ваља да оде у туђу кућу и да украде јаја од печеног јагњета, да их поједе, па ће родити сина.

7*

После порођаја, кад жена добије први пут своју *пранину*, ваља да узме шаку кукуруза и да га мало обоји својом пранином, па из кецеље њиме да нахрани петла и онда ће добити сина. Ако је рада, да роди кћер, да нахрани из кецеље кокошку.

Кад је жена рада, да само за неколико година не роди, ваља да узме гаћник свог мужа, и да га на онолико места завеже, за колико година жели да не роди.

Или: у ону постељицу, што је избацила, ваља да метне онолико камичака и угаси онолико живих угљенова, за колико година жели да не роди. Кад то уради постељицу ваља да метне у оџак да се суши.

Многе, после порођаја буше вретеном ону кошуљу у којој су се породиле спреда и остраг говорећи: „Докле бели да не црвени“, тј. да не остану трудне све дотле, докле дете доји.

Кад породиља шаље после порођаја суд попу за молитву, треба у суд да метне онолико зрна кукуруза, за колико година жели да не роди.

Или: кад се донесе од попа молитва, породиља ваља да седне код врата, и да мало пије од ње, за тим да се мало помакне и опет да пије. За колико година жели да не роди, толико пута да седа, да се измиче и да пије.

После порођаја, кад се породиља први пут дигне, ваља да иде на кладенац за воду, па за колико година жели да не роди, на толико места уз пут да седа и устаје.

Неке још на венчању чине, да за неколико година не роде. Тако, неке броје листове од књиге (требника) из које поп чита на венчању. Ако нпр. млада жели да не роди за две године, она онда изброји само два листа.

Неке опет носе са собом на венчање онолико зрна боба, за колико година желе да не роде. Кад протекну

те године, ваља тај боб да посеју, па кад роди да поједу род, па ће онда тек родити.

Неке опет кад пођу на венчање броје оџаке на кућама, па за колико година желе да не роде, толико оџака изброје.

Кад је жена рада да више нема деце никако, ваља после порођаја ону постељицу да закопа под тополу и кад закопава да каже: „Кад топола род имала, тад и ја дете родила!"

Неке закопавају постељицу у два брега, кроз које је некад вода излокала, пола у једном брегу а пола у другом говорећи: „Кад се ова два брега саставила, тад и ја дете родила!"

Нека опет узме мућак, провали га и у њега метне лист од тополе, па закопа говорећи: „Кад се ово јаје извело, тад и ја родила!"

Многе узимају мало од копите и неколико длака од репа мазге, то сагоре и после порођаја пију са водом.

Или: Умву цвеће од љиљка и лишће од тополе, па то метну у бакрач и напуне га водом. За тим испеку двадесет зрна боба, па и то метну у бакрач и још уз то двадесет малих, округлих, речених камичака, па све то прокувају и после у тој се млакој води купају.

Или: Чим жена роди, док се још није дигла, ваља да се очешља, па ону косу, што се приликом чешљања очупа, да изгори и више никад неће родити. Ако је породиља рада, да после неколико година опет роди, онда не треба да сагори одмах косу, него, да је чува, па кад хоће да остане тешка, онда да је сагори и пије у води.

Или: Кад жена роди, ваља по молитву попу да иде лично њен муж. Уз пут, да сврати на реку, и да метне у суд са молитвом неколико камичака, али небројено. Суд да напуни речном водом и то тако све да однесе

свештенику, да очита молитву. Да свештеник не би видео шта је у суду, обично се за тај посао узима тиква. Кад свештеник освети водицу, они камичци треба да стоје у водици четрнаест дана, а после да се дигну на таван и на неком сувом месту да се оставе, и породиља више неће родити. Народ верује, да се онима који ово ради не може одржати последње дете, већ мора и оно умрети.

Има жена, које су на венчању још учиниле, да никако не роде. Тако по народноме веровању, кад се млада венча са небушеном паром, онда неће имати деце.

Неке младе, кад полазе на венчање носе са собом белојку конопљу, јер верују, да као год што белојка род нема, тако ни оне порода неће имати.

Неке кад иду на венчање, носе са собом камен, да не би имале деце.

Неке опет младе, кад полазе на венчање, понесу са собом и два три зрна печена боба, да никако не рађају децу.

Кад умре прво дете, па се спушта у гроб, не ваља да се у гробу помиче, јер кад би се помакло, онда мајка не би више родила.

Сандук за умрло дете испод ногу оставе отворен јер кад би га затворили, онда мајка не би више родила.

Чим жена изгуби своју месечну пранину, зна да је остала *трудна*, *тешка*, *бремена*. Свака се жена тада забрине, јер не зна какав ће јој порођај бити, лак или тежак. Народ каже, чим жена остане трудна, она је једном ногом у гробу. По народном веровању, жена кад се порађа, све јој се кости растварају, сем кости у бради.

Трудну жену укућани склањају од тешких послова, а нарочито пазе, да што тешко не диже. Има пуно ствари, на које треба да пази трудна жена.

Трудна жена треба да се често купа, да јој дете не би плакало, кад га стане купати; не ваља да јој

пређе пут змија или зец, јер јој дете, које носи, неће живети; не треба да гледа на чекрк или на витлић, јер ће јој дете бити разроко; не треба да вретеном чачка уво, јер ће јој дете болети уши и цуриће му из ушију; не ваља да се провлачи испод конопца, да јој се не би дете рађало са повојем, па би се при рођењу могло да угуши; не ваља да једе овчу главу, јер ће јој дете бити слинаво; не ваља да удара ногом мачку у трбух, јер ће јој дете бити злобињаво; не ваља да гледа кад убијају змију, јер ће јој дете плазити језик као змија; не ваља да прескаче преко сикире, да јој се дете не би подједало; не ваља да захвата воду из кофе или из кладенца у исти мах са другом женом, јер ће јој дете бити разроко; не ваља да иде код мртваца, јер ће јој дете бити у лицу збрчкано и жуто; не ваља да баца помије преко прага, јер ће јој дете повраћати храну; не ваља да фарба пређу, јер ће јој дете бити жуто; не ваља да једе оно што се са гробља врати кући, да јој дете не би добило засип. Ово исто не треба да ради ни млада прве године. Даље, трудна жена не ваља да гледа паљевину, јер ће јој дете добити црвену оспу по телу; не ваља да гази по поздеру, да јој дете не би добило оспу по телу; не треба да једе меса од зеца, јер ће јој дете спавати са отвореним очима; не сме ништа да украде, јер ако што украде, родиће дете са белегом на оном месту, где се први пут ишпне после крађе; не ваља да окреће пециво на ражњу, да јој се не би приликом порођаја окренуло наопако дете; не сме да пређе раскрсницу, да не би на какво зло нагазила; не ваља да преврће црева, да јој се не би на порођају преврнула утроба; не ваља да досипа воду кад на огњу ври, јер ће јој дете бити сипљиво; не сме гледати да се што једе, а од тога да не окуси, јер би могла да побаци. С тога, кад се трудној жени прича о неком јелу,

обично се каже: „Да те није жеља!“ Даље, не сме трудна жена да види мечку нити у опште какву дивљач, да се не би уплашила, те би дете добило белегу на телу; не ваља да се провлачи кроз плот, а особито где се пси провлаче, јер ће јој дете непрестано окретати главу час лево час десно; не ваља да пређе преко крви, где је клата свиња, јер ће јој дете крkољити. Да дете престане крkољити, мора мајка да седне на свињче и да га на њему подоји. Трудна жена не ваља да иде у туђу кућу, да што год тражи, јер ако јој се не дадне оно што тражи, онда миши изгризу све ствари по кући. Да то не би било, домаћица мора да удари сикиром у праг, пошто трудна жена оде. Али то није добро за трудну жену, јер ако је секиром засечен праг, онда ће трудна жена родити дете са расеченом доњом усном, а ако је засечена гредица више врата, онда ће родити дете са расеченом горњом усном. Неке жене неће да учине толику пакост породиљи него баце за њом жар, земљу или сламу. Ако баце за њом жар, онда ће јој дете трчати у огањ; ако баце земљу, онда ће јој дете јести земљу; ако баце сламку, онда ће дете да се игра сламом. Трудна жена не ваља, после заласка сунчевог да излази из куће; не сме да ради у Девети торник, да јој дете не би добило падавицу; не ваља да ради на Петозарне Мученике; не сме да се свађа ни с ким, нити пак да се љути.

Кад се први пут жена осети, каквог човека онда види, на њега ће дете личити.

На месец два, пре него што ће се жена породити, обично се погађа, да ли ће родити мушко или женско дете.

Ако жена осети да јој први пут дете заигра на десној страни, онда се мисли да ће родити мушко; ако дете осети први пут на левој страни трбуха, онда се мисли да ће родити женско.

Ако је код трудне жене трбух обао, мисли се да ће родити женско, ако је трбух испупчен и на средини шиљаст, онда се мисли, да ће родити мушко.

Кад је жена много трбушата, пре ће родити женско него мушко. Ако је жена много пегава у лицу, држе да ће родити мушко, ако није онда женско.

Још се и овако погађа: Кад трудна жена изађе из собе на поље, онда нека комшика, метне на клупу или кревет испод поњаве или ћилима на једно место нож а на друго маказе, али тако да трудна жена ништа о томе не зна. За тим је зовне и каже јој да седне. Ако трудна жена седне на нож, онда се верује да ће родити мушко; ако седне на маказе, онда женско. Или: Дође комшика трудној жени и неприметно јој мете мало соли на главу и пази за шта ће се пре трудна жена ухватити, да ли за уста или за нос. Ако се прво ухвати за уста, родиће женско, ако се прво ухвати за нос, родиће мушко. Кад комшика или нека добра пријатељица дотка платно, обично испадне *пружак* (прутић). Ткаља треба да узме тај пружак, жмурећки да га метне у уста, и тако да пође на поље. Кад изађе на поље, онда да гледа кога ће прво видети. Ако прво види мушко, онда ће трудна жена, коју је ова наменила, родити мушко, ако прво види женско, онда ће родити женско.

Свака се жена плаши порођаја, и гледа на који начин, да јој порођај буде лакши.

Неке се трудне жене потпасују. Неке кувају корен од тикве, па после ту воду пију. Неке беру белу, пољску булку па онај цвет потопе у воду и пију. Неке пију цвет од столисте руже. Неке пазе кад петао јари кокошку, а кокош се после тога стресе и с ње падне перо, па узму то перо, њиме се накаде а гар метну у воду и пију, па ће лако родити. Многе узимају земљу са раскрснице, потопе је у воду, и ту воду пију, да би се лако раскрстиле. Многе сипају воду у сито,

па је ухвате и пију говорећи: „Као што лако пролази брашно кроз сито тако лако и ја да родим!“ Многе потапају у воду икону Св. Богородице,-па после пију ту воду. Неке на Крстов-дан јесењи украду из цркве босиљак са иконе, па га чувају до порођаја, па чим се замуче, босиљак потопе у воду и пију, да лако роде. Многе сипају воду низ лопар па је после пију. Многе оперу оштрицу од сикире и ножа па и ту воду пију.

Ради се и ово: После венчања, прве среде, млада и младожења иду на ручак младиним родитељима. Кад младенци дођу пред кућу, мајка младина дочекује их пред вратима, и млади кроз пазухе пропусти јаје и совељку, па тек после тога младенци улазе у кућу. Јаје и совељка се пропуштају, да би доцније млади порођај био лак.

Чим се жена замучи, по народном веровању, треба да се сакрије, како нико не би дознао да се порађа, па ће порођај бити лакши.

Кад се жена замучи, бабица која се позове, чим уђе у собу, треба да скине шамију са главе и да је баци на породиљу. За тим треба да баца воду на врата и да је хвата у руке и да даје породиљи да пије, па ће лако родити.

Да би порођај био лак, бабица, треба да пропусти породиљи кроз кошуљу јаје кокошиње, совељку или преслицу, ако се мисли, да ће родити женско; а ако се мисли да ће родити мушко, онда треба да узме зечју ногу, па да јој кроз недра пропусти говорећи: „Као што брзо иде зец, тако брзо и дете да изађе!“

Ако се жена мучи на порођају, треба донети корито у коме је она прала кошуље, да га прескочи па ће одмах родити. Или: Треба узети десни опанак или ципелу мужевљеву, па у њу сипати воде и дати породиљи да попије, па ће се лако раставити од

детета. Даје се породиљи да пије и Богојављенске водице.

Чим се жена замучи, узме се струк босиљка, који је на јесењи Крстов-дан бран, па се потопи у воду и даје јој се да пије, а и просипа јој се кроз недра.

Ако знају какав момак или девојка, да се жена порађа, онда се верује да ће жена тешко родити и да ће се много мучити. Да то не би било, такав момак и девојка треба да умоче нокте у какав суд са водом, па пошто их мало одрже у води, та се вода даје породиљи да пије, па ће лако родити.

Редак је случај да се жена сама порађа, сем ако се порођај деси изненада, негде на путу или у пољу. Увек жена зовне неку постарију жену, ако нема свекрву или јетрву у кући, да јој помогне и да јој се нађе при порођају. Жене се обично порађају стојећи или клечећи, а ређе седећи или лежећи. Ако је случајно порођај тежак и неправилан, тј. кад дете не пође како треба, онда се зове која вештија бабица, која помогне, да се порођај срећно сврши. Чим се дете нађе, док се породиља још није с места помакла, даду јој у шаку мало брашна, те од њега пљувачком замеси један мали колачић и мало руке умаже тим тестом. Колачић се мало испече и породиља га поједе говорећи: „Ја родих, умесих, испекох и бабице претекох.“ То се ради да би се *бабице* зачудиле, ако би дошле породиљи, и да би рекле: „Гле, ова вредна, дете родила и хлебац умесила, онда да идемо од ње!“

Кад је и то свршено, бабица, новорођенчету маказама одсече пупак. Пупак мајка завије и чува са пупковима остале деце, да би се браћа и сестре лепо слагали. За тим се дете мало окупа и метне на сламу. И породиљу положе да крај детета лежи на слами.

Ако се дете роди са повојем или са кошуљицом, народ верује да ће бити срећно, али и *аловито*. Повој и кошуљицу чувају детету, јер ако би се то бацило не би било добро детету.

После порођаја, одмах се пошље неко попу по молитву (водицу), а једна девојка или девојчица одмах умеси кравај. Тај се кравај меси, по народном веровању, за Св. Богородицу. Она чека на кравај, па да иде, да спасава друге породиље. Од тога кравaја не сме да једе породиља. Кад Св. Богородица полази од породиље, удари је шаком по врату и каже јој: „Заборавак!“ да би породиља заборавила порођајне муке.

У народу постоји прича, да су некада људи рађали децу, па се човек попео на крушку да роди, а баба то спази, па брзо отрчи под дрво, па потури кецељу и ухвати дете. Кад Бог то види каже баби: „Кад се бојиш, да се не убије дете, од сада ћете ви, жене, рађати децу!“ И тако од тада жене рађају.

Чим се дете роди провлачи се испод дршке од бакрача, кроз вериге и кроз набрдила, да би се сачувало од *бабица*.

Одмах после порођаја опашу се врежом од беле тикве дете и породиља, да их не боли срце.

Чим се донесе молитва дете и породиља се молитве. Кад се дете први пут молитви, меће се у воду сребрна пара, да би било чисто као сребро, за тим се меће трава *тресече*, мало соли и пепела, да се дете не би оједало, још се сипа и мало вина; а кад се дете окупа, мажу му се табани гушчом машћу, да му не зебу ноге, као гушчету. После купања, дете се повије у пелене, али се по глави не покрива док се не крсти. За тим се одмах молитви и породиља. Ако је породиља пегава, треба да се умије водом којом

се молитвила, па ће пега нестати. После се она вода проспе на родну шљиву.

Кад се мушко дете први пут после порођаја развије, онда му се од прве погани мажу науснице и брада, да не би кад порасте било ћосаво.

Овде ћемо да напоменемо још један народни обичај. Чим се дете молитви, природно је, да га мајка, ако има хране подоји. Али ако родитељи желе, да им дете буде пророк, да све зна унапред шта ће бити, онда треба узети кобилицу од кокошке, па је на средини пробушити, и кроз ту рупу треба први пут мајка дете да задоји, па ће после све унапред знати, биће пророк.

Кад жена нема млека, дају јој да једе што више црнога лука, и то беле главице. У вароши жене, да би имале млека, пију пиво и верују да добију тада више хране.

У народу постоји веровање да дете и породиљу за четрдесет дана нападају *бабице* (але). Жена је за четрдесет дана нечиста, па зато око ње и детета облећу бабице. Да се дете сачува од бабица, меће му се под главу нож, а у једну се крпу завеже мало соли и парченце хлеба, чено белог лука, прстен, мало тамјана, соли и ситна пара. Детету око врата вежу црвен конац, на коме виси ситна бела пара. А да се дете не би плашило, ушива му се ма шта од курјака у пелене. Више главе детиње мећe се катраница са катраном, гребени и на њима натакнути бели лук, пуно вретено, намотано кучином, црнокораст нож, бабичина кецеља, пољска метла, срп и нити.

Породиља веже себи око врата црвен конац, за овај веже једну крпицу, у којој је завезано: жута пара (дукат, или шта се има, само мора бити жута пара), бели лук, со, мало хлеба и тамјана Све ове поменуте ствари стоје поред детета до крштења, а пошто се дете крсти, све се склони, само остаје

метла, бабичина кецеља, срп и нити. Све до крштења, кућа се сваког петка и недеље кади крпом од кошуље или залогом из опанка, а неке жене, узимају за то и катран.

Кад год породиља излази из собе, где јој је дете, меће на дете, док се не врати, метлу, бабичину кецељу срп и нити.

Породиља за осам дана не сме ништа да ради у руке.

Све се ово чини, да се дете сачува од бабица. По народном веровању нарочито много помаже кађење, јер тада бабице кад пођу породиљи и детету кажу: „Смрди, погано је, не можемо да идемо њима!“

Најобичнија болест, коју бабице проузрокују јесте несвест и главобоља; дете и породиља чисто „штукну у памет.“ Да би се дете сачувало, убада се бритвом по носу и купа се у води, у којој је кувано жуто плетиво и жуто цвеће.

Бабице, народ не сме по имену да каже, већ их зове „оне.“

Од бабица кад нападну породиљу или дете лечи се бајањем, купањем и кађењем. Баје се овако: „Пошло дете на море, песак да броји, на решето рупе и на небо звезде. Вук се жени, мачка се удава, дете не може да иде на свадбу, но праћа болес намерштину!“ То се понавља три пут. Или овако: „Крст на небо, крст на земљу, крст на свакојак зглоб. Анђел на срце, а вук на траг. Лек тражио, врачку нашао. Са српом ћу да те исечем, са огањ ћу да те изгорим, са воду ћу те удавим, па ћу те распратим по бистре воде и зелене траве!“ То се такође три пут понавља.

Купање се врши овако. Треба из девет башта откинути по три жута, велика цвета. Онај што иде то да бере, мора уз пут и одовуд и отуд чупати траву,

па ма каква била. Поред тога, треба још набрати из тих девет башта и мало селвина, босиљка и здравца, па то све метнути у један бакрач напуњен водом. Ту још треба метнути и једно сечиво, било нож, било секиру. Кад је и то метнуто, онда се узме од болесника кошуља, па се бакрач њоме покрије. Вода се не греје. Кад буде у јутру, рано, болесник ваља да се окупа овом водом и то под *потарњом* (где се плот подупире) па ће болест проћи.

Као лек служи и ово: Узме се лоза од вешуљке (евенке) и мало земље од напуштеног мравињака и кртичњака, па се ухвати бела гуска и у води окупа. У ту воду се метне лоза од вешуљке и земља од напуштеног мравињака и кртичњака, па се онда у њој окупа болесна жена или дете. Само купање мора бити на чистини, на ливади, у пољу, а не код куће.

Верује се, да и човек може да лежи од бабице.

Каћење се врши овако: Узме се *трава од бабице*, па се корен од ње ситно истуца и метне на жар и оболели се накади.

По неки пут, деси се, да жена роди мртво дете. По народном веровању, то су дете удавиле бабице. Такво дете одмах у дворишту испод какве воћке закопају, само мало дубље, да га не би изриле свиње. Више се о томе детету не води рачуна, као да није ни постајало.

Одмах по рођењу, прве вечери, долазе суђенице, да детету одреде судбину. Суђенице су по народном веровању девојке, које се не могу видети. Оне долазе детету три вечери, једно за другим, а тек му треће вече одреде судбину. Прве вечери, одреди му судбину она најстарија, али се оне, друге две не сложе. Друге вечери одреди му судбину она средња, али се сад ове две не сложе. Треће вечери како му одреди судбину она најмлађа, тако му и остане. За све време, докле

долазе суђенице, кућа мора бити лепо уређена, очишћена и осветљена. Код породиље мора бити нека жена, јер не ваља да је сама. Испод детета се мећу новци, да би дете било срећно и богато.

Док је дете некрштено мати га не износи на поље и никад га не оставља само. Исто тако мајка не ваља да му ноћу у спавању окрене леђа, јер би се детету лице окренуло, па би целог века било жуто.

Док се дете не крсти, мајка не ваља да сама спава с дететом, већ треба увек да је код ње бабица или друга која жена. Ако би се догодило да мора сама да спава са дететом, онда ваља да метне бич од своје косе у уста и тако да спава.

Некрштено дете не љубе, јер се сматра као нечисто.

Док је дете некрштено, зову га оним именом, које му је свештеник дао на водици, а кад неће да га зову тим именом, зову га ако је мушко: „*Ћоре*“, „*Турче*“, „*Кежа*“, а ако је женско: и „*Булче*“, „*Циганчица*“.

Кад ће се дете крстити зависи од здравља детињег. Ако је дете здраво, онда се крштење продужи па буде доцније, ако је дете слабуњаво, онда се гледа да се што пре „уведе у веру“.

Дете, које се роди у пост, мора се у пост и крстити, а које се роди у мрсак, мора се у мрсак и крстити. Ако се дете роди у очи Божића или Ускрса, одмах се зове кум, да се дете крсти, а тако исто кад се дете роди на покладе, одмах се крсти, јер родитељи не смеју да чекају други мрсак па да га крсте.

Кад се дете роди пред славу, такође се одмах крсти, јер не ваља некрштено да пређе славу.

За кума се узима венчани кум. Кум се не мења. Само се онда мења кум, кад се коме не држе деца. За кума се обично узима мушко, а ређе женско. Крштење увек бива у цркви, а код куће се дете крштава само у том случају, ако је болесно, па се

гледа, да се што пре крсти. За таква *нужна крштења* и сам обред крштења је краћи, а за редовно крштење је дужи. Дете носи у цркву на крштење увек бабица, а ређе мајка. Вода за купање детета на крштењу увек се узима врућа.

На два три дана пре но што ће се дете крстити, отац детињи иде и позове кума на крштење. Ако је кум подалеко, онда га писмом позива. Кум кад полази на крштење, мора да понесе са собом: свећу воштаницу, струк босиока и платно за кошуљицу кумчету. Кад свештеник дете крсти, оно се завије у очеву кошуљу, да би било живо и да дочека очеву славу.

На крштењу детету даје име кум. То је његово искључиво право. Мушкој се деци дају обично ова имена: Адам, Александар, Алекса, Божидар, Владимир, Војислав, Видојко, Димитрије, Добросав, Душан, Ђорђе, Живко, Илија, Јеремија, Јанко, Јован, Крста, Љубомир, Младен, Милан, Милош, Милорад, Најдан, Микола, Настас, Петко, Петар, Радивој, Раја, Светислав, Станоје, Стојан, Стаменко, Сава, Симеон, Сретен, Стеван, Станислав, Тихомир, Тодор, Цветко итд. Женској се деци дају ова имена: Алексија, Бисенија, Босиљка, Вида Даница, Даринка, Живка, Живана, Загорка, Илинка, Јелена, Јелисавета, Косара, Катарина, Лепосава, Љубица, Мара, Маргита, Милева, Марта, Никосава, Надежда, Петкана, Персида, Ружица, Ристосија, Селинка, Северија, Сеферинка, Тодора, Тодосија, Цвета итд.

На дан крштења, док се дете не крсти, кум и мајка не треба ништа да једу и пију, да би детету били здрави зуби.

За време док се дете не крсти, отац и мајка треба нешто да раде. Ако је дете мушко, онда отац нешто деље, пише или ради ма какав мушки рад, да би и дете то радило кад одрасте. Ако је дете женско, онда мајка плете, шије, везе, да би и дете то радило кад одрасте.

То се ради да се детету омили рад, да буде добар радник или добра радница.

После крштења отац детињи даје попу динар или чарапе, а кум мора да даде попу грош.

Увек после крштења бива ручак. На ручак се зову: кум, најближи сродници и суседи. За време ручка пије се за здравље детиње, и кум и остали гости благосиљају дете, да дочека зелене венце, а родитеље, да га ожене, ако је мушко, или удаду, ако је женско.

Кум неће да каже име детиње све док се не руча. После ручка кум каже: „Е сад ћу да вам кажем име, али да ми сваки плати". Први даде грош два кум, па онда отац детињи, па редом остали гости дају поштогод, колико који милује. Кум, пошто од свију скупи паре, каже име детиње, а скупљени новац преда мајци детињој говорећи: „На ти ово, кумо, па да купиш кумчету капу или аљинче!" После ручка кум се дарива. Даду му чарапе и пешкир, а главни ће дар добити о шишању, кад буде година детету. На крштењу се дарује и бабица. Дају јој се чарапе, а некад још и кошуља. Отац детињи, опет, даје јој три четири динара, а неки и више.

Народ не води рачуна о дечјим годинама. Кад стане да жени сина, отац иде попу, да види колико му син има година, и може ли га женити.

Често се пута деси, да и поред највеће пажње умре дете некрштено. Такав случај сматра се за највећи грех. По народном веровању душа таквога детета издвојена је од душа остале деце. Народ верује, да то није добро ни за кућу, где се то десило, биће је штета. Некрштено се дете закопава негде у шљивару, или у дворишту и више се о њему не води рачун.

Чим се жена породи, обично се то у комшилуку брзо сазна. Једна од жена, која лепо живи са породиљом, одмах умеси једну погачу, а кад се погача

испече, она метне на њу грумичак соли, главицу црног лука (да би породиља имала довољно хране за дете), комадић платна детету за кошуљицу, једно стакло вина, па то све однесе породиљи. То се зове *повојница*. Ова прва повојница треба да се однесе још истог дана, када се жена породи. Повојница се носи, да би се дете, ако је мушко могло лако оженити, а ако је женско, да би се могло лако удати. Остале њене пријатељице и родбина носе повојницу за четрдесет дана, кад која хоће и може. Ове се доцније повојнице разликују од прве. Доцније се носе, ако је на мрску, поред погаче још и: колачи, печено пиле, сир; носи се детету кошуљица, капица итд. Жена, која носи повојницу, кад улази породиљи назива Бога, пожели добру срећу принови (детету) и подигне све оно што је донела горе тавану, говорећи: „Оволика ти принова порасла!“ После тога седне код породиље и понуди је оним што је донела. Само погача се не сме пре изломити, докле ју једно дете не угризне унакрст. Ако случајно у некој кући нема деце, онда се доведе дете из комшилука, па се тек после даде породиљи да једе. Пред полазак свака жена приђе детету и метне му више главе једну пару говорећи: „Да купиш брата!“ пљуне на њега и рекне му: „Гадино!“ То се тако ваља, да га не би урочила.

У неким се кућама ради друкчије. Чим се жена породи, она јави својој родбини и пријатељицама, да се породила. Ове кад за то чују, одмах спремају погачу и испеку пиле, понесу детету кошиљицу, породиљи шамију, и још понесу свака по један литар вина. Како која породиљи долази, благосиља принову и оно што је донела подиже у вис говорећи: „Оволика ти принова порасла!“ Прве се жене, која је донела понуду, стакло са вином закити црвеном паприком, да би дете било румено, и отац угризе на три места од њене

8*

прве погаче; а остале угриза једно мушко дете. Ти се угрисци од прве погаче чувају. У том долазе и остале жене са понудама, па кад се искупи њих неколико, онда се госте оним што су донеле, нудећи и породиљу. Комади од погача, што су их донеле жене, не ваља деца да износе на поље, јер би новорођено дете било лопов. Пред полазак свака дарује дете којом паром говорећи: „Да купиш брата!“ ако је женско дете, а ако је мушко, онда кажу: „Да купиш сеју!“ Пред полазак она што је прва дошла, треба да се умије вином, да би дете било лепо и румено. Та част, што су жене доносиле, зове се *понуда*. Понуда се врши, да би се дете, ако је женско могло удати, или, ако је мушко, оженити. По народном веровању, коме се детету није приредила *понуда*, ако је мушко не може се оженити, а ако је женско, не може се удати. Прича се како су некој маторој девојци приређивали *понуду*, да би се могла удати, и народ вели, да је се после одмах удала.

За четрдесет дана од порођаја, око породиље и детета сваке се вечери посипљу божићне трице и кади се крпом, сумпором или катраном, да не дођу бабице.

За четрдесет дана пазе, да пелене дечје не остану на пољу после заласка сунчева, јер се верује, кад би заноћиле, да дете не би могло спавати, нападале би га бабице. Ако се деси, да пелене замркну на пољу, онда се морају истрести над ватром, да се очисте и накаде.

За четрдесет дана мајка детиња не иде по туђим кућама, а још мање за то време носи дете по комшилуку.

За четрдесет дана мора се пазити да се не види ноћу с поља светлост из собе, у којој је породиља са дететом, јер се детету може напратити плач.

За четрдесет дана кад дође гост у кућу, треба кад пође да остави конац од своје хаљине, да би дете спавало.

Кад детету буде четрдесет дана носе га у цркву. С дететом иде и мајка. Свештеник у цркви после службе Божје, очита мајци и детету молитву. Овај се обичај по селима слабо држи. Кад се враћају из цркве, мајка с дететом свраћа у три куће. Прво у кућу, која је на истоку. Домаћица, у чију кућу долази, даје детету јаје, грумен шећера и мало га по лицу набрашњави, а мајци сипа преко прага, воде на десну ногу, да би имала хране за дете. Јаје се даје детету, да би му се лепо прале кошуље, шећер, да би било мило и слатко као шећер, а брашњави се по лицу, да би му лице било бело и чисто и да не поцрни од сунца. За тим се сврати још у две куће, и у свакој се кући то исто понавља, па се онда врати кући, или још сврати својој мајци.

Кад мајци надође млеко, треба добро да пази да јој не кане у ватру, јер би одмах изгубила храну.

Кад дете повраћа посисано млек, ваља то млеко само пеленом брисати.

За четрдесет дана дете се купа два пута дневно: у јутру и у вече. За купање се доноси нарочита вода, која се не сме начети.

За четрдесет дана кад год се дете купа, увек се помало сипа у воду за купање водице, што је од попа донесена и меће се и помало босиока. Кад се дете окупа вода се просипа на чисто место.

После четрдесет дана дете се купа по један пут на дан, и то тако траје за годину дана, сем среде, да не би добило болест *русу*. Кад дете наврши годину, онда се купа још ређе, највише два пут у недељи, а што је дете старије, то је и купање све ређе.

Док је дете некрштено не износи се из куће, тек пошто се крсти, може се изнети. Кад се први пут дете износи из куће, носи се прво ка истоку, а затим код свиња, да би спавало као свињче.

Чим мајка осети да је трудна с другим дететом одмах гледа да дете одбије од сисе. Докле год не настуни тај случај, дете се не одбија. Многе мајке доје децу по три и четири године, јер верују, да докле год дете доје, неће остати трудне с другим дететом.

Кад мајка хоће дете да одбије од сисе, она га заварава шећером, а лети воћем. Многе намажу дојке црвеном или црном бојом и катраном, а често пута и паприком, да би се згадило или огрутило, па да не тражи да доји. Сем тога, кад му мајка показује обојену сису, рекне му, да је боли. Дете кад то види мало плаче, али се брзо и ућути, па више и не тражи. Поред тога дете се одваја да не спава с мајком за за два три вечера, и у томе заборави да тражи да доји.

Кад дете може палац од ноге да метне у уста, каже се, да је већ чабар млека посисало.

У народу нема још случаја, да мајка не доји своје дете.

Кад је жена самица (која осим мужа нема никога у кући) а мора да отиде у поље, она доведе неко дете из комшилука, да јој причува дете, док се не врати, или однесе дете комшики, да га она припази и подоји, док се не врати. Иначе, кад жена лети иде на рад, увек носи са собом и дете. Само дете неће ни једна жена оставити у кући.

Док је дете мало, не даје му се ништа у руке, да се забавља. Дете се у први мах забавља својим ручицама. Верује се да му се тада чини, да су му ручице златне. Кад мало ојача, игра се и својом ножицом.

Пошто мало одрасте, онда му родитељи купе у дућану громку, те се њоме забавља, или му даду у руке тиквицу — *шуђурку*, (или како је друкчије зову *џацорку*, а то је једна врста тикве, која не расте већа од кокошињег јајета). Осим тога, деци се даје, да се забављају: каква хартија, јабука, крушка, кувано јаје,

обарен кромпир итд. Деца се забављају још и овако:

Узме се кажи прст од детиње руке и намешта се, да се боде са кажипрстом онога, ко дете забавља, па се при том говори: „Боц, боц, боц!" Кад се ово чешће понавља, дете свикне, па чим се рекне: „Боц, боц, боц!" само пружа кажипрст.

Или се дете учи да покаже где је памет. Узме се прст од детиње руке, па се прислони на чело и каже му се: „Овде памет!" Чешћим понављањем дете научи, па кад га запитају, где је памет, а оно прислони прст на чело.

Још се дете учи, да покаже где зец пије воде: Узме се прст од једне детиње руке, па му се намести у шаку друге руке, да покаже, да ту зец пије воде. Чешћим понављањем дете се научи, да на питање само покаже, где зец пије воде.

Још се дете учи да пљеска ручицама, чим чује да се певају песме:

1.

Тапшин, тапшин, танана
И свилена марама,
У марами јабука,
А чија је јабука?
Петрова је јабука.

2.

Тапшин, тапшин, танана
И свилена марама,
У марами јабука.
Гризе мома јабуку,
Уједе се за руку.
Јао, јао, ручице,
Девојачка душице!

Кад се дете меће на колено па се друска, да се забави, онда му се пева:

1.

Друса, друса на коњу
Да му мајку закољу.

Немојте је за Бога,
Моја мајка слатка,
Сису ми је дала,
И опет ће дати,
Кад легнемо спати!

2.

Друса, друса на коњу,
Стару бабу закољу,
У пшеници на брду.
Немојте ме, дечице,
Даћу вам сисице,
Опет ћу вама дати,
Кад легнемо спати!

3.

Друса, друса, кобила,
Товар соли носила.
Докле га је носила?
До попова топила.
Турите јој сенца,
Да ождреби ждрепца,
Путонога лепа,
На челу му звезда,
Да га јашу дечица,
За гору на воду,
Да донесу јагоду:
Неком капу,
Неком шаку,
Моме Љуби пуну врећу јагода!

Кад мајка дете успављује пева му:

1.

Лула, лула, лушка,
На Морави крушка.
Ту ми седи тетка,
Па ми љуља Петка.
Залете се мечка,
Те удави Петка.
Жалила га тетка,
Три године дана.
Леле, пиле, Петко,
Ко ће тетку хранити,
И од зла бранити?

2.

Дођи, сане, из горице,
Фати Мару за ручицу,
Па је метни у љуљчицу,
Нека спава, нек се наспава,

Као младо јагњенце,
У зеленој травици,
Као младо пиленце,
Под мајчино криленце.

3.

Лула, лула, лушка.
На Морави крушка.
Ту ми седи тетка,
Колачиће пљеска.
Она би ми дала,
Ал' ми не да тетак,
Отпао му репак,
На Велики петак.

4.

Спавај, пиле, спавај,
Тата ти отишо,
Рибу да ували.
Мајка ти отишла,
Раци да ували.
Сеја ти отишла,
Леба да донесе.
Спавај, пиле, спавај!

Кад дете поодрасте, онда се забавља овако: Узме се мали прст детињи, па се каже: „Овај вели: Ајде, ајде!" после се узме домали прст и каже се: „Овај вели: Куда куда?" за тим се узме велики прст и каже се: „Овај вели: Креди креди!" после се узме кажипрст и каже се: „И ја ћу, и ја ћу!" за тим се узме палац и каже се: „Овај вели: Казаћу, казаћу!"

Још се дете и овако забавља: Уштине се озго по надланици, па оно уштине онога, што је њега уштинуо, на исто место; овај опет дете по руци којом је уштинуло, онда ово опет њега по другој руци, па се руке подижу на више и спуштају, и при том се пева:

Гусо, пило, где си била?
На бабино просо.
А шта си радила?
Јела сам, пила сам.
Трже баба кудељу,
Те гусу по крилу,
А гуса: лет, лет, лет!

—

При овим последњим речима пусте се руке па се тапше.

Мајка сама своје дете негује и чува. Она га сама облачи, обува, храни, купа и све друго око њега ради. Отац ће се ретко кад за што око детета прихватити. Ако жена има у кући свекрву, онда јој она више пута помаже око деце. Где у кући има повише деце, онде старија забављају млађу децу.

Кад се коме не држе деца ради се ово: Чим жена роди дете, одмах га пољуби онако немолитвено, да не

би хватало уроке; или га, чим се роди, крсте немолитвено; или се, чим се роди, провлачи кроз вериге, испод дршке од бакрача, бабичиног појаса, нити, набрдила, али их више у кући не смеју направити, или се, чим се роди, пренесе преко кућњег прага; или му се пробуши једно уво на столовном камену.

Ако се деца не држе ради се још ово: Украде се из воденице закрпа од вреће, па се у њу први пут повије дете. Кад се дете крштава, онда му кум надева име, ако је мушко: Живко, Живан, а ако је женско: Живка, Живана, па ће живети.

Многи, којима се не држе деца, мењају кума. Изнесу на пут дете, па ко први напће и нађе га, тај му кумује. Дете, које овако изнесу на пут, мету у празну трмку или колевку, и то близу куће. Кад неко наиђе на дете, мајка детиња истрчи и каже му: „Ти си моја срећа! Узми, узми! Нека ти је срећна и лака рука!“ За тим приђе руци куму. Овај узме дете и однесе у њену кућу. Ту се почасте и уговоре дан, кад ће се дете крстити. Тако нађеној деци кум обично даје имена: Најдан, Вукадин, Живојко, Вукосав, Вук.

Док је жена трудна ваља да се провуче испод стеоне краве, или испод ждребне кобиле, па ће јој дете живети. Народ вели, ако се трудна жена провуче испод стеоне краве или ждребне кобиле, да ће та крава мртво теле отелити, а кобила мртво ждребе ождребити.

Трудна жена ваља де се провуче кроз јарам, па ће јој дете живети. али се човеку, кроз чији се јарам буде провукла, не могу волови задржати.

Трудна жена треба да нађе црве од убијенога смука (змије), да се њима накади, па ће јој се дете одржати.

Док је жена, која жели да јој се дете одржи, трудна, треба да носи око појаса жицу, направљену од плоче,

која је скинута од мртве кобиле или коња. Кад роди дете, треба да скине ту жицу, па да је да, да се од ње направи нешто за дете. Ако је дете мушко, искује му се од те жице мали раоник или секира, трнокоп и слично. ако је женско, направи му се срп, ожег, острушка и слично. Што се од те жице наприви, дете носи са собом док је живо. Те се ствари раде у очи петка, у глуво доба ноћи. То мора да граде муж и жена, мајстор и мајсторица. Док граде морају бити голи и за све време не смеју ни једне речи проговорити, јер кад би проговорили или не би били голи, онда те ствари не би имале своју силу.

Највећу бригу имају родитељи, кад им је дете болесно. Мало дете познаје се да је болисно, што непрестано плаче, не може да спава, кад заспи брзо се буди и што слабо тражи да доји.

Кад дете много плаче, верује се да га је ко урекао, или да му је од очију, јер има људи са злим очима, па чим погледају, одмах урекну.

Кад дете у сну плаче, кажу да сања, да му је умрла мати; а кад се у сну смеје, кажу да сања, да му је отац умро.

Кад дете много плаче и мокри, каже се, да болује од *горске*. Од горске се лечи бајањем. Запале се више главе детиње три шипке церове, па му се онда овако баје: „Пандура мама, пандура тата, ојке виле и вештичине да иду у Талилејску гору, куд петао не пева, куд свирка не свира, куд девојке не певају, куд коло не игра. Тамо ти је буклија, тамо ти је погача, тамо полоче ракије, а код мог детета сан и здравље, смрад и болест!“ Баје се и овако: „Горска мајко, што си отуд пошла, те мом детету не даш да мирно спава? Као мечка маучеш, као кокош кречиш, као свиња гудиш. Сан си Милошу (или како је већ име детету) потпудила. Ја ћу са огњем да те изгорим, са там-

њаном да те окадим, са водом да те удавим. Ја те праћам, ако си од Бога, да идеш по цареви друмови, по креветима, тамо да се раниш и појиш. Ако ниси од Бога, ја те праћам, да идеш по чисте горе, по зелене траве, тамо да се раниш, тамо да се појиш. Ако нећеш ја ћу те пратити, да идеш по трње и грмење, очи да избодеш, главу да изгребеш, а код Милоша више да не долазиш!« Ово се три пут каже. — Или се овако баје: „Што, вас, три, ноге чепите, руке жљебите, зубе церите, очи буљите, сан ломите, сан сабирате. Ја сам њену (ако је дете женско) славу Св. Николу (или која буде) помолила, те да вас њена слава Св. Никола помори!« Ово се три пут каже. — Кад зађе сунце и почне мрак да се хвата, мајка изнесе дете на кућни праг и гледа, где ће прву светлост, у каквој кући, видети и тада каже: „О, шумина мати, до сад плака моје дете за твојим дететом, а од сад нека плаче твоје дете за мојим!« Мајка, пошто то три пут изговори, баци жишку на ту страну и врати се у кућу не окрећући се. — Баје се и овако: Заболе се у ватру девет шипки граничевих, да се запале. Кад се шипке запале, мајка детиња, или жена која баје, узме у једну руку дете, а у другу шипке, стане на праг од куће и говори: „Етовијо, вавијо, потерали те куси пси, бели ртови, баштина сила и материно млеко!« Кад то изговори баци шипке на поље и врати се у кућу.

Од урока се баје овако: Узме се зелена паница, наспе се у њу до половине воде, још се метне кита босиљка и девет живих угљенова. Углевље се баци у паницу, па се босиљком меша и говори: „Пошао чудан човек по чудан пут, упртио чудну торбу, чудну торбу, чудну тикву. У чудну тикву, чудно вино. Пао чудан човек на чудан пут, разбио чудну тикву, расипао чудно вино. Чудна крава отелила чудно теле. Сама га отелила, сама га олизала, и ја ћу моме Милошу (или како

му буде име) уроци олизати и обрисати, да буде чист као чисто злато!« Ово се три пут понавља. — Или: »Пошао чудан човек у чудну њиву, упрегао чудни волови. Чудан јарам, чудна кола, чудан остан, чудно рало, чудна ралица. Отишао у чудну њиву, почео чудну бразду, изорао чудну змију. Не чудим се чудне змије, но се чудим Милошеву уроку!« — Или овако: »Девет људи црних, девет јармова црних, девет плугова црних, све су поље разорили, све су лекове збирали и моме Милошу (или како детету буде име) на поклон донели и од болести га одбранили!« Свако се бајање три пут понавља. — Или: »Урок седи на праг, урочица под праг. Што урок урекне урочица одрекне. У урока девет брата. Од девет осам, од осам седам, од седам шес, од шес пет, од пет четири, од четири три, од три два, од два један, од један ниједан. Устук, уроци!« — Или: »Пошла чудна девојка по чудан пут. Отишла у чудан вир, уватила чудну рибу, однела је у чудну кућу, наложила чудну ватру, турила је у чудно грне, и уготовила чудну чорбу, поставила чудну совру, сипала је у чудну паницу, метнула је чудне ложице, сазвала је све вешце и вештице, и сви што су куснули, сви су попуцали и сви су поцркали. Пукли и уроци код Милоша (или како се буде звало дете). Ако је женско урочило, пукла јој десна сиса, ако је мушко урочило, пукло му лево м...!« — Или: Узме се гаћник, па се три пут превуче детету преко уста и ово се говори: »Урок урочи, урочица разрочи. Дошла Божја мајка код болесног детета, па замолила Бога једнога, да се растуре уроци као магле по планине, као облаци по небо, као лој по угљен, као вода по земљу. Прими, Боже, наше приповетке!«

Кад дете не спава, кад се непрестано напреже, онда се каже, да има пуно длака у себи, да је *злобињаво*. Злобињаво дете лечи се купањем и то овако:

Пред само купање ваља мајка да просеје на сито пепео, држећи сито иза леђа. Кад то уради, да положи корито на земљу, и на сва четири краја корита, да метне од оног просејаног пепела, и једне гребене да метне више корита а једне ниже корита. У корито да сипа воде и да купа дете. Док га купа, ваља шакама да узима и то у накрст од оног пепела и да га меће у воду и на дете. Кад окупа дете, воду ваља кроз крпу да процеди. За тим да седне на ону крпу с пепелом и на њој да подоји дете, па ће дете оздравети. Кажу да у оном пепелу има пуно длака — власи, а то је отуда, што је жена, док је била трудна, ногом ударила мачку или куче у трбух, па се је отуда дете и напунило длака, те је постало злобињаво.

Злобињаво се дете лечи и бајањем. Баје се овако: „Ако си од мачку, да искочиш, ако си од кучку, да искочиш, ако си од коња да искочиш, ако си ма од какве дивље или питоме животиње, да искочиш!“

Кад је дете слабо, суво и не напредује, онда се каже, да је *песичаво*. Такво дете лечи се овако: Настави се на ватру бакрач са водом. У воду се метне мало сламе јечмове, неколико пшеничних зрна, мало сланине од Игњатовог-дана, три вретена и три кашике. Кад се вода мало угреје, скине се и преспе се преко ватре, па се онда у њој окупа дете. Ово треба да буде само суботом, и то пре сунца.

Песичаво дете лечи се и кувањем. Напуни се бакрач водом. У ту воду метне се суботње јаје, (јаје што га је кокошка снела у суботу). Вода се метне на слабу ватру, па се мало смлачи, једна баба држи дете у бакрачу, а мајка детиња обилази три пут око куће, и купи уз пут иверке. Кад дође до кућних врата, спусти пред врата иверје и каже баби: „Добро јутро, шта радиш?“ А ова изнутра одговара: „Кувам суво за сирово!“ Тако се то три пут понавља. Баба узима по-

неку треску и домаће на ватру, на којој је бакрач са дететом. Пошто дете мало у тој води постоји, изваде га из воде, провуку га три пут испод дршке од бакрача, чивитом му направе крст на челу, па га онда повију и метну да спава.

Песичаво дете провлаче кроз Ивањски венац, тј. венац што је на Икањ дан плетен, и што у свакој кући виси више врета; провлаче га још кроз нити и кроз вериге; купају га са травом комањиком.

Кад дете често чеше нос, кад су му хладне уши а глава врела, онда кажу да *има бубе у главу*. Од буба лече овако: Узму се неколико главица лука влашца, па се ситно стуцају, за тим се дода још мало зејтина, сирћета, соли и комове ракије, па се све добро измеша и метне на чисту крпу и привије детету на главу. Или: Треба један повећи комадић стипсе испећи на ожегу, па то ситно истуцати и са беланцетом од јајета измешати и детету метнути на теме.

Од буба лече дете и бајањем. Узму се две три бубе брашнаре из куће, две дри стоноге из кладенца, мало масла и чешаљ. Прво се детету намаже глава маслом, па се онда метну на главу три бубе брашнаре, три стоноге — и онда се чешљем по глави вуче и баје: „Девет су брата имали, сви су девет у војску отишли, сви су се девет пушкама побили, сви су се девет сабљама посекли, сви су се девет ражњем пободи. Од девет је дошло осам, од осам седам, од седам, шес, од шес пет, од пет четири, од четири три, од три два, од два један, од један ниједан. Средомаси власи, са воду вас подавих, са огањ вас изгорех, цркни, дедо, цркни бабо!“ Народ верује ако дете заиста болује од буба, док се баје, оне бубе, што су метнуте детету на главу — поцркају. Ако дете не болује од буба, онда бубе остану живе. Бубе, што су биле детету на глави,

испеку се на ожету, стуцају се, метну се у чашу воде и дају детету да ту воду пије.

Дете се од буба лечи и овако: На три места метне се по девет зрна кукоља. Кукољ се стуца у кори жељкиној. Кад се добро истуца, онда се мете у једну цевку и то се детету заукне у нос. За тим дете носе уз ветар, да се искија, и чим се искија, биће му лакше.

Још се дете и овако лечи од буба: Узме се црв *гољац*, што живи у вуни, у кучини, па се детету метне у нос да прође из носа у уста, *да прокине*. Неколико се пута то понавља, докле црв не прође. Кад прође онда верују, да ће детету бити лакше.

Кад дете *боли трбух*, лечи се бајањем. Она жена што баје положи дете у кревет, да лежи, за тим опљује кажипрст и умочи у пепео, па тим прстом притисне детињи пупак и баје: „Пошли црни аури. У петак пођоше, запостили, омрсили. Ухватили црне волове, упрегли у црна кола, отишли у црну гору, насекли црно пруће, саградили црн тор, натерали црне овце, помузли црно млеко, измутили црно масло. У петак помузоше, у суботу штуче, да штукне у маково зрно, да га нема више!“ Или се овако баје: „Пошле три пасопкиње: једна слепа, једна глува, једна нема. Мисле па виде. Ни нема разбра, ни глува чу. Дунуше га праом пепела (она што баје сад дуне на длан) „да га нема више“, Док се овако баје на детињем трбуху, мора да стоји нож црнокораст, па кад се сврши бајање, онда се дигне.

Кад дете болује *од крупе* лечи се бајањем. Она што баје, ухвати дете за десну руку, трља му руку и баје: „Један круп, два крупа, три крупа, четири крупа, пет крупа, шест крупа, седам крупа, осам крупа, девет крупа. Од девет осам, од осам седам, од седам шес, од шес пет, од пет четири, од четири три, од три два, од два један, од један ниједан, и тај један мањи од маковог зрна. Уступ круп!“

Кад дете болује од *лишаја*, лечи се бајањем. Баје се у јутру и у вече. Кад се баје у јутру говори се овако: „Добро јутро, *лишо*, како је сад јутро, тако ти у јутру дочекала вече!“ За време док се баје, дете се по оном месту маже цуаром са жишке. Кад се детету баје у вече говори се: „Добро вече, лишо, како је сад вече, тако ти у вече јутро дочекала!“

Кад дете болује од *русе*, лечи се бајањем. Баје се овако: „Добро јутро, русо, колико јутро било, толико јутра дочекала, усанула, увенула, у натраг ударила, из врха се осушила, из корена иструлела. Устук!“ — Или овако: „Подљутнице, подбунице, не срди се, не љути се, не буни се. Са лајном ћу те залепим, да усанеш, да увенеш, као лајна леп по плот, као гора под секиру, као трава под косу. Устук!“

Кад дете болује од *црвеног ветра*, лечи се бајањем. Метну се нож и ашов у ватру. У један чанак сипа се мало црног вина, а у вино се сипа и мало ракије. Кад се ашов на ватри угреје, поспе се вином, па она жена што баје меша ножем вино и говори: „Пошао црвени ветар на црвену коњу. Црвена му уста, црвена му грива, црвене му уши, црвена му глава, црвена му кожа, црвене му џигерице, црвена му црева, црвене му ноге, црвен му реп, црвене му копите. Изгореше му, подгореше му црвене копите; изгоре му, подгоре му реп; изгореше му, подгореше му црева; изгореше му подгореше му, џигерице; изгоре му, подгоре му кожа; изгоре му, подгоре му глава; изгоре му, подгоре му грива; изгореше му, подгореше му уста; изгоре му, подгоре му коњ. Устук!“ — „Пошао зелен ветар на зелену коњу. Зелена му уста, зелена му грива, зелене му уши, зелена му глава, зелена му кожа, зелена му џигерица, зелена му црева, зелене му ноге, зелен му реп, зелене му копите. Изгореше му, подгореше му копите; изгоре му, подгоре му реп; изгореше му, подгореше му ноге;

изгореше му, подгореше му црева; изгореше, му подгореше му цигерице; изгоре му, подгоре му кожа; изгоре му, подгоре му глава; изгореше му, подгореше му уста; изгоре му, подгоре му коњ. Устук!“ — „Пошао бели ветар на белом коњу. Бела му уста, бела му грива, беле му уши, бела му глава, бела му кожа, бела му цигерица, бела му црева, беле му ноге, бео му реп, беле му копите. Изгореше му, подгореше му копите; изгоре му, подгоре му реп; изгореше му, подгореше му ноге; изгореше му, подгореше му црева; изгоре му, подгоре му бела цигерица; изгоре му, подгоре му кожа; изгоре му, подгоре му глава; изгореше му, подгореше му уши; изгоре му, подгоре му грива; изгореше му, подгореше му уши; изгоре му, подгоре му грива; изгореше му, подгореше му уста; изгоре му, подгоре му коњ. Устук!“

Или овако: „Пошла црна квочка с црвеним пилићима. Пошла уз поље, низ поље. Сукоби ју Божја мајка, сукобију и упита ју: Куд си пошла, црна квочко, с црвеним пилићима? Пошла сам уз поље, низ поље, позвала ме Стевка бајалица, да баје, да баје, да драми, да драми, да стукне, да стукне!“

Кад дете добије болест *заушке*, лечи се бајањем. Баје се овако: „Сурма, сурмоса, сиња, зелена, бела и румена. Сурма им сестра, а тројица браћа: један ром, други глув и трећи ћорав. Док да стигне ром, да чује глув и да види ћорав, дође вук, узе Сурму, ницину и заушке Љубомиру, разнесе влакно по влакно, са бруг трља, са восак изгоре, са метлу измете, са чешаљ почешља. Растури се, нигде је нема.“

Кад дете добије *горевину* (ватру), народ каже, да има *стисковање*. Од стисковања лечи се бајањем. Баје се овако: „Средомаси Власи, деветина браћа. Дајте ми главу за главу, дајте ми чело за чело, дајте ми очи за очи, дајте ми лик за лик, дајте ми груди за груди,

дајте ми руке за руке, дајте ми слабине за слабине, дајте ми срце за срце, дајте ми снагу за снагу, дајте ми ноге за ноге, дајте ми прсти за прсти. Да се растури од ово дете (казати име детету) стисковање, као прах по путине, као магла по планине. Да се очисти као чисто сребро, да му лакне као перо, да оздрави као здравац по планине!«

Кад дете има грчеве у стомаку и кад се само превија, народ каже, да га боли срце, а саму болест назива *издат големи*. Од издата лечи се пијењем траве од издата, кади се том травом и баје се. Она жена што баје боцка дете помало црнокорастим ножем по трбуху и баје: „Издат комендат! Пошли седамдесет и девет ножића. Ви седамдесет и девет, јесте ли га ударили у срце? Ја сам пошла са једним ножем и сви ћу вас седамдесет и девет распарам. Ако си водени, у воду да идеш, ако си горени, у гору да идеш. Устук мали и големи. Ако си водени с рибу у воду, ако си горени у гору. Са зуби ћу да те изем, сас воду ћу те удавим. Устук, мали и и големи!« Кад бајалица сврши бајање, онда онај нож, којим је бајала забоде поред болесника у земљу. — Баје се још и овако: „Издат комендат! Устрељниче, прострељниче, не севај, не стрељај, не боли, већ иди у гору Талилејску, куд петао не пева, куд овце не блеје, куд магаре не риче, куд коњ не вришти, куд свирке не свирају, куд девојке не певају, куд коло не игра; удри јелена у рог, а кошуту у стопу. Устук, издат! Устук, издат! Устук, издат!«

Кад детету искочи *ницина*, лечи се бајањем, и превија му се туцано ланено семе кувано у води. Од ницине баје се овако: „Што сте изишле, вас три: једна глува, друга слепа, а трећа нема? Родиле се три девојке: једна глува, друга слепа, а трећа нема. Докле глува прочула, дотле слепа прогледала, дотле нема проговорила, устук, ницино, мања да си од маковог зрна!«

Кад дете не може да спава, ваља да се оструже дно од девет буради, да се оструже лопар у накрст, наћве, очев и мајчин покривач; у накрст да се оши-шају отац и мајка и то испод пазуха, на темену и свуда где имају длаке, па на све ово да се накади у вече дете, кад хоће да спава. После кађења не сме ни једно чељаде излазити из куће, нити врата отварати.

Кад се дете зацењује ради се ово: Мајка детиња треба да иде на бунар или кладенац, где жене и де-војке захватају воду, па да истресе воду из судова које су донеле да напуне, и том водом кад се дете зацени да га запаја. Или: Ваља дете да се удара за врат мајчиним опанком са десне ноге или папучом, шта већ буде мајка носила. Или: Да се прска водом. Или: Да се оструже мало од суруџијске камџије, па тиме да се дете запаја и купа. Или: Кад иду путем кола натоварена грањем, ваља скинути ону грану, што удара у точак од кола, па кору од ње истругати и дати у води детету да пије и купати га у њој. Неки опет ударају дете том граном. Или: Кад се дете зацени ваља му пљунути у уста. Или: Ваља откинути гранчицу од врбе, која додирује воду, па јој кору скинути, метнути је у воду и њоме дете запајати. Или: Чим се дете зацени ваља га метнути на чандије.

Кад детету отекну мошнице, и једнако плаче, онда се каже да је *клиновито*. Да се дете од тога излечи, ради се овако: Пробуши се сврдом дирек испод ћу-прије, на коме стоји ћуприја, за тим се пробуши дирек, који је побијен у јаз воденични и млад орах, па се кроз све то троје пропусти вода да прође, та се вода ухвати и даје детету да пије, па ће оздравети. Или се дете однесе до младог ораха, па се окрене наопако тако да му глава буде доле а ноге горе, на ораху се тачно измери дужина детета, и обележи ножем, па се на томе месту проврти орах, кроз ту се рупу пропусти вода и да детету да пије. — Или: Треба мајка детиња

да украде клин стрмењак од предњег оплена од кола и то Стојана или Станоја, човека од другог имена не сме бити.

Кад дете не може да проговори онда раде ово: У звоно, што носи ован или овца, сипа се воде, па се даје детету да пије, па ће проговорити. Или се дете од несе у воденицу, па се на чекртало метне качамак, и да̂ детету да поједе. Или се из три циганске торбе украде по комад хлеба и да детету да поједе.

Кад дете добије оспу по телу, каже се, да је нагазило *сугреб*. Да се дете од тога излечи ваља мајка да узме своју венчану хаљину и њоме дете да истрља, па ће оздравети. После трљања хаљина се остави на чанђију. Још се дете трља и зобницом од коња, само се после та зобница чува.

Кад дете не може да *проходи* меси му се кравај. Кад кравај буде печен изнесу га пред дете, коме даду у руке дренов прутић. Једна жена држи пред дететом кравај и зове га да узме говорећи: „Баци лескове узми дренове!“ За тим над дetињом главом изломе кравај и даду детету, да од њега једе. — Кад дете не може да проходи, меси му се и *литургија*. Запале се три свеће воштане на соври. Свака се свећа намени по једаном празнику, али се најобичније намењује Ускрсу, Ђурђев-дану и младом Св. Николи. Дете се доведе до совре и да му се да ухвати руком за једну свећу, коју хоће; коју ухвати, тај празник после држи као славу док је живо и прославља је. То му је завет, — слава од болести.

Или: Запале се три воштане свеће и свака се намени на по коју цркву, па коју свећу дете ухвати, у ту га цркву носе, да му свештеник чита молитву.

Кад детету испада гужње црево, ради се ово: Мајка узме дете и стане на праг, за тим подигне дете да удари

главом у греду више врата, а за тим га окрене главачки да удари у праг и говори: „Кад се ово двоје саставило, онда моме детету црево испало.“

Кад дете добија *богиње*, ничим га не лече, већ га само утопљавају. Тако исто ничим не лече децу кад добијају *магарећи кашаљ*. По народном веровању сваки човек, ма кад било, мора добити велики или магарећи кашаљ. Понеки дају деци да пију млеко од магарице, али се већином магарећи кашаљ не лечи.

Често пута деци излазе по телу неки црвени пликови у виду котурова. Народ ту болест зове *брњка*. Кад примете да се један плик појавио, одмах узму лапис, па њиме окруже плик и после верују да се неће више ширити. Од брњке и бају. Узму се три шипке од кочине, па се запале и онај што баје говори: „Зажени се Ђемалија, па запроси цареву девојку. Позва рода и нерода, венчано и невенчано, крштено и некрштено, дивље и питомо. Сестру Анђу не позва, а сестра се Анђа љуто срђаше. Ђемалија је мољаше: Не срди се, Анђо, не љути се, не давај ми јада, не пуштај отока!“

Родитељи из милоште тепају деци својој: пиле моје, јаре моје, злато моје, анђеле мој, душо моја, рано моја, кученце моје, дикице моја, голубице моја, голупче моје, очи моје, снаго моја, кућо моја итд.

Кад родитељи хоће дете да изгрде, онда му кажу: Марен те убио! Гроб ти се не знао! Цигани ти главу расковали! Ало ниједна! Рђо ниједна!

Кад дете мало ојача, уче га да седи. Метну га уз дувар, па га јастуцима ограде, да не падне, а у руке му дадну нешто да се забавља. После уче дете да *лази* (пузи). Мати простре на патос једну поњаву и на њу метне дете потрбушке. Пред њега стави шећер или нешто друго, што дете воли, али тако, да не може дохватити. Дете желећи да дохвати предмет, вуче се мало по мало, док не научи да лази.

Кад мајка хоће да научи дете да стоји, метне га на крило, усправи га и вели му: „Дуб, дуб, дуб!“ или: „Тaји, тaји, тaји!“ па чим се дете поведе да падне, мајка га ухвати и подигне у вис. Кад дете мало одрасте, онда га мећу у дубак, да се навикне да стоји.

Мало дете уче ходити овако: Мајка узме дете под мишке, па га по соби води и пева му:

Дудо, како, дудо,
Де покажи, дудо,
Дудо, шалвар гаће,
Дудо, ситно играј,
Дудо, право иди,
Дудо, не ломи се,
Дудо, не крши се!

Кад се већ дете навикне да по мало хода, онда га усправе уз какву клупу, како би се рукама за њу држало, и тако иде од једног краја клупе на други. Доцније га уче да хода помоћу *колца* или *колица*. Колица имају три точка, један је напред, а два су позади. Над задњим точковима подигнута је једна пречага, за коју се дете ухвати ручицама, па гура полако напред колица и за њима иде.

Док је дете мало не држе га много у рукама, јер би му се искривила кичма. Кад мајка држи дете у наручју, увек пази да га држи у левој руци, како би му била десна рука слободна. Кад нешто дају детету, увек пазе, да му дају у десну руку, да не би било левак.

Док дете не наврши пола године, па често пута и годину, не дају му другу храну, сем мајчиног млека. Тек при крају године уче га да једе друга јела. Даду му сув хлеб или хлеб умоче у јело, које сви једу, да једе. Дају му још млека и чорбице, само пазе да не буде врло врело. При крају друге године, дају детету да једе сва јела што и одрасли једу, само пазе, да му не буде врло љуто. То се тако ради у редовним

приликама. Али кад се деси, да жена после три четири месеца по порођају остане трудна, онда је принуђена да дете одмах одбије и да га храни. Дете, које рано одбију од сисе, зове се *удуревче*. Такво дете хране млеком, чорбицом, попаром и хлебом. Таква су деца обично жута и слаба и споро напредују. Тек после три четири године таква се деца опораве.

Док су деца мала, врло се просто одевају. Мало дете нема на себи ништа друго до кошуљицу. Детету први пут обуку кошуљицу после крштења, а док је некрштено не облачи му се ништа. Прва кошуљица гради се од платна, што је донео кум на крштењу, па тек после може мајка да му направи другу од свога платна. Поред кошуљице дете добије чарапе и капу, а кад већ почне да иде, онда му направе *аљинче*. Тек од пете године почне се одело код деце разликовати. Мушком детету граде панталонице, које су позади расечене, а женском граде сукњицу. Кад детету буде 7—8 година, онда му праве чакширке и гуњче од сукна. Од тада већ дете почиње да се облачи као човек.

Родитељи врло строго поступају са децом. Кад је дете сувише несташно, родитељи га карају, па и за најмању кривицу бију Кад. родитељ хоће да казни дете, обично га прутићем ишиба по стражњици, а често пута повуче га за уво, или му опали шамар по глави. У опште, родитељи не дају у свему деци на вољу. За врло размажено дете каже се да је *уаљено*.

Кад се дете роди после очеве смрти, зове се *посмрче* или *присмаче*. Кад жена роди једно за другим два сина, они се зову *посопци*, а кад су ћерке, зову се *посопкиње*.

Кад детету никне први зуб, трљају га сребрном паром, да би зуби били бели као сребро.

Пре него што ће се детету навршити година, родитељи ваља да позову кума, да га ошиша, јер не

ваља да дете наврши годину, а да га кум не ошиша. Ако се баш деси, да родитељи не могу прве године да приреде шишање, онда то морају да учине треће године, али су такви случајеви врло ретки. Обично се сваки постара да шишање буде прве године, па кад се може. Неки то врше раније, а неки доцније; неки споје шишање с крштењем, да би их јевтиније стало. За шишање се приређује гозба, на коју се позове кум са породицом. Још се зове родбина, пријатељи и најближи суседи. Пошто домаћин и домаћица припреме, што им треба за гозбу и спреме дарове, онда се на дан два пред шишање домаћин крене да позове кума, да дође на шишање. Кум се зове ракијом, која се сипа у један земљан суд, који називају *полоче*. Кад дође у кумову кућу, пошто се поздрави са кумом и свима укућанима рекне: „Дошао сам, куме, да те зовем да изволиш сутра (или у који дан буде) на ручак и да шишаш кумче". На то кум одговори: „Хвала, куме, доћи ћу." Домачин пружи куму полоче са ракијом, кум се примајући полоче прекрсти и рекне: „Нека је срећно и живо кумче! У здрављу да свршимо шишање!" После пију и остали укућани од те ракије.

Кад освaне заказани дан за шишање, а то је обично недеља или какав празник, домаћин и домаћица све што им треба за гозбу и дарове за кума, куму и спреме остале госте. Око подне почну и гости долазити. Сваки гост доноси част домаћину, а домаћици нешто на дар. Кум доноси капу за дете и свећу. Како који гост долази, седа за совру. У зачељу седи кум. Свећу и капу што је донео кум метну да стоји на соври. Кад се искупе сви гости, кум устане и запали свећу, узима маказе, а мајка принесе дете. Кум се стојећки прекрсти и каже: „У име Бога и Светог Јована, шишам Милорада (или како буде детету име)", па маказама исече мало косе више чела, мало позади

са потиљка, мало с десне а мало с леве стране темена, у виду крста. Косу улепи у восак и метне у капу што је донео. Косу детињу мајка чува. Кад кум меће косу у капу, у исти мах меће и пару говорећи: „Нека је срећан, дуговечан и благословен!“ Сви гости то исто кажу и мећу по пару у капу. Те се паре после предаду мајци детињој, да нешто купи детету. После тога мајка детиња дарује прво кума и куму и то кошуљом, а осталим гостима даје, коме чарапе а коме пешкир. Кад се сврши даривање, онда настаје гозба и весеље, које траје до мрака, а често пута и до неко доба ноћи.

Докле кум не ошиша дете родитељи га не шишају.

Деца се уче од својих родитеља говору, вери и поштовању према старијем. Дете у почетку научи да изговори имена лица и ствари из своје најближе околине. Оно у прво време изговара: *мама, тата, тета, деда, баба, дада, леба* итд. С дана на дан његов умни хоризонат бива све шири, а и речник све већи. Многа деца већ у трећој години науче лепо да говоре, и разумеју све што им се каже, а нека то постигну тек у четвртој години.

Док је дете још мало, мајка пружа прст у небо и виче: „Горе је, сине, Бога!“ Кад дете мало поодрасте, мајка га тада учи да се прекрсти и да се помоли Боги. Доцније дете види, да се родитељи и остала чељад моле Богу, па се и оно моли са њима.

Кад гост дође у кућу, мајка каже детету, да иде и да му пољуби руку. Кад свештеник долази у кућу, родитељи такође уче децу, да га пољубе у руку, а тако раде и у свима приликама кад страи човек дође у кућу.

До четврте године и мушка и женска деца граде лутке, играју се са малим мачићима и кучићима, па тек после мушка деца отпочну да дељу, да граде колица од коре од тикве, од луденице; да граде кућу од камичака, од дрва; да граде колибу и гусле од кукуруз-

них палица. Играју се даље ораха, граде у пролеће свирке од врбе, граде од зове пуцаљке, граде од кукурузних палица на поточићу воденицу, плету кошеве од врбовог прућа, граде од прућа тор, па унутра метну неколико зрна белог пасуља и то су им овце, а ако метну камичке, онда су им то свиње. Зими се клизају, грудвају, праве од снега човека итд. Одраслија деца играју лопте, бацају тојаге (педају се), титрају се, играју аниџајес итд.

Код сељака деца нису никад беспослена. Још од четврте године, дете почне да врши неки лакши посао, и што је старије, то му се и тежи посао одређује. Мајка женску децу већ од пете године почне да учи, да раде лакше, женске, радове, а што су старија, то им се све тежи рад и посао дају.

Кад дете не слуша своје родитеље, кад се проскита, па неће да ради, кад почне да краде, онда се за такво дете каже, да је *покварено*. Такви случајеви врло су ретки, а још је ређе, да отац отуђи или протера своје дете.

Кад се извади детету први зуб, завије се у хлеб, баца на чандију и говори: „Врано, врано, дајем ти зуб од коске, да ми даш гвоздени!“ Неки опет дају први зуб псу, да га поједе, да би детету били зуби тврди и јаки као у пса.

Кад дете сврши основну школу, ако отац има више синова, он једног да у варош на занат или у трговину. Ако има једног или два сина, онда их не одваја од себе, нити их где у службу даје. Само сиромашни родитељи принуђени су, да одвоје децу од себе и да их даду у службу или на занат. Женску децу, па ма колико била, нико не даје нигде у службу. Ни мушка се деца, док не наврше дванаест година, не дају нигде у службу, јер су још *слаба*. Редак је случај, да дете, против родитељеве воље, остави кућу, па да иде где у службу.

Кад детету умре мајка, па му се отац ожени другом женом, друга се жена зове *маћија*, а дете *пасторче*. Маћије обично рђаво поступају са пасторчићима. Ретка је маћија, да пази и чува децу, као што их је чувала и пазила њихова мајка. Зато народ и каже: „Чим је мајка маћија, отац је очух", или: „Добрих маћија има колико и белих врана".

Родитељи су господари над мушком децом све док живе у заједници са родитељима, па чак и онда, кад зађу године. Над женском децом родитељи господаре до удаје, а после удаје родитељско престаје а настаје мужевљево.

Деца оца зову: тале, башта, тајко, оцко, отац, оче; а мајку обично зову: мајко, мале, нано, мамице. Родитељи кажу својој деци, а и деца њима увек „ти", а реч „ви" не употребљавају. „Ви" знају да кажу само они, који су били у војсци или у служби по варошима.

Кад деца одрасту, послушнија су, него док су још мала. Кад родитељи ожене сина, кажу да имају одмену. И мушка и женска деца увек више воле мајку него оца. Оца поштују и боје га се више него мајке. Кад су деца несташна, мајка им прети оцем: „Казаћу ја оцу!" или: „Ето иде отац!"

II. Момаштво и девојаштво.

Мушко дете одмах по рођењу зове се *беба* и тако га зову готово целе прве године. Од друге до треће године зове се *детенце*, а од треће до десете зове се *дете*. Од десете до петнаесте године зове се: *момчић*, *чирак*, *шипарац* и *ђелак*. Од петнаесте године па до женидбе зове се *момак*, а чим се ожени, па ма колико година имао зове се *муж*.

Кад момак наврши седамнаест година, родитељи гледају, да га што пре ожене. Сваки момак и сам

гледа да се ожени пре него што одслужи војску, јер се после војске врло тешко ожени. Девојке онда кажу да је момак матор, и неће да пођу за њега. Многи родитељи и не чекају да момак напуни седамнаест година, већ га жене чим има шеснаест и по година, само што у том случају морају да моле владику за дозволу, или како се то друкчије каже, за *благослов*. Што родитељи жене сина тако младог, најглавни је узрок тај, што су ради, да што пре добију једну радну снагу више у кућу, а и да се не би младић скитао по девојкама. Врло често дешава се између младића бој и свађа око неке девојке, кад се више њих у њу загледа. Родитељи, а нарочито они који јединца сина имају, гледају да га што пре ожене, те да се момак смири, а родитељи да немају више бриге.

Ако се момак никако не ожени, а таквих примера има доста, онда се зове: *бећар, бећарина* или *матора момчина.*

Момци немају своје нарочито одело, да би се по њему разликовали од људи. Оно што носе људи носе и момци. Сељачко је одело и лети и зими од црног сукна: чакшире и гуњ; на глави обично носе црну јагњећу велику шубару, коју већином сами граде, а на ногама пресне опанке, које такође сами граде.

Момци имају своје момачко друштво. Обично сваки момак има по једног свог *другара*, са којим лепо живи и који му зна све тајне и обратно. Њих двојица иду заједно по седељкама, на лупење кукуруза, на жетву итд. Они један другог бране и чувају, ако би какав други момак на кога од њих насрнуо.

Недељом и празником искупи се више момака, па играју ћушкапе, мете, жмурке итд. Кад сврше игру онда, ако има међу њима кога, који зна да свира, отпочну коло. Ту дођу и девојке, па игра, шала и смех трају до мрака.

Кад момак нешто погреши, онда старији људи кажу: „Море, и ми смо таки били; младо па лудо!“

Сваки човек кад зађе у године жали за младошћу, и каже: „Пуста младости, где ли си ми сад? Да ми је ова памет а младићске године, знао бих како бих!“

Момци нимало не пазе на своју невиност. Код момака је доста раширена онанија, а сем тога има и врло честих примера скотолоштва. Момци још махом живе у недопуштеним односима са удатим женама.

Момци и девојке из истог села упознају се у пољу чувајући овце, на чесми или кладенцу, одакле цело село захвата воду, иду заједно да беру траву *српак*, од које се граде метле, иду заједно на копање, жетву, брање винограда, лупење (комишање) кукуруза, по седељкама, по ранилима, по заветинама, славама, свадбама итд. А момци и девојке из других села упознају се по заветинама, свадбама, славама, по саборима, вашарима итд.

Женско дете у првој години зове се *беба*, а од прве до треће године зове се *детенце*. Од треће до десете године зове се *девојче*, а од десете до петнаесте зове се *девојчица*. Од петнаесте године на до удаје зове се *девојка* или *удавача*, и кад се уда прве годуне зове се *млада* а после се зове *жена*. Чим девојка напуни шеснаест година каже се да је стигла за удају. Девојка која је већ стигла за удају почне одмах да се лепше облачи, косу лепо да чешља, главу да кити цвећем и почне да иде по славама, заветинама, седељкама, ранилима, на копање, жетву, мобу, лупење кукуруза итд.

По оделу се не може познати која је девојка стигла за удају. Како се носи девојчица тако се носи и девојка, а тако се сад носе и жене. Девојка радног дана носи *опрег*, а то је сукња само што напред није сашивена, испод опрега носи лепу и шарену *прегачу*

(кецељу), горе носи *јелече*, а нека још *антериче*. Све ове ствари девојке саме ткају и шију. Главу носе забрађену. Празником носе то исто, само што је све лепше израђено, а главу не забрађују него лепо очешљају и на њу метну фес а удате жене носе још на фесу береш и на њему прстен, који служи за обележје да су удате. И жене и девојке носе на рукама прстење.

Кад о празницима девојка иде на сабор, свадбу или славу умива се мирисљавим сапуном а лице набели и нарумени.

Кад је девојка сирота па нема лепо своје рухо, позајмљује га од неке своје другарице. По оделу се не може познати, која је девојка богата а која сирота, јер све носе подједнако а често пута сиротније девојке имају лепше и скупоценије одело, него девојке из богатијих кућа. Једино се по накиту може оценити богаство, јер богате девојке већином носе око врата ниску дуката. У последње време сељачке девојке почеле су се о празницима облачити као и варошке. Ту су штофане сукње, ту су блузе од сомота, цица, штофа, батиста итд. Готово свака девојка држи амрел у руци, а на понекој се може видети и шешир на глави.

Као што момак има свога другара, са којим лепо живи, тако и девојка има своју другарицу. Њих две иду заједно по седељкама, ранилима, на лупење кукуруза, на игру итд. Оне једна другој повсравају своје тајне, једна с другом иду на ашиковање, и док једна другарица ашикује са својим момком, друга пази да их ко не затекне.

Родитељи пазе на кретање женске деце. Мајка у свакој прилици поучава и саветује кћер, да чува образ себи и својим родитељима.

Још од дванаесте године девојка почне да спрема себи дарове за удају. До дванаесте године мајка

научи кћер свима женским радовима: да преде, плете, везе, тка итд. Свака девојка мора да исплете најмање тридесет до четрдесет пари чарапа. Мора за младожењу да сашије четир до пет кошуља, најмање двоје или троје тканице и десет до петнаест пари чарапа. Богатије девојке спремају више, а сиромашније мање. Мора да спреми за свекра и свекрву по кошуљу, куму и старом свату такође по кошуљу, а кумици и старосватици и свој њиховој деци по чарапе. Мора да изатка и лепо извезе три пешкира, и то два за младожењу, што ће их на дан свадбе носити прекрштене преко груди и један за девера. Још мора да изатка повише краћих пешкира — *кричића*, којима ће даривати сваког свата. Најзад мора да спреми неколико јастука, што ће однети са даровима и још по један јастук за кума и старог свата. Јастуци се пуне сламом. Осем побројаних ствари мора још да однесе две три поњаве и један или два губера. То су девојачки дарови или спрема. Кад девојка све то спреми, онда се каже да је спремна за удају, али се многе удају и без спреме, само ако се укаже згодна прилика. У том случају купе оно што је најнужније.

Није обичај да девојка носи мираз у готовом новцу, нити то тражи младожења, али ако га има то је боље. Момци се нарочито грабе да узму за жену девојку, која има мираз, а нарочито грабе да узму ону, која нема браће, па јој припада очево имање. Око таквих девојака велика је отмица, и оне се обично удају за богатије младиће.

Нема примера да девојка остане неудата, само се не удају слепе, глуве, неме, сакате и душевно болесне. Чак се уда и она која има понеку ману нпр. ако је грбава или у једну ногу рома и слично. Уда се и она која је копилила, само за сиромашнијег или маторог момка.

Девојке раде све тежачке послове као год и момци: копају, жању, пласте, чувају стоку, само што не косе и не ору.

Недељом и празником девојке иду на игру или на сеоско оро, где са момцима играју до мрака. На игру иду обично другарица са другарицом, а тако се исто и враћају, само што их тада прате и момци. Момци прате девојке до саме куће, а после иду код чесме или код кладенца, и ту опет чекају девојке, кад дођу по воду. Ту се разговарају, шале, прскају водом; момци просипају девојкама воду, и иначе их као киње, па се најпосле растуре.

Момци и девојке посећују цркву само о великим празницима, када су сабори код цркава и кад долазе да се причесте, а причешћују се једанпут у години и то обично на Благовести, Цвети или Велики четвртак.

Свака одраслија девојка има свога момка и сваки одраслији момак има своју девојку. И код најстрожих родитеља, који то забрањују, девојка има свога момка, са којим се воли или, како народ каже, *живи*. Момак од петнаесте године већ почне да иде *по девојке*, а девојке у те исте године *по момке*, како то народ каже. Љубав између момка и девојке траје докле се девојка не уда или момак не ожени. Има девојака које *живе* са више момака, а тако исто и момака, који живе са више девојака. Кад момак има више девојака, он се тиме дичи, а тако исто и девојка, кад има више момака. Ретко се дешава, да момак узме девојку са којом је живео. Обично између њих искрсне нека свађа, и то буде повод да момак испроси другу, а и девојка да се испроси за другог. Чим момак примети да његова девојка живи и са другим момком, одмах је оставља, а то исто ради и девојка, кад се увери, да њен момак живи и са другом девојком. Млади момци обично живе са старијим девојкама, а старији момци са младим де-

војкама. Ако је момак млад и ништа не зна, девојка га поучава, како да се милују и љубе, а тако исто и старији момци слободе младе девојке, да се не плаше. Свака девојка тражи од свога момка, да јој нешто купи из дућана: прстен, минђуше, шалче, шећера, гривне итд. а и сваки момак тражи од своје девојке да му нешто од својих радова поклони: лепу и везену мараму, рукавице, чарапе итд. Момак и девојка обично се састају празником негде на склонитом месту, да ашикују. Они се напред договоре, где ће се састати, па ако момак на одређено место стигне пре, он онда засвира у свиралу или гајде, а ако девојка дође пре запева какву песму, а обично ову:

Ој убава, убава девојко, ој,
Нешто ми се очи заклапају,
Заклапају оће да спавају.
Мајка вели: Вечерај па спавај!
Ја би спала, ал' не могу сама,
Ја би звала са села бећара.
Бећар спава, очи не затвара,
Сву ноћ, мајко, с мене разговара,
Не би спала ни ноћи ни дане,
Док се, мајко, с њега не растанем!

Чим момак чује глас своје девојке, одмах иде на оно место. Кад дође, прво се поздраве, па седну или легну на траву и то овако: девојка легне момку на леву руку, а њена је десна рука испод момка. Момак левом руком ухвати девојку за леву руку иза леђа и то тако удеси, да девојка рукама не може да се брани. Девојка ради безбедности прекрсти ноге, сукњу подавије и повуче горе, а ноге намести између ногу момкових. Кад су се тако наместили, момак прво раскопча недра девојкина, извади дојке на поље, па их милује љуби и стеже. За тим пољуби девојку прво у десни образ па у леви, па после у десно око па у лево. Де-

војка сама окреће главу да је момак љуби, а и она тако исто љуби момка, па се после притискују, штипају, голицају, милују, љубе, и то ашиковање траје по сат два и више. Не сматрају за срамоту, ако би их ко на послу затекао. Девојка дозвољава момку све од појаса па горе. Сваки момак гледа да превари девојку, али од сто случајева једва да се један десп. Свака девојка чува свој образ и своје поштење, и зато између момака и девојака нема блуда. Народ, па и сами девојачки родитељи, иначе сматра ашиковање као невину ствар. Мајка зна, да јој кћер с неким момком ашикује и не брани, јер је и она то исто радила, то је обичај.

Врло је редак пример да девојка роди дете. Ако девојка остане трудна, велика је срамота и обично се гледа да побаци. У свакоме селу има понека баба, која помаже девојкама, а врло често и удатим женама да побаце. Бабе их трљају и то све дотле, докле не добију *иранину*, па тиме и зачетак избаце. Многе за то плате и главом, али их више олако прође. Вештим бабама девојке и жене плаћају за трљање по четири до пет динара, а некада и више. Жене се трљају само онда кад тешко рађају, и кад већ имају по четворо или петоро деце, па су раде да више немају. У последње време ово је трљане јако раширено међу женама. Чим жена роди двоје деце, гледа да више не рађа, и чим осети да је остала трудна, одмах зове вешту бабу да је трља. Девојке које попусте у моралу, већином то учине са ожењеним људима, а ретко или никад са момцима.

Шта девојке раде да би дознале, за кога ће се момка удати, видили смо код појединих празника. Сем тога многе узму крило од слепог миша, па гледају да га закаче за момкову хаљину, да би момак слепо јурио за њима.

Неке узму од слепца поган па је осуше и гледају да момку метну мало од ње било у пиће, било у јело, да би за њима момак слепо трчао.

III. Свадба.

У Срезу Бољевачком свадбе бивају највише с јесени. Дешавају се свадбе и зими и лети, али је то врло ретко.

Чим момак зађе у седамнаесту годину, већ почне да мисли на женидбу, а девојка од шеснајесте године почне помишљати на удају. А кад момак напуни седамнаест година, онда му већ и родитељи почну говорити о женидби, а у тим годинама почну и девојци говорити о удаји. Раније родитељи ништа не говоре. Једино кад дете нешто скриви, онда родитељи више у шали кажу: „Оћу да га оженим са овај ожег, или са ову батину".

Нема примера да родитељи спремају свадбу, а да о томе момак или девојка ништа не знају, или да о томе не мисле. Без њиховог пристанка не може се свадба правити. Али има доста примера, да момак није никад видео девојку, нити девојка момка. Родитељи све сврше и уреде, а момак или девојка само даду свој пристанак.

Чим момак испроси девојку, одмах се прочује, и њих двоје, ако су из истог места, излазе недељом и празником на оро и друже се. Чим се девојка испроси, више не игра до момака, осим до свог рода, а и момак не игра више до девојака, осим до сестре или неке која му је блиски род.

Редак је случај да момак први спомене родитељима, да хоће да се жени, већ то готово увек прво родитељи спомињу момку; једино ако момак или девојка о томе што помену мајци, а оцу неће никад ни едно ништа споменути, јер га се боје, а и срамота их је.

Сваки родитељ једва чека да ожени сина, а исто тако и кћер да у добру кућу удоми. Кад је то свршио, онда држи да је испунио своју родитељску дужност.

Било да родитељи жене сина, било да удају кћер, већином гледају да испуне жељу своје деце. Ниједан родитељ неће приморати силом сина да узме неку девојку, нити ће приморати кћер да пође за онога за кога она нема вољу. Родитељи саветују било сина било кћер, износе им добре и рђаве стране, па већином их младеж послуша. Случајеви, да родитељи силом наморају сина да узме неку девојку, или кћер да пође за неког момка, ретки су. Родитељи знају да такав насилни брак доноси свађу и омразу и да се на крају завршава разводом. Зато већином гледају да задовоље децу. Отуда је у народу и она изрека: „Што омиле, не омрзе“.

Кад родитељи хоће да жене сина или да удају кћер, увек пазе из какве ће куће и од каквих ће родитеља испросити снају, или у какву ће кућу и у какве ће људе дати кћер. На првом месту се пази да нису какав род, да су људи здрави и поштени, а на богаство се толико не гледа. Нарочито се пази, да ли је девојка поштена, здрава, вредна и да ли има добру спрему, а на лепоту се такође много не полаже. Још се пази да се не узму момак и девојка, који су једног дана рођени, јер кад се једно разболи, биће и друго болесно.

Кад су момак или девојка из другог села, онда се често пута и потајно, или преко рођака и пријатеља испитује о њима и о њиним родитељима, њиховом карактеру и имовном стању.

Момци се већином жене из истог села, али им је милије да се ожене из другог. Девојке опет воле да се удаду у исто село, како би биле близу мајке. Ро-

дитељи воле да им је снаха из истог села, како би им пријатељи у невољи били на помоћи. Често пута чује се да родитељ вели: „Хоћу да оженим сина из овог места, да се са пријатељима надгледамо и у злу и у добру“.

Свадбе се праве већином прошевином, а има и таквих случајева да девојка сама побегне момку. То се дешава само онда, када девојка воли момка, а родитељи јој из каквих му драго разлога не даду да пође за њега, али су таки случајеви врло ретки. Од сто склопљених бракова, једва да има два таква примера.

Кад девојка сама дође момку, момков отац мора да иде девојачком оцу да праве мир. Прво пошље свог пријатеља или сродника да га одобровољи, па тек после иде он. Отац девојачки обично пристане и одобровољи се. У том случају договоре се кад ће и кога ће дана да праве прошевину, али се девојка не враћа. Кад одреде дан за прошевину, онда са момком пође и девојка, да после гозбе дарује момка, његове родитеље и остале госте. Кад се врате гости, врати се и девојка са момком. Кад девојка сама дође момку, понесе и своје дарове са собом, а која не понесе, родитељи јој их о прошевини даду; многи их и не даду. Свадба тече истим током као и у редовним приликама, само што се не иде по девојку, него се из момачке куће иде право на венчање. Има и таквих родитеља који хоће да уцењују, па да даду пристанак, да се њихова кћер може венчати са момком, за кога је побегла, само су ретки такви случајеви. Такви родитељи обично траже, да им се даде педесет, шесет а некад и по сто динара, или траже да им се купе разне ствари.

Наводаџисање. — Кад родитељи изберу девојку за сина, шаљу девојачким родитељима *наводаџију*, да их пита: хоће ли дати девојку за њиховог сина. Многи

не шаљу наводацију него сами, било отац или мајка, оду те лично питају, хоће ли дати девојку за њиховог сина. У последње време све се више избегавају наводације. Кад родитељи шаљу наводацију, онда бацају на њега мачку, да се девојка залепи за момка, као што се мачка хвата за човека. Бацају још и пепео, да би се девојка залепила за момка. За свој труд наводација добија од момковог оца грудњак или антерију, а у новцу му се обично ништа не даје. Девојка о прошевини даје наводацији чарапе или кошуљу. Ако родитељи нису вољни да даду своју кћер за понуђену прилику, никад неће казати отворено да је не даду, него увек нађу неки изговор, а најобичније, да девојка још није спремна и да је не мисле још удавати. Ако су родитељи вољни да је даду, онда кажу наводацији, да пристају само ако се *деца* (момак и девојка) једно другоме допадну. Кад момков отац добије од девојачког оца повољан одговор, спреми се и иде право девојачкој кући, обично сам, и понесе у торби једно полоче ракије. Кад дође у кућу он се са свима поздрави и после тога почну да разговарају са свим обичне ствари: ко је шта радио, ако је јесен, онда један другом причају колико је који кукуруза набрао, колико је чаброва грожђа сипао, колико казана шљива испекао итд.

После приличног разговора девојкин отац донесе крчаг са ракијом, да послужи госта. Али овај на то одговара обично овако: „Вала пићемо и ракију, ви знате за шта сам ја дошао?“ Девојкин отац на то одговара: „Не знамо, док нам не кажеш“. „Ја сам дошао, да ми дате вашу девојку за мога сина, а ми да будемо пријатељи. Мој син казао ми је, да другу девојку неће да узме“. Девојкин отац, кад је вољан да даде кћер каже овако: „И ми смо нешто журкали и договорили смо се, да дамо нашу кћер за вашег сина“. Кад је ово главно свршено, почиње да се пије ракија.

Пошто попију по коју, девојкин отац нареди да дође девојка и да прими паре. Момков отац да јој у јабуци четири пет динара, а девојка њега дарује чарапама. То се зове капарисање. Ту се пријатељи договоре, кад ће правити *прошевину* или *китицу* или *јабучно*.

Прошевина, китица или јабучно. — Прошевина се прави обично у очи недеље. Момков отац позове кума, своју најближу родбину и пријатеље, да пођу на прошевину. Момков отац носи: печено прасе, седам или девет проја, једно буренце вина и један повећи кондир ракије. За девојку мора да понесе: мараму за груди, огледало, прстен, фес, береш, чешаљ, сапун за умивање (миришљав) и минђуше. Кад буде пред вече сви се гости искупе, па се полази девојачкој кући. Кад полазе, обичај је, да на момка баце чичак, да би се залепила девојка за њега, као што се лепи чичак за хаљину. Кад просци дођу девојачкој кући, лепо их дочекају и после поздрава домаћин их уводи у свој дом и распоређује их за совром, где ће седети. Кад сви гости, па и они, што их је домаћин звао, поседају, онда домаћин отпочне прво да служи ракију. Кад попију по једну, онда устаје момков отац и каже: „Пријатељу, ти знаш зашто смо ми дошли, ја сам рад да чујем, шта ми тражиш за ћерку, да ли новац да дам или дар да купим?“ Пријатељ му обично каже, да он за себе тражи, да му купи памуклију, баби његовој опет памуклију, синовима сваком по грудњак, снајама (ако их има) такође грудњаке, а осталим мушким члановима свакоме шал око врата, а млади да скроји либаде и хаљину, да јој купи ципеле и велико крпче (велики вунени шал). Све то израчунају шта ће коштати, па ако износи приличну суму, онда момков отац тражи од пријатеља, да га помогне. Ту се погађају и девојкин отац обично помогне и баци две три банке на помоћ. То погађање није свуда једнако. Негде

пристаје девојкин отац да направи кћерци венчане хаљине, али је обичај да то прави младожењин отац Мираз се нити даје, нити тражи. Тек у новије време то почиње да се уводи у моду. Кад пријатељи сврше погодбу, момак и још један његов другар изађу на поље и избаце по коју пушку у знак да је погодба свршена. После овога пријатељ предаје снаји купљене ствари. Ова примајући их пољуби га у руку. За тим девојка износи дарове и настаје даривање. Девојка даје момку кошуљу (без гађа), чарапе, тканице и подвешке. Свекру и свекрви даје чарапе, а осталим гостима по пешкир. Кад се сврши даривање настаје гозба и весеље. Одмах се почну доносити јела: сир, пиктије, кисео купус са месом, паприкаш и печење. Гибаница се увек доноси прва, да служи као мезе уз ракију. Пре него што ће се почети вечерати доноси се пријатељска погача, на коју момков отац по обичају мора да метне три динара (пре се давало три цванцика) и тај се новац даје девојкиној мајци, то по обичају њој припада, а остали гости не дају ништа. После овога погачу разломе и расподеле по соври. За тим изнесу један мали колачић, који је унаоколо ишаран вуном или вуницом. На њега метну прво оба пријатеља по пола динара, а за тим остали гости дају колико који хоће, обично по пет или десет пара. Тај се новац предаје девојци. Кад је и то свршено, настаје вечера и гозба, која траје до зоре. Ове ноћи не ваља да се спава, јер би млада била дремљива. Целе ноћи једу, пију, играју, певају и пуцају из пушака. Кад осване дан, онда се тек враћају натраг. Пред полазак свекрву наките младожењиним даром, а и остали гости пребаце преко рамена свој дар, и тако носе до момкове куће, да би свет видео, шта су од прошенице добили. Момков отац том приликом мора да врати на ражњу главу од прасета што је био однео,

јер се то тако ваља. Кад дођу кући, и ту се још мало почасте, па се после разилазе сваки својој кући.

По свршеној прошевини долазе жене момковој мајци, те јој честитају снају и гледају дарове.

Пријатељи се о прошевини обично договоре када ће бити испит. Испит бива само недељом, понедеоником и четвртком, и то увек код цркве. На испит иду пријатељи, момак са једним својим другаром и девојка са једном својом другарицом и нико више. После испита пријатељи сврате у кафану и почасте се. Често пута девојкин отац после испита иде пријатељу на ручак, а девојка се са другарицом враћа својој кући, јер не ваља пре венчања да улази у момачку кућу.

После овога у кући момковог оца настаје припрема за свадбу. Момков отац са пријатељем и прошеницом иде у оближњу варош, те код дућанције погоди хаљине, које ће прошеница о венчању носити. Том приликом поруче јој хаљину, вистан, либаде и ципеле. Момков отац сад почне да спрема за свадбу пиће, прасце за печење, судове: лонце, шерпење, тањире, кашике, виљушке, чаше, итд.; мора још да погоди кола — кочије у којима ће се возити млада, кад буду пошли на венчање, и свираче, па макар било и гајдаша са једним тупанџијом. У раније време сви су сватови ишли на коњима, па и млада. Данас на коњима јашу само младожења и његов момак, а остали сватови иду пешице, све упарађени у редове по четири. И у кући девојкиног оца чини се припрема за свадбу, само у мањој мери.

Свадба. — На недељу дана пред свадбу почиње звање. Прво се зову *старешине* и то: стари сват, кум, девер, војвода, лажља и остали сватови. Кум је обично онај, који је крстио момка, ако он није жив, онда је његов син. Стари сват је момков ујак, а девер увек бива девојка и то сестра момкова. Ако нема сестре,

онда је девер нека његова најближа рођака. Бива по некад девер и момков брат, само ако је млађи. Војвода се у овом крају слабо узима. Његову дужност врши *лажља*. За лажљу се узима онај, који уме лепо да приказује час (част), и који уме лепо да занима госте. Његова је дужност да управља свадбом. Поред тога још одреде и дете, које ће бити *наконче*. За наконче се увек узима мало, од године до две, мушко дете, обично из рода. И све остале старешине морају бити мушки. Старешине зове лично домаћин (момков отац). Прво зове старога свата, па тек после кума и остале. Стари сват се зове први за то, што се он у овим приликама сматра старијим од кума. Кад домаћин иде да зове старога свата, понесе погачу, печено пиле, заструг сира, чутуру вина и полоче ракије и све ово метне у нову торбу. Кад дође старом свату седну да ручају, за ручком изломе погачу, каже му што је дошао пољубе се, и то је знак, да је овај примио понуду. Докле се они часте старосватица спрема другу погачу и све остало, како је донео момков отац, па пред полазак метне све у његову торбу, и он то враћа кући, јер не ваља да се врати са празном торбом и празним судовима, да се не би вратили сватови. Момков отац пред полазак метне на совру десет пара говорећи: „Ово Богу!“ За тим се опрости и одлази кући. Другог дана на исти начин зове кума, а кад се врати од кума, онда на исти начин иде у још једну кућу, обично брату, ако је одељен, или зету, јер ваља да се њих тројица зову погачом и пуном торбом, а остали се зову само вином и ракијом.

Кум и стари сват морају да нађу момке, који ће их о свадби услуживати. Исто тако и младожења мора да има свога момка, који ће се о свадби око њега налазити.

Остали се сватови зову у петак вином и ракијом, да би сваки, који се зове, могао да пије шта воли.

Ово се пиће зове *здравица*. Судови се оките лепо цвећем, и домаћин пошље једног млађег од укућана да зове. Онај који зове кад коме пружи здравицу каже: „Много поздравље од оца и од мајке, изволте код нас на свадбу“. Онај који прима здравицу одговара: „Фала на здравицу, доћи ћемо“. Сваки који се зове на буклију привеже по штогод, било мало вуне и кучине, било пешкир или чарапе, ако не то, онда бар да нешто у новцу и то највише грош. Исто тако зове и девојкин отац. Мајци момковој је дужност да нађе четири девојке, које умеју лепо да певају, и које се зову *певице*. Њина је дужност да о свадби певају, а оне за то добијају од сватова бакшиш, а нешто им се и плати.

Кад су позвани, који треба да буду позвани; кад је све спремљено и набављено што треба, онда отпочиње свадба. У младожењиној кући свадба почиње у петак. У петак у јутру рано дођу момковој кући певице, па чим почне да се свањује, оне стану певати и вити један мали венац од разнога цвећа. Венац је мали, и млада га носи на десној руци кад пође на венчање. Докле девојке плету венац певају:

Ој убава, убава девојко, ој,
Виле моме три зелена венца,
Први венац од бели љиљак,
Други венац од бели босиљак,
Трећи венац од жутога смиља.

или:

Пошла је Тија уз тијо Дунаво,
Те набрала киту тењину,
Да јој је тија свекрва,
Да јој је тија јетрва,
Да су јој тији девери
Да су јој тије заовице.

Кад су оплеле венац сашију барјак и наместе га на чандију више кућних врата. После овога ручају и

иде свака својој кући. Кад буде у суботу девојке опет дођу, обично у подне. За то време је домаћица умесила колач *саборник*, који девојке почну свакојаким цвећем да ките и да певају:

Ој убава, убава девојко, ој,
На збор, на збор, мало и велико,
Да зберемо кума и старојка,
Да зберемо кићене сватове,
Да зберемо ти наши комшије,
Да венчамо момка и девојку.

Кад саборник окито, онда изађу на поље и певају:

Ој убава, убава девојко, ој,
Ко има сина, нек га сада жени,
На лето кажу размирицу.
Ко има девојку нек је сада дава,
На лето кажу размирицу.

Кад девојке и то сврше, врше по кући друге послове и помажу, да се спреми и приуготови све што треба. У суботу је цела задруга у највећем послу. Једни кољу стоку, други намештају столове, трећи распремају одаје, месе и готове јело.

Кад буде пред мрак долази пре свију старојко. Напред иде његов момак и носи у десној руци барјак, а за њим иде стари сват са породицом. Он носи буклију вина, буклију ракије, обе увек окићене, још носи погачу и колач саборник. Све ове ствари стари сват носи у једној новој торби, која му се враћа тек после свадбе.

Кад стари сват буде близу момкове куће, старосватски момак избаци једну пушку. На глас пушке истрчи домаћин са осталима, да га дочека. Свирачи засвирају, а певице запевају:

Ој убава, убава девојко, ој,
Шта то засјаја преко равно поље?
По прилике старојко нам иде.
Изиђ пред двор, младожењска мајко,

И изнеси ону сјајну свећу,
Те привати старојкина коња,
Уведи га у нову градину,
Па га вежи за јелу зелену,
Па му мети сено детелину.

Кад стари сват дође на капију, пољуби се са домаћином и честита му весеље, па се затим са свима поздрави и пољуби. Послуга му прихвати ствари, што је донео, и он се упути право у кућу. На кућним вратима дочекује га младожењина мајка са запаљеном воштаном свећом, ту се поздраве и пољубе и улазе у кућу. Кад сви уђу, домаћица гаси свећу, а гости улазе у собу и седају за совру. Чим су сели певице запевају:

Ој убава, убава девојко, ој,
Стари свате, што за ран не идеш?
Је ли те је љуба забавила?
Или су ту пути камењити?
Или су ти двори надалеко?
Или су ти момци подремали?
Или ти је благо небројено?
Није мене љуба забавила,
Нису мене пути камењити,
Нису моји двори надалеко,
Није мене благо небројено,
Тек су мене момци забавили.

После старог свата долази кум. Напред иде његов момак и носи у руци кумовски барјак, а за њим иде он са својом породицом. Кум носи погачу, колач саборник, буклију вина и буклију ракије. Кад буду близу куће, кумовски момак избаци пушку. На глас пушке истрчи домаћин са осталима да дочекају кума. Свирачи засвирају а певице запевају:

Ој убава, убава девојко, ој,
Шта то засја преко равно поље,
По прилике мили кум нам иде.
Изиђ пред двор, младожоњска мајко,

И изнеси ону сјајну свећу,
Те привати кумовскога коња,
Уводи га у нову градину,
Па га вежи за јелу зелену,
Па му мети сено детелину.

Кад кум дође на капију, поздрави се и пољуби са домаћином, честита му весеље, па се за тим са свима упути у кућу, а млађи му прихвате ствари што је донео. На вратима од куће очекује га домаћица са запаљеном воштаном свећом. Ту се поздраве и пољубе и улазе у кућу, а из куће у собу и седају за совру. Кад сви уђу, домаћица угаси свећу. Чим кум са својима на одређено место седне, певице запевају:

Ој убава, убава девојко, ој,
Мили куме, мило рајско цвеће,
Мили куме, што за ран не идеш?
Јели те је љуба забавила?
Је ли су ти пути каменити?
Или су ти двори надалеко?
Или су ти момци подремали?
Или ти је благо небројено?
Није мене љуба забавила,
Нису мене пути каменити,
Нису моји двори надалеко,
Није мене благо небројено,
Тек су мене момци забавили.

Или:

Ој убава, убава девојко, ој,
Кум дојезди, двори зазамнеше,
Забрину се мајка младожењска,
Где да веже милом куму коња.
Хитра беше сеја младожењска,
Те посади дуње и јабуке
Те повеза милом куму коња.

После кума долазе остали сватови.

Кад се сви искупе пију ракију и вечерају. За то време чине се припреме за полазак по девојку. Домаћин спрема да носи печено прасе, погачу, саборник,

буренце вина и буренце ракије. Пред полазак младожења иде у нарочиту собу или у подрум да се обуче. Пре него што ће се обући, измери на кантар своје одело, али не гледа колика је тежина, јер то не ваља да зна. Одело мери, да га не би ко урекао. За тим се обуче. Младожења је овако обучен: на ногама има лепе везене вунене чарапе и лепе црвене опанке (иначе увек носе пресне опанке, које сами граде), за тим сукнене чакшире, преко којих су нове тканице, а по врх њих кајиш, или како они кажу *ремен*; горе обуче прво сукнену антерију, или како је они још зову, *џока*, а по врх антерије гуњ. На глави носи лепу црну шубару, у коју задене куповни цвет, да се зна да је младожења. У новије време сваки младожења има на ногама ципеле. Ако је младожења сиромах, он ће их за тај дан узети од неког на послугу. Чим се младожења обуче, напуни једно ведро вином и у вино метне јабуку, па вино носи у левој руци, а у десној пушку. Чим изађе на поље, одмах избаци пушку, а ведро са вином носи у собу и меће на совру, па онда пољуби у руку прво оца, па онда старог свата, кума и остале госте. Чим младожења избаци пушку, свирачи засвирају, а певице запевају:

Ој убава, убава девојко, ој,
Јелен бега, старојко, преко брега,
Ми трчасмо, старојко, ухватисмо.
— — — — — — — — — — — — — —
— — — — — — — — — — — — — —

Кад певице сврше песму, младожења послужи све госте по чашом вина, па најпосле напуни себи чашу и стави је на совру говорећи: „Пуну остављам пуну затекнем". За тим лажља донесе огањ и воштану свећу, коју запали на огњу и онда пију у славу. Домаћин узимајући чашу у руке каже: „Да пијемо вино у славу. Нека нам Господ да, да срећно свршимо венчање и да

су нам живи младенци и ми сви редом", па наздрави старом свату, а овај даље куму. Док се пије у славу, сви стоје под капом и певају: Слава твоја, Господе, помилуј! Помилуј нас, Господе, помилуј!

Док они пију у славу дотле послуга спреми кола, и у њих меће дарове за младу и пријатеље, и још уз то печено прасе, неколико проја, буре вина и кондир ракије. Старосватица метне у кола свој саборник повезан у нов пешкир. Момак старосватски и кумовски узму своје барјаке. Докле послуга спрема кола и изводи коње, певице певају:

Ој у̓бава, убава девојко, ој,
Видиш ли, мори, видиш ли?
Низ ону гору зелену,
Врани се коњи бијеју,
Кићене узде кидају,
И турска седла ломеју,
Далек се путу надају.

Пре но што ће се младожења попети на коња, провуче се испод десне ноге материне, да му се не би примиле чине, ако би што ко покушао, да му учини. За тим се попне на коња, даду му да попије чашу вина, које кад попије, чашу баци преко себе да се разбије, а певице запевају:

Ој убава, убава девојко, ој.
Сестра брату чашу наздрављује,
Здрав ми, брате, здраво да отидеш,
Здрав да отидеш, здраво да се венчаш,
Здраво да се венчаш, здраво да се вратиш.
Кад ме пита мајка младожењска:
Лепо ли ми сина испратисте?
Лепо, мале, лепо па убаво.
Дадосте л' му струк бели босиљак?
Да си шиба тога врана коња.

Или:

Ој убава, убава девојко, ој.
Шта то пишти у гори зеленој?

Да л' је вила или љута змија?
Није вила, није љута змија,
Већ девојка косу закачила,
Мајку зове, косу да откачи,
Мајка неће косу да откачи.
Сеју зове, косу да откачи,
Сеја неће косу да откачи.
Снају зове, косу да откачи,
Снаја неће косу да откачи.
Војна зове, косу да откачи,
Војно јој је косу откачио,
И бијело лице обљубио.

Кад певице сврше песму онда полазе. Напред иде младожења и његов момак, а за њима певице, а за овима стари сват, кум и остали сватови. Домаћин носи у торби погачу, буклију вина, полоче ракије, заструг сира и печено пиле. Кад пођу, свирачи засвирају, пушке запуцају, а певице запевају ову песму:

Oј убава, убава девојко, ој,
Дизајте се, свекрови,
Дизајте се, кумови,
Далеко су дворови,
Каменити су путови.

Пре него што ће се сватови кренути, обично одреде двојицу, који ће напред отићи девојачкој кући. Ова двојица зову се *колачари*. Они носе колачић, оплетен шареном вуном или вуницом и један кондир ракије. Кад стигну девојачкој кући, колачић и кондир мету на совру, а кад стигну сватови, онда ће прво пријатељи метути по коју пару на овај колачић, а за њима и остали сватови, колико који хоће. Добивени новац предаје се девојци. Целим путем сватови певају и пуцају из пушака. Кад се приближе девојачкој кући, певице изађу напред и запевају:

Oј убава, убава девојко, ој,
Веруј, не веруј, девојко,
Ето ти иду сватови,

До три ките банове:
Прва је кита, млад војно,
Друга је кита, кумовска,
Трећа је кита, старојко.

Или:

Ој убава, убава девојко, ој,
Поље је магла притисла,
Пред девојачки двори.
Девојка маглу сузбива:
Дизај се, магло, маглице,
Да видим војна на коњу,
Да л' ми је слика прилика,
Ако ми није прилика,
Нек шиба коња, нек иде.

Или:

Ој убава, убава девојко, ој.
Не скин се, војно, од коња,
Неће те наша девојка,
Ниси јој слика, прилика.
Скини се, војно, од коња,
Хоћете наша девојка,
Јер си јој слика, прилика.

Кад сватови дођу до капије, ту се зауставе. До скора је био обичај, а и данас се понегде деси, да девојкин отац тражи, да сватови испуне нарочите услове, па да их пусти унутра. Обично на капији има забодена једна дугачка мотка, а на њу натакнута тиква (врг), напуњена пепелом и ишарана перјем. Сватови морају из пушака да погоде у тикву, и док не погоде, неће да их пусте унутра. Негде место врга на дугачку мотку натакну чашу, па у њу гађају. Данас су ти случајеви врло ретки. Данас сватови улазе мирно у авлију по старишенству. Сватове на капији дочекује девојкин отац са својом породицом. Прво се рукују и пољубе са пријатељем, па онда са старим сватом и кумом, а са осталима се само рукују. Девојка за све време стоји на кућњем прагу са запаљеном воштаном

свећом, а у другој руци држи китку цвећа. Како који у кућу улази, она сваком љуби руку, изузимајући момке, са којима се само рукује. Сватови улазе у собу и седају за пуну совру. Кад младожења улази у кућу по нека девојка гледа да га мало удари оном китком, па ће му после она судити, али то ретко бива.

Чим сватови уђу у собу, певице запевају:

Oj убава, убава девојко, oj,
Бре не дај, не дај, девојко.
Јелен ти у двор ушета,
Бели ти босиљак погази.
Нека га, нека, другаче,
За њег' сам млада садила.
Од њиве идем полевам,
Од њиве идем залевам.

Кад сви сватови поседају за софру, певице певају:

Oj убава, убава девојко, oj,
Младожењо, младо нежењено,
Што те није мајка саветовала,
Што те није отац саветовао,
Што те нису браћа саветовала,
Што те нису снаје саветовале.
Да не одиш напред пред сватове,
Да не гњевиш мајку девојачку?
Она си је сама од себ' гњевна,
Где ти даје сребро за олово,
Сребро сјаји, а олово тлаји.

После ове песме одмах певају другу:

Oj убава, убава девојко, oj,
Домаћине, добро ти одење,
Заповедај по чашу ракије,
По ракију, ту слатку вечеру,
Нек вечера пука сиротиња,
Од милости није ни ручала,
А камо ли под ноћ вечерала.

После овога домаћин доноси вечеру. Пре него што ће почети вечера стари сват изнесе онај колачић што

су га донели колачари и прво на њега метне нешто од пара момков отац, па девојкин, а за њима даје кум, стари сват и остали сватови, колико који хоће. Кад су сви дали, новац се предаје девојци, и то је њено. После овога пријатељ и остали сватови, који су близу њих изломе пријатељску погачу, што ју је донео момков отац, а после настаје вечера. Целе ноћи сватовм једу, пију, певају и играју. Ако је соба тесна, онда излазе у двориште, те играју и пуцају из пушака. За време вечере певице певају ове песме:

Пријатељу:

Ој убава, убава девојко, ој,
Думин седи у горице зелене,
У горице зелене, на златне столице.
Отуд иде она мила снаја,
Ајде, тато, дома да идемо,
Нападоше из горе хајдуци!
Ћути, снао, преварила си се,
Нису оно из горе хајдуци,
Већ су наши нови пријатељи,
Нека пију вино од три годинице,
И ракију од четири лета,
Нека воде гле̄ђанку девојку.

Или:

Ој, убава, убава девојко, ој,
Домаћине, камо твоја вала,
Што се валиш од године дана:
Кад ја станем милу кћер удават,
Њу ћу дати много на далеко,
Кроз три горе, кроз четири воде.
И кроз седам села невиђеих?

Свекру:

Ој, убава, убава девојко, ој.
Домаћине, добро ти седење,
Добро ти је година донела:
Донела ти вино и ракију
Донела ти пребеле погаче,

Донела ти нови пријатељи.
Донела ти твоју милу снају,
Снаја ти је, да је нигде нема,
Снага јој је танана конопља,
Лице јој је пребела хартија,
Уста су јој кутија шећера,
Веђе су јој морске пијавице,
Црне очи два бистра кладенца.
Када оди, ко да ветар веје,
Кад се смеје, ко да сунце греје,
Када рече, ко да сабља сече.

Опет свекру:

Ој, убава, убава девојко, ој,
Цар Степане, што дворе не градиш?
Цар Степане, што лојзе не садиш?
Цар Степане, што сина не жениш?
Одавно сам дворе наградио,
Одавно сам лојзе посадио,
А сад мислим, сина да оженим.

Старом свату:

Ој, убава, убава девојко, ој,
Стари свате, грано јоргована,
С оне стране кућа од кремена,
Сазидана камен до камена,
Садељана ивер до ивера,
И пред кућом астал до астала,
На асталу чоја покривена,
И на чоји два бела голуба,
Ту излази она верна љуба,
Иш одатле, два бела голуба!
Не русите вино пред старојку!

Или:

Ој, убава, убава девојко, ој,
Ти старојко, ружице девојко,
Добар јунак преко поља иде,
Угледа га паша од чардака,
Угледа га па је говорио:
Ајд, Иване, коње да мењамо,

Ајд, Иване, лојзе да мењамо,
Ајд, Иване, љубе да мењамо,
Ајд, Иване, дворе да мењамо,
Ајд, Иване, благо да мењамо.
Коња имам, коња да мењамо,
Лојзе имам, лојзе да мењамо,
Дворе имам, дворе да мењамо,
Благо имам, благо да мењамо,
Љубу, имам, љубу ти не дајем.
Љуба ми је понајмилија:
Сачувала кључе од сандука,
Те се није благо растрошило.

Куму:

Ој убава, убава девојко, ој,
Мили куме, мило рајско цвеће,
Израсла је петрова јабука,
Израсла је пред кумове дворе.
Та јабука чудан род родила,
Ситан бисер и драго камење.
Отуд лете два сива голуба.
Те паднуше на петрову јабуку.
Ту излази кумовска мајка.
Иш одатле, два сива голуба!
Не ронте ми рода од јабуку,
Та јабука чудан род родила
Ситан бисер и драго камење!

Трговцу:

Ој, убава, убава девојко, ој,
Валио се Ива у дружину,
Да си има кућу од кремена,
Састругана ивер до ивера,
Сазидана камен до камена.
И у кући три сандука блага:
Први сандук, све бели цванцици,
Други сандук, све бели галири,
Трећи сандук, све жути дукати.
Лак полако до цара се чуло,
Цар испрати три лака јунака:
Уватите богатог Ивана,

Уватите мени, доведите,
Да ја видим, од куда му благо?
Је ли му је отац остаиво?
Није благо од оца остало,
Већ сам благо с љубом зарадио,
Љуба ми је да ј' у цара нема.

Свату, (постаријем човеку) ако има ћерку:

Ој, убава, убава девојко, ој,
Валио се Иван у дружину,
Где си има ону верну љубу,
И са љубу до три беле роде,
И са роде оно мушко чедо.
Чедо му је, што га нигде нема,
За то су се земље завадиле,
Кара-Влашка и Кара-Богданска.

Или:

Ој, убава, убава девојко, ој,
Вино пије Иван добар јунак,
Вино пије ни абера нема,
Код куће му три здравице дошле:
Прва дошла, мили кум да буде,
Друга дошла, ћерку да удаје,
Трећа дошла, сина да ожени.
Ћерку даје Доњним Копинама,
Сина жени у Горње Копине.
Кад су били цркви на венчање,
Скупише се до двоји сватови,
Зет и шура коње да мењају,
Снâ и зâва венце да мењају.

Свату (млађем ожењеном човеку):

Ој, убава, убава девојко, ој,
Личан јунак у дружини седи,
На њему је руво одличито,
Линске капе, планинско одело,
Руски ножи, маџарски пиштољи,
Угледа га кроз пенџер девојка,
Угледа га, па је говорила:
Леле, мале, лепога јунака,

Да ме хоће, баш би га узела,
Ја би моје струке разнизала,
Те би њему венчање платила,
Ћути, ћерко, преварила си се,
Он је јунак одавно ожењен.

Девојци:

Ој, убава, убава девојко, ој,
Бога моли убава девојка,
Дај ми, Боже, очи соколове,
И бијела крила лабудова,
Да прелетим на тијо Дунаво,
Да ја видим, где ми војска седи,
Да изберем најбољег јунака,
Кој' не пије вино ни ракију
Кој' не пуши љутицу дувана.

Удовици:

Ој, убава, убава девојко, ој,
Коња јаше стари Југ Богдане,
Коња јаше уз тесни сокаци,
Гледала га кроз пенџер невеста,
Гледала га, па је говорила,
Говорила Бога помолила,
Да остане пуста удовица
Да ожени старога удовца.

Момку:

Ој, убава, убава девојко, ој,
Створ' ме, Боже, у ситног бисера,
Растури ме по зелене траве,
Покрај воде, где девојке оде,
Да ме беру убаве девојке,
Нек ме нижу на зелену свилу,
Нек ме вежу под грло бијело,
Да ја слушам, шта девојке вреве,
Када вреве помињу ли мене.

Или:

Ој, убава, убава девојко, ој,
С оне стране два нова дућана,
Пред дућаном дрво јабланово,

Под дрветом злаћева столица,
На столици лепи Адам седи,
Он ми шије кафтан девојачки.
Ту пролазе убаве девојке,
Па питају Адама терзију:
Ој, Адаме, боле ли те руке?
Не боле ме руке од кафтана,
Већ ме боли срце за девојке.

Или:

Ој, убава, убава девојко, ој,
Соко лети од јелу до јелу,
Крилима бије од грану до грану,
Па си тражи лада нележана,
Па си тражи воде непијене,
Па си тражи сенку нележану.
Гледала га кроз пенџер девојка,
Гледала га па је говорила:
Дођи к мени младо нежељено,
Код мен' има воде непијене,
Моја снага сенка нележана,
Моја коса трава некошена.

Деверу:

Ој, убава, убава девојко, ој,
Заспа младо у росне ливаде,
  Ој, девере, ој, црни невене!
Отуд иду три добре девојке,
  Ој, девере, ој црни невене! (припев)
Прва вели: „Хајд да га будимо?"
Друга вели: „Хајд дага љубимо?"
Трећа ћути ништа не говори,
Саплете се на груди му паде.
Скочи младо, ко да није спало.

Или:

Ој, убава, убава девојко, ој.
У јунака два жута дуката,
Оба гледа девојки да даје,
Он угађа, а мајка га кара:
„Немој, синко, превара ће бити!"

„Неће, нано, превара да буде,
Пути су јој поред моји двори,
Платно бели на моје бунаре,
Платно суши у моје шљиваре!“

Кад певице отпевају ове песме, настаје весеље. Свирачи свирају, а младеж игра до зоре. По народном веровању ове ноћи не ваља да се спава, нити сватови да се враћају кућама на спавање. Старији људи, који не играју, обично седе пију и певају. Обично тада певају ове песме:

1.

Што град Смедерево
Ваздан затворено,
Сву ноћ отворено.
Мајка жени сина,
Још му љуба жива
Мушко чедо има
Од седам година.

2.

На две гране две јабуке,
А на трећој сокол седи,
Сокол седи, перје реди,
Па погледа горе доле,
Куд два брата коња, кову
Млад Грујица и Вујица.
Вујичин ми коњ утече
У градину младе моме,
Те погази бел босиљак.
Стаде клети млада мома:
Дуро, коњо, пус остао,
Не гази ми бел босиљак!
Проговара млад Грујица:
Немој клети, млада момо,
Ако станем ја да кунем:
Ти се млада не удала,
Мушко чедо не добила,
Ако би га па добила,
У војску га испратила,
Код куће се не вратио,
По дружину коња испратио,
И на коња бојно копље.

3.

Маро Ресавкињо,
Гујо присојкињо,
Јеси л' ишла, Маро,
Доле у Ресаву?
Јеси л' видла, Маро,
Ресавске јунаке,
Како коње јашу,
Како сабље пашу?

4.

Колико цвеће родило,
Цвеће родило столисту ружу.
Ја се прикрадох, да је откинем,
Да је откинем, да се закитим,
Да се закитим са леве стране,
Са леве стране, у русу косу.

5.

Месец коло повело,
Преваро моја.
Тебе се чини ја сама одим,
Преваро моја.

6.

Зададоше се три облака:
Први облак од истока,
Други облак од запада,
Трећи облак од сред неба.
Из тог паде ситна књига.
Гледаше је ред кметови,
Ред кметови и попови.
Нико књигу не мож' да прочита,
Даше књигу ђаку Љубомиру,
Књигу чита ђаче Љубомире,
Књигу чита овако говори:
Чујте мене, и стари и млади,
Који сина има за женидбу,
Нека сина он још сада жени,
На лето ће, кажу, бити размирица.
Који има ћерку за удају,
Нека ћерку још сада удаје,
На лето ће, кажу, бити размирица.
— — — — — — — — — — —

7.

Град градила бела вила,
Ни на небу ни на земљи,
Већ на меке облачинке.
У граду се затворила,
Сама себи говорила:
„Кој' ће мене отворити,
Ја би томе љуба била.“
Отуд иду три трговца,
Носе кључе свакојаке,
Отвараше белу вилу,
Отворити не могоше.
Отуд иду три Цигана,
Носе кључе свакојаке,
Отвараше белу вилу,
Отворити не могоше.
Отуд иду три бећара.
Носе кључе свакојаке,
Обртоше, превртоше,
Белу вилу отворише.
— — — — — — — — —

8.

Иван коси зелене ливаде,
У ливади ружу покосио.
Иван коси, ветар му односи.
— — — — — — — — —

9.

Подрани девојка
У младу недељу,
Сено да сабере.
Испод откос сено
Змија је уједе.
Подвикну девојка:
Овамо сте, браћо,
Девет братинчета,
Змија ме уједе
Под гривну за руку.
Не бој нам се, селе,
Змија лека има:
Од кошуте млеко,
Од јелена рог,
Од језера вода"!

Кад сване настаје главни ручак. На овај ручак долази и девојачки род, који је зват. Сваки од гостију доноси погачу, печену ћурку или бар пиле, чутуру вина, полоче ракије и по једну питу. За време ручка баба доноси зету печеног петла и он мора од тога да једе, а од истог петла даје се мало и млади да и она окуси. Баба даје зету печеног петла, за то, да би зет вршио своје брачне дужности као што их петао врши. Докле сватови ручају, млада се спреми и обуче. Она је обично овако обучена: на глави је фес, а око феса перчен. По врх овога је венац и бедуин. Доле обуче штофану или ткану хаљину, а поврх хаљине либаде. Преко груди прекрсти свилену мараму, а на ногама има ципеле. Не купују баш сви ове ствари. Сиромашнији узимију на послугу венац, бедуин и либаде. За ту услугу плате понешто. Док се млада облачи, око ње се налазе жене, те је спремају. Оне пазе да млада нема какав завезак, шиваћу иглу или какву небушену пару. Завезак и небушену пару не сме да има код себе, јер ако би се са тиме венчала не би имала порода. Иглу шиваћу не сме да има, јер би онда рађала све женску децу. За ово време послуга спрема коњска кола, у којима ће се возити млада, и изводе се сватовски коњи. Свакоме коњу о главу с десне стране привежу по пешкир. Кад све буде готово, брат младин улази њој у собу, и она га дарује лепим пешкиром, који му веже о десно раме. Он узима сестру

за руку и поведе је сватовима. При изласку избаци пиштољ, те тиме даје на знање сватовима, да се девојка изводи. Кад млада уђе у собу сватовима певице одмах запевају:

Ој убава, убава девојко, ој,
Истекла звезда даница,
Све редом звезде мињује,
Уз јасан месец стањује,
Девојка рода мањује,
Уз туђег рода стањује,
Својега оца мањује,
Уз туђег оца стањује.
Своју си мајку мањује,
Уз туђу мајку стањује.
Свога си брата мањује,
Уз туђег брата стањује.
Своју си сестру мањује,
Уз туђу сестру стањује.

Докле певице певају, прво зађе те се са сватовима поздрави брат, а за њим млада, почињући увек од свог оца, па редом. Приликом здрављења сваки сват, кад га млада пољуби у руку, даје јој по десет пара. Кад се млада са свима поздрави, настаје даривање. Младожења изнесе прво дарове, што је донео, па прво дарује таста, па бабу, за тим шураке, свастике и остале, како су се о *погодби* погодили. Кад младожења сврши даривање, дарује млада оне госте, који су дошли са спремом. Некоме даде чарапе, а некоме пешкир. Докле се врши даривање певице певају:

Ој убава, убава девојко, ој,
Облак се вије по ведру небу,
Добра девојка мајке по двору.
Мајку си моли, да јој опрости:
Опрости, мале, оћу да идем,
Оћу да идем на туђу кућу,
Туђа је кућа туга голема.

Кад се сврши даривање, онда се дигне лажља и викне: „Напред!“ На ту његову реч одмах се диже стари сват, а за њим кум и остали сватови, само остју они гости, који су дошли као девојачке званице. Сватови излазе у двориште, а кад сви изађу, девојкин брат узјаше младожењиног коња и пројаше га ка сунцу, а кад се врати не скида, се докле му младожења не плати. Обично му даје динар два, неки даје и више а неки и мање. Кад му младожења плати, они се поздраве и рукују, и младожења се попне на коња. Млада се пред полазак са сузним очима опрашта са својима. Прво приђе оцу, пољуби га у руку и каже му: „Збогом, тале!“ а он јој одговори: „Нека ти је срећан пут, ћерко!“ Затим прилази мајци и њу пољуби у руку, па се после прашта, редом, са свима својима. Сваки јој пожели срећан пут. На послетку се поздрави са братом. Он јој на растанку даје стакло вина, а она њега дарује тканицама или чарапама.

Пред полазак младожења ваља да прекине баби петљу од кошуље и то под гушом. Баба седне на сандук од девојачких ствари и раздаје сватовима колаче. Младожења приђе баби, прекине јој петљу и спусти јој у недра два три динара. Кад је то урадио, младожењи даде таст пуну чашу вина и у вино обично метне нов динар. Младожења вино попије, а чашу однесе. Докле младожења ово врши, певице певају ову песму:

Ој, убава, убава девојко, ој,
Ранила Миља славуја
За пуних девет година.
Стаде се Миља удават,
Стаде славуја продават.
Славуј се Миљи мољаше:
Немој ме, Миљо, продават,
Мети ме, Миљо, у даре,
Ја ћу те рано разбудит,

Да рано воду донесеш,
Да рано кућу пометеш,
Да рано свекра полијеш,
Убава, добра, девојко!

После тога младожења са својим момком први излази на капију из домаћинове авлије, а за њим стари сват, кум и остали сватови, само остаје мајка младожењина да прими спрему. Пред полазак пушке запуцају, свирачи засвирају, а певице запевају:

Ој убава, убава девојко, ој,
Лако, полако, сватови,
Девојка ј' рода голема,
Докле се с родом опрости,
Докле си мајци наручи:
Негуј ми, мајко, босиљак,
Да не би бели повено,
Докле се с гости повратим.

Кад пођу на венчање отац момков носи попу у новој торби: погачу, печено пиле, буклију вина и полоче ракије.

Пошто домаћин испрати сватове, потовари у кола девојачку спрему. Поред спреме метне у иста кола и оне судове што су пријатељи донели. Судови се никад празни не враћају, јер то не ваља. Са судовима се враћа ражањ са главом од пецива, кога су били донели. Пред полазак оките кола цвећем, на палице метну по чарапе, а на јарам метну венац паприке и разно цвеће. Са мајком младожењином враћају се и певице и старосватица. Кад кола са стварима пођу, певице запевају:

Ој убава, убава девојко, ој,
Сву ноћ крадо, мале,
Ништа не украдо.
Кад би зора, мале,
Украдох девојку.
Па се чудим, мале,
Где ћу да је метнем?

Па је метух, мале.
Себи иза коња.
Па се пишнух, мале,
Преко равно поље,
Као звезда, мале,
Преко ведро небо.

Кад ови, што терају ствари, стигну близу куће, један од људи, што иде са њима, избаци пиштољ у знак, да иде мајка младожењина са старосватицом и стварима. Старосватица враћа саборник, и меће га у собу на астал.

Домаћин пошто испрати прију и старосватицу са спремом, позове све своје званице, да седају за пуну совру, те настаје ручак и весеље до неко доба дана. После ручка се разилазе.

Сватови са младом иду право цркви на венчање.

Многе младе кад полазе на венчање понешто чине. Неке носе у недрима јабуку и грумен шећера. Јабуку носе, да би им деца била лепа као јабука, а шећер да би једно другом били мили. Неке носе са собом бритву, па је после чувају за лек.

За време венчања не ваља свештеник све да прочита из књиге, јер би се онда са младенцима венчале и чине, ако им је ко шта причинио.

Младожења на венчању треба да нагази младу ногом, па ће онда целог века господарити над њом. Ако млада прво нагази младожењу, онда ће она бити господар. Често пута за време венчања настане у цркви право чепање, да се сватови и присутни стану смејати.

Сватови путем иду обично без реда, па се тек уреде кад буду близу цркве. Ако се у путу сукобе две свадбе, онда младожење ваља да измењају венчане прстенове.

Свештеник врло брзо свршава венчање, за четврт сата буде готов, а некад и пре. Народ сам захтева

да свештеник све не прочита. Кум и стари сват обично свеће за венчање купују у цркви, а многи их купе раније у дућану, па их још цвећем и пантљикама оките. После венчања, кад изађу из цркве, понеки од сватова избаци по коју пушку, па се за тим одмах враћају кући.

Сватови се никад неће вратити истим путем, јер то не ваља. Кад се свадба приближи кући, младожења и његов момак ободу коње и први дођу. Кад дођу пред капију од куће, младожења избаци пушку, да даде знак онима у кући, да је дошао са венчања. На глас пушке сви истрче у двориште, па даду младожењи наконче. Он га трипут подигне у вис и сваки га пут пољуби. Кад то уради, даду му кондир ракије, и он се са пуним кондиром враћа сватовима. Прво даје да пије ракије његов отац, па за тим стари сват, кум и остали сватови. Сваки који прима кондир прекрсти се и каже: „Помози Боже, што смо данас венчали нека је срећно и дуговечно и нека се у здрављу раздеру по сунцу и по ветру!“ Докле сви не пију свадба стоји на једноме месту, а за тим се креће напред и улази у двориште. Док још млада није сишла са кола даду јој наконче. Она га три пут подигне у вис и сваки га пут пољуби. За тим га дарује кошуљицом и чарапама. После овога млада силази са кола и прилази свекрви, која седи на сред дворишта на троножној столици и у руци држи сито. У ситу је пшеница, неколико грумена шећера, усвојак беле вуне и китка свежег цвећа. Певице тада запевају:

Ој убава, убава девојко, ој,
Ви, орлови, орлови,
Ви високо летите,
Ви далеко видите,
Видесте ли девојку?
Што долете најпре пред сватове
И донесе сунце у пазуху,

Јасан месец у десну рукаву,
Те огреја мајку младожењску.

Кад млада приђе свекрви, три пут обиђе око ње и сваки пут промеша по ситу, па се за тим окрене сунцу и стане да баца лево и десно пшеницу из сита, докле све не баци. За тим баци онај усвојак вуне, па онда ону киту цвећа. Ако случајно кита падне на кога момка, веле да се не може оженити. Најпосле баци сито на кров од куће, и ако се задржи веле биће добро. Кад млада баца пшеницу из сита, сви радо хватају и чувају је за лек. Докле млада ово врши певице певају:

Ој убава, убава девојко, ој,
Вий се повий се, девојко,
Своје свекрве по двори,
Својему војну по ђуди!

После овога свекрва устане са столице, узима тканице и веже младу око појаса, па је тако везану поведе у кућу. Чим свекрва устане, сватови притрче и ону столицу изломе, јер се тако ваља. На вратима од куће дочекује младу младожења, који у једној руци држи мед, а у другој воду. Младожења умочи средњи прст од десне руке у мед, па трипут даје млади да лизне, а затим јој даје три пут да сркне воде. За тим дају млади у руке два стаклета вина и две погаче, које метне под мишку, и тако улази у кућу, и меће вино и погаче на сто. Кад то сврши свекрва је доведе до ватре и чарне ватру говвређи: „Овако, снајо, да прпориш погаче, овако да гледаш уз оџак, да је право пушило, да се не дими по кући, да видиш куд идеш и шта радиш!“ Млада за њом чарне ватру и погледа уз оџак. За тим јој свекрва да мало соли да осоли јело. Кад и то уради, онда је свекрва доведе уз наћве, где се меси хлеб, па јој покаже руком говорећи: „Овако, снајо, лебац да месиш!“ Млада ру-

кама промеша по наћвама. Док оне то врше певице певају ову песму:

Ој убава, убава девојко, ој,
Ступај, поступај, девојко,
Са десном ногом у кућу,
Са десном руком у наћве,
Са црне очи уз оџак!

Понека млада кад први пут улази у кућу, удари руком у дирек више врата, да би она била најстарија у кући.

После тога свекрва изведе младу на поље, где стоји спремљен бакрач или ведрица са водом, да полива сватове да оперу руке. Најпре полије свекра, па онда старог свата, кума и тако даље. Чим који опере руке, млада му даје пешкир, а он баци неку пару у воду. Докле млада посипа певице певају:

Свекру:

Ој убава, убава девојко, ој,
Већ свануло, сунце огрејало,
Туј снашица свекра си полева.

Старом свату:

Ој убава, убава девојко, ој,
Већ свануло, сунце огрејало,
Ту снашица старојка полева.

Куму:

Ој убава, убава девојко, ој,
Већ свануло, сунце огрејало,
Туј снашица кума си полева.

Младожењи:

Ој убава, убава девојко, ој,
Већ свануло, сунце огрејало,
Туј снашица свог војна полева.

Кога млада полива, певице његово име у песми спомињу.

Кад се сврши поливање, лажља проспе ону воду што је остала у суду, а паре покупи, изброји и преда млади. Докле је млада поливала, дотле су момци спремили једно корито, напунили га водом и метнули га пред врата од куће. Сваки, који наиђе, мора да плати, да пређе преко корита, па да уђе. Кад сви уђу, лажља покупи паре и преда их млади.

Докле су ови послови вршени, дотле су сви гости на ручак дошли и донели шта је ко имао вољу. Кум и стари сват доносе по две погаче и озго по један мали колачић, оплетен шареном вуном или вуницом, још доносе по печено прасе, буклију вина и кондир ракије. И остали сватови доносе част: погачу, печену ћурку или кокошку, буклију вина и кондир ракије. Поред тога кум и стари сват често пута купе понешто на поклон, као бакрач, тепсију или друго што. Остали сватови, како који могу, купују по штогод: понеки тањир, коју кашику или виљушку итд. Нико неће доћи на свадбу било без поклона, било без части.

Како који гост долази седа за спремљену совру. Стари сват и кум седе у врх совре, а остали сватови седају редом по годинама. Младожења и млада не седају, а домаћин седи до кума. Пошто су сви сели, лажља отпочине да приказује, шта је ко донео. Докле лажља приказује гости обично пију ракију, коју домаћин служи. Лажља прво приказује домаћинову час: једно ведро вина, две три погаче и два три печена прасета. Кад приказује сваку ствар подигне у вис, да би је сваки могао видети и каже: „Куме и старојко, да благословите од нашега домаћина двоја кола леба, једну печену дивљу свињу и по један ардов вина и ракије". Сватови на то одговарају: „Бог да благослови!" За тим приказује час старога свата говорећи: „Куме и старојко, да благословите од нашега старојка двоја кола леба, једног печеног јелена, и по једну бачву вина и

ракије, нека му роди шљивар и виноград; да му се врати синовима и кћерима; да му се нађе за добре среће, јасне свеће и беле летургије!« Сватови на то одговарају: „Бог да благослови!« На исти начин лажља приказује час кумову и осталих сватова. Често пута лажља кад приказује дира поједине сватове и госте, на шта се остали смеју. Кад хоће неког да дирне, он овако приказује: „Куме и старојко, да благословите од нашег комшије Милоша једна кола леба, једног печеног штрка (печена кокошка) и један ардов вина. Ако му је вино свако му се добро вило, а ако је вода, водила му жена са Максимом!« Обично каже име неког свата који је ту. Данас већ нема тога. Данас се приказује лепим и учтивим речима. Кад лажља сврши приказивање, онда настаје ручак. Прво се износи гибаница, да мезете уз ракију, а за тим доносе киселу пилећу чорбу, купус, паприкаш, пилав, печење прасеће и јагњеће. Чим се донесе печење почне се служити вино. Данас готово ниједна свадба није без супе и говеђине, а после супе доносе кисо купус, паприкаш и печење. За време ручка пије се у здравље младенаца. Прву чашу вина узима домаћин у руке и пошто се прекрсти говори: „Помози, Боже, да пијемо чашу вина за наше младенце; што смо данас венчали да Бог да, да буде срећно и дуговечно; ми да дочекамо да крстимо а они да венчају; нека им Бог подари сваку срећу и напредак; нека се омразе као со и лебац, и да се подеру по сунцу и по ветру!« На то сватови одговарају „Да Бог услиши!« Домаћин наздрави староме свату и чашу испије у кап. Стари сват кад прими чашу исто тако, као и домаћин, пожели сваку срећу младенцима и у главном понавља жеље домаћинове, и здрави куму, а кум другоме и тако редом. Кад се сврше здравице певице певају исте песме, које су певале код младине куће на вечери. Обично певају

домаћину, старом свату, куму, свату итд. Коме год певице отпевају, дужан је да им да бакшиш, и тај новац припада певицама.

После ручка настаје даривање. Код неких даривање бива чак пред растурање свадбе, али је обичније даривање одмах после ручка. Млада донесе своје дарове и прво дарује свекра, па свекрву, старог свата, кума, девера па остале сватове. Млада свекру даје: јастук, кошуљу (без гаћа), рукавице, тканице, чарапе и пешкир. Како коју ствар свекар прима он је подиже у вис говорећи: „Колико жица, толико годиница, среће, здравље и сваки напредак у кући!“ Сватови на то одговарају: „Дај Боже!“ Кад свекар прими дарове дарује младу дукатом, а најсиромашнији даје јој бар пет динара. За тим млада дарује свекрву. Свекрви даје: јастук, који јој пребаци преко рамена, за тим јој даје кошуљу и чарапе. И свекрва примајући сваку ствар, подиже је у вис и благосиља истим речима као и свекар. Кад свекрва прими дарове, и она дарује снаху. Обично јој даде од три до десет динара. После млада дарује остале укућане и свакоме даје по чарапе или по пешкир. Кад је сва родбина даривана, млада дарује старог свата и кума. Старом свату и куму даје по кошуљу, чарапе и пешкир, а осталим сватовима даје обично по пешкир. Сваки који добије дар даје млади бакшиш. Стари сват и кум дају јој по динар, а остали сватови по грош. Док млада дарује певице певају:

Свекру:

Ој убава, убава девојко, ој,
Већ свануло, сунце огрејало,
Туј снашица свекра си дарива.

Свекрви:

Ој убава, убава девојко, ој,
Већ свануло, сунце огрејало,
Туј снашица свекрву дарива.

Кога млада дарује, тога у песми и спомињу певице.

Ако млада нема дарова, онда је свекар пред сватовима извини говорећи: „Да опростите, сватови, млада је била сирота (или каже да је још млада или болесна), па није имала од куда да спреми. Ми опет нисмо на то гледали, већ смо је узели за снају“. Сватови на то обично одговавају: „Нек су живи младенци, ми и нисмо дошли због дара, већ да се провеселимо“. Кад млада нема дара, пева се нарочита песма (Види страну 11).

Ма како девојка била сирота за кума и старог свата мора се спремити дар, па макар се и купио. Кад се сврши даривање, онда се поново доноси печење и вино. Старији људи продуже да једу, пију и разговарају, а младеж изађе у двориште да игра. Игра траје обично до мрака. На игру дођу сви околни суседи, па и они који нису звати на свадбу.

Кад падне мрак, онда се понова почисте астали и постави за вечеру. Кад је све спремљено, сватови улазе у собу и седају за совру. Многи од званица, који су били спречени послом, па нису могли доћи на ручак, долазе на вечеру. За вечеру доносе: киселу пилећу чорбу, кисео купус, паприкаш и печење. Ако има гибаница, она се изнесе прво за мезе уз ракију. За време вечере певице певају исте песме. Кад певице сврше песму, лажља рекне: „Ајде, старојко, врши што треба!“ Стари сват одмах нареди да дођу млада и младожења. Младожења стане до дувара уза совру а млада према њему, па саставе главе и мало савију. Стари сват метне на њихове главе, погачу која је за то нарочито умешена, а на погачу метне мало соли и венчани прстен. Сви сватови устану, а домаћин се први прекрсти, узме онај прстен и њиме стане шарати у десно по соли говорећи: „Помози, Боже, што смо данас венчали нека је срећно и дуговечно; да

остаре као Стара Планина; да обеле као бело руно; да буду здрави као дреновина; да се омразе као со и лебац, и нека се раздеру по сунцу и ветру!« Сватови на то одговарају: „Боже дај!« За тим прилази стари сват, па после тога кум и још неки од сватова, те и они мешају прстеном по соли и благосиљају сваки на свој начин, како који уме и зна. Ово се зове *вршење соли*, а врши се да би младенци имали порода. После овога младенци изломе погачу над главом, а со чувају да се не проспе, па је после поједу. Кад су то урадили, млада и младожења зађу те љубе руку сватовима, почињући од домаћина, па редом старом свату, куму и осталима. Том приликом је између младе и младожење утакмица, ко ће од њих двоје пре изљубити руке сватовима. Ко први сврши сматра се да је вреднији. Обично младожења пропусти те она буде прва готова. После тога донесу сито у коме се сеје брашно. У сито метну мало пасуља и мараму, што ће млада носити на глави. Раније су место мараме метали женску капу, а сада, пошто жене капу не носе, више не мећe. Домаћин први промеша руком по ситу и каже: „Нека је срећна марама мојој снаји!« Сви сватови на то одговоре: „Боже дај!« После домаћина узима сито стари сват, и он промеша и благосиља млади мараму, а то исто учини и кум. На свако благосиљање сватови одговарају: „Боже дај!«

Кад то сврше, лажља узима сито у руке, а млади напуни чашу вина и предаје јој да пије, и да надева имена укућанима. Како коме име сада дâ, тако ће га у будуће звати. Млада примајући чашу прво здрави свекру и том приликом надене му име; обично га зове: оче, тато, тале, бабо итд. Свекрви надене једно од ових имена: мале, мајко, мамо, нале, нако итд.; девери: девере, писаре, грађанине, господине, брацо, милани, свилани, убавенко; заови: сејо, око, убавице, јабуко,

дуњо, гранчице. Млада овом приликом свакоме свату даје име, старајући се да свакоме даде лепо име. Кад хоће да да име свекру рекне му: „Здрав си, *оче!*" На то јој он одговори: „Од Бога ти здравље!" Чим коме млада здрави и надене име, лажља му одмах поднесе сито и онај мора да баци у сито бар марјаш. Чим баци, лажља га удари мало ситом по глави, а некога навлаш удари јако, да би се остали сватови смејали. Докле млада надева имена дотле певице певају:

Свекру:

Ој убава, убава девојко, ој,
Девојка име надева,
Девојко, како да зовеш?
Девојко, *тале*, да зовеш!

Свекрви:

Ој убава, убава девојко, ој,
Девојка име надева,
Девојко, како да зовеш?
Девојко, *мале*, да зовеш!

Деверу (ако је мушко):

Ој убава, убава девојко, ој,
Девојка име надева,
Девојко, како да зовеш?
Девојко, *убавенко*, да зовеш!

Куму:

Ој убава, убава девојко, ој,
Девојка име надева,
Девојко, како да зовеш?
Девојко, *куме*, да зовеш!

Како млада коме име надене, тако и певице у песми спомињу. Кад је свршено са надевањем имена, лажља изброји паре, што су биле у ситу и предаје их млади.

После овога стари сват реже саборнике и дели их по соври. Момци и девојке грабе се око комађа од саборника, јер се верује да ће се свака девојка брзо

удати и сваки момак брзо оженити, ако окуси од саборника.

После овога настаје весеље, а често пута се праве и разне шале. Најобичнија је ова шала. Лажља иде те се обуче у женско одело, а од крпа и кучина направи нешто налик на дете. Кад уђе у собу, право се упути домаћину говорећи:

— Домаћине, шта је ово?

— Не знам, одговара домаћин.

— Јест, сад не знаш, наставља лажља, а кад ме оно онда нађе у шуми, онда ти тако не говори, већ ме обрука. Сад је ред да бар детету капу купиш. Домаћин му даје десет двадесет пара, и он после иде другима и свакога по мало дирне и сваки му даде бар по марјаш. За то време младеж игра без престанка.

Кад буде тако око пола ноћи, ред је да се сватови разилазе. Обичај је да иде први старојко, јер је он и први дошао. Чим он даде знак да ће да иде, певице почну да певају:

Ој убава, убава девојко, ој,
Дизај се, пашо будимски,
Доста си земљу варао,
Сироту Раду највише.

Кад певице сврше песму, стари сват устаје и рукује се са свима. Кад изађе на поље обичај је, да пред вратима поведе једно коло. Ако он не би умео да игра, одиграју други момци на његово место. Докле коло игра певице певају:

Ој убава, убава девојко, ој,
До тебе је, стари свате, до тебе,
Што ти пушташ твоји момци раз тебе,
Да ти овде само силе по селу.
Ми посласмо нашу мому на воду,
Скобише је твоји момци од воде,

Разбише јој ново ведро ковано,
Расипаше бистру воду студену,
Ти да платиш, стари свате, да платиш.
Ако нећеш ти да платиш, ти кажи,
А ми знамо твоји коњи где су ти.
Одвешћемо у паланку на пазар,
Продаћемо пошто зашто за двеста,
Купићемо ново ведро ковано,
Захватићемо бистру воду студену.

Кад певице сврше песму, стари сват им да два три гроша на име бакшиша. Старога свата све до капије прати домаћин, младожења, млада и свирачи. На самој капији домаћин послужи староме свату чашу вина, а он пошто је испије, са домаћином се пољуби, а млада и младожења пољубе га у руку. Кад га млада пољуби у руку, он јој спусти у руку грош два, па онда пожели свима лаку ноћ и са својима одлази кући. Докле су старог свата испраћали[1] дотле се и кум спремио да иде. И кум по обичају треба пред вратима да поведе коло. Чим коло почне да игра певице запевају:

Ој убава, убава девојко, ој,
До тебе је, мили куме, до тебе,
Што ти пушташ твоји момци раз тебе,
Да ти овде само силе по селу.
Ми пратисмо нашу мому у подрум.
Скобише је твоји момци из подрум.
Угеше јој виту гривну од руке,
Ти да платиш, мили куме, да платиш.
Ако нећеш ти да платиш, ти кажи,
А ми знамо твоји коњи где су ти,
Одвешћемо у паланку на пазар,
Продаћемо пошто зашто за триста,
Купићемо нову гривну за руку.

И кум се испраћа исто онако као и стари сват. Пошто отиде и кум, разилазе се и остали сватови, само остају певице свирачи и они који су слушали, да вечерају, а после вечере и они одлазе. У домаћиновој

кући не остаје нико стран да ноћи, па макар то био кум или стари сват. Ако су кум и стари сват из другог села, они ће отићи на конак неком домаћиновом пријатељу или сроднику.

Кад оду певице и послуга, онда се и домаћини почну спремати за спавање. Прво испрате младу и младожењу. Кад млада и младожења дођу у одређену стају за спавање, младожења приђе млади скине јој с главе венац и вал и остави; за тим је раскопча, и скине јој горњу хаљину, и изује јој десну ногу. Млада за тим изује младожењу, а остало одело он сам скида. Понека млада кад се свуче, гледа да своје хаљине метне врх младожењиних, да би она заповедала над њим. Кад хоће да легну у постељу обоје дувају у свећу или лампу да је угасе. То чине да би заједно и умрли. Првог вечера не ваља младожења да хвата младу за сисе, да је не би болеле кад имадне дете. Првог вечера ваља неко да прислушкује шта младенци раде, да се не би деца рађала глува. Ту дужност обично сврши свекрва.

Свака свекрва пази да ли јој је снаја била као што треба. Обично свекрва намести, где ће младенци прве вечери спавати, а сутрадан опет она гледа да намести постељу. Ако је млада била на свом месту, онда овлада веће весеље и расположење. Ако млада није била на своме месту, онда се примећује по томе, што је све хладно и ћутљиво. Раније је био обичај, кад дођу младини родитељи у походе, младожења напуни чашу вина или ракије и послужи таста. Ако је млада била на своме месту, онда му даје да пије из здраве чаше; ако није, даје му да пије из проваљене чаше. Младожења прстом одоздо запуши ону рупу, па чим таст узме чашу, а ракија или вино се проспу. Данас већ тога нема.

У само свануће долазе свирачи да младенцима одсвирају зору. Под прозором, где су младенци спавали, свирачи одсвирају једну две и тиме дају знак да младенци устају. Младина је дужност да тога јутра наложи ватру, почисти кућу и донесе воде и кад устане свекар, свекрва и остали, да их поспе да се умију. Како кога млада тога јутра посипа, сваки јој спусти у суд из којега посипа бар по маријаш.

Кад буде у кући све готово и спремљено, домаћин пошље младожењу и његовог момка да позову старог свата, кума и остале, да дођу на весеље. Младожења и његов момак прво оду да позову певице, које ће певати, а кад дођу, узму домаћински барјак, лажља напуни кондир ракијом, свирачи свирају и тако иду прво кући старога свата. Певице путем певају:

Oј убава. убава девојко, oј,
Град се бели, бистра вода тече,
Туј су ми се јунаци бањали,
И на брегу пушке остављали.
Угледа их ајдук из гору зелену,
Те покраде пушке на јунаци.

Стари сват их лепо дочека и послужи их ракијом. Певице тада певају:

Oј убава, убава девојко, oј,
Цавтело цвеће петрово,
Мајка га меће у крило.
Маните љуту ракију,
Узмите вино румено,
И по вино мезе мезујте.

Старосватица је још раније спремила час, коју ће да понесе: лонац киселе чорбе, шерпењу јаније, погачу, једну проју, гибаницу, лонац кисела млека, чанак сира, печену кокошку или ћурку, буклију вина и кондир ракије. Кад стари сват буде готов за полазак, иду овим редом: напред иду певице, а за овима стари сват и старосватица и још неки од њихове фа-

милије, па онда младожења са својим момком и остали, а позади њих иду свирачи, који непрестано свирају. Певице путем певају:

Ој убава, убава девојко, ој,
Лепа лада око Београда,
А у граду окован делија.
— — — — — — — — —

Или:

Ој убава, убава девојко, ој,
Мајка Јану на далеко дала,
Кроз три горе, кроз четири воде,
Брж' ју дала, брж' се покајала.

Идући тако, ако је кум уз пут сврате и њему, а ако је на другом крају, онда прво допрате до куће старог свата и оставе његову час, па се после крећу опет сви куму. И кум спрема исту час као год и стари сват. И њега прате са песмом и свирком као год и старога свата. Кад дође и кум онда причекају још мало да дођу и остали гости, који су такође звати. И остали гости доносе час, шта који има вољу. Кад сви гости дођу и поседају за совру, лажља почне да приказује час на исти начин као и првог дана. После приказивања настаје ручак и весеље, које траје до мрака.

Походе. — Овога дана обичај је да родитељи младини походе своју кћер. У походе долазе: отац, мајка, браћа сестре и остали блиски род. Поред рода зову се још и компије, тако да их отприлике буде петнаест до двадесет душа. Нарочито позову и две певице, које ће певати. Сваки од ових што иде у походе носи млади понеки поклон, само певице не носе ништа. Отац носи: погачу, печено прасе, или бар ћурку, буклију вина, полоче ракије и заструг сира. Поред пића и јестива носи још кћери грудњак, прији и осталом женскињу по шамију. Мајка носи зету кошуљу, пријатељу и прији по чарапе, а осталима по пешкир. И родбина, која с њима иде, такође носи млади поштогод

на поклон, било грудњак, било шамију итд. Пре него што ће поћи, пошљу два момка, (који имају оца и мајку, јер на то нарочито пазе), да иду напред и да однесу колач ишаран обојеном вуном или вуницом. Ова двојица кад дођу пред капију избаце пиштоље, дајући тиме знак да иду *гостјани*. На глас пушке излази домаћин са својима и свирачима да дочека ову двојицу и госте. После поздрава ова двојица улазе у собу и на совру оставе онај колач Мало за тим долазе и гости. На капији их дочекује домаћин са родбином и свирачима, али без младе и младожење, њих двоје ваља да су склоњени. Певице тада запевају ову песму:

Ој убава, убава девојко, ој,
Радуј нам се, свекрво, носимо ти дарове,
Радуј нам се, свекре, носимо ти дарове,
Радуј нам се, куме, носимо ти дарове,
Радуј нам се, старојко, носимо ти дарове,
Радуј нам се, девере, носимо ти дарове.
Радуј те се, јетрве, носимо ви дарове.

Кад певице отпевају ову песму, онда певају другу:

Ој убава, убава девојко, ој,
Добро јутро, нови пријатељи,
Добро вам је година донела,
Донела вам нове пријатеље,
Донела вам вино и ракију;
Домаћице, гледај по полице,
Да не лете по теб' сировице.

После поздрава домаћин уводи госте у собу те седају за совру. Кад сви поседају, устану она двојица што су донела колач и метну на њега по марјаш, а то одмах ураде и остали гости који су у соби. Новац се тај доцније предаје млади. После овога изводе младу и младожењу, да пољубе руке гостима. Докле млада љуби руке гостима, певице певају ову песму:

Ој убава, убава девојко, ој,
Што си, Јано, тако пожутела?
Што си, Јано, тако пребледела?

Је ли ти је, Јано, зло од свекрву?
Је ли ти је, Јано, зло од свекра?
Је ли ти је, Јано, зло од девера?
Је ли ти је, Јано, зло од јетрве?
Ил' још ниси дворе упознала?
Није мене зло од свекрве,
Није мене зло од свекра мога,
Није мене зло од девера,
Није мене зло од јетрве,
Одавно сам дворе упознала,
Тек је мене зло од мога војна:
Нички лежи, а грчки говори,
А ја јадна ишта не разбирам.

Сваки онај, коме млада пријђе руци, даје јој по марјаш. После овога настаје даривање. Отац младин даје прво млади шта је донео, па онда дарује прију и пријатеља и остале редом. За тим млада дарује оца, мајку и остале госте. После даривања настаје вечера, а после вечере игра и весеље трају до зоре.

Сутрадан у уторник опет је ручак за све госте, који су се затекли, и које још домаћин позове. Овога дана ручак бива мало раније него првог и другог дана. После ручка иду сви на̀ воду. Млада носи у руци тестију, и тако сви са свирачима дођу на, кладенац или чесму. Певице путем певају ову песму:

Ој убава, убава девојко, ој,
Три се снега на планини беле:
Један лањски а други полањски,
А трећи је од ове године,
Међу њима мало прокопнело.

Кад дођу на воду, онда овде настаје игранка, која траје до мрака. На ову игранку слегне се скоро цело село. Кад дође мрак, свет почне да се разилази својим кућама, а гости се опет враћају домаћиновој кући, где вечерају и пролуже весеље до зоре. Кад се враћају с воде, певице певају ову песму:

Ој убава, убава девојко, ој,
О, меано, селска сиротињо,
Што имадох, све у тебе дадох.
Мајку имадох, ја је тебе дадох,
Брата имадох, ја га тебе дадох.
Сеју имадох, ја је тебе дадох,
Љубу имадох, тебе је не дадох.

Тек кад сване среда, гости се враћају. При поласку гости наберу цвећа, ките један другог и шале се. Обично пријатељи ките прије а и ове њих. Пријатељи се шале са пријама а и ове са пријатељима. Кад гости пођу домаћин их са својима испраћа до капије. На капији домаћин послужи свима по чашу вина, а често пута и по неколико. На растанку се са свима пољуби и опрости. Том приликом понека млада и заплаче, на шта јој се остали смеју.

Понеки домаћин прави ручак и у среду. На овај ручак обично позове само пријатеља и оне који су око свадбе служали и свираче, те поједу и попију оно што је остало. После ручка пријатељ иде, а домаћин исплати свираче и оне који су гу слашали, и тиме је у главном свадба свршена.

Има још један обичај, који је у тесној вези са свадбом, а то је да млада иде да обрише кућу старом свату и куму. Обично се договоре стари сват и кум, кад ће бити то брисање. Одређеног дана иду старом свату млада, младожења, свекар и свекрва. За тај дан стари сват спреми леп ручак. Кад дођу, после поздрава седају за совру. Овом приликом враћају староме свату торбу у којој је донео о свадби оне ствари. Пре него што ће почети да ручају, даду млади метлу да пobрише кућу. Млада, обичаја ради, махне два три пут метлом, па је свршена ствар. После тога настаје гозба, која траје до мрака. Млада овом приликом носи дар старом свату и старосватици. Обично им даје по чарапе.

Другог ког дана, обично празником иду куму, где се исто врши. И куму млада носи на дар чарапе, а тако исто и куми.

Млада са мужем први пут иде својим родитељима о покладама, слави или о Божићу. Кад иде носи оцу и мајци на дар по чарапе, а осталим укућанима по пешкир.

Други брак иде истим током, ако удовац узима девојку. Ако узима удовицу, онда се све врши са свим укратко. Удовци се венчавају у понедеоник или у четвртак, јер не ваља да се истог дана венчају кад и први пут.

Кад се удовац по други пут венчава, тога дана његова родбина непрекидно полива водом гроб његове прве жене. Народ верује, да она тога дана гори у гробу.

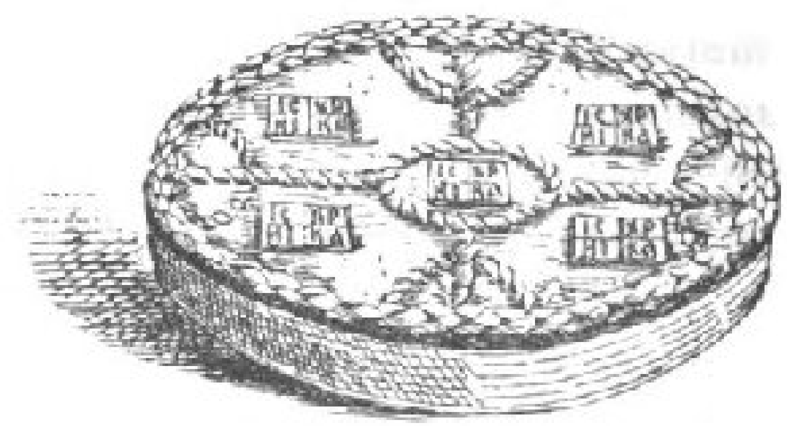
IV. Слава.

У Срезу Бољевачком готово сваки Србин има две славе: једна је велика или права слава, а друга је мала слава или прекада. Имућнији људи, па готово и већина народа, и дан дањи још не прави никакву разлику између велике и мале славе. Они, који су узели жене мирашчике, славе по четири славе, две своје и две женине.

На неколико дана пре славе у свакој се кући осећа нека ужурбаност. Жене отпочињу да перу, да лече, да месе и да се спремају за тај благи дан. И људи су у великом послу. Домаћин се стара да набави, ако нема, пића, да раније дотера из шуме дрва, да набави у вароши судове, кафу, шећер, пиринач, алеву паприку итд. Ако је слава у пост, онда да набави зејтина и рибе. Ако је слава на мрску, онда се стара да набави нешто од стоке, ако нема своје, што ће заклати, а нарочито да нађе какво младо и згодно бравче за печење, било прасе или јагње.

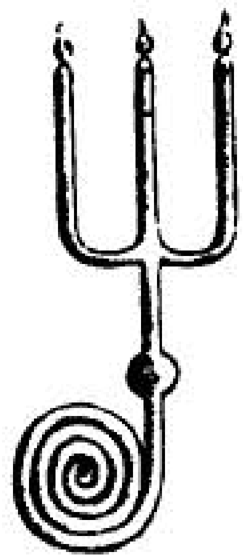
Кад буде пред славу на дан два, домаћица намеси хлебова, колико ће јој бити довољно, развије коре за питу и посвршава друге послове. На дан два пред славу дође и свештеник, те освети водицу.

На дан пред славу, изјутра рано, домаћица се обуче у чисто одело и оде прво да захвати воде са кладенца. Кад пође по воду, понесе струк босиљка и њиме закити кладенац.

Пошто донесе воде, од скваснoг пшеничног теста умеси прво славски колач. (види слику), па вечерницу, која ће се у очи славе на вечери пресећи, и још пет мањих летургија, налик на лепиње, само што су мало мање. На вечерницу се метну четири поскурника, на славски колач пет, а на летургије обично по један поскурник и то на средини; још се са стране по мало, у воду креста, свака летургија пртима уштипне. На једну од ових литургија метне се мало соли, и она стоји на соври за све време докле слава траје. Трећега дана, кад се слава сврши, ову литургију и со ситно исеку и нахране стоку. Управо ова се летургија и меси за здравље и напредак стоке. Свака се домаћица стара, да колаче што лепше умеси и што лепше ишара. Докле домаћица меси и пече колаче, дотле остала чељад врши друге послове. Домаћин за то време закоље овцу, прасе или што друго. Домаћица пристави у лонце купуса и меса, направи паприкаш или друго које јело. Сем тога од кокоши или ћурке начини чорбу, развије коре за гибаницу итд. Столови, столице и клупе обично се овога јутра изнесу на поље, те се добро изрибају и оперу, па се око подне унесу у кућу и наместе на

своје место. Домаћин и домаћица гледају да направе за славу две свеће од воска. Пре него што ће почети да их праве, оперу добро руке, а домаћин још скине капу и прекрсти се. Свећа за славу прави се тророга (види слику), а свећа, која ће горети у очи славе, кад се буде секла вечерница, обична је и прави се мања, јер треба да изгори сва тога вечера. Свеће за славу праве се овако: Домаћин полако крај ватре разгрева восак и рукама га тањи, а домаћица држи усукану кучињаву узицу. Кад се восак разгреје и довољно истањи, домаћин почне озго да га увија око узице; док се узица не покрије воском, и свећа је готова. На средини се увије још мало воска, и то се зове *јабука*. Свећа за славу обично се гради већа, тако да ни пола не изгори о слави. Оно што остане чувају да гори идуће године у очи славе, и тада мора да изгори сва. Није обичај да купују по дућанима свећу за славу. Ко нема воска од својих пчела, он га купује.

Овога дана обично се домаћин и домаћица постарају да што пре буду са послом готови. Кад је све спремљено онда, отприлике око заранака, домаћин напуни земљани бардак вином или ракијом, обичје ракијом него вином. Бардак закити цвећем, ако нема цвећа, задене бар стручак босиљка, и са тим бардаком шаље кога из куће, да зове госте на славу. Онај кога шаље, чим дође у кућу званице рекне: „Добро вече!“ За тим скине капу и дајући домаћину куће бардак, рукује се са њим и рекне: „Пратио ме отац (или који други), изволте једно вино (или ракију), да дођите код нас на славу!“ Домаћин примајући бардак скине капу, прекрсти се и рекне: „Хвала, нека вам је срећна слава, помози, Боже, да у здрављу прережемо вечерницу а сутра да дочекамо и славу са белим колачем!“ За тим

пије здравицу и враћа бардак говорећи: „Поздрави оца, гледаћемо на сваки начин да дођемо, па било на вечеру или на рачак“. Онај, што је дошао да зове, нуди и осталу чељад по старешинству, да пију здравицу. Ну обично пије само домаћин, а понекад и домаћица. На исти начин зову се и остали гости. На славу се обично зову суседи, који служе друге славе, сродници, кумови и пријатељи. Докле су звате по селу званице, дотле је домаћин са домаћицом спремио све шта треба и поставио за вечеру. У први мрак почну већ и гости долазити. Како који долази, чукне на врата говорећи: „Еј, домаћине! јеси ли ту? Надате ли се гостима? Хоће те ли и нас?“. Домаћин отварајући врата одговара: „Ту сам ту! Надамо се како да се не надамо! Изволте!“ Гост улазећи у кућу прилази домаћину, рукује се и каже: „Добро вече и срећне навечери!“ па се пољуби са домаћином, на шта му домаћин одговара: „Хвала, и добро дошао!“ Гост ће на то рећи: „Боље вас нашао“. Домаћин уводи госта у собу, и одређује му место за совром, где ће седети. То место није стално, јер се дешава да се дотични гост према приликама помакне више или ниже. Одређивање места бива обично по старости: старији човек увек седи више, а млађи ниже. Људи увек седе с једне стране, све човек до човека, а жене и девојке опет седе с друге стране. Гости обично долазе један по један, док се сви не накупе, које је домаћин звао. Како који гост улази у собу, здрави се са свима гостима, који су дошли пре њега. Они, који су дошли раније, обично разговарају о којечему, а понајвише о својим тежачким пословима. Кад дођу сви гости на које је домаћин рачунао, домаћин служи ракију. Домаћин први узме чашу у руке и здрави гостима овако: „Поклон гости и сви редом!“ Гости на то одговарају: „Богу једноме!“. Домаћин пошто попије прву чашу, служи ракију редом свима. Сваки гост примајући чашу

рукује се са домаћином и каже: „Поклон домаћине!“ на шта му домаћин одговара: „Хвала Богу јединоме, изволте пите!“ Кад сваки гост попије по две ракије, онда домаћин остави ракију, па оде у кујну и донесе кадионицу са жаром. Чим уђе у собу са кадионицом, гости сви устану. Домаћин се прекрсти, запали на жару свећу, па је привошти на зид са источне стране, испод иконе или крста. Кад то сврши, метне у кадионицу мало тамњана па три пут окади совру и све госте редом, почињући увек у десно. За тим предаје кадионицу жени, којој је дужност да окади чељад у кући и остале зграде. После овога моле се Богу. Домаћин се окрене истоку, па се три пут поклони и прекрсти говорећи: „Господе помилуј, Господе помилуј, Господе помилуј! Поклонимо се Господу Богу, Светој Тројици и живој Богородици. Помогни, јаки Боже, и наша славо, Свети Никола (или која буде), помогни и сачувај нас од свакога зла. Св. Василије, Св. Јоване, Св. Саво, Св. Максиме, Св. Ђорђе, Свети апостоле Петре и Павле, Св. Илија и Блага Маријо, Св. Пантелија, Св. Петко и Св. Недељо, вама се молим и поклоним, да нас сачувате од сваке беде и напасти. Св. Димитрије, Св. Аранђеле душовадниче, Св. Никола, путниче и намерниче, и сви свеци Божји угодници, које се ми сетили не сетили, вама се молимо и поклонимо, да нас сачувате од сваке беде и напасти; да нам сачувате жито и стоку у пољу, овце у тору, свиње у кочини, волове у јарму, пчеле у кошници, људе у дому, у тамној ноћи од Бога помоћи!“ За тим се домаћин и сви гости три пут поклоне и прекрсте, па је молитва свршена. После молитве гости поседају и продуже пити ракије. Док се ракија пије домаћин износи разна јела за вечеру. Ако је слава на мрску, јела су мрсна, ако је слава у посту — јела су посна. Пошто гости мало повечерају, домаћин почне да служи вино. Прву чашу увек узима домаћин и здрави

гостима овако: „Поклон, гости, и сви редом!“ Гости на то одговарају: „Богу једноме!“. Домаћин кад испије прву чашу, служи после редом свима. Сваки гост примајући чашу вина у руке, рукује се са домаћином и каже: „Поклон домаћине!“ На шта му домаћин одговара: „Хвала Богу једноме, изволте пите!“. Кад сваки гост попије по *две* чаше вина и дође ред да се пије трећа, домаћин износи *вечерницу*, на коју је метнута воштана свећа и два три зрна тамјана. Са вечерницом се доноси у једном тањирићу кувана пшеница и чаша вина. Домаћин носећи све ово кад улази у собу поздравља госте овако: „Добро вече, кметови! Опростите и благословите, да изнесемо Св. Николи (коју славу слави тога свеца и помене) вечерницу“. Гости на то оговарају: „Бог да благослови!“ Домаћин тако три пут понавља, а гости му три пут одговарају. После тога домаћин спусти вечерницу и остало на совру, донесе сланицу и у кадионици жара, па на жару запали свећу и метне тамјан, па окади три пут све редом. Кад сврши кађење остави кадионицу и рукује се са свима гостима говорећи: „Добро си дошао!“ а сваки гост одговара: „Боље вас нашао!“ За тим узима трећу чашу вина, прекрсти се и наздрави гостима: „Поклон свима, Богу на нама! Пили смо чашу вина за помози, Боже, а ову да пијемо у славу Божју. Где се слава славила ту и помагала! Слава да нам помогне, да у здрављу и весељу више година славимо. Ове године како смо могли, а до године боље и више. Да Бог поживи нас, који славимо и госте, који су дошли!“ После овога здрави у накрст најстаријем госту, а овај примајући чашу каже: „Поклон домаћине!“ Домаћин му одговори: „Богу јединоме!“ Гост наставља: „Нека Бог и света слава помогну и нека дарују свако добро за много. Нека Бог поживи домаћина и госте, који су дошли. За много гдоина славили, славу не заборавили и зла не видели!“

И овај сад здрави опет у накрст једноме, да би се крстине у пољу крстиле. Овај задржи трећу чашу, да њоме домаћин прелије вечерницу, кад је буде секао, а он ће са домаћином и преломити вечерницу. Док се пије у славу сви стоје и певају на глас:

> Слава твоја, Господе, помилуј.
> Помилуј нас, Господе, помилуј!

Или:

> Кој вино пије за славе Божје,
> Помоз му, Боже, и славо Божја!

После пијења „за славе Божје“ домаћин се прво прекрсти па узима вечерницу, метне на њу нож и каже: „Опростите, благословите, да режемо Богу и светој слави колач (вечерницу)!“ Домаћин тако три пут понавља. На ово му гости одговарају: „Бог и Христос да помогну!“ Кад домаћин преокрене вечерницу са доње стране и узме нож да је пресече каже: „Опрости, попе, где си, да си, ниси орао ни копао!“ па пресече вечерницу у накрст. Сад узима од онога чашу са вином и сипа помало на колач, и на прво сипање каже: „У име Оца“, на друго: „И Сина“, на треће: „И Светога Духа“, па онда враћајући просуто вино са вечернице у исту чашу говори: „Да се преливају бачве са вином и кошеви са пшеницом, да Бог да!“ За оним преврне колач на лице и са оним у кога се затекла трећа чаша обрће три пут вечерницу, а за време обртања гласно говори: „Господе помилуј, Господе помилуј, Господе помилуј нас!“ Остали гости за то време само стоје. Пошто колач три пут окрену, подигну га у вис, говорећи: „Величај, Господе, дом и домаћина; да оволика порасте пшеница и сав остали берићет!“ Домаћин и гост преломе колач на две поле. За тим саставе обе половине, при чему ваља да дође лице и од једне и од друге поле у поље, па држећи их рукама са стране пољуби прво домаћин расечени део од своје полутке говорећи: „Христос по

среди нас!“ а онај други пошто пољуби своју полутку одговара: „Јест, и да будет!“ Тако се то три пут понавља. Сад и ове половине преломе на четвртке: домаћин пружи у накрст своју полутку некоме госту па и с њим преломи, а то исто учини и колачар. Кад су га тако изломили на четвртине сви подигну у вис своје четвртине говорећи: „Оволика да порасте белија пшеница и сав остали берићет!“ па сваки пољуби своју четвртину и спусти на совру говорећи: „Овако да се кресте у пољу крстине са житом!“ За овим домаћин подигне у вис тањир са житом, а сви гости га прихвате десном руком; а они, који не могу да се дохвате за тањир, ухвате десном руком за раме свога суседа и тако се држе. Тако подигнут у вис тањир три пут окрену у десно и кажу: „Величај Боже!“ Тањир са житом спусте на совру и домаћин га прелије вином говорећи: „Отац. Син. век и Амин, Богу слава и држава, а нама живот и здравље!“ Од прекађеног жита узима први домаћин једно зрно и каже: „Жито да узмемо, жито да се роди!“ То исто учине и остали гости. После овога продуже да пију у славу.

Пошто се пило у славу, онда пију за свеце Божје. Домаћин узима чашу и говори: „Хвала и поклон свима. Ракију писмо кап̂или бисмо, хлеб узесмо жито да се роди. Славу што смо напили нека нам да̂ срећу, здравље и напредак и нека нам буде трајна и дуговечна! Сад да пијемо за свеце, помоћнике божије, да нам помагају свуда и на свакоме месту, у пољу, у гору, трмаку и крмаку, да нам одрже у животу мушке и жевске главе, ораће волове, јахаће коње, беле овце и брзе козе и да нам дају благу росу, да порози поља наша.“

Докле се пије за свеце певају сви у глас:

Кој' вино пије за свеци Божји.
Помогли му Свеци Божји
И сам Господ Бог!

Или:

Кој' спомиње свеци Божји,
Помогли му свеци Божји
И сам Господ Бог!

Пошто су сви пила за свеце, пију за путника и грешнога орача. Домаћин узима чашу и говори: „Пили смо чашу вина за свете славе, писмо и за свеце, Божје помоћнике, сад да пијемо чашу вина за путника и грешнога орача. Куд путник путује кућу да откупљује, где рало оди, жито да се роди, да зарани сироте и сиромаха, да се нађе за беле летургије, јасне свеће и и добре среће, да Бог да!“

Кад су сви пили, домаћин завршује молитву овим речима: „Нека Бог услиши наше молитве. Ва име Оца и Сина и Светога Духа, Амин. Нека је на здравље и нека је срећна слава, да Бог да!“ Гости сад сви честитају домаћину са речима: „Срећна ти слава, за дуго и за много славио онако, како ти желео!“ Домаћин се са сваким гостом рукује и одговара са: „Хвала!“ После овога сви гости поседају и наставе да једу и да пију. Кад се гости мало развеселе настаје и певање. Тада обично певају ове песме:

1.

Шта то сија тамо доле у гори?
Је ли сунце, је ли месец,
Је л' су сјајне звездице?
Нит је сунце, нит је месец,
Нит су сјајне звездице,
Већ су оно бели двори,
Бели двори у гори.
Ако оћеш росно цвеће,
Онда дођи у јутру,
Јер у јутру свако цвеће
Росно тужно мирише.
Ако оћеш ладне воде,
Онда дођи у подне,

У подне је свака вода
Бистра, ладна, студена.
Ако оћеш лепе деве,
А ти дођи у вече.
У вече је свака дева
Свом драгану у кревет.

2.

Девојка је зелен бор садила,
Зелен бор садила, Богу се молила:
Дај ми, Боже, да мој бор порасте,
Да се качим горе по висине,
Да ја гледам по мору галије.
На галији окован делија;
Све делије свилом покривени,
А мој драган свилом и кадивом.

3.

Ој, јабуко зелена,
Што си толко родила:
На две гране, три јабуке,
А на трећој сокол стоји,
Сокол стоји, перје реди,
Перје реди, да се жени.

4.

Киша иде, трава расте,
Гора зелени.
И гора се с листом саста,
А ја немам с ким.
Имам драго на далеко,
У туђој земљи.
Кога сретнем, кога видим,
За драго питам:
Еј, путниче, намерниче,
Виде л' ми драго?
И да смо га ми видели,
Ми га не знамо.
На њему је мор долама
Мором до земље,

На глави му црвен фесић
Од три дуката.
На фесићу златна ћура,
Царска јазија.

5.

Побегла је попадија, тавна ноћ,
Од зла попа за Турчина, тавна ноћ,
Остаде јој огрлица, тавна ноћ,
На поповој постељици, тавна ноћ!

6.

Да је знала топола,
Да је чаша попова,
Вр'ом би се превила,
Те би чашу попила.

7.

Мајка сунце на вечеру чека,
Чекала га од синоћ до јутрос.
Али сунце мајци не долази.
Кад је било у зорицу рану,
Тад је сунце мајци дошетало,
Питала га остарела мајка:
Куд си био, куд си дангубио?
Њој говори оно јарко сунце:
Кад ме питаш, право да ти кажем,
Љубио сам три младе девојке:
Једна ми је бела и румена,
Друга ми је танка и висока,
Трећа ми је сунце претежала.

8.

Смиљ Смиљана покрај воде брала,
Набрала је скуте и рукаве,
Извила је три зелена венца:
Први венац себе оставила,
Други венац другарици дала,
Трећи венац низ воду пуштила,

Па је њему тихо беседила:
Пливај, пливај, мој зелени венче,
Док доплoвиш до Јовини двори,
Па упитај Јованову мајку:
Да ли оће Јову оженити.

9.

Браћа вале Невену девојку,
Нема моме кано наше сеје.
То дочује Лила Маричићу,
Сам је проси, сам јој киту носи.
Прстен ставља, свадбу уговара:
До недеље сватба да нам будне.
Па сабира кићене сватове.
Из далек га шуре ўгледали,
Још изближе пред њег иштали,
Руке шире, у лице се љубе.
За јуначко питају се здравље,
Јели, пили, за недељу дана,
Јели, пили и закон вршили.
Свати пошли дома да си иду.
Кад су били у гори зеленој,
Проговара Лила Маричићу:
Бога тебе, куме и старојко,
Подигните јаглук са девојке,
Да ја видим, за шта коње трошим:
Зашто коње, а зашто јунаци.
Послушаше куме и старојко,
Подигоше јаглук са девојке,
Сину лице кано јарно сунце,
Јагодице, две ђуле ружице,
Црне очи, два бистра кладенца,
Гајтан веђе, морске пијавице,
Ситни зуби, два низа бисера.
Ал' је Лила зле очи носио,
Те урочи лепоту девојку.
Мало пошли кроз гору зелену,
Говорила убава девојка:
Бога тебе, куме и старојко,
Срамота је у вас да погледам,

А камо ли с вама да говорим,
Ал' не може без договор бити.
Скините ме од доброга коња
Турите ме на зелену траву.
То говори са душом се бори
То изусти а душу испусти.
Тад подвикну Лила Маричићу
Бога вама, кићени сватови,
Са копљима гроба ископајте.
Са ножима даске изделајте.
Уз главу јој копље прибодите
А за копље коња привежите
Подвикује танко гласовито.
Подвикује Лила Маричићу:
Кукавице, ти је рано буди,
Ластавице, ти јој извор нађи.
Нек завата воду са извора,
Нек полива кума и старојку.
Нек полива младо нежењено!

10.

Синоћ ми се Дука Лека зажени,
А јутрос му ситна достиже:
Одмах да иде Дука Лека у војску!
Рано рани Дука Лека да иде,
А љуба му коња спрема и плаче:
Ти отодиш, Дука Лека, у војску,
На ком мене јадну младу остављаш?
Остављам те твјој мајци и мојој.
Тешко мене код две мајке без тебе!
До кад ћу те, Дука Лека, чекати?
Кад се роди са запада сунце,
Тада ћу ти, душо, ја из војске доћи.

После песме пије се у здравље. Домаћин напуни гостима чаше а и сам узима чашу, прекрсти се и говори: „Поклон, гости, и сви редом!" Гости му на то одговарају: „У добри час!" Домаћин даље продужује: „Да пијемо чашу вина за здравље свију нас, који смо овде. Да пијемо прво за наше здравље, за здравље

моје домаћице, мојих синова, кћери, унучића; за здравље наше стоке, имања и свега осталог; што имамо да нам Бог и наша слава поклони!“ Сад домаћин почне редом, по старешинству, да напија, именујући свакога по имену: „Прво, куме (или пријатељу, зете, компија итд. коме буде), да пијемо чашу вина за твоје здравље; твоје домаћице за здравље; твојих кћери, синова, снаха (ако их буде имао) за здравље; твога оца и мајке; твојих унучића, твојих кумова и пријатеља за здравље; твоје стоке, твога имања, твога ћара, дао ти се Бог радовати као срећној браћи, ми мало речи, а Господ Бог с великим делом, да Бог да!“ Домаћин пошто свима напије, здрави једноме, и то најстаријем, госту који седи у зачељу. Овај сад узима чашу и говори: „Ову чашу вина да напијемо за здравље домаћина!“ Сви гости на то кажу: „Амин, Боже дај!“. „Нека му Бог и света слава помогну; што има у кући Бог да му поживи, што је велико да је честито, што је мало да га Бог велича; Бог му дао и света слава, те му се овце ињадиле; говеда му се патила, пшеница му по долине полегла; пчеле му сунце замрачиле; сиве краве селу досадиле; беле овце поље прекрилиле; ја рекох с мало речи, а Бог и слава нека услише молитву. Здрав си, домаћине!“ На то нагне чашу и испије али не све. Док се пије у здравље певају по два и два на глас:

Ком' е' у здравље пије ладно вино,
Све му здраво и весело било,
С оне стране сење и јасење,
Ове куће здравље и весеље.

После овога доспу му мало вина у исту чашу, да расту млађи, а он наставља: „Ово за омлађије; нека Бог и слава омлади у дому, у тору и на свакоме месту!“ Сад тек искапи чашу и подигне је у вис, на што му сви кажу: „На здравље!“ а он њима: „Хвала, да сте и ви живи и здрави!“ Неки опет кажу: „Ја

здрав, а ви се не разболели!“ Чим чашу испије певају два и два:

> Омладини живота и здравља,
> Бог им дао живота и здравља!

Тако се даље продужује и пије у здравље. Кад се испије у здравље, онда се још мало повечера, па се после тога гости разилазе. Како се који дигне, прекрсти се, рукује се са домаћином и каже му: „Лаку ноћ!“ а домаћин му одговара: „Бог вам био на помоћ! Изволите сутра на ручак!“ Гости на то одговарају: „Хоћемо, ако буде здравља!“

Пошто оду сви гости, онда вечерају укућани, па после женскиње растреби совру и сви легну, јер им сутра ваља ранити.

Сутрадан, чим зора забели, све је на ногама, јер ваља понова спремати за госте. Домаћица спрема јело за ручак, а домаћин се спрема да носи колач у цркву. Ако је село удаљено од цркве, онда сам свештеник, после цркве, дође у село те пресече свечарима колаче. Сечење колача свештеник обично врши у општинској судници. Ако је црква у месту, онда колач носи у цркву сам домаћин, или га испрати по сину. Није обичај да женско носи колач у цркву.

Кад домаћица испраћа колач у цркву, веже колач и коју летургију, свећу и тамњана у нов и чист пешкир. Онај што ће га носити понесе још и један литар ракије и пола литра грејане ракије. Ако се колач сече у судници, онда кад свештеник почне да чита молитву сви запале свеће; свештеник окади све колаче, па почне редом један по један да сече, а сви певају у славу, као и у вече док се секла вечерница. Свештеник кад пресече колач од свакога узме по четвртину а поред тога још од сваког свечара добије по једну летургију. Вино, што су донели са ко-

лачем, свечари не враћају кући него га даду свештенику. Поред тога сваки колачар даде још свештенику и динар, а кад је преслава, даје се свештеницима само по грош од колача. Кад свештеник пресече све колаче, сви се колачари почасте оном врућом ракијом, коју су донели па се враћају кућама. Има доста и таквих домаћина, који не шиљу колач да им пресече свештеник, него га о ручку са гостима сами секу, а динар, што су обавезни да даду свештенику, дају кмету, а овај свештенику. Резање колача о ручку бива на исти начин као и резање вечернице. Исто се онако пије и у славу.

Око подне почну гости долазити на ручак. Они, који су синоћ звати, имају право и данас и сутра да дођу. Како који гост долази, љуби се са домаћином, честита му славу, исто онако као и на навече. Домаћин и сад распоређује госте по старешинству, па се после пије и једе истим редом. Ако је колач пресекао свештеник, онда се не пије у славу. Ако колач о ручку сече са гостима домаћин, онда се пије у славу, као год кад се сече вечерница. Ако свештеник сече колач, онда се у кући не пије у славу.

Ручак овога дана траје мало дуже, тек готово пред сами мрак гости почну да се разилазе.

Кад већ падне мрак, почну нови гости долазити на вечеру; то су већином они, који нису дошли на ручак. Око пола ноћи и ови се гости разилазе.

Сутрадан је други дан славе — *појутрица*, или *окриље*. И овога дана долазе гости на ручак, као и првог дана, само што сад сваки који долази на ручак доноси и част. За част носе погачу, литар два вина, ако је слава на мрску, онда не сме изостати ни печена кокошка или пловка, ћурка или што ко има. Ако је слава у пост, онда носе у чанку туцана пасуља, пржених кромпира итд. Ручак овога дана почиње готово пред сами

мрак, тако да се споји са вечером. Гости овога дана поздрављају домаћина: „Срећно ти окриље!"

Овога се дана не пије у славу. У славу се у овоме крају у опште пије само онда, кад се реже вечерница и кад домаћни сам сече првог дана о ручку колач. Овога дана пију се обичне здравице и обично се каже: „Свето окриље, да нас сакрије под десно крило, и да нас сачува од свакога зла!" Око неко доба ноћи гости се разилазе. При поласку сваки се гост прекрсти и баци на совру по једну пару, обично по пет или десет пара, и рекне: „Ово Богу и светоме!"

Трећи дан славе зове се *гостински дан*, а зове се друкчије и *коркин дан*. Коркин дан зову га за то, што тога дана гости и корке (корице) поједу. Овога се дана не зову нити долазе гости. Прави је пак гостински дан спојен са другим даном, са *појутрицом* или *окриљем*.

Мала Слава. Мала слава слави се исто онако као и права, али траје само један дан. Гости се зову на ручак или на вечеру. О овој слави домаћин сам са гостима сече колач и пије у славу, ретко ће ко послати колач, да му га свештеник пресече. Свечари обично плате кмету свечарско, за малу славу обично по грош, а негде и по двадесет и пет пара динарских. Они, који славе Св. Николу зимњег, прекађују младог Св. Николу (9. маја); који славе зимњег Св. Јована, прекађују Ивањ-дан (24. јуна); који славе Петковицу, прекађују Трнову Петку (26. јула); који славе Ђурђев-дан, прекађују Св. Ђорђа (3. норембра); који славе Петровдан, прекађују Верижице, (16. јануара); који славе Аранђелов-дан, прекађују Сабор Анхангела Гаврила (13. јула) итд.

Само они који славе Св. Илију, Св. Лазара, Св. Саву, Св. Алимпија, Св. Вратоломаја, Игњатов-дан и још неколика друга свеца немају мале славе.

Они који славе Св. Илију и Аранђелов-дан не спремају жито о слави, јер су, по народном веровању, Св. Илија и Св. Аранђел Михајло живи. За све остале славе поред колача спрема се и жито (кувана пшеница).

V. Сеоска слава, Заветина.

Свако село има своју славу или заветину. Варошица Бољевац слави Петров-дан (29. јуна); село Бољевац — Пророка Јеремију (1. маја); Криви Вир — Мали Спасовдан; Луково — други дана Духова; Мирово — први дан Духова; Мали Извор — Бели (русани) четвртак; Илино други дан Духова; Планиница, Добрујевац, Добро-Поље — Спасов-дан; Јабланица — Видов-дан; Врбовац — Тројцу.

На неколико дана пре заветине у свакој кући осећа се нека ужурбаност. Жене276 крече собе, перу, рибају, претресају итд. Домаћини се опет старају да набаве за кућу шта им треба, да би што боље угостили своје госте. Ко нема вина или ракије, набави. Поред тога још набави кафе, шећера, пиринча и других потреба.

На недељу дана пред заветину сеоски кмет позове на договор све домаћине, да се договоре, хоће ли носити литију или не. Обично, ако је скоро падала киша, не носе литију. Кад се договоре да носе литију, о томе известе и попа.

У овом крају није обичај да у вече људи и жене иду у цркву, или ако нема цркве, да иду под *главни запис*, и да тамо свештеник врши *богомољу*. Где има цркве свештеник, као и увек, сврши обичну вечерњу. Где у селу нема цркве, свештеник у очи заветине и не долази у село.

Кад буде у очи славе, ако ће се носити литија, кмет нареди да сутра из сваке веће задруге и где у

кући има девојка или момак иду у литију. Обично одреди двадесет момака и двадесет девојака, а некад и више. Ови се момци и девојке зову *крстоноше*.

Сутрадан, рано, момци се и девојке лепо обуку и искупе код *главног записа*, или *богомоље*, која је у средини села. Запис је освећено дрво, испод кога свештеник са литијом сваке године о заветини врши молитву, и на коме обнавља крст. То се дрво сматра као светиња и као заштитник околине од облака. С тога, ма колико било старо, нико га неће посећи, нити се на њега пети. Сваки је запис ограђен, да се не би стока чешала о њега, и да не би испод њега поганила.

Главни запис је место где се цело село скупља. Ту се завршава литија. Ту је сељачка гозба и игранка.

Кад се сви искупе, преседник одреди једнога кмета, који ће са крстоношама отићи цркви да узму потребне ствари за ношење литије. Кад дођу цркви, свештеник одређује, шта ће који носити. Крст обично даје ономе, чији је отац колачар код главног записа. Барјаке даје појачим момцима, који могу да их носе, и још понеким момцима дâ да носе по икону. Чим приме ове ствари, момци и девојке оките их цвећем. На литији се иде овим редом: прво барјаци, крст и иконе, за њима остали момци и девојке све два и два и две и две у реду, а за овима свештеник обучен у одежду. То је литија. Где у месту има школа, иде у литију и учитељ са ђацима. Кад изађу из цркве, прво три пут опколе око цркве, па после продуже да иду право на први запис. Док литија иде целим путем пева. Прво певају момци све два и два, а за њима девојке све две и две у глас. Кад иду преко поља певају:

Крста носим, Бога молим,
Господе, Господе, помилуј!
Ми идемо преко поља,
А облаци преко неба,

Господе, Господе, помилуј!
Ми се Богу помолисмо:
Да удари летња роса,
Господе, Господе, помилуј!
Даороси поља наша,
Од два класа шиник жита,
Од две гиже чабар вина
Господе, Господе, помилуј!

Тако певају све два и два док се сви, који су на литији, не изређају, а кад се изређају, опет почињу први. Певање никако не престаје. Ако иде учитељ са ђацима, они само певају тропар празника. Кад литија пролази кроз село, певачи певају „Ми идемо преко *села*, а облаци преко неба итд.“. Кад дођу код првог записа, који је обично у винограду на источној страни, литија обиђе три пута око записа, и свештеник очита молитву, *понови* запис, т. ј. одеље помало с крајева онај крст, који је урезан на њему, преспе га вином и окади. Кад то сврше, мало застану да што „помезете“ и по коју да попију. Обично домаћин од имања, у коме је запис, спреми и изнесе по нешто за „мезе“, а доносе и други суседи. Домаћин спреми колач и свештеник га после молитве пресече, поред тога спреми још сира, неку печену кокошку, или плећку од печења, а ракије понајвише. Остали суседи донесу обично по неку погачу и по који литар ракије. Пошто су мезетили, спремају се да иду на други запис. Народ верује да је добро за оно имање, у коме је запис, јер га чува од града.

У неким селима узимају за запис родно дрво, а у неким напротив, нeродно. Некада, док се виногради нису осушили, готово свако брдо са виноградима имало је по један или два записа. Данас нема више од четири записа на четири стране у виду крста. Главни је запис обично у селу код општинске суднице. Пошто литија обиђе све записе, најпосле дође код главног записа. Ту

свештеник освети водицу, кропи присутне, и са колачарем пресече колач. После овога крстоноше оставе ту барјаке, крст и иконе да стоје све до сутрадан. Ако у месту има црква, онда крстоноше враћају у цркву барјаке, крст и иконе, па се после разилазе својим кућама. Литија се обично сврши до подне или најдаље до једног сата по подне. Ако се случајно, због ружног времена, није носила литија, свештеник ипак у подне дође код главног записа, ту изврши водосвећење, кропљење и са колачарем пресече колач. Код главног записа главни је сеоски скуп, збириште. Ту општина са колачарем спрема ручак за свештеника, учитеља и друге званице.

Овога дана село има са свим други изглед. У свакој кући тога је дана највећа чистоћа. Девојке у јутру рано почисте свака своје двориште и улицу. Која је стигла за удају, веже у дворишту, према улици, конопац и ту извеша сав свој девојачки дар, како би га момци, који долазе у госте из других села, могли видети. Зато се девојке утркују, која ће више и лепших дарова изнети. Тога дана сва чељад лепо измивена и обучена у празнично рухо. Сваки домаћин очекује своје госте из других села. Гости обично гледају да стигну за ручак. У свакој кући, па и у најсиромашнијој, спремају се лепа и разноврсна јела, ниједна кућа није тога дана без печеног, једног или два јагњета. Имућнији за овај дан набаве и свираче, да свирком и песмом веселе госте. После Божића ово је један од највеселијих дана у години.

Кад домаћину дођу гости којима се надао, онда настаје ручак. Ручак овога дана траје по два три часа, а често пута и више, нарочито ако су ту и свирачи.

После ручка домаћин са гостима и својим укућанима иде код главног записа, где је сеоски скуп. Домаћин понесе са собом плећку од печенице, у једном

тањиру сира и неко парче погаче, да би са својим гостима мезетио Код записа старији људи седе, мезете, пију и разговарају, а младеж игра.

Код главног записа су један или два колачара. Њихова је дужност да спреме колач, кољиво и свећу: јело и пиће набавља сама општина из своје касе. Колачари поред колача, кољива и свеће обично још даду по једно печено јагње и по коју погачу. Како који домаћин са гостима долази, колачари се старају да им нађу места, где ће седети и послуже их са по којом чашом вина. Тако то траје до мрака. Кад дође вече домаћини са гостима и својим укућанима почињу да се враћају кућама. Код куће настаје вечера, а после вечере игра и весеље трају до зоре. Сутрадан домаћин опет спрема ручак за госте. Ако је мрсак, коље јагње, ако је пост, набави рибе. После ручка, домаћин са гостима и својим укућанима иде опет код записа где је игра и весеље као и првог дана. Овога дана излазе много раније на игру.

Другога дана сеоске славе, кад се искупе сви домаћини, она двојица што су били колачари узму једну четвртину колача, завију је у пешкир и прођу три пут око совре говорећи: „Изволите, који има вољу да меси колач до године.“ Докле ови обилазе око совре, домаћини се договоре, ко ће да прими колач. Обично се јављају за колачаре они, који још нису били колачари, или ако су били, били су давно. Многи се устежу да приме колач због трошка. Који се сами јаве, поздраве се и пољубе са старим колачарима и приме од њих ону четвртину колача. Ако се нико добровољно за колачара не јави, онда људи и кметови навале на неког да се прими, и овај се прими. Није било још случаја да се нико не прими. Обично се узимају двојица за колачаре, да би један другог у трошку помогли. Нови колачари кад приме колач, рукују се са свима осталима

и сваки им рукујући се вели: „Нека вам је срећан колач, у здрављу много година да га месите!“ После овога и нови и стари колачари доносе мезе и пиће и часте госте.

Где нема цркве, другог дана враћају се барјаци, крст и иконе у цркву. То бива овако: Око четири сата после подне дође свештеник у село и обуче одежду, а сви момци и девојке, који су првог дана били у литији, напусте коло, па се упараде и сваки узме да носи оно што је и првог дана носио. После тога обиђу око главног записа два пут па се онда упуте право цркви. Певајући као и првог дана кад дођу до цркве, обиђу једанпут око ње, оставе барјаке, крст и иконе па се разилазе.

Око заранка, гости, који су дошли из других села, почну да се разилазе. Трећег дана село добија опет свој пређашњи изглед.

VI. Болести, њихова имена и лечење.

У Срезу Бољевачком познате су ове болести: јектика, сушеница или сува болест, горевина, голема болест, срчаница, водена болест, прободи, жутеница, мукавица, издат, падавица, грозница, засип, под груди, запорисање, шуљеви, пантљичара, запаљење мозга, главобоља, гушобоља, увобоља, устобоља, зубобоља, смамка, наметаљка, црвени ветар, богиње, чиреви, красте, сараца, влас, лишај, пришт, ноктојеђа, шуга, вренга, госпоске болести, ницине, кад стане мокраћа, уэетост, тровање, кад опада коса, кад уједе бесно псето, кад печи змија, опекотина, посекотина, кијавица, скопац, колера, намештање руку и ногу, женске болести. Кад човек полуди народ каже да је *скренуо, шено, врдно с памети.* Кад је човек глуп, народ вели да је *будала.* За слепог кажу да је *ћорав.* Ако је човек у коју ногу сакат, на-

род каже да је *крив* или *ћопав*. Ако има на леђима грбу, онда кажу да је *грбав*. За глува кажу да је *глув* а за нема да је *нем* или *мутав*. Кад се неко каквим сечивом посече, онда кажу да се *посекао*, а саму рану зову *посекотина*. Ако се неко опрљи било ватром било врелом водом, онда кажу да се *изгорео*, а саму рану зову *изгоретина* или *опрљотина* и *опекотина*. Кад ко сломи руку или ногу, народ каже да је *сломио* руку или ногу. А кад ко угане руку или ногу, онда кажу да је *увинуо*, *нагњечио*. Кад кога уједе псето, онда кажу да га је *удавило*. А кад кога печи змија, онда кажу да га је *ујела*, а тако исто кажу и за пчелу. За просутог човека кажу да је *килав*.

У овоме крају нема душевно болесних нити глупих или гушавих људи. Редак је у опште човек са каквом телеснам маном Људи су здрави, високи, развијени и лепи. Женскиње је мало мањег раста, али такође здраво развијено и лепо.

Кад се човек разболи ма од какве болести, народ верује да је *нагазио* или *намери*, па је зато болестан. Кад се ко разболи, прво се иде каквој врачки да каже од чега је болестан и да да лек. Лекар се тражи тек онда, када су исцрпљена сва друга средства и кад већ болесник хоће да умре. Док је ко болестан, укућани га гледају и према своме знању и схватању лече. Болесног походи родбина и доноси му понуде: воће, ракију, погачу, сир ит.д. Кад неко болује обично се крије, да не дознаду суседи. Народ верује, да ће болесник пре оздравети кад суседи не знају да болује. Народ никад неће казати од чега болесник болује, већ обично каже да има неку *муку* или *невољу*: „Снашла га нека невоља.“ „Има си неку муку.“

За све болести, које смо навели има и народни лек.

Јектика, сушица, сува болест. — Народ у овоме крају највише од ове болести умире. И ако зна, да противу ње нема лека, ипак своје болеснике лечи дајући им да пију ове лекове:

Узме се литар комове ракије, па се у њу метне мало нишадора, истуцана главица бела лука, мало тамњана и један фишек барута. Све ово престоји двадесет и четири часа, па се после даје болеснику да пије дневно по једну чашицу ракијску. Пре но што ће се дати болеснику, мора се промућкати добро.

Неки кувају цвет од траве зване *жути раван*, па то засладе и пију. Жути раван је иначе врло добар лек противу кашља.

Неки пију млеко од козе, и то одмах после муже.

Неки опет узму девет зрна од праске, па то стуцају и сипају у један литар воде. Пошто тако постоји двадесет и четири часа, пију два пут дневно по ракијску чашицу.

Неки истружу рен, па га с медом једу три четири пута на дан по обичну кашику.

Неки опет узимају жиле од младе врбе, то кувају и ону воду заслађену пију.

Горевична. — Под горевином разумеју се разна запалења. Чим болесник има велику ватру они га хладе и купају.

Голема болест, врућица (тифус). — Народ ову болест сматра као једну од најтежих. Народни је лек од ње хлађење и трљање са јаким винским сирћетом и белим луком. Понеком болеснику гасе и угљеве па му дају да пије ону воду.

Срчаница, ордобоља. — За ову болест народ има више лекова. Неки кувају црно вино или јако сирће, ако вина немају. У вино метну седам до осам ситно истуцаних шишарки, које се у дућану купују, и повеће парче

стипсе. Ово се све метне на ватру и кува дотле, докле не постане густо као пекмез или маџун. После се скине с ватре да се охлади, па се граде пилуле, које се увијају у папир и дају болеснику да их гута са водом по две на дан: једну у јутру, а једну у вече. Кад је болеснику сасвим тешко, онда му дају једну пилулу и у подне, али се више од три никад не дају. У народу се верује да је овај лек добар и да је многе помогао.

Други узимају род од чешљиковог дрвета, па једу ону мезгру из њега.

Неки узимају говеђу жилу, па је метну на ватру да изгори, за тим је стуцају и метну у чашу вина и дају болеснику да пије.

Неки узму стакло од пола литра, па га напуне љутом ракијом, у ракију додаду две кашике пепела и две кашике туцане кафе; све се ово добро измућка и остави да слегне, и кад се слегне дају болеснику по једну малу ракијску чашицу да пије.

Неки опет пију воду од негашеног креча по две три кашике на дан. У један литар воде метне се неколико груменова негашенога креча, кад се она вода слегне и избистри, онда се тек узима на дан по две три кашике.

Неки узимају траву *кајмачицу*, која је у мају брата, па је осуше, истуцају у прах и у млеко сипају, па после дају болеснику по чашицу да пије.

Неки кувају род од дрена и трна, који је бран у Међудневнице, па ону воду дају да пије болесник. Често пута мећу болеснику и врео цреп на трбух да би се црева загрејала, а други врео цреп на малу троножну столицу, па натерају болесника да на том црепу седи.

Ова је болест у овоме крају врло честа, нарочито у лето, и свет од ње доста умире.

Водена болест. — Кад ко болује од ове болести народ каже да је ухватио воду под груди. Од ове болести

болесник сав отекне. Лечи се трљањем машћу, љутом ракијом и гасом по отеченим местима. Поред трљања болеснику дају да пије кувану траву *цupaк*. Понеког облажу врућом трином или серавом вуном по отеченим местима.

Прободи. — Кад кога пробада у грудима и у слабинама народ вели да има *прободи*. Од ове болести лечи се пијењем, облагањем и бајањем.

Узме се зуб од зеца, па се метне у воду, да мало постоји, и ту воду после дају болеснику да пије.

На она места, где пробада, неки мећу лист од дувана намазан медом, а неки слачицу.

Неки узимају млаку сераву вуну, па облажу она места где пробада.

Неки узимају скрипац, па га скувају и онако млак мећу на она места где пробада.

Неки опет узимају зечју кожу, па оздо по њој поспу љуту ракију, туцан канфор и тамњан, па обложе она места где пробада.

У новије време и хладе болесника.

Од прободи се баје овако: Онај што баје узме црнокораст нож, ражањ, вретено, секиру, метлу и мотику, па овим стварима боцка болесника по грудима и говори: „Пошла прободова мајка па скобила катунске Цигане. Бога вама, катунски Цигани, видесте ли сина прободова? Чусмо га, али га не видосмо. Дођоше Турци прекоморци, са коњима га изгазише, на копитама га разнесоше, и преко Црно Море пренесоше“.—Од прободи баје се и овако: „Устук, Устук, Устук! Натраг се враћај! Ако си с ветар дошо, с ветар да идеш; ако си с воду дошо, с воду да идеш; ако си са сунце дошо, са сунце да идеш; ако си с месец дошо, с месец да идеш; ако си сас звезде дошо, сас звезде да идеш; ако си сас зору дошо, сас зору да идеш. Иди у гору Толилејску,

у воду Макавејску, ту не можеш да будеш. Ноге ћу да ти исечем, руке ћу да ти исечем, очи ћу да ти избодем; са тридесет и девет ножева ћу те исечем; са тридесет и девет маждраци ћу те избодем; са тридесет и девет гребенци ћу да те избодем; ту да не седиш; да идеш брзо, побрзо, скоро, поскоро". Баје се и овако: „Пошла мајка бодежева уз поље низ поље, па скобила Турке јаничаре. Бога вама, Турци јаничари, сукобисте ли сина бодежева? Сукобисмо га и убисмо га. Сас ражањ га убодесмо, сас бритву га расекосмо, сас лопату га изринусмо, да је Милош (или како се буде звао болесник) лак као лако перо, да спи као јагње у зелену траву".

Свако се бајање три пут понови.

Жутеница, жутица. — Жутеница је болест кад човек сав пожути а нарочито у очима. Од ње се народ лечи трљањем по целом телу соком од траве *жутенице*.

Неки опет узимају корен од мртве коприве, па га кувају у белом вину, и после то пију.

Неки опет узимају шалитру и ситан жути шећер, то измешају, па по једну малу кафену кашику узимају неколико јутара пре јела, докле не престане болест.

Мукавица (костобоља, рерматизам). — Кад човек добије севање у костима, кад се често пута сав згрчи, народ каже, добио је *мукавицу*. Народни је лек од ове болести трава *мукавица*, која се потопи у ракију и пије три пут на дан по ракијска чашица. — Неки опет кувају ову траву у води и пију.

Издат. — Кад човека на једанпут спопадну грчеви и пробије га чисто хладан зној, народ каже да га *боле срце*. или да има *издат*. Од ове болести народ се лечи пијењем и бајањем. За пиће узимају траву *издатљивицу*, која се потопи у врућој води и после се та вода пије. Овом травом и каде болесника.

Од издата се и баје. Онај што баје узме црнокораст нож и њиме болеснику на трбуху направи крст, па нож забоде у земљу и говори: „Издат командат! Ако си у зору дошо, у зору да идеш, ако си из горе дошо, у гору да идеш, ако си из воде дошо, у воду да идеш. Издат, посекох те!“ — Или овако: „Издат командат, устрељениче, прострељениче, не севај, не стрељај, не боли, већ иди угору Толилејску, куд петао не пева, куд говеда не ричу, куд коњи не вриште, куд магаре не риче, куд овце не блеје, куд козе не врече, куд свирке не свирају. куд девојке не певају, куд коло не игра. Удри јелена у рог, а кошуту у стопу! Устук, издат! Устук, издат! Устук, издат!“ — Баје се и овако: „Издат командат! Пошли седамдесет и девет ножића. Ви седамдесет и девет, јесте ли га ударили у срце? Ја сам пошла са једним ножем и свих ћу вас седамдесет и девет распорити. Ако си водени, у воду да идеш, ако си горени у гору да идеш. Устук мали и големи! Ако си воден с рибу у воду, ако си горени у гору. Са зуби ћу да те изем, сас воду ћу те удавим. Устук, мали и големи!“ — Баје се и овако: Од веде се болесник код реке. Онај што баје треба да подигне девет камичака и сваки опет да остави на своје место, само преврнут, па онда да узме први камен и три пут њиме да додирне болесника и да каже: „Устук, сунце, устук, срце; устук, сунце, устук, срце; устук, сунце, устук, срце!“ па да врати камичак на своје место, и тако да ради докле не подигне свих девет камичака.

Од издата раде и ово. Нађу човека који може да састави кажипрст и мали. Болесника положе на земљу, а онај човек треба три пут да пренесе преко њега између кажипрста и малог прста било какву венчану ствар: прстен или што од одела, а ако нема то, а оно бар сламку. Кад то уради, онда верују да ће болеснику бити лакше.

Падавица, рђава болест, она болест. — Народ никад неће казати право име ове болести (падавица), већ је обично зове: *рђава болест*, или *она болест*, а за човека који је има, каже се да *пада у ветар*. Кад болесник падне у занос, народ мисли да се он тада бори са алама, и кажу за таквог човека да је *алосан*. Народ мисли да такви људи могу да врачају. У овоме крају ова је болест врло ретка.

Од падавице је ово народни лек: Треба узети мало од заборављене конопље, тј. конопље што је у пољу заборављена, и једно зрно црвеног кукуруза, нокте са руке болесникове и његову пљувачку, па ухватити речну жабу и ове јој ствари метути уста, па јој уста сашити, и метути је у воду под камен који се не дира. — Или: Треба пећи целу свраку, онако са перјем у пржуну, у коме се пржи кафа, и то дотле, докле се сва не претвори у угљен, па је стуцати и потопити у води па дати болеснику да пије.

Грозница. — Од грозницe се народ лечи овако: Скува се трава кичица у води и даје болеснику да пије нарочито у јутру пре јела. — Неки опет узимају врбово лишће, па га скувају и дају болеснику да пије. — Неки лече грозницу плашњом. Кад болесник заспи, нарочито кад заспи преко дана, један од укућана наспе на њега бакрач воде, да се уплаши и скочи као помаман.

Грозницу лече и бајањем. Испече се јаје и главица белог лука. Болесника доведу до потпрње (дирек што подупире тарабу или плот), па му даду да пљуне на јаје и на лук. Кад то уради онда се закопава испод подпрње и јаје и лук. Онај што закопава три пут каже „Овде закопавам Максимову (или како му буде име) грозницу, ту нека и остане!“

Кад некога хвата дуже време грозница, онда му отекне слезина и народ каже да је „добио далак“. Кад

ıeко има далак, трљају га по отеченом месту машћу ı.ıи љутом ракијом.

Засип (сипња). — Од ове се болести лечи овако: Узме се вода са гробова, што је од кише пала у чаше, црепове или какве чанке, што се по гробљу налазе, па се пије Кад нема те воде, онда се одломи парче камена од надгробног споменика па се ситно истуца и метне у воду па пошто постоји двадесет и четири часа, даје се болеснику да пије.

Под груди. — Кад човек има покварен стомак, онда кажу да га боли под груди. Од ове болести узимају за лек род од траве конопљице, која расте по баштама. Род су од ње нека мала зелена зрнца. Одових се зрнаца узима на дан по неколико комада. — Неки опет узумају цвеће садев, морски калопер и пелен, па то потопе у ракију и пошто престоји четрдесет дана, пију пре јела по три чашице ракијске дневно. — Неки опет у љуту ракију метну црна тамњана, па то пију и тиме се трљају по трбуху. — Неки узимају угљен од липовог дрвета, па га ситно истуцају, потопе у води и после пију, али га пре употребе увек добро промућкају. — Неки наберу траве пиревине и ископају корена од коприве, па то скувају и пију по три водене чаше на дан.

Овде морамо напоменути још и ово. Народ верује да се човеку може развити пупак. Чим кога заболи стомак или добије грчеве у цревима, мисли се да му се развио пупак. Кад се коме развије пупак, узме се округла корица хлеба, и на њу се забоду три дрвцета од машине. У исто се време у нов земљани лонац успе воде, па се угреје а за тим проспе. На болесников се пупак метне она корица хлеба, запале се она три дрвцета од машине, и поклопе оним млаким лонцем. Чим се лонац метне оне се машине угасе, али

лонац покупи сав трбух. Болесник придржи лонац так неколико минута, докле се по народном мишљењу пупак не врати на своје место

Против ове болести и бају и то овако: „Калинчице, малинчице, сави пупак на мешину, кано купус у градину. кано свилу око трна, кано пчелу у кошниц кано пилиће испод квочку, кано петла око кокошку, кано пујка око пујку, кано пловак око пловку, кано вепар око крмачу, кано јарац око козу, кано ован око овцу, кано беħар око девојку."

Запорисање (затвор). — Кад човек по неколико дана не може да изађе напоље, народ каже да је *запорисан*. Од запорисања се узима корен од кукурека јаловака, па се у води прокува и после се та вода пије.

Шуљеви. — Народ верује да сваки жив створ мора ма где на себи имати шуљеве; само врабац нема шуљева. Народ шуљеве не лечи, јер их не ваља затварати.

Пантљичара, голема глиста. Ова је болест врло честа у народу. Народ против ње накопа корење од папрати, па га дотле туца докле не пусти сок, и тај сок пије. Или, свако јутро, наште срце, за четрдесет дана једе болесник по један комадић сланине са белим луком, па пантљичара мора изаћи. Или, за неколико дана узастопце једе семе од тикве, па и од тога мора изаћи.

Запаљење мозга. — Од ове болести пате махом деца, али се дешава да и људи од ње болују. Од запаљења мозга народни је лек јако винско сирће и рен, чиме облажу главу болесникову. Од запалења мозга пуштају и пијавице око врата.

Главобоља. — Од обичне главобоље народни је лек јако сирће и рен, чиме се облаже болеснику глава. — Или се узме неколико кромпира, па се преко половине

расеку и расечене се стране превијају на слепе очи, чело и потиљак.

Гушобоља, гуштер, крајници. — Под гушобољом народ разуме све болести гуше. Дифтерију пак понекад нарочито разликује, и зове је *гуштер*. Због гуше народ пости задушни понедељак. За све пак болести гуше ови су лекови:

Узме се земља са кртичњака, па се болесниковом мокраћом покваси и обложи око гуше. — Или се узме ситно стуцани жути шећер и нишадор и метне у стакло љуте комове ракије, да се раствори, па се тиме често испира гуша. Ово се нарочито употребљава против крајника. Или се узме ситни речни песак, па се обавије око гуше. — Неки ухвате речну жабу, па је преко пола расеку и око гуше обложе. — Неки опет истуцају корен од мртве коприве, па тиме облажу око гуше. — Неки испеку јабуку тврдају, па је онако млаку обложе око гуше. — Противу крајника истуцају ситно нишадор, па кроз једну цевку дуну болесном у гушу.

Често пута кад се гуша затвори, каква вешта баба брка болеснику руком по гуши да затвор прокине и да гушу отвори.

Заушке. — Од заушака се лечи бајањем, о чему је било речи код дечјих болести.

Увобоља. — Противу увобоље народни су лекови: Узме се корен од ораха па се дотле у каквом суду туца, докле се не исцеде две три капље, које се сипају у уво. — Још се сипа у болесно уво и љута ракија, или млак зејтин. — Граде се и фитиљи, који се запале, па се мету у уво. Фитиљи се граде овако: Узме се мало воска и мало лоја, па се ово двоје на ватри растопи. За тим се направи фитиљ и умочи у растопљени лој и восак, да се направи као свећица. Један крај од ове свећице метне се у болесно уво, а други се крај запали.

Уво се међу тим, док свећица гори крпом или памуком запуши. Кад свећица догори до близу увета, онда је угасе.

Устобоља. — Устобоља је болест кад боли месо око зуба. Противу ове болести кувају траву *устобољу*, па се том водом испирају уста. Кува се исто тако и трава *зановет*, па се и том водом испирају уста. Неки опет истуцају *плави камен*, па метну у воду и том водом испирају уста.

Зубобоља. — Кад *боли зуб* кувају струготине од гвожђа у сирћету, па ону воду после држе у устима. — Или још држе у устима љуту ракију. — Кад боли шупаљ зуб, меħу у њега тамњана. — Кад се зуби клате кувају церову кору па оном водом испирају уста.

Смамка. — Кад на месу око зуба израсте као чир, онда се то зове *смамка*. Од смамке се баје. Онај што баје узме траву смамку и мало квасца од теста, па тиме трља по оној рани и говори: „Једна смамка, две смамке, три смамке, четири смамке, пет смамке, шест смамке, седам смамке, осам смамке, девет смамке. Од девет осам, од осам седам, од седам шест, од шест пет, од пет четири, од четири три, од три две, од две једна и та једна мања од маковог зрна!“ — Од сламке се баје и овако: „Црвена смамка, алева смамка, црна смамка, зелена смамка, сиња смамка, морава смамка, срткова смамка. Из зуба искочила, из носа искочила, из очи искочила, из уши искочила, из главу искочила. Туј не можеш да боравиш; туј је трновито, туј је глоговито, туј је пос..но, туј је поп...но. Туј има гуска, туј има кокошка, туј има свиња, туј има свака здијанија, туј не можеш да бориваш. Тамо доле има лада нележана; тамо доле има трава непашена; тамо доле има вода непијена; тамо да спаваш на меки душеци и да се покриваш са свилени покривачи; тамо да идеш, овде ти није место!“

Наметаљка. — Наметаљка је болест очних капака. На горњем капку изнутра израсте дивље месо у виду чира. Од наметаљке лечи се овако: Треба узети једно парченце стабљике од броћа и тиме трљати по ономе израштају докле не пусти крв. Ово трљање производи ужасан бол. Ова се болест лечи и бајањем. Онај што баје узме једну семку (род) од метле, па тиме трља по оку и говори: „Устук, устук, наметаљко, метлом те метем, иглом те бодем, ожегом те изгорим, лопатом те изринем, мотиком те ископам, секиром те исечем, бритвом те издељем, косом те косим, српом те жњем. Ако си сува, на суво дрво иди; ако си сирова, на сирово дрво иди, ако си мокра, низ воду иди. Сад те видех, јутре те не видео. Устук, наметаљко!“

Црвени ветар. — Црвени ветар најчешће долази на лице, али га, само ређе, има и по другим деловима тела. Народни су лекови од црвеног ветра ови: Треба узети парче канфора, па га ситно истуцати и измешати са барутом, и прелити љутом комовом ракијом, за тим све ово метнути на плаву хартију и то залепити болеснику на оно место, где му је црвени ветар. — На оболела места мећу и тесто од кукурузног брашна замешано са љутом ракијом. — Сем тога, кад је црвени ветар на лицу, прави се кисело тесто од пшеничног брашна, па се њиме болеснику обложи сва глава, само се оставе слободне ноздрве за дисање. Ово тесто стоји на лицу седам дана и тек се после овог времена скине.

Црвени ветар лече и бајањем. Онај што баје, метне поред болесника усијан ожег и на њега сипа по мало вина, али тако да пара иде на болесника. Сипајући тако вино говори ове речи: „Пошо црвени ветар на црвену коњу. Црвена му уста, црвени му зуби, црвена му грива, црвене му уши, црвена му глава, црвена му кожа, црвена му аша, црвена му узда, црвен му кускун, црвена

му џигерица, црвена му црева, црвене му ноге, црвен му реп, црвене му копите. Изгореше му, подгореше му копите; изгоре му, подгоре му реп; изгореше му подгореше му ноге; изгореше му, подгореше му црева; изгоре му, подгоре му, џигерица; изгоре му, подгоре му кускун; изгоре му, подгоре му узда; изгоре му, подгоре му апа; изгоре му, подгоре му кожа; изгоре му, подгоре му глава; изгореше му, подгореше му уши; изгоре му, подгоре му грива; изгореше му, подгореше му зуби; изгореше му, подгореше му уста! Пошо бео ветар на беломе коњу. Бела му уста, бели му зуби", итд. до краја. „Пошо сињ ветар на сињоме коњу. Сиња му уста, сињи му зуби", итд. до краја. „Пошо зелен ветар на зеленоме коњу. Зелена му уста, зелени му зуби" итд. до краја. „Пошо црн ветар на црноме коњу. Црна му уста, црни му зуби", итд. до краја.

Богиње. — У народу су познате мале, средње и велике богиње. Мале богиње народ зове *осип* или *мале богиње*, средње зове *кожуарке*, а велике зове *арапке*. Кад у којој кући има неко богиње, у њој се, за све време док болест траје не меси хлеб, не кува се никакво јело, не пере се ништа у врелој води, нити у цеђу, не преде се и не тка се. Јело се за здраве готови код ког суседа. Болеснику дају да пије крмез у вину, расо и помало млека. Болесника држе у топлој соби и пазе да не назебе, јер би онда богиње штукле, пале би на срце и болесник би умро. На чистоћу се веома пази. Скоро сваког дана пресвлаче болесника. У народу постоји веровање, да што се буде чистије држао болесник, то ће лакше и пре преболети.

Чиреви. — На чир мећу лист од бурјана и држе га све дотле докле не провали. Сем тога узме се главица црнога лука, па се испече у ватри, на њу се метне мало ситно иструганог поганог сапуна, па се привије на

чир. — За чиреве се гради и нарочити мелем. Узме се у тигању и истопи мало масти и мало воска, па се у то метне кора од базаровине и пржи се на ватри. Кад се мало испржи, онда се измакне да се охлади и стегне па се после овај мелем привија на чир. — Неки још на чир мећу масти из увета, а нека врућу говеђу балегу.

Красте. — Противу краста по глави или на другоме месту узме се мало чађи из оџака, мало масти и пауљ (пепео) од церовине, то се све добро измеша, и тиме мажу красте. Неки опет узимају прашину од дувана, па је са машћу измешају и тиме мажу красте. — Неки опет изваде онај зифт од дувана из чибука, па тиме мажу красте. — У последње време купују по дућанима кутије са белилом и њиме мажу красте.

Руса. — Русом се зову жуте красте, које пуштају од себе воду, која где кане, изазове нову красту. Ове се красте лече овако: Узме се сува шљива, па се преполови и озго по месу поспе ситним нишадором, па се залепи на красту. — На красту привијају и врућу говеђу балегу.

Од русе се и баје. Онај што баје узме перце кокошиње па њиме превлачи по красти и говори: „Русо, русице, красто, крастице, не руси, русо, не красти, красто, него се осуши као лајна на комин!“ — Или: „Добро јутро, русо, колико јутро било, толико јутра дочекала, усанула, увенула, у натраг ударила, из врха се осушила, из корена иструлела! Устук!“ Овако се баје у вече. А кад се баје у јутру онда се каже: „Добро вече, русо, колико вече било, толико вечера дочекала, усанула, увенула итд.“ — Баје се и овако: „Света среда сина жени. Света петка кћер удаје. Све су звали у сватове и шугу и кугу, само нису русу звали. Руса се расрдила, расљутила. Не срди се, не љути се, русо!

Да се засушиш као лајно по плот, па да је Милош (име болесника) здрав као дрен, лак као перо и да спава као јагње у зелену траву!«

Кад се красте подљуте, па се све више размножавају, онда их називају *подљутнице*. И од подљутница бају. Баје се на исти начин као и од русе, само што се говоре друге речи: „Пошла црна квочка са црни пилићи. Скобила ју божја мајка, Богородица, па је запитала: Куда ћеш ти квочко са црни пилићи? Там ћу ћу да идем, на онога коме се баје она љута рана. Са кљуном ћу да је искљуцам, са нокти ћу да је разчепркам, а са крилима да је ишћушкам, да остане лак као перо, да остане чист као сребро, да спи као млад јагњц код своје мајке!« — Или: „Једна подљута, две подљуте, три подљуте, четири подљуте, пет подљута, шест подљута, седам подљута, осам подљута, девет подљута. Од девет осам, од осам седам, од седам шест, од шест пет, од пет четири, од четири три, од три две, од две једна, од једне ниједна. Подљутнице, подбунице, не срди се, не љути се, не буни се, не подбуњуј, увени, у натраг удари. Са лајном ћу те залепити, као лајна леп по плот, као гора под секиру, као трава под косу. Устук! Усани! Увени!«

Сараца, живе ране. — Под сарацом народ разуме живе ране, које се тешко или никако не могу да излече. Живе ране народ соли барутом, или лепи на њих лист од траве сараце. Сем тога кад липше коњ или кобила ваде маст из њихових костију, па је размазују на ланено платно и превијају на ране, или се мећу на ране крпе од американа, умочене у растопљени лој, па се често мењају.

Влас. — Обично се стара рана назива *влас*. Из овакве ране ваде босиљком или иглом влас који излази као павлака.

Лишај. — Кад неко има лишај, ваља по ономе месту да маже истуцаном травом лишајивицом. — Лишај се маже и павлаком од млека. Од лишаја се и баје. Онај што баје маже пуаром са жишке по лишају и говори: „Добро јутро, лишо, како је сад јутро, тако ти у јутру дочекала вече!“ Тако се говори кад се баје у вече, а кад се баје у јутру онда се каже: „Добро вече, лишо, како је сад вече, тако ти у вече дочекала јутро!“

Пришт, непоменик, онај душман, блага рана. — Народ ће ретко назвати пришт тим именом, већ га скоро увек зове *непоменик*, *онај душман* и *блага рана*. Народ лечи пришт овако: Узме се главица белог лука, па пошто јој се одсече брада, добро се истуца заједно са барутом за један фишек од прилике. Од тога се направи колачић велики колико да покрије пришт. За тим се истуца мало жутог шећера и мало нишадора, па се овим поспе онај колачић, и превије се на рану и не скида се за двадесет и четири часа. Кад се после овога времена рана развије, види се на њој једно бело зрнце у величини драмлије, које је тврђе од камена. Народ хвали овај лек као необично добар. Други је лек трава *измамљивица*, која се добро истрља и превије на рану. После двадесет и четири часа на ономе месту, где је рана, подигне се клобук, из кога исцури жута вода и болеснику буде боље.

Од пришта се народ лечи и бајањем, Онај што баје узме кокошиње перце, па њиме полако превлачи по рани и говори: „Ниче, непомениче, у који си заман дошао код Милоша (или како му буде име), у тај заман да идеш. Ако си пред зору дошо, а ти пред зору да идеш; ако си у зору дошо, а ти у зору да идеш; ако си под зору дошо, а ти под зору да идеш; ако си пред изгревање сунца дошо, а ти пред изгревање да идеш; ако си у изгревање сунца дошо, а ти у изгревање да идеш; ако си по изгревање дошо, а ти по изгре-

ваље да идеш; ако си пре подне дошо, а ти пре подне да идеш; ако си у подне дошо, а ти у подне да идеш; ако си после подне дошо, а ти после подне да идеш; ако си пред сунчев заод дошо, а ти пред сунчев заод да идеш; ако си у сунчев заод дошо, а ти у сунчев заод да идеш; ако си по сунчев заод дошо, а ти по сунчев заод да идеш; ако си пред мрак дошо, а ти пред мрак да идеш; ако си у мрак дошо, а ти у мрак да идеш; ако си по мрак дошо, а ти по мрак да идеш; ако си пред поноћ дошо, а ти пред поноћ да идеш; ако си у поноћ дошо, а ти у поноћ да идеш; ако си после поноћи дошо, а ти после поноћи да идеш; ако си пред петли дошо, а ти пред петли да идеш; ако си у петли дошо, а ти у петли да идеш; ако си по петли дошо, а ти по петли да идеш; ако си пред зору дошо, а ти пред зору да идеш; ако си по зору дошо, а ти по зору да идеш; Ниче, непомениче, отуп, до туп, што затеког све посекох! — Ниче, непомениче, у који си заман дошао код Милоша, у тај заман да идеш. Ако си пред подне дошо, а ти пред подне да идеш; ако си у подне дошо, а ти у подне да идеш; ако си по подне дошо, а ти по подне да идеш, (и т. д. док се не рекне „ако си по подне дошао а ти по подне да идеш!“ За тим се наставља:) Ниче, непомениче, у који си заман дошо код Милоша у тај заман да идеш. Ако си пред поноћи дошо, а ти пред поноћи да идеш; ако си у поноћ дошо, а ти у поноћ да идеш; ако си по поноћ дошо, а ти по поноћ да идеш;... (и тако даље док се не рекне: „ако си по поноћ дошо, а ти по поноћ да идеш!“ За тим се свршује речима:) Ниче, непомениче, отуп, до туп, што затеког, све посекох!“

Ноктојеђа. — Кад се загноји испод нокта, од чега доцније често пута и нокат отпадне, народ то зове *ноктојеђа*. Кад се појави ноктојеђа, онда привијају на прст детињу поган, или кокошињак или жуч.

Шуга. — Народ се од шуге овако лечи. У топлој се води размути перахи сапун, у то се сипа подоста ситног сумпора, све се добро измеша, па се после тиме маже болесник по телу

У новије време народ купује по апотекама лек од шуге.

Вренга. — Вренгом се овде назива сифилис. Од вренге се народ лечи травом *сапарином*, коју купују по дућанима. Ову траву кувају, па њену воду пију. Овом се травом и каде. За кађење купују по дућанима и неке шишарке, које се зову *селвин кос.* Ове се шишарке ситно истуцају, и са живом измешају тако, да се направи тесто. Од овог се теста граде мали колачићи, који се употребљавају за кађење. На ожег се метне жар, а на жар се метну ови колачићи. Болесник се нагне па га покрију поњавом, па тако нагнут и покривен удише ону пару. После неколико минута скину поњаву и болесника метну у постељу да лежи, да се мало одмори. Ово је кађење врло опасно, многи га и главом плате. Онај, који се кади за четрдесет дана, не сме јести ништа слано, нити кисело или масно. Ни воде не сме много да пије, већ само толико да угаси жеђ.

Господске болести. — Народ назива веноричне болести *господским болестима*. У новије време ове су болести прилично раширене у народу. Њих махом доносе ислужени војници и слуге. Од венеричних болести обично је познат *канков* (трипер), како га народ назива. *Шангир* је ређе познат у народу. Од трипера се народ лечи овако. Ухвате водену жељку (корњачу), па њену кору стуцају у прах и то помешају са водом и пију. — Или осуше бубе са јасена, па их стуцају и са ракијом помешају, па то по мало пију. — Или

се узму жиле од коприве, пиревине, троскота, кора од врбе ракитове и кора од базаровине, па се све ово добро у води искува, па се вода процеди и наспе у један литар, мало више од половине. У тај се литар сипа мало комове ракије, мало зејтина барабанса, мало ситне креде, мало нишадора, беланце од јајета, мало с́тарог вина или сирћета и мало саструганог рена. За тим се све то добро измућка, затвори и у коњско ђубре закопа, да предстоји двадесет и четири часа. После овога времена извади се и пије три пут дневно пре јела по три мале ракијске чаше. — Или се у један литар љуте комове ракије сипа сто грама зејтина барабанса, мало копај балсама; мало креде и сирћета, па се три пут на дан, пре јела, узима по једна мала ракијска чашица. Као врло добар лек од канкова хвале ово: Ваља насећи прућа од врбе раките, и то оне прутове, који имају окце наспрам окца, па га ситно исећи и у један нов лонац од пет литара метнути, да се кува у води све дотле, докле не остане половина лонца. За тим се вода процеди, па се у њу метне шест до седам коренова першуна, и даље кува док не остане воде на два литара или и мање. Кад се ово са ватре измакне остави се да се мало охлади, па му се дода мало копај балсума, и после се пије три пут дневно пре јела по ракијска чашица.

Од брадавица се стуца церова кора, па се у води искува и том се водом испирају.

Ницине. — Кад се појави ницина ма где на телу, онда је овако лече:

Траву дебељачу кувају у млеку и као млаке облоге привијају на ницини.

Коприву ситно исецкају и са љутом ракијом попрскају па привијају.

Корен од белог слеза кувају у млеку, докле се не направи као каша, па привијају.

Превијају кожу од невестуљке (ласице). Ако је кожа сува, онда се пре употребе окваси и млакој води.

Неки мећу и семе човечје на ницину да би ударила натраг.

Од ницине се и баје и то овако: „Усов пасе по ливаде. Чувале га три девојке. Једна слепа, друга глува, а трећа нема. Залети се вук те уграби усова. Нити слепа виде, нити глува чу, нити нема викну. Устук, ницино, да си мања од маково зрно!"

Кад стане мокраћа. — Кад некоме стане мокраћа, онда му дају да пије зејтин барабанс.

Кувају и траву *дебељачу*, па ону воду дају болеснику да пије.

Црвоточину од дрвета, у води дају да пије болесник.

Још употребљавају и од рака очи, које ситно истуцају и са водом помешају, па дају болеснику да пије.

Неки поједу мозак од свраке, и веле да је то најбољи лек.

Узетост. — Кад се некоме укрути неки део тела, онда на то место привијају глисте ситно исецкане и са зејтином помешане.

Тровање. — Противу тровања, даје се врућа крв од пловке или млеко да се пије.

Кад опада коса, кособпас — Кад коме опада коса, прокува се трава сараџика и препере се катран у девет вода, па се и он мало прокува док се не згусне, па се после тиме маже глава, а нарочито она места, где се коса пасе.

Кад уједе бесно псето. — Кад кога уједе бесно псето, секу му нешто испод језика. Народ верује да испод језика све излазе мали кучићи, па их ваља сећи.

Или се од истога пса, који је ујео, са гребена очупа неколико длака, па се њима кади онај ко је уједен.

Или се из девет кућа узме по корица хлеба, и из сваке куће још оструже мало од нагоретине од бакрача, и мало оструже из наћви, па то се све потопи у води и даје уједеноме трипут дневно да пије.

Кад печи змија. — Кад печи змија меһу на рану семе човечје. Још меһу на рану печен боб или бели пасуљ.

Опекотине. — Кад се човек изгори или врелом водом опари узимају пераћи сапун, па га оквасе и трљају њиме по каквој крпи докле је добро не насапуне, па после ту крпу привијају на изгорело место.

Кад се ко мало опече на ватри, онда ваља онај опечени део тела да примакне ватри говорећи: „Ватра ватри, месо месу; ватра ватри, месо месу; ватра ватри, месо месу!“

На изгорено место привијају и кукурузно тесто замешено ракијом, или лишће од киселог купуса.

Убивотина. На оно место где се човек убије или нагњечи привија се ситно исецкан прни лук, помешан са сирћетом и добро посољен ситном сољу. Кад се то привије, не скида се за три четири дана.

Посекотина. — Кад се човек посече меће се на рану со, земља, струготина од кајиша, прашина из печурке пуавца и прашина из бобошке што расте на церу или граници. Ако је рана већа и не може од овога да зарасте, онда се на њу привија мелем од цвета траве *издатљивице*. Од ње се обере само жути цвет и метне у зејтин, па то треба да стоји у стаклету на сунцу за четрдесет дана. Овај се мелем гради у многим кућама и чува за случај кад затреба.

Убод. — Кад се неко убоде на јексер, онда се на ожег метне жар, а на жар мало лоја. Чим лој

стане да се пуши, метне се нога на дим и држи неко време.

Кијавица. — Кад неко има кијавицу, онда му одсеку комад од његова гатњака, па га на томе накаде.

Или сипају сирће на врућ цреп, па се болесник нагне и удише пару.

Неки шмрчу бурмут.

Неки кувају воду, па је засладе жутим шећером и пију у вече пре легања.

Склопац, јелења болест. — Кад се коме стегну вилице па не може да говори, народ каже да има *склопац* или *јелењу болест*. Од ове болести пате и деца и људи. Народ се лечи овако: Набере се трава *мајкина душица*, па се метне да мало постоји у врућој води и после се онако млака облаже око уста и на вилице.

Колера. — Народ колеру зове *чумом*. Народ замишља да је чума века разбарушена жена или девојка са косом до земље. За време апидемије ваља да се једе што више бела лука; да се често маже катраном испод гуше и да се носе о врату крстићи од црног глога. Ма шта да се нађе на путу не сме се у руке узимати, већ га ваља далеко обићи. У кући мора бити највећа чистоћа, јер чума нарочито долази у оне куће које се нечисто држе. Исто се тако и људи и сва остала чељад морају држати чисто. Кад чума дође у нечију кућу она по народноме веровању, седне код ватре уз главњу и устрели у срце кога хоће. Који хоће да сачува своју кућу, ваља да нареди, да сви укућани поскидају са себе тканице, па да их изнастављају једне за друге, и тиме споља да опашу кућу и тако да држе, па их колера неће снаћи.

Ако се хоће да се цело село сачува од чуме, онда ваља да се нађу два брата, близанца, да упрегну у плуг

два црна вола, па око целог села у наоколо да повуку бразду.

За време епидемије народ меће на таван корито пуно воде, сапун и чешаљ, да би се чума, кад дође, могла окупати, па онда неће укућанима учинити никакво зло. На таван мећу још и орахе и кучину.

Кад се хоће да се чума испрати да иде из села, онда нађу чисту (невину) девојку, па јој даду нову торбу, у торбу метну: погачу, пиле и буклију вина. Девојка то изнесе ван села у шуму па закачи торбу о какво дрво и ту је остави, а она се без обзира врати кући.

Намештање руку и ногу. — Кад неко увине или сломи руку или ногу, зове вештог сељака да му намешта. Онај што намешта, састави изломљене кости, па онда узме кучине, на кучине разбије два три кокошиња јајета и тиме обложи место где је кост сломљена. По кучинама меће платно које добро утегне, а поврх платна метне четири дашчице па и то добро увеже канапом. Болесник овај завој не сме да скине за три до четири недеље, а за то време обично кости прирасту. Кад кост није сломљена него само увинута, онда се само трзањем руке или ноге доводи кост на своје место, и привијају се још дан два на томе месту хладне облоге.

Женске болести. — Сељачке жене највише пате од спадања материце. У свакоме селу има понека баба која потпасује жене, да би им подигла материцу и вратила је на место. Сељанке највише поруше своје здравље на порођају. После порођаја оне се одмах дижу и почну да раде не само лакше него и теже послове.

Кад женскиње има велики одлив, онда се иде на реку па се скупља онај шљам, што је вода донела, меће се у повећи бакрач, да се мало прокува и у томе се болесница окупа.

Женскиње које има одливваља ноћу на дireку, где се састављаплот, да направи крвљу својом крст, па ће одлив стати.

Кад женскиње нема никако своју пранину, онда се у вину кува *брoћ* и *матичњак*, па му се то даје да пије.

Сем свега овога у народу постоје и многи други медицински обичаји, који се у разним приликама врше и који не падају увек на ум казивачима. Због тога су многи по свој прилици и изостали. Неке сам такве медицинске обичаје накнадно забележио:

Кад кога *потресе гром* и одузме му једну страну тела, онда га до појаса закопавају у земљу и остављају да тако у земљи стоји неко време.

Кад се ко толико *напије*, да се обнезнани и чисто премре, онда му, да би га повратили, сипају у уста коњску мокраћу, или му у уста исцеде коњску фишкију.

VII. Смрт и погреб.

Сваки човек, па био и најздравији, помишља на смрт. Отуда је брига свакога родитеља, да види своју децу изведену на пут. „Да ми је само да изведем децу на пут, па не би марио да умрем," говоре људи. Женскиње, нарочито старије, још више помишља на смрт. Многе жене своје венчане хаљине чувају, да се у њима закопају. Многе још за живота спреме све што треба за укоп: кошуљу, сукњу, чарапе, покров и друго. Људи опет спремају за укоп даске.

У народу није уобичајено да који пред смрт прави тестаменат. Њих праве једино они, који немају порода, па су ради још за живота да учине расцоред са својим имањем.

Кад болесник дуго болује, мучи се, не може ни да оздрави ни да умре, народ мисли да је грешан и да не може умрети, док му се не опрости. То праштање бива овако. Болесник легне на земљу, прекрсти се и

пољуби је, а један по један од укућана прилази му, и он свакоме рекне: „Опрости, сине, снајо (или како буде)!“ а они му одговарају: „Нека ти је Богом просто!“ На то он рекне: „И вама од мене нека је просто!“ После овога мисле да ће болесник или умрети или оздравети. Ако болесник не умре одмах после тога, а нема наде да ће оздравети, онда зову попа да га исповеда и да му очита опроштену молитву. После овога болесник обично брзо умре.

Кад укућани примете, да ће болесник умрети, спреме свећу, само пазе, да то он не примети. По народном веровању највећа је грехота, да ко умре без свеће. Ко умре без свеће, на ономе свету иде по мраку и не види се са осталима. Ко умре без свеће може се и укварити (повампирити). Зато увек мора бити неко код болесника кад умире, да му у часу умирања метне запаљену свећу у десну руку, те да тако са запаљеном свећом у руци умре.

Кад ко умре, народ никад неће казати да је умро, него каже да је *нестао*.

Кад укућани примете, да се болеснику приближују последњи часи, гледају да га још за живота окупају, обуку, обријају и ошишају, јер у каквим хаљинама болесник умре, верују да ће у таквима бити и на ономе свету. Купање се врши у соби, у којој лежи болесник и то брзо, увек млаком водом. Кад већ болесник умре не купа се више. Ако кога нису могли да окупају докле је био жив, онда га купају одмах после смрти и обуку га. Све што је човек носио за живота, то му се и мртвоме обуче, само гледају да му сад обуку ново или бар половно одело. А ако таквог одела не би имао, обуку му оно што има. Кад девојку обуку, онда поред ње метну још и огледало, венац од цвећа око главе, амрел, ако га је имала, а у руке јој метну белу мараму и све њене почетке и недовршене радове. Момка

облаче као човека, само му капу оките цвећем, а у руку му метну белу мараму. И код момка мећу огледало. Одело, које је болесник имао на себи пре него што је одевен за смрт, бацају у реку или га поклоне, ако је половно, каквом сиромаху.

Чим босесник умре, одмах женскиње објављује жалост гласним кукањем, на шта одмах потрче сродници и суседи, ако дотле већ нису дошли. Ако умрли има сродника у другим селима, одмах се пошљу људи да јаве о његовој смрти. За умрлим сви мушки поскидају капе, и не мећу их на главе за недељу дана, па макар за то време били најљући мразеви. Кад истекне недеља дана, неки око капе метну црн ширит и носе га за годину дана. Женскиње одмах на главу метне црну шамију и носи је за годину дана. Мајка за сином и сестра за братом носи за годину дана и преврнуте хаљине.

Чим болесник умре, ако у кући има о зиду огледало, оно се преврне, јер не ваља да се нико огледа док је мртвац у кући.

Чим болесник умре, многи имају обичај, да у чандију више врата пободу црн барјак, који ту стоји за годину дана.

Кад болесник умре, гледају да ли му је која нога краћа. Ако му је краћа десна нога, онда верују да ће одмах за њим у истом селу умрети мушко, ако је пак краћа лева нога, онда ће умрети женско. Ако је мртвацу десно око отворено, онда ће умрети мушко, ако је лево отворено, онда ће умрети женско. Ако су мртвацу меке руке, верују да ће из те куће ускоро умрети још неко.

Мртвац се положи у соби на кревет или на астал. Испод њега се простире поњава, а под главу му се меће јастук. Руке се мртвацу на прсима прекрсте и тако састављене вежу. Неки мећу мртвацу у руке парченце хлеба и мало соли, па кад хоће да га понесу

на гробље, онда то оставе у кући. То се чини да мртвац са собом не би однео и своју срећу, него да остане у кући. Тело до главе покривају белим покровом. За покров се узима ново бело, памучно или кончано, платно, које се предвостручи али се нигле не ушива. Мртвацу се преко дан глава не покрива, а преко ноћ се покрива, јер не ваља да му је ноћу глава откривена. Испод астала или кревета, где лежи мртвац, метне се један повећи бакрач са хладном водом. Бакрач и вода стоје све дотле, докле се мртвац не изнесе из куће.

Кад умре мало дете, онда нарочито пазе да га опашу, јер по народноме веровању, мало дете на ономе свету бере цвеће, које меће у недра, па у вече доноси Богу. Ако је дете распасано, њему цвеће пропада и не може ништа да донесе, па зато непрестано куне своју мајку.

Докле мртвац лежи у кући, нарочито пазе да се ништа не даје преко њега, или да преко њега не пређе мачка или друга која животиња. Ако би се то и поред све пажње десило, онда гледају да животињу, која је преко мртваца прешла, поврате натраг да још један пут пређе. Кад преко мртваца пређе каква животиња, верују да се може укварити (повампирити). Зато се, док је мртвац у кући, мачке терају и за то време не дају им ни да приђу до куће. Обичај је да код мртваца увек има неко и дању и ноћу. Ноћу се искупе суседи и родбина, па по сву ноћ седе и чувају га. За све време докле је мртвац у кући, гори му више главе свећа.

Ако ко умре дању, онда се сахрањује другог дана; ако умре ноћу, онда га сахрањују сутрадан, обично пред вече.

Кад се чује да је неко умро, скупљају се његовој кући ближњи и даљни рођаци и суседи. Људи носе само свећу, и жене поред свеће носе још по једну по-

гачу или проју, киту цвећа, ако је мрсак, онда још сира, меса или другог каквог мрса, а ако је пост онда носе киселих паприка, кисела купуса, туцана пасуља, печених кромпира, лука, јабука, крушака, сувих шљива итд. Ако је домаћин сиромах, онда му суседи и сродници доносе једни брашна, други сира, пасуља, лука, кромпира, купуса итд. Жене, којима је неко скоро умро, кад дођу мртвацу, стану да кукају и наричу за својим умрлим. Сваки, ко дође мртвацу, ред је да му упали своју свећу више главе и да каже: „Бог да га прости!“ Више главе мртвачеве обично стоји једна тепсија напуњена брашном или пепелом, у коју убадају свеће они што долазе. Свеће, пошто догоре, гасе се, али се пази да увек бар по једна остане да гори. Сваки, који дође, ред је да мало поседи и да попије било чашу вина било чашу ракије за покој душе умрлог. У свакој кући где је мртвац имају по две три жене које слушају и кувају јело. Ове су жене обично из рода.

Обичај је да се после сахране даје *подушје.* Кад је пост, или ако сахрана пада у среду или петак, онда се за подушје спремају посна јела. Кад је мрсак, онда се спремају мрсна јела. Кад умре мушко, онда мора да се за подушје закоље бело мушко јагње, а кад умре женско онда кољу бело женско јагње. Ко нема своје, мора да купи. Жене што готове јело, морају са јелом бити готове пре него што понесу мртваца из куће. Осим тога за подушје мора да се спреми што више јела и да буду што разноврснија.

Онога дана кад ће се мртвац сахранити одреде се људи, који ће му копати гроб и који ће му направити сандук. Овоме послу сваки се радо одазива и ради без икакве плате. Сандук и крст праве од каквих било дасака. Имућнији погоде сандук и крст код столара. Мера за сандук и за гроб узима се прутом од шипка

или прутом од чешљиговине, ако нема ни једно ни друго, онда узимају меру црвеним вуненим концем.

Кад хоће да се копа гроб, увек мора неко од фамилије да изађе на гробље, да каже место, где ће се копати. Нови гроб копа се обично у близини, или између породичних гробова. Пре него што ће почети да копају гроб, запале свећу и метну је отприлике на оно место где ће доћи крст. За тим се место окади, будаком се на земљи направи крст, па се прелије вином и тек се после свега овога копа. Гроб се копа у дубини од једног метра, а често пута ни толико и то увек онога дана кад ће бити сахрана, а никад пре, јер не ваља да преноћи празан гроб.

Кад буде све готово, и кад дође свештеник, онда метну мртваца у сандук. Са мртвацем се меће у сандук и све оно, што је било на њему, као цвеће, огледало итд. Пре него што ће мртваца метнути у сандук начну га т. ј. боцну га ма где у тело ножем, иглом или трном. То чине ради сигурности, да се не би укварио. Неки опет то чине кад мртваца спусте у гроб, али је прво обичније. Пошто мртваца метну у сандук, настаје опело. Опело се махом врши у соби, где је лежао мртвац, а лети често пута изнесу га у двориште па се ту врши опело. Опело обично врши један свештеник. После опела сви присутни целивају свештеников крст, који за то време стоји мртвацу на прсима, а родбина поред тога пољуби још мртваца и у лице. После целивања мртваца товаре на саонице, па било да је лето или зима. Саонице и волови су домаћинови, а у случају да нема својих, даје их који из фамилије. Волове води који од укућана или од најближе родбине. Кад мртваца натоваре, на саонице настаје кукњава у којој учествује скоро све женскиње. Кукање је врло разнолико. Свака жена кука онако, како осећа и говори оне речи, које јој тада падају на

ум. Примера ради наводим како кука мајка за сином, кад хоће да га понесу од куће:

Јао, сине, јао, Михаило,
Јао, сине, јао добро моје,
Јао, сине, ти ћеш да ми идеш,
Јао, сине, твојој вечној кући,
Јао, сине, мајку да оставиш,
Јао, сине, оца да оставиш,
Јао, сине, браћу да оставиш,
Јао, сине, сеје да оставиш,
Јао, сине, мајци оста жао,
Јао, сине, што те не ожени,
Јао, сине, јао, Михаило,
Јао, сине, зар да тебе мајка,
Јао, сине, црној земљи преда,
Јао, сине, младог и зеленог?
Јао, сине, што те мајка није
Јао, сине, мтадог одменила,
Јао, сине, теб' сунце да греје,
Јао, сине, са друштвом да одиш.
Јао, сине, ко ће оца гледат',
Јао, сине, ко ће мајку гледат',
Јао, сине, ко ће браћу гледат',
Јао, сине, ко ће сеје гледат',
Јао, сине, овце нам чувати,
Јао, сине, волове ранити,
Јао, сине, јао, добро моје,
Јао, сине, зашто се наљути,
Јао, сине, зашто нас остави итд.

Жена за мужем:

Куку, Ристо, куку, добро,
Куку, Ристо, добри друже,
Куку, мене, шта учини?
Куку, мене, што остави?
Куку, мене, кућу твоју?
Куку, мене, децу твоју?
Куку, мене, сирочиће?
Куку, мене, ко ће од сад,
Куку мене, да их пази?

Куку, мене, да их чува?
Куку, мене, ко ће децу,
Куку, мене, научити?
Куку, мене, сваком раду?
Куку, мене, ко ће т' сина,
Куку, мене, оженити?
Куку, мене, ко ће т' ћерку,
Куку, мене, удомити?
Куку, мене, куд ће сада,
Куку, мене, стока твоја?
Куку, мене, ко ће од сад?
Куку, мене, то гледати?
Куку, мене, то чувати?
Куку, Ристо, куку друже,
Куку, Ристо, брзо дођи,
Куку, Ристо, мене води,
Куку, мене, да не гледам,
Куку, мене, жалост нашу итд.

Кад се спровод крене иде овим редом. Напред иде онај ко носи крст, за њим иде свештеник, а за овим саонице са мртвацем, а по зади мртваца родбина и остали.

Кад од куће хоће да пођу са мртвацем, сви укућани се ухвате за сандук и мало га повуку натраг говорећи у себи: „Ми вучемо тебе, а ти нас да не вучеш!“

Кад изнесу мртваца из собе, на ономе месту где је лежао, разбију једно јаје, закуцају ексер у патос или у земљу и разбију једну тикву (врг) са водом.

Чим изнесу мртваца из куће, ако домаћин има да оправља кућу, мора да унесе у њу мало земље и да је метне иза врата, иначе се кућа за годину дана не сме оправљати.

Кад мртваца понесу од куће ка гробљу све комшије просипају воду и доносе другу.

Кад спровод иде од куће на гробље, не ваља нико да се окреће, јер би иначе још неко умро из те куће.

Кад родитељима умре прво дете, мајка не ваља да иде са спроводом на гробље, већ излази на гроб тек сутра у јутру.

Од куће до гробља свештеник на два места учини кратак помен, за које време сви стану. После помена креће се спровод ка гробљу. Кад дођу на гробље свештеник опет очита кратак помен, прелије мртваца вином и зејтином, па се измакне. Чим се свештеник измакне, родбина клекне око сандука и стане нарицати за умрлим. Примера ради наводимо ово:

Мајка за сином:

Јао, Ристо, јао сине,
Јао, сине, ево твоје,
Јао, сине, вечне куће.
Јао, сине, ту је грубо,
Јао, сине, ту је тавно,
Јао, сине, ту је ладно,
Јао, сине, како ћеш се,
Јао, сине, навикнути?
Јао, сине, шта уради?
Јао, сине, с мајком твојом?
Јао, сине, с оцем твојим?
Јао, сине, отац нема,
Јао, сине, ког' да пошље,
Јао, сине, на орање,
Јао, сине, на копање,
Јао, сине, ти се сети,
Јао, сине, мајке твоје,
Јао, сине, брзо дођи,
Јао, сине, те ме води
Јао, сине, јер овамо,
Јао, сине, нема нико,
Јао, сине, да ме гледа итд.

Остала родбина стане их тешити и од сандука одвајати. Једна жена из рода сиђе у гробницу и кецељом мало побрише гроб говорећи: „Ја чистим твоју кућу, али ти моју да не чистиш!“ Кад то буде готово, до-

маћин из куће умрлог баци у гроб једну пару, да не би умрли на ономе свету био без пара, и да би имао чиме да купи кућу. За тим се одреше све везе на мртвацу на рукама, ногама итд., јер ако се не одреше туђи ће село град. После тога на конопцима гробари спусте сандук у гроб, пазећи при том да глава буде окренута западу, а ноге истоку. Кад мртваца спусте, свештеник узима чашу или шољу у којој су донели кољиво, па кољиво проспе по сандуку а чашу баци у гроб, гледајући да се том приликом разбије. За тим свештеник баци мало земље у гроб, а то исто учине и остали говорећи: „Лака му била земља!“ После се гроб затрпа земљом, мртвацу се више главе побије крстача и код крстаче запали свећа. За тим дарују преко гроба оне што су копали гроб и оне који су градили сандук по једним пешкиром.

Ако је мртвац умро од какве заразе, онда једноме од укућана спусте мало земље са гроба низ леђа. Постоји и обичај, да кад ко умре од заразне болести, онда му у гроб закопају стакло зејтина и стоји у њему за четрдесет дана. После овога времена стакло изваде из гроба и од тога зејтина сви по мало пију, да би се сачували од заразе.

После укопа сви на гробу умију руке вином, послуже се кољивом, које кад ко узме рекне: „Бог да прости!“ После кољива фамилија умрлога понуди свакога чашом ракије или вина. Сваки који прими чашу рекне најпре: „Бог да прости!“ па тек онда испије чашу. После овога враћају се сви заједно са свештеником кући умрлога на *подушје*.

Саонице у којима су довезли мртваца не враћају одмах, него их преврну, и тако преврнуте остану на гробљу седам дана.

Докле мртваца сахрањују, оне жене што су готовиле јело, кућу растребе, почисте и изветре па поставе трпезу. Трпеза се поставља у оној соби, у којој је мртвац умро. Ако је мртвац умро у пост, онда се кува посно јело, а тако исто и у среду и у петак. Кад се трпеза поставља увек једно место у зачељу оставе празно; то је за душу умрлог. На трпезу се мећу три колача накрсника, и у три чанка се меће кољиво. На трпези горе три свеће: једна у колачу накрснику, који је на средини трпезе и две у два чанка са кољивом. Свако се јело сипа у три чиније, да из њих узимају гости, који се распоређују да у три маха вечерају: прво једни, па други, па трећи. Сваки гост добије по један тањир, који се не мења докле се не сврши вечера. Поред свега на трпези мора да буде и једна погача и сутлијаш. На трпезу мећу и један чист чанак с водом и китку босиљка, да би свештеник осветио водицу и извршио кропљење.

Како који са гробља долази, у дворишту пере руке и улази у кућу. Кад се сви врате, улазе у собу и стају за постављену трпезу. Свештеник прво очита молитву, освети водицу, изврши кропљење, па тек онда настаје вечера. У почетку се служи ракија. Сваки који прими чашу, пре него што ће је испити мало одаспе на земљу па после пије. То исто доцније раде и са вином, али не говоре „Бог да прости!“ ни кад пију ни кад једу, јер се ови гости сматрају као радници умрлог. После вечере сви се разилазе.

Кад умре момак или девојка, онда се поред свега горе поменутог при поласку од куће ка гробљу ишчупа из корена шљива младица. Гране се од шљиве оките разнобојном вуном, а често пута и пешкирима, чарапама и осталим девојачким даровима, нарочито ако је девојка умрла. Шљиву ките девојке. Тако окићена шљива стоји пред кућом, докле не пођу на гробље. Кад хоће да пођу један момак узме шљиву и носи је напред.

а за њим иде други момак који носи барјак. После погреба поскида се са шљиве све друго сем обојене вуне. Они се пешкири и чарапе разделе момцима, а шљива се посади мртвацу више главе.

На ономе месту, где је болесник издахнуо, за четрдесет дана свакога вечера гори кандило и стоји чаша с вином, а његово се одело обеси о зиду. Народ верује да се душа умрлог за четрдесет дана бави око куће.

После погреба за три јутра жене из породице умрлог са још неколико жена из суседства иду на гробље, те пале свеће, каде гроб и кукају. Тада носе: свеће, цвеће, ватру, тамњан, воду, вино. Ако је пост носе се посна јела: туцан пасуљ, кисео купус, паприка, печени кромпири, погача, полоче ракије и мало вина. Ако је мрсак онда носе: погачу, печено пиле, гибаницу, пилав, обарена јаја, јабуку, крушку. Уз јело се носи и воћа, кога има у време кад је болесник умро. Кад дођу на гроб, јело, пиће и све остало што су донели поређају озго по гробу. Прво на гробу запале свеће, окаде и прелију гроб вином и водом, па за тим све жене клекну око гроба, а једна од најближих рођака обгрли крстачу и све почну да кукају. Примера ради наводимо како кука:

Мајка за ћерком:

Куку, ћерко, надаш ли се,
Куку, ћерко, да ти дођем
Куку, ћерко, да те питам,
Куку, ћерко, јеси ли ми,
Куку, ћерко, поранила?
Куку, ћерко, јеси ли ми
Куку, ћерко, обукла се?
Куку. ћерко, умила се?
Куку, ћерко, јеси ли ми,
Куку, ћерко, заложила?
Куку, ћерко, црну ватру?
Куку, ћерко, јеси ли ми,

Куку, ћерко, црне дворе
Куку, ћерко, пометала?
Куку, ћерко, јеси ли се,
Куку, ћерко, навикнула?
Куку, ћерко, грубој кући?
Куку, ћерко, црној кући?
Куку, ћерко, ладној кући?
Куку, ћерко, мрачној кући?
Куку, ћерко, ти ми ћутиш,
Куку, ћерко, ништ' не збориш.
Куку, ћерко, зашто тако,
Куку, ћерко, мајку љутиш?
Куку, ћерко, зашто мајци,
Куку, ћерко, ништ' не збориш?
Куку, ћерко, како ти је?
Куку, ћерко, мош ли сама,
Куку, ћерко, да боравиш?
Куку, ћерко, отац те је,
Куку, ћерко, поздравио.
Куку, ћерко, браћа су те,
Куку, ћерко, поздравила.
Куку, ћерко, сеје су те
Куку, ћерко, поздравиле.
Куку, ћерко, да не бринеш,
Куку, ћерко, за њих ништа ит.д.

Кад сврше кукање поседају на земљу крај гроба, простру пешкир и по њему поређају оно што су донеле и поделе међу собом преко гроба за душу умрлог. Пошто попију по неку чашу ракије за покој душе, мезете од јела. За тим се враћају кући. Исто тако излазе на гробље и другог и трећег дана. Осим тога редовно сваког празника и сваке недеље за четрдесет дана излазе жене на гробље и раде све што и ова прва три јутра.

У прву суботу по сахрани даје се *прва субота* или *седмица*. За прву суботу спрема се као и за подушје.

Ако прва субота пада у пост, онда се спремају посна јела и тада се мора набавити мало рибе. Ако пада у

мрсак, онда се спремају разноврсна мрсна јела. Ако се трпеза даје мушком и сада мора да се закоље бело мушко јагње, ако се даје женском, онда се коље бело женско јагње. За трпезу се никад не коље јаре или коза. Поред тога домаћин закоље још и прасе, ћурку и још што од друге живине. У опште гледа се да по могућству буде што више јела и да има на трпези и воћа. Народ верује да све што се изнесе на трпезу, то исто има и умрли на ономе свету. Трпеза се поставља као и о подушју. И сада горе три свеће, у три чанка се сипа јело и од трипут ваља гости да вечерају. За прву суботу, као и за четрдесет дана, пола године и годину месе се поскурице. Поскурице су колачићи од киселог теста у виду правоугаоника. За прву суботу меси се толико поскурица, колико ће бити званица, а за четрдесет дана меси се четрдесет поскурица.

У суботу пред мрак, око заранака, жене иду на гробље. И сада носе свеће, жар, тамњан, цвеће, вино, вуну, ракију и понешто од јела. Пошто запале свеће, окаде гроб и прелију га вином и водом, онда клекну око гроба и кукају. Кад сврше кукање поделе преко гроба оно што су донеле, попију по коју за покој душе, па се враћају кући. На гроб увек излазе само жене, без људи.

Кад се жене врате са гробља и кад код куће буде све готово, домаћин, гологлав, сам лично, зађе по комшилуку те позива на трпезу. Обично се на трпезу зову они, који су помагали око погреба. Домаћин кад зове каже: „Дођите на трпезу и кажите Бог да прости Милоша (или како буде име)!“. Ови што се зову одговарају: „Бог да прости, доћи ћемо“. У вече, како који долази, улази у кућу, подигне капу и гласно рекне: „Бог да прости Милоша!“ на шта му се одговара са „Бог да прости!“ и не рукује се.

Пошто сви дођу који су звати, стану око спремљене трпезе они, који ће у првом реду вечерати. Једна од жена кади три пут у наоколо совру и то увек с десна у лево. Кад сврши кађење запали оне три свеће. Докле се кади сви стоје на ногама и крсте се. Пошто се запале свеће, онда се прелије вином кољиво и сваки узме по мало и каже: „Бог да прости!“ После овога изломе погачу и остале хлебове и расподеле свакоме по мало. После овога сви поседају. У почетку се служи ракија. Први који прими чашу каже: „Пите ракију и кажите Бог да прости Милоша; пите ракију и кажите Бог да прости Милоша; пите ракију и кажите Бог да прости Милоша!“ На то сви одговарају: „Бог да прости Милоша; Бог да прости Милоша; Бог да му душу прими у рај!“ Сваки који прими чашу каже: „Бог да прости Милоша!“ на шта му сви одговарају са: „Бог да прости!“ После ракије доноси се јело. Обичај је да неко уз свако ново јело каже: „Једите и кажите Бог да прости Милоша!“ на шта сви присутни одговарају: „Бог да прости Милоша; Бог да прости Милоша; Бог да му душу прими у рај!“ Кад буде у половини вечере, почну да служе вино. Чим се напуне чаше опет један каже: „Пите вино и кажите Бог да прости Милоша!“ на шта сви одговарају на горњи начин. После треће чаше вина пије се у здравље. Уз трећу чашу даје се са чашом вина свакоме и једна од оне три свеће са трпезе. Кад ко прими чашу и свећу он се прекрсти пољуби свећу и каже. „Бог да прости Милоша!“ па за тим пије вино. За тим се пуна чаша и свећа даје другом с леве стране. Овај кад прими вино и свећ прекрсти се и понови оно исто што је и онај први казао. То се тако продужује докле се сви не изређају. После овога даје се понова свакоме по чаша вина, али без свеће. Први, који прими чашу, сад пије у здравље а говорећи: „До сада смо пили за Бог да

прости, а сад да пијемо за здравље живима. Нека Бог поживи остатак, нека Бог овесели и разговори овај дом!« На ово сви одговарају: „Дај Боже!« После вечере раздају се поскурице. Онај што раздаје каже: „Узми, кажи Бог да прости Милоша!« Онај што прима каже: „Бог да га прости!« После вечере, кад гости устану, проспе се мало вина и мало воде испод стола, на коме су гости вечерали. После се растреби совра и поставља за друге госте.

На исти начин даје се трпеза и за четрдесет дана, пола године и годину од смрти. Само за четрдесет дана, нађу једну девојку, ако је у родбини не би било, и ова мора у четрдесет кућа да донесе воде. Док носи воду по кућама, носи са собом и вунен бео конац, па чим у коју кућу донесе воде завеже чвор и тако редом док не завеже четрдесет чворова. За све време док носи воду, не сме пљувати нити се обувати. Ако би јој се смакао опанак или што одрешило око ноге, онда јој то доводи у ред друга каква жена.

Кад то сврши, враћа се кући умрлог и предаје ону узицу са чворовима. Тамо одреше оне чворове, а узицу жене у вече кад пођу на гробље понесу и увију њоме крстачу. Девојци што је носила воду купе за тај труд шамију, или јој даду један динар у готовом.

За четрдесет дана направи се четрдесет свећица. Пошто се пије за здравље, свакоме се госту даје по једна поскурица и по једна свећица. Сваки мора свећицу да прилепи уз поскурицу па да тако гори, докле се не сврши вечера или докле свећица не изгори. Кад се даје пола године и година не дају се ове свећице.

Кад се даје пола године и година, онда она иста девојка, која је носила воду о четрдесет дана, донесе само једну тестију воде и то ономе са којим је покојник најлепше живео, да пије воду и да га се сећа.

Кад домаћин зове за четрдесет дана, позове једног мање, о пола године опет једног мање, а о години исто тако; јер не ваља да буде више или све један број званица.

Приликом стављања трпезе, увек се пази, да се бар једна трпеза даде посна, јер не ваља да буду све мрсне или све посне.

Трпеза се увек даје у онај дан кад се навршује четрдесет дана, пола године и година.

Док се не наврши година о свима већим празницима: Божићу, Богојављењу, Сретењу, Ускрсу, Ђурђевдану, Спасову-дне, Тројици, Петрову-дне и Великој Госпођи, жене излазе на гробље у јутру рано, пре сунца, окаде гроб, прелију га вином и водом, пале свеће и кукају. У те дане жене што год зготове од јела прво поделе по суседству, па тек једу укућани. Сваки нов род, који доспе, прво се подели за душу умрлог, па тек онда могу га јести укућани.

За годину дана укућани нити играју, нити певају, нити праве какво весеље.

Родбина умрлог док се не наврши година носи у тестијама по саборима воду и нуди људе да пију говорећи: „Узми, напиј се воде и кажи Бог да прости Петра (или како му буде име)!“ Сваки, који пије воде, каже: „Бог да га прости!“

Народ верује да је најбоље делити воду за душу умрлог, јер умрли на ономе свету највише оскудева за воду. Зато се о четрдесет дана и носи вода у четрдесет кућа.

Онога дана, кад се даје година, обележи се гроб каменом, па тек кад се то уради, даје се трпеза. После истека године не ваља да се мeће камен, а пре тога може.

Сваки човек кад умре иде на онај свет. Сваки на путу за онај свет мора да пређе преко једног врло узаног и искривуданог брва. Ко је праведан лако пређе

и иде у рај, а ко је грешан не може прећи, него падне у врео катран и ту остане да се кува.

Народ верује да се мртвац може укварити (повампирити). Само се онај мртвац може повампирити кога, као мртвог, прескочи нека животиња. Каква га животиња прескочи, у такву се доцније најчешће претвара. Да се не би мртвац повампирио, пре сахране га начињу. Ко се повампири претвара се у разне животиње, и долази својој кући те прави ларму, лупа, и дави стоку. Вампири иду само у глуво доба, а чим петли запевају, враћају се на своје место. Вампири се ниједне животиње не боје до курјака. Ако неки убије из пушке вампира, из њега не иде крв, него вода, која се одмах спиктијоше. Ако се сумња за неког да се повампирио, људи се дигну на гробље и у његов гроб побију глогов колац и верују да више неће устајати из гроба. Садашње покољење не зна да се је ко повампирио, они су слушали од својих старих, да је било вампира у старије време.

VIII. Тежачки обичаји.

1. **Спрега.** — Кад се два или више домаћина договоре, да саставе два, три, или више чивта волова, па тако удружени да изору све своје њиве и ледине, онда се то зове *спрега*. Спрега се чини само онда, кад се хоће да се оре плугом, а кад се оре ралицом, нема спреге. Спрега није ништа друго до позајмица, јер један другога помаже својом стоком.

Кад неки домаћин има само једног вола, тражи у селу опет таквог домаћина, који има једног вола, па се њих двојица удруже, да заједнички ору. То се зове *састављање*.

Било да се врши спрега било састављање сваки је домаћин дужан да са својим воловима оре ономе с ким је спрегао или саставио онолико дана, колико

је онај њему орао. Нема тога случаја да је неки одрекао рад. И код спреге и код састављања сваки домаћин храни своју стоку, а онај код кога се оре, даје само ручак и вечеру ономе, ко му стоку за орање позајмљује.

2. **Позајмица.** — Позајмица може бити у свакоме тежачкоме раду: у копању и брању кукуруза, кошењу, брању сена, жетви, кресању лисника итд.

Кад једноме домаћину стигне на пр. кукуруз за прашење, а рад је да га што пре опраши, зађе по суседству и пита, да ли му могу за сутра дати ког радника и колико. Ови му одговоре могу или не могу; ако могу, онда му кажу и колико му радника дају. Домаћин после иде другоме и тако редом докле не нађе онолико радника, колико му је потребно да сврши копање. Кад нађе потребан број, врати се кући да јави домаћици да за сутра спреми јела и намеси хлеба. Сутрадан рано позајмичари долазе и домаћин их одводи на њиву. Кад се копачи распореде по њиви, домаћин их послужи ракијом и после настаје копање. Око осам сати домаћица доноси ручак. У каквом хладу простре се по трави покровац и ту радници ручају. После ручка одмарају се свега један сат, па наставе копање.

Колико је год радника из које куће дошло, домаћин је дужан толико да врати. То исто важи и за остале тежачке радове, где се служе позајмицом. У случају да неки домаћин не би вратио раднике, колико је дужан, њега би кметови осудили да плати за њих наднице, по оној цени, колика је у време позајмице била. Врло су ретки такви случајеви.

3. **Молба** (моба). — Кад неки човек због болести или смрти у кући заостане са пољским радовима, онда каквог празника позове на молбу што више радника, како би тога дана могао свршити сав заостали посао. На молбу се зове мушкиње и женскиње, а нарочито

момци и девојке. На молбу радници долазе кад који хоће: неки пре подне, неки у подне, а неки по подне. Домаћин, код кога је молба, не спрема ручак, него вечеру, која мора бити у обиљу, јер је радницима то једина награда за рад. Обично домаћин за вечеру испече јагње а спреми и другог јела. На молбу долази понекад по тридесет и четрдесет душа, па се према томе и количина јела спрема. На молби је цео дан песма шала и весеље. Девојке тада певају ове песме:

1.

Ој убава, убава девојко, ој.
Ој, девојко, душо моја,
Чим миришу недра твоја?
Ил' на дуње, ил' јабуке?
Или жуте поморанџе?
Нит' на дуње, ни јабуке,
Већ на душу девојачку.

2.

Опклади се момче и девојче,
Да спавају да се не дирају.
Заспа момче као јагње младо,
А девојче као ђаво живи.
Обрни се, загрли ме, пуста ти остала,
Загрли ме, пољуби ме, штура ти остала,
Ја не жалим два низа дуката,
А ти жалиш коња оседлана.

3.

Широко је лишће борово,
Још је шире лишће орово,
Ту ми лепи Јово болује,
За њим млада тугује.

4.

Ој, девојко, ђаволе,
Не кри очи од мене.
Синоћ сам те видео
На студену кладенцу.

Добри коњи вођаше
На студене водице.
Ти по мене иђаше,
Са оком ми намигну:
Дођи, драги, довечер,
На молби ћу да будем.

5.

Пуна градина лобода,
Боли ме срце до Бога,
За горњокрајске бећаре.
Бар да су неки бећари,
Све редом душман коцкари.
Само ми Мика коцкар није,
Цркну ми срце за тебе.
За твоје гуњче на тебе.

6.

О, девојко, коласта јабуко,
Јеси ли ми коња напојила?
Ја га појим, он неће да пије,
Само гледа с оне стране воде.
— — — — — — — — — —

7.

Синоћ Марко дође из Солуна,
И доведе Солунку девојку.
Он говори, она не говори,
Он се смеје, она се не смеје,
Он вечера, она не вечера,
Бога тебе, Солунка девојко,
Ја говорим, а ти не говориш,
Ја се смејем, а ти се не смејеш.
Ја вечерам, а ти не вечераш!
Проговара Солунка девојка:
Ја како ћу јадна вечерати,
Где год стану о мене говоре,
Сваки каже, крађена девојка.

4. **Сејање.** — Онога дана, када ће домаћин први пут сејати жито, па било то у јесен или у пролеће,

домаћица устане рано, очисти кућу, избаци ђубре и даде домаћину да обуче чисту преобуку. Све се ово ради, да би се жито рађало чисто без икакве уродице. Овога дана не дају ништа из куће.

Кад домаћин метне у врећу жито за сејање, он у њу метне и један чист пешкир, да би жито било чисто и без уродице.

Кад се пође на њиву да се сеје конопља, онда се у конопљино семе метне једно јаје, а кад се семе посеје, онда се јаје закопа у земљу. То се ради да би конопља боље родила.

5. **Копање.** — Копање кукуруза и винограда врши се у песми и весељу. Кад се копа кукуруз тада девојке певају ове песме:

1.

Ој, убава, убава девојко, ој,
Колика је царева ливада,
На њој нема трње ни грмење,
Само има до две вите јеле,
И под јеле прострто сеџаде,
На сеџаде заспала девојка,
Под главом јој снопак детелине,
У руке јој српа позлаћена,
На груди јој два бела голуба,
На крилу јој заспало јеленче.

2.

Девојко моја, те моја,
Је ли те мајка проклела,
Турчину воду да дајеш.
Турчину душа задише,
На горку каву и дуван.
Овчару воду да дајеш,
Овчару душа мирише
На свакојаке травице,
На зелен здравац планински,
На бел' босиљакградински.

3.

Листај, горо, не лудуј, девојко,
Доста си код мајке лудовала,
Ал је мука код туђи на вољу.
Војно хоће ручак и вечеру,
По вечери свилену постељу,
На постељи твоју танку снагу.

4.

Пошле девојке у метле,
А момчадија у виле.
Момка секира посече,
Девојку змија уједе.
Девојку носе на метле,
Момка ми носе на виле.
Момка ми носе пред цркву,
Девојку носе у цркву.

Кад копачи у њиви наиђу на који бели струк кукуруза, њиме се ките и верују, да ће кукуруз добро родити.

Кад се цела њива окопа, онда један од копача на неколико пера од кукуруза направи завеске, и то толико завезака, колико кола кукуруза жели да му та њива роди.

Неки опет кад сврше копање неколико оџака кукуруза окитe разним цвећем, у знак весеља, а неки окитe само један оџак, и тај оџак зову *царем* од њиве.

Кад се копа виноград онда се певају ове песме:

1.

Ој, убава, убава девојко, ој,
Млад Милија младо лојзе сади,
Лојзе сади, равне дворе гради,
Дворе гради, потијо говори:
Ој, ви двори, пусти не остали,
Што ви градим, кад по вама нико шетат' нема,
Мајку немам, а сестрицу немам,
А јоште се оженио нисам,
Да по вама моја љуба шеће.

2.

Млад Милија младо лојзе сади,
Лојзе сади, равне дворе гради,
И угради два радосна чина:
Сина жени, милу ћерку дава.
Ћњер удава Доње Копиново,
Снају проси Горње Малиново.
Скобише се обоји сватови,
Зет и шура узде измењаше,
Снâ и зâва прстен измењаше.

3.

Девојка лојзе по мору сади,
По мору лојзе, по брегу дуње.
Дан садила, а два се кајала:
Ој, лојзе, лојзе, ти бело гројзе,
Ја те садим, а ко ће те брати?
Ја јадна немам никога свога,
До једног Бога и војна мога,
Бог је високо, а војно далеко.

Виноград се никад не копа у петак, већ или у понедељак или у четвртак. Последњи копач, кад окопа последњу гицу, очисти мотику и каже: „Нека је са срећом и берићетом! Колико гица, толико, у здрављу и весељу, да наберемо чаброва вина“.

6. Жетва. — Кад жито узри, отпочиње жетва. У Срезу Бољевачком жетва отпочиње одмах по Петровудану и траје до Св. Илије. Жито жању српом. Први сноп увек пожње домаћин и усправи га да стоји онако како је жито расло. Остали снопови леже по земљи без икаквог реда. Девојке и момци жању, а људи граде ужета и везују снопове. Снопови се после слажу у *петине,* у које мећу по пет, а често пута и по седам снопова или у крстине од по петнаест снопова. На средини њиве увек оставе по неколико струкова непожњевених. Они се називају *Божја брада.* Једна од девојака веже ове струкове и окити их цвећем. Кад

се цела њива пожње, и кад у вече полазе кући, оних се неколико струкова ишчупају са жилама из земље и носе кући. Код куће их домаћин или домаћица лепо сплету и оставе негде на сувом месту. Кад у јесен или у пролеће почну сејати пшеницу, домаћин скине оне струкове, па их окруни и помеша са оном пшеницом, коју је наменио за сејање. То чини да би се жито рађало чисто и без главнице, и да би боље родило.

На жетви целога дана иде шала, песма и весеље. Девојке тада певају ове песме:

1.

Бога моли Моравка девојка:
Дај ми, Боже, лето ладовито
И у лето жито положито,
Да појурим Марка посрпачки.
Што молила Бога умолила,
Бог јој даде лето ладовито,
И у лето жито положито,
Те појури Марка посрпачки.
Ал' Моравка ђаволица била,
Па је Марка на воду праћала,
Те је Марку руковеље крала.
Марко пожње двеста и два снопа,
А Моравка триста и три снопа.

2.

Јечам жњела Моравка девојка,
Јечам жњела, па га љуто клела:
Ја те жњела, а ја те не јела,
Мог те војна коњи позобали.

3.

Јечам жњели Марко и Моравка,
Јечам жњели па се надпевали;
Лепше певе Марко од Моравке.
Наљути се Моравка девојка,
Па потера Марка посрпачки.
Марко пожње двеста и два снопа,
А Моравка триста и три снопа.

4.

Јечам жњела прошена девојка,
Туј га жњела, туј га љуто клела:
Ја те жњела, али те не јела,
Мог те војна коњи позобали.
Војно ми је у војску отишо,
Отишо је, па нема да дође,
Ја му јадна често писма праћам.

Кад буде подне, и дође време ужини, девојке певају ову песму:

Сунце пладне а девојке гладне,
Није пладне, нит' девојке гладне,
Ужинајте, мене не чекајте,
Мене није до ваше ужине,
Тек је мене до моји радови.
Синоћ ми је драги дојодило,
Многи ми је зулум починило,
Помрси ми овилу ђувезлију,
Пребио ми иглу маленкињу.
Кун' га, мале, обе да кунемо:
Змија му се око коња вила.

Кад се у вече сврши жетва сви жетеоци иду домаћиновој кући на вечеру. Девојке путем певају ову песму:

Сунце зађе, мрак по поље паде,
Голем паде у широко поље.
Јетрве се на двор сазивале,
Редиле се на воду да иду,
Ред ми паде Маргите девојке.

После вечере жетеоци се разилазе да спавају.

После жетве на неколико дана бива вршај. Жито се превезе код гувна, па се после врши коњима и воловима. На средини гувна побијено је једно велико и јако дрво, које се зове *стожер*. и за њега се везују

коњи и волови, којима се врши. За гувно се бира место на висини, где дува ветар, који је потребан да би се жито могло овејати. Онога дана, кад ће бити вршидба, домаћин на гувну простире жито али прво један сноп натакне на стожер, па тек онда полаже остало по земљи. Жито се полаже тако, да класови дођу горе, како би по њима газили коњи или волови. Кад почне да се врши, домаћин скине онај сноп са стожера. Пошто се жито оврши, слама се вилама одвоји на страну а на гувну остане само жито, које треба да се веје. Пре него што ће се жито почети да веје, домаћин лопатом направи крст на гувну идући од запада ка истоку и од севера ка југу говорећи: „Во имја Отца, и Сина, и Свјатаго Духа. Нека тако буде“. Кад то уради почиње да веје. Крст прави на гувну зато, да би се и до године крстиле крстине на њиви, и да Бог благослови рад. Кад се жито овеје, купи се у вреће и носи у амбар, а слама се здене у стогове.

Док се жито врши, на гувну не сме нико да пије воде, него ако је жедан пије изван гувна, да не би ударила киша и покисао вршај. На гувну не дају ни хлеб да се једе.

7. Косидба. — Косидба почиње од Видова-дана па траје до Петрова-дана. Ливаде косе само људи, јер се кошење рачуна као најтежи тежачки рад, зато женскиње никад не коси. Кошење почиње од оне стране на коју је тра̂ва полегла. Покошени ред од краја до краја ливаде зове се *откос*.

Кад се ливада покоси, остави се неколико дана да се откоси осуше, па се после купе. Онога дана кад ће се сено купити, прво се откоси преврну, да се мало са доње стране просуше. После два часа сено се почне вилама купити у *ћопке*. Кад се више ћопки

скупе у једну гомилу, онда је то *навиљак*. Од навиљака се граде *стогови*.

Сено већином скупљају жене и девојке и тада певају ове песме:

1.

Oj, убава, убава девојко, oj,
Подрани девојче рано у недељу,
Рано у недељу, сено да побере,
Сено да побере, змија је уједе.
Подвикну девојка: Овамо те, браћо,
Змија ме уједе испод откос сено.
Не бој нам се, сејо, змији лека има,
Од кошуте млека, од јавор јабука.

2.

Испод село зелена ливада,
У ливаде селвин до колена,
У селвину студено кладенче,
У кладенче момче и девојче.
На девојче венац од невена,
А на момче венац од бисера.
Ајд' девојче, венац да мењамо.

3.

Момче ми се превијаше,
А мајка га питуваше:
Шта те боли, мили синко?
Да ми те глава не боли?
Не боли ме, мађе, глава,
Тик ме туга за девојку,
За девојку за сељанку.
Њена снага мене лага,
Њене руке мене муке,
Њене очи мене роче.

4.

Дођи, младо, код мен' у ливаду,
Да седимо цвеће да беремо;
Цвеће да беремо, ките да вијемо,
Ките да вијемо и да се љубимо.

5.

Дођи, драги, код мен' на вечеру,
И поведи вернога другара,
Ту ће бити две верне другаче.
Да си, драги, ко румена ружа,
Мене не би заболела глава.

6.

Ој, ливадо, зелена ливадо,
Што си тако јадна погажена?
Јеоу ли те коњи погазили?
Врани коњи са добри јунаци?
Или су те моме поваљале?
Младе моме са млади бећари?
Нису мене коњи погазили,
Врани коњи са добри јунаци,
Већ су мене моме повалиле,
Младе моме са млади бећари.

8. Љуштење, лупење, комишање кукуруза. — Обично се чују речи љуштење и лупење, а комишање се врло ретко говори.

Кад се кукуруз са њиве обере, колима се превезе кући. Ако који домаћин набере доста кућуруза и не може за дуго да га са својом породицом ољушти, он позива једне вечери из комшилука што више момака, девојака, жена и људи да му помогну свршити тај посао, а он ће опет са својима помоћи њима. Тога вечера, кад ће бити комишање, домаћин спреми вечеру, ракије и вина, па тиме почасти помагаче, јер им је то једина плата за труд.

Кад буде у вече момци, девојке, људи и жене почну долазити. Како који долази седа око гомиле кукуруза и почне да комиша. Том приликом праве се разне шале. Неки људи седну до туђих жена, а нарочито до оних, са којима имају шалу. Сваки момак опет гледа да седне до своје девојке. други опет момци преотимају им место и тако иде шала, задирки-

вање, пркошење и смех. Кад сви поседају настаје озбиљно комишање. Ако домаћин жели да посао иде брже, метне на место, где ће се бацати ољуштен кукуруз, какву тикву, чашу или канту, а љуштачи у то гађају ољуштеним кореном и надмећу се, ко ће први погодити. Понеки младић узме корен кукуруза, па са врха окруни неколико зрна, ону шуму подвије, увеже шашом и баци, пред какву дремљиву бабу или старца. Ови кад узму тај корен окрећу га и муче се да га ољуште, али не могу, на шта се сви смеју.

Пошто су тако једно два сата комишали, настаје вечера, а после вечере настаје опет комишање које траје до зоре.

Девојке при комишању певају обично ове песме:

1.

Ој, убава, убава девојко, ој,
Стојане, луда будало,
Уватн сиви волови.
Разори равни долови,
Посади бели босиљак,
Да видиш шта ће да никне.
Ако ти никне лудаја,
За мене младу де лудиш;
Ако ти никне буника,
За мене младу да буниш.

2.

Огледало, да л' би ме гледало?
Гледало би, како да не гледам.
Ти си мене с мајком омразило,
И са мајку и с моје другаче,
Другаче ме попреко гледају,
Где ја имам девет љубанника.

3.

Горо ломовита,
По теб цвеће расте.
Девојке га брале,

У киту га виле,
Војну га праћале.

4.

Колко прођо земље и градови,
Нигде мене глава не заболе.
Двору дођо, глава ме заболе.
Па не боли, као што се боли,
Него боли, како да се умре.

5.

Oj, Јелице, висока планино,
Са тебе се шарен Шабац види,
И у Шапцу они равни двори,
И у двори једна верна љуба,
И сас љубу једно мушко чедо,
Мушко чедо од седам година.
Гледале га шабачке девојке,
Гледале га па су говориле:
Леле, мале, да какво је ђаче,
Да не оће баш би га чекале.

6.

Стара баба родила ђавола,
Дикице, златице, (понавља се уза сваки ред)
Не чудим се, што га је родила,
Тек се чудим, у шта га повила.
Повила га у купусно лишће.
А повојчић од беле лозице,
А љуљчица бела папучица.

7.

Врче мачак испред кладе,
Отуд иде сестра мица,
Па си пита брат' мацана:
Шта ми радиш, брат мацане?
Ал' говори брат мацане:
Две су жене вечерале,
Што остаде у паници,
Оставише на полицу,
Ја си рипну на столицу,

Те се попех на полицу,
Па изедох из панице.
Кад рипише обе жене,
Обе голе гологлаве,
Доватише главњетину,
Главња смуца, глава пуца,
Нит' ме боли, нит ме гори,
Само ми се мозак види.

8.

Чујеш, драги, где девојке поју,
Лепо поју на далек' се чује,
На далек' се чује до белога града,
Ту се бију два брата рођена,
Не бију се за мајкино благо,
Већ се бију за добру девојку.
Нико вели моја је девојка,
А Никола моја суђеница.

9.

Кукала је сиња кукавица,
Мало кука, више мајку куне.
Што ме, мале, за ајдука даде,
Ваздан оре, сву ноћ ајдукује,
Разорао сво смиљево поље.
Посадио смиље и ковиље.

10.

Ој Мораво, моје село равно,
Буд си равно, што си водоплавно?
Роса паде те Морава дође,
Те поплави Богданове дворе,
И у двори ону верну љубу,
И сас љубу једно мушко чедо,
И сас чедо Богданову мајку.

11.

Попутала незнана невеста,
Попутала па је залутала,
Налутала дванаест ајдука.

С њима ишла за девет година.
Кад настала година десета,
Она роди једнога ајмана.
Одвела га у гору зелену,
Везала га за јелу зелену,
Везала га па га занијела,
Па му онда 'вако говорила:
Лоло, лоло, материн ајмане,
Да делимо с краља краљевину,
Да делимо с цара царевину,
Краљевина, наша очевина,
Царевина, наша дедовина.
То дочули куси Бугарчићи,
Па отишли цару на дивану,
Па говоре цару на дивану:
Код нас има незнана невеста,
Полутала па је залутала,
Налутала дванаест ајдука,
С њима ишла за девет година,
Кад настала година десета,
Она роди једнога ајмана,
Одвела га у гору зелену,
Везала га за јелу зелену,
Везала га па га занијела,
Па овако њему говорила:
Лоло, лоло, материн ајмане,
Да делимо с краља краљевину,
Да делимо с цара царевину,
Краљевина, наша очевина,
Царевина, наша дедовина.
Кад то зачу царе на дивану,
Он потпрати своје верне слуге,
Даувате незнану невесту.
Оштро Милче кроз комин утече.

12.

Меденице звече,
Момчадија јече,
Девојке их неће.
. . . .

13.

Села Живка па запева:
Јао, Саво, што те нема[1]).

9. **Берба винограда.** — Док винограде није упропастила филоксера ниједан се тежачки посао није са већим весељем и радошћу вршио од брања винограда.

Кад грожђе добро узри, сеоски кмет позове све домаћине, те се договоре, кад ће почети берба, и у којој страни прво, јер нико не сме да бере виноград кад хоће. Берба винограда обично бива при крају септембра или првих дана месеца октобра. То поглавито зависи до године, како кад грожђе стигне за брање.

На неколико дана пре бербе сваки домаћин доводи каце у ред; ако је који обруч попустио замењује се новим, ако су се каце расушене покиселе се врућом водом или се потопе у реци и ту стоје неколико дана, док не набрекну и не стегну се. Онога дана када ће бити берба, каце се ките разним цвећем и тако окићене мећу се у кола и возе у виноград, који ће се брати. Жене и девојке одевају се за бербу у стајаће рухо. Сваки носи у руци омањи косир или бритву за сечење гроздова. Ако је виноград далеко од куће, домаћица спрема ручак у винограду, а вечера бива увек код куће. Ако је виноград близу куће, онда се ручак готови код куће. Сваки домаћин овога дана закоље по једно јагње и испече га, јер се тако ваља. Ручак бива обично у каквом хладу, испод какве праске. Целога дана са свију страна чује се песма, врисак и весели усклици. С пуним котарицама берачице иду онома, који у каци муља грожђе и сипају грожђе у кацу. Тако то траје целога дана, а у вече се опет сви весело враћају домаћиновој кући на вечеру.

---

[1] Ово се припевава свакоме момку и девојци.

Кад се бере виноград девојке певају ове песме:

Ој убава, убава девојко, ој.
Недин башта лојзе сади,
Лојзе сади, чардак гради,
Неду реди да га чува.
Ајде, Недо, лојзе чувај.
Неда седи на прелази.
На прелази на долази,
Отуд иду три овчара,
Први овчар проговара:
Дај ми, Недо, црно око.
Неда дава црно гројзе,
Замењује црно око.
Други овчар проговара:
Дај ми, Недо, бело лице.
Неда дава бело гројзе.
Замењује бело лице.
Трећи ћути, не говори,
Њему даде црно око,
Њему даде бело лице,
Њему даде танку снагу.

2.

Диг' се, младо, роса те попала,
Чекај, љубо, сунце да огреје,
Да огреје, роса да опадне,
Да опадне, младо, да се дигне,
Да се дигне, нешто да ти каже;
Да ти каже, да ти се пожали:
Ге ме мајка младог оженила.

3.

Јано, Јано, у лојзе д'идемо,
Јано, Јано, гројзе да беремо,
Јано, Јано, гројзе да једемо,
Јано, Јано, вино да правимо,
Јано, Јано, свадбу да чинимо.

4.

Ој, Јано, Јано, јагњенце младо,
Цвеће цвета у наше градине,

Ти да га береш, ти да га носиш,
Ти да га носиш на десну страну,
На десну страну, на бело лице,
На бело лице, на црне очи,
На црне очи, на гајтан веђе,
На гајтан веђе, на русу косу,
На русу косу, на танку снагу,
Ој, Јано, Јано, јагњенце младо!

10. **Сађење воћа.** — У Срезу Бољевачком народ сади воће у пролеће и у јесен, и то само онда, кад месец иде у напред, то јест кад расте, докле се не напуни; кад месец стане да опада, воће се не сади, јер се верује, да кад би се садило кад месец опада, онда се не би примило, а ако би се примило, не би напредовало.

Преступне године народ избегава да сади воће, или ако га сади, по једну рупу, која је ископана за воћку, преступи, па у другу посади воћку. Народ верује да воће које се преступне године сади не напредује добро.

По народноме веровању најбоље је пресађивати (калемити) воће на Велики петак, јер све, што се тога дана накалеми, прими се.

IX. Технолошки обичаји.

Сељаци поред својих тежачких радова раде још понешто и од других радова, а нарочито зими. Тако неки граде кола, неки виле, лопате и држаљице. Неки су опет вешти да праве креч, а скоро сваки уме да пече ракију и да од грожђа направи вино. Све остале друге потребе граде им мајстори, или их купују за новац. Преко лета нарочито долазе мајстори из Пиротског и Врањског Округа, те им граде куће, праве циглу, ћерамиду, цреп и друге потребе.

У сваком селу има по неколико кућа Цигана, који се искључиво баве ковачким занатом. Цигани граде

мотике, секире, раонике и друге потребе. У Срезу Бољевачком нема ниједног Србина ковача, већ тај посао раде искључиво Цигани.

Како сељаци у Срезу Бољевачком поред својих тежачких послова једино граде креч, пеку ракију и праве вино, то ћемо само о томе овде говорити.

1. **Грађење креча.** — Онај, који хоће да гради креч, прво мора да изабере суво место, где ће направити кречану (рупу за печење креча). Кречана се гради на косом земљишту, у близини места на коме има доста кречног камена за печење и дрва за гориво. Рупу копају у дубини три до пет метара, а у ширину два до три метра. Рупа може бити још и дубља и шира, то зависи од количине камена, који се жели пећи. Кад рупу ископају, онда је са стране при дну пробуше да би се ватра с те стране могла ложити. Кад и то буде готово, онда се доле у рупи почне подизати зид од оног камена, који ће да се пече. Зид донекле подижу право, па после почињу да га своде. Кад зид сведу, онда озго по своду мећу мање и лакше камење, и то све дотле, докле не дођу до површине земљине. За тим око овог зида за пола метра далеко побију неколико горунових колаца и од прућа направе плот у висини једног метра. Између плота и зида набија се добро земља, да ватра не би излазила на поље. Тако исто и одозго се покрије добро земљом. За тим у оној рупи са стране, испод свода, потпале ватру, која мора непрекидно да гори за осам дана. За то време камен се испече и постане креч. После га оставе да се хлади најмање пет дана, а после овога времена креч се вади и може се узимати за употребу или за продају.

2. **Печење ракије.** — Ракија се пече од шљива, винске комине, крушака, трешања, дудова, праски и дрењина. Отуда и ракија носи име: *шљивовица*, *комовица*, *крушковача*, *трешњовача*, *дудовача*, *прасковача* и *дреновача*.

Кад се плод од кога ће се пећи ракија, набере, метне се у кацу да преври. Да би могао превретн, потребна је извесна топлота. Зато се каце држе у подруму или у пивници где је топло. Кад плод преври, зове се *комина*, па био ма од чега. Комина се за тим меће у казан да се пече. Само печење бива на овај начин. Комина се сипа са мало воде у казан, који је узидан отприлике налик на зидани шпархерд. На казану се налази негде древни а негде бакарни поклопац, који херметички затвара казан. Од бока поклопца при врху полазе две бакарне луле, које су спроведене да пролазе кроз једну кацу, напуњену хладном водом. Испод казана се ложи непрестано ватра, те комина у казану ври, и пара од ње пролазећи кроз луле, које су спроведене кроз кацу са хладном водом. претвара се у капљице, које капљу на крају луле. Те су капљице ракија. Домаћин, који пече ракију, подмеће испод лула џбан (древна качица) у који тече ракија. Прва ракија што протече кроз луле у џбан зове се *првак*, и то је најјача ракија, а доцнија бива све слабија и слабија. Најзад престане да иде ракија, већ иде обична вода, која се зове *патока*. Кад се пече ракија мора често у ону кацу, кроз коју пролазе луле, да се досипа хладна вода.

Од једног казана може да се испече добре ракије до 15 литара, а има их који терају и преко 20 литара, али је то врло слаба ракија.

Кад се ракија испече, оно што остане у казану зове се *цибра*. Цибром се хране свиње.

Најбоља и најјача ракија добија се од шљива и винске комине. Ракију од дрењина народ сматра као лековиту.

Један казан ракије може да се испече за пет до шест часова.

8. Грађење вина. — Набрано се грожђе меће у чабар. Један од људи *гњецаљком* гњечи грожђе, а кад га добро изгњечи сипа га, чабар по чабар, у кацу, која стоји на колима. Тако изгњечено грожђе зове се *шира*. Кад се каца напуни, отера се на колима домаћиновој кући. Ако домаћин жели да има бело вино, одмах оцеди ширу и сипа у спремљену бурад. То је доцније бело вино. Ако жели да има црно вино, онда ширу не цеди одмах, него је остави тако да стоји најмање девет дана, а после је оцеди и сипа у спремљену бурад. То је доцније црно вино. Кад се оточи вино, у ону се комину сипа вода. Од тога постаје такође вино, али врло слабо које се зове шилер. Кад се шилер попије, онда се од комине пече ракија комовица.

X. Обичаји код појединих женских радова.

Кад женско дете напуни пет година, мајка га почне учити женским радовима. Прво му даје мало вуне или кудеље да преде, те да научи вретено окретати. То што дёте први пут опреде бацају у воду заједно са вретеном, да би детету ишао лако рад, као што иде вода. За тим дају детету игле и плетиво, и мајка му показује да прави петље и да плете чарапе. Прве чарапе, што их дете изради, обују мачки на ноге, а за тим их скину и баце у вуду. Чарапе обувају мачки, да би детету био рад чист као што је мачка чиста, и да би јој руке биле окретне и брзе као што је мачка окретна и брза.

Кад дете не преде брзо мајка га плаши говорећи: „Работај, ћерко, да паправиш велико клупче да њиме запушимо комин, јер ако не израдиш толико клупче, сиђи ће Турчин низ комин, па ће те уватити и руке ти метнути у ступу па ће да их стуца“.

Кад жене навијају платно за ткање, увек пазе, да навијање буде у понедеоник или у четвртак, па може

чак и у недељу да буде, а само не у друге дане, јер се не ваља. Кад почну да снују одмах у самоме почетку забоду у започетак кокошиње перце, да би им рад био лак као перо.

Кад жене навијају платно, па неко туда прође треба да им каже: „Срећан рад!“ а затим да подигне ногу и да каже: „Оволики зев!“ Који за то не зна па прође ћутке, жене онда за њим баце камен, дрво, земљу, шта им се нађе у близини, у кажу му: „Иди без трага!“ Људи кад то примете, није им право, те их грде.

Кад сврше навијање једна од жена удара вратилом у разбој и каже: „Овде криво, а на ткање право!“ А кад извуку оно дрво из вратила, којим су окретале вратило, баце га далеко од себе, а рупе на вратилу запуше, да би се и душманима уста запушила.

Кад жена намести да тка, пре него што ће почети рад, прекрсти се и помоли се Богу, да би јој рад ишао лако. После молитве узме совељку (чунак) у руке и каже: „Полети, совељко, по пређе, као младе невесте говор по село“. После овога настаје ткање. Ниједна ткаља не воли да јој долазе из суседства жене и да јој гледају у ткање, јер се боји да јој која не урече посао, па ће после ткање ићи тешко и конци ће се кидати. Ако неко дође код ткања ваља да каже: „Срећан рад!“ да подигне ногу и да каже: „Оволики зев!“ Нико не ваља да каже да је ткање лепо, да се не би урочиле.

Кад се сврши ткање, оно што остане на вратилу неуткано зове се *урежњак*. То се не употребљава ни за шта, јер се не ваља. Оне жице што претекну од брда, па се враћају за цело време ткања, зову се *ујемак* или *враћене жице*. И ове се жице из истих разлога не употребљују ни за шта. По народноме веровању кад човек полази у рат треба са собом да носи мало од урежњака и мало од ујемка, па га неће бити олово.

Оно триње што пада од ткања, скупљају жене и њиме каде децу која много ноћу плачу.

Кад жена има нешто да кроји никад неће то урадити у уторник или у који празник, већ ће гледати да скроји у понедељак или у четвртак. Нарочито неће суботом да кроје, јер се субота сматра као мртвачки дан.

Чешљање и предење вуне увек почиње у понедеоник, а никако у који други дан.

Кад жене нешто шију никад неће свршити шиће у суботу, него ће макар малко оставити да се сврши било у недељу, било у понедеоник. Субота се сматра као несрећан дан и као последњи дан у недељи. Суботом жене неће ни да почну никакав нов женски рад.

Кад нека жена има да боји пређу, увек гледа да је боји кад месец напредује. По народноме веровању кад би се пређа бојила кад месец опада, брзо би иструлела. Кад неко дође и гледа како се пређа боји, она жена што боји гледа да га некако превари и каже му: „Гле, шта је врана! Све сами гавранови!“ Ако онај погледа у небо, неће јој урочити пређу.

Уз обичаје при женским радовима иду и: *седељке* и *молбе*.

Седељке. — Седељке почну од Светог Илије па трају све дотле, докле ноћи толико не захладне, да се више не може на пољу седети. На седељке долазе из оближњег суседства жене, девојке, младе и женска деца. У једном се селу обично прави по неколико седељки; скоро сваки крај има своју седељку. На седељкама се чешља вуна, преде, влачи и плете. Седељке бивају у очи сваког радног дана. И у очи среде и петка ложе седељке, али тада ништа друго не раде но само плету.

Седељке се граде у дворишту, испод каквог наслона, или у шљивару или на улици. Свака девојка или жена, која долази на седељку, донесе и сувих дрва, бар једно наручје. Ако нека дође без дрва, остале је прекоревају, нешто у шали а нешто и у збиљи.

Девојке које прве дођу и заложе седељку (ватру), песмом објављују да је готова седељка и да је време да и друге долазе. Тада обично певају ову песму:

Ој убава, убава девојко, ој!
Која ми је овде нема,
Да дође, да дође!
На куделку да дојаше,
Да дође, да дође!
А вретенце — пошиблице,
Да дође, да дође!
Повезакља — заузданка,
Да дође, да дође!

На седељке се долази одмах после вечере. Како која долази седа поред ватре и почиње да ради оно, што је донела за рад. Кад се ватра добро разгори, онда у њој пеку кромпире или кувају кореће (кукуруз). Уз то једу јабуке, орахе, грожђе и друго шта има од воћа. На седељке долазе и момци да се нађу око девојака, и докле се год седељка не растури, момци не одлазе. Девојке са једне седељке шаљу момке да виде, које су девојке на другој седељци, а ове опет овима. Момци се на седељкама између себе ужасно туку, а нарочито мучки из помрчине. Момци обилазе око седељака, па ако спазе другог момка да се налази близу њихове девојке, вребају га из помрчине и гађају чиме стигну. Дешава се да понеки момак и главом плати.

На седељкама старије жене причају и разговарају, а девојке и младе жене певају. Сваки стих отпевају две девојке, а друге две га понове и тако редом. Свака

песма почиње са: Ој убава, убава девојко, ој, а тиме се и свршава.

На седељкама певају ове песме:

1.

Наклеле се три седељке,
Мома Стано,[1])
Једна ми је на крај село,
Друга ми је на сред село,
Трећа ми је на врх село,
На прву ми све девојке,
На другу ми све момчета,
На трећу ми све невесте.

2.

Девојке су цвеће брале,
Цвеће брале. китке виле,
Китке виле, говориле:
Можемо ли момке варат
По те ведре ладне ноћи,
По те сјајне месечине?

3.

Огреј мене, сјај месече,
Да ја видим, кога љубим,
Је л' је младо, је л' је старо?
Боље младо него старо.

4.

Закукале до три кукавице,
Једна кука јутром и вечером,
Друга кука, никад не престаје,
Трећа кука, кад и кад се сети.
Што ми кука јутром и вечером,
То ми јесте сестрица Милица,
Што ми кука никад не престаје,
То ми јесте остарела мајка,
Што ми кука кад и кад се сети,
Оно ми је љуба отровница,
Мен' десетог у црно завила.

---

[1]) „Мома Стано“ се понавља после сваког реда.

5.

Иди си, иди, дангубо,
Не губи ноћи бадава,
За тебе ли је седељка,
За старе воле кирија,
За старе коње вршидба.
Иди си, иди, дангубо,
Црна ти земља простирка,
Ведро ти небо завојка,
Шугава маца девојка.

6.

Газда слугу прађа,
У подрум за вино.
Докле слуга вино точи,
Он девојки љуби очи.

8.

Дође старац на седељку,
Добро вече, младе моме,
Је л' сам добар за љубљење?
Је л' сам добар за грљење?
Добар, добар, стари дедо,
Но си иди своме дому,
Обријај си мустаћине,
Ошишај си брадетину,
И уби си бабетину,
Па тад' дођи на седељку.
Оде деда своме дому,
Па обрија мустаћине,
Па ошиша брадетину,
И он уби бабетину,
Па тад дође на седељку.
Добро вече, младе моме,
Је л' сам добар за љубљење?
Је л' сам добар за грљење?
Добар, добар, стари дедо,
Кано кучка ошугана,
Кано мачка опарена.
Деда оде своме дому,
Стаде деда да запева:

Јао, брадо, кметство моје,
Мустаћино, добро моје,
Јао, бабо, врућ кравајче!

8.

Болна Вида лежи,
Болна бога моли:
Умори ме, Боже,
Док су браћа дома,
Ковчег да награде,
Са троја вратанца:
На једна вратанца
Мати да ми дође,
Покров да ми кваси,
На друга вратанца
Ветар да ми душе,
На трећа вратанца
Сунце да ме греје.

9.

Дремка ми је, спавала би, мајко,
Спавај, ћери, не наспавала се,
Кад се нисп код мајке наспала,
Ти код војна никад ни до века.
Војно тражи ручак и вечеру,
По вечери свилену постељу,
На постељи свилена јастука,
На јастуку твоју десну руку.

10.

Простри ми, Мицо, кецељу,
Да легнем, болан, да легнем,
Да легнем снагу одморим.

11.

Има мајка две девојке,
Рано ми, рано, сунце греје,[1])
Лепу Кату, лепу Злату.
Обе су јој вечерале,
Вечерале па поспале,

[1]) Понавља се уз сваки ред.

Кад у јутру обе мртве.
Њи ми мајка жално жали,
Жално жали па нариче:
Кој ће мајке воду носит'?
Кој ће мајке кућу мести?
Мртва Ката проговара:
Мајка ће си воду носит'
Мајка ће си кућу мести.

12.

Сеничице, малена девојко.
Узо бих те по ситно одење,
Ал' не могу од много кудење,
Једни веле: сањива, дремљива,
Други веле: љута као змија,
Трећи веле: од лошега рода.
А она их љуто проклињала:
Који веле: сањива, дремљива,
Не нашо их санак у болести,
Који веле: љута као смија,
Змија им се око срца вила,
Који веле: од лошега рода,
Не имали од срца порода.

13.

Што ме мило с' вечер погледати,
Где војници вечер вечерају,
По вечере рујно вино пију.
Служила их Ружица девојка,
Служила их, па је говорила:
Ја вам могу свима слуга бити,
Ал' не могу свима љуба бити.

14.

Јао, момче, ала си будала,
Ја ли н'умеш, ја ли још не знадеш,
Да ме младу милујеш и љубиш;
Ти ме љубиш ге но се не љуби.

15.

Текла вода студена
Кроз то село големо.

Носи гранку јелову
И на гранку девојку.
Везане јој ручице,
Сас овчарске врвчице.
Проговара девојка:
Бога тебе, овчару,
Одвежи ми ручице.
Да ухватим јелчицу,
Да засвирам бугарски,
Да заиграм мечкарски.

16.

Ој девојко, душо моја,
Ге но синоћ с тобом стоја,
Туја оста сабља моја,
Сабља моја и марама.
У марами огледало.
Ајде, душо, да тражимо,
Ако Бог да те нађемо,
Право ћемо поделити,
Мене сабља и марама,
Тебе, душо, огледало.
Огледај се до јесени,
Од јесени ајде мене,
Чуваћу те као мене.
У пролеће иди дома,
Немам леба ни за мене,
А камо ли и за тебе.

17.

Недо, Недо, бела Недо,
Лето прође, јесен дође,
Ми се нигде не нађосмо,
До раз синоћ на кладенцу.
Колко мало постојасмо,
Дрен кобилка ластар пусти,
Сува тиква врежу пусти.

18.

Ој девојко, бриго материна,
Све се бринеш не мож' се удати

Удаћеш се и покајаћеш се.
Код мајке си бела и румена,
А код војна жута и пребледна.

19.

Што л' Морава мутна тече,
Да л' војници коње поје,
Да л' девојке платно беле?
Нит' војници коње поје,
Нит' девојке платно беле,
Већ Морава мутна тече,
Што с' бањају две девојке:
Лепа Ана и Тодора.
Проговара лепа Ана:
Немој казат' мојој мајци,
Ана ти се удавила;
Него кажи мојој мајци,
Ана ти се удомила:
Ситан песак — млади војно,
Две тополе — две свекрве,
До два брега — два девера.

20.

Тавнина, мале, тавнина,
Не видох момка кој' беше,
Је ли је младо је л' старо?
Ако ли буде млад момак,
Душек му био простирка,
Свилен јорган завојка,
Момина рука под главу.
Ако ли буде старкеља,
Трње му било простирка,
Ведро му небо — завојка,
Шугава маца — девојка.

21.

Која ми је овде нема,
Да дође, да дође![1])
Уз прекладе задремала,

[1]) „Да дође, да дође!“ понавља се уза сваки ред.

Кошуљу је прогорела,
На зло место, на предњицу,
Није мало, није много,
Кол'ко врана да пролети,
Да дође, да дође!

22.

Озгор се чуше црни Татари,
Озгор се чуше, оздо дођоше.
Сваки Татарин по коња води,
По коња води, по роба носи.
На једноме Малина плаче,
На другоме Калина тужи.
— — — — — — — — —

23.

Пошла цура на прело,
Изгубила вретено.
Нашо лола, па не да,
Док не пође за њега.
Гавран гаче на јели,
Питај те га, шта жели?
А он вели, па вели,
Што се Драги не жени?
Жениће се јесени,
Док му роде кестени,
И ораси, ораси,
Стани, цуро, моја си!

24.

Горо ле, горице,
Зелена травице,
У тебе ми цвати
Жуто гајтан цвеће.
Девојке га брале,
Гори га давале,
Да их не пркоаже.
Њим гора говори:

Ви, луде девојке,
Што га мен' давате.
Што гора виђује,
Ником не казује.
Кад би казивала,
Била б' исечена,
Од врх до корена.

25.

Хоћеш, Миљо, моја бити?
Нећу, нећу твоја бити;
Створићу се јаребицом,
Завући ћу се у трњак.
А ја, Миљо, зелен гуштер,
Завући ћу се у трњак,
Уватићу јаребицу,
Сломићу јој кобилицу,
Па ти мораш моја бити.
Нећу, нећу твоја бити,
Створићу се бело лале,
Да ме саде по градине.
А ја, Миљо, криво јаре,
Урипићу у градину,
Позобаћу бело лале.
Хоћеш, Миљо, моја бити?
Нећеш милом, ти ћеш силом.

Кад први петли запевају, угаси се ватра и раднице се почну са седељки растурати. Пред полазак девојке отпевају ову песму:

Стиже земан, дома да си идемо,
Наши коњи жедни, гладни, везани.
Ја им давам пуздер сено да једу,
Они неће пуздер сено да једу.
Ја им давам ладну воду да пију,
Они неће ладне воде да пију,
Него хоће скоро дома да иду.

При повратку кућама сваки момак гледа да испрати коју девојку, а нарочито се грабе око оних,

које су саме дошле. Око тога се нарочито међу момцима дешавају свађе и туче.

Молбе. — Кад ноћи толико захладне да се више не може на пољу седети, престају седељке, али настају *молбе* (мобе), на које се скупљају жене и девојке да чешљају, влаче или преду вуну оној која их позове. На молби се не плете. Молбе бивају у очи петка и недеље, кад ниједна своје не ради. Домаћица, која позива жене и девојке на молбу, дужна је да им даде вечеру. На молбу се зове по двадесет и више жена и девојака. И на молби иде шала, разговор, смеј и песма. Младе жене и девојке певају исте песме, које се певају и о седељкама, али тада нарочито певају и ову песму.

Миш ми је поље попасо!
Дође ми мачка с мачићи,
Те удави миша с мишићи.
Ој леле, дој леле, да ме није жао.
Дође ми квочка с квочићи,
Те удави мачку с мачићи.
Квоца мацу,
Маца миша,
Миш ми је поље попасо,
Ој леле, дој леле, да ме није жао.
Дође ми лија с лијићи,
Те удави квочку с квочићи.
Лија квоцу,
Квоца мацу,
Маца миша,
Миш ми је поље попасо.
Ој леле, дој леле, да ме није жао.
Дође ми куца с кучићи,
Те удави лију с лијићи.
Куца лију,
Лија квоцу,
Квоца мацу,
Маца миша,
Миш ми је поље попасо.
Ој леле, дој леле, да ме није жао.

Дође ми вуја с вујићи,
Те удави куцу с кучићи.
Вуја куцу,
Куца лију,
Лија квоцу,
Квоца мацу,
Маца миша,
Миш ми је поље попасо,
Ој леле, дој леле, да ме није жао.
Дође ми меца с мечићи,
Те удави вују с вујићи.
Меца вују,
Вуја куцу,
Куца лију,
Лија квоцу,
Квопа мацу,
Маца миша,
Миш ми је поље попасо,
Ој леле, дој леле, да ме није жао.
Дође ми лава с лавићи,
Те удави мецу с мечићи.
Лава мецу,
Меца вују,
Вуја куцу,
Куца лију,
Лија квоцу,
Квоца мацу,
Маца миша,
Миш ми је поље попасо,
Ој леле, дој леле, да ме није жао.
Дође ми тигра с тигрићи,
Те удави лаву с лавићи.
Титра лаву,
Лава мецу,
Меца вују,
Вуја куцу,
Куца лију,
Лија квоцу
Квоца мацу,
Маца миша,

Миш ми је поље попасо.
Ој леле, дој леле, да ме није жао.

Свака домаћица, која зове молбу, у напред одреди колико се има тога вечера од посла свршити. Кад се одређени посао сврши, онда настаје игранка, која траје од прилике један сат, па се после разилазе.

Која домаћица неће да зове на молбу, зове на позајмицу. На позајмицу се мање зове, јер се позајмица мора вратити, истим или сличним радом. И на позајмици се чешља, влачи или преде.

XI. Вештачка сродства.

1. **Кумство.** — Кум се поштује као и родитељ. Кумова клетва је нешто најтеже. Кумство је непроменито. Једна породица кумује другој од старина, да млађи и не знају од када траје то кумство. Кум се не може променити без пристанка и опроштаја старога кума; тек кад стари кум опрости и дозволи, може се тражити други кум. Кад неки тражи новога кума, обично гледа да га узме из другога села. Ако неки жели да узме кума из свога села, онда пази: да му није какав сродник, да му није са имањем међник, те да не би доцније каква кавга искрсла, јер с кумом се не ваља свађати. Сем свега гледа се да је нови кум на гласу као добар и поштен човек. Има само један случај кад се за кума узима који му драго, а то је, кад се коме не држе деца, као што смо то већ видели код „*Рођења*." Иначе се кум не мења. Кад би неки без узрока променио кума, тога би цело село осудило.

Који кум кога венча, он му и крштава децу.

Кумство од оца прелази на синове. После смрти очеве, браћа делећи се поделе и кумства. Старији брат

узима да кумује у једној фамилији старијем брату, а млађи узима да кумује млађем.

Дешава се и то, да кум сам одрекне да и даље кумује. То бива у томе случају, кад ко кумује на више места, па је сиромашан и не може да издржи трошкове око многих кумства. Није никаква реткост да један човек кумује на десет и више кућа.

2. Старосватство. — Стари сват је увек близак сродник. За старога свата узима се ујак младожењин или његов побратим, ако га има. О свадби даје се веће поштовање староме свату него куму, а после свадбе, он се више поштује као сродник, а не као стари сват. Стари сват се сматра као *побратим*, па га тако и зову.

3. Деверство. — Девер бива увек сестра или млађи брат младожењин.

Сељаци никад не узимају туђинца за девера.

И девер се више поштује као сродник, него као девер.

Млада девера зове *брацом*, а он њу *снајом*.

4. Побратимство. — Побратимство бива увек из нужде. Кад веко почне да се суши и да вене, народ мисли да је болестан за то, што му је умро другар, који је с њим рођен једнога месеца, па га зове да дође њему. Да би болесник оздравео једини је лек *отварање* или *побратимство*. Ради тога мора болесник с неким да се побратими. Побратим може бити и мушко и женско. Мушко се зове *побратим*, а женско *посестрима*. Побратим замењује брата, а посестрима сестру. Побратима или посестриму налазе овако: Нађу једну жену из суседства, јер не сме бити из куће, па јој у јутру рано пре сунца даду у руке *железа* [1]) и

---

[1]) Ова су железа нарочито направљена за отварање. Слична су онима, којима се ноћу на пашњацима припињу коњи. На крају железа налази се једна карика, у коју се може метнути човечја нога. Карика се затвара катанцем.

упуте је на раскрсницу, па кога прво сретне, било мушко, било женско, било Циганина, било Циганку, тај ваља да буде побратим. Кога дакле првог сретне, жена му каже: „Прими Бога и Св. Јована, да отворимо роба од гроба!“ По народном веровању, била би највећа грехота не примити се за побратима. Сад побратим и жена иду кући онога, коме ће бити побратим. Ту се почасте и уговоре дан за отварање. Отварање обично бива у три маха. Први пут се отвара у среду, други пут у петак и трећи пут у недељу. Отварање може бити у кући на главњи, на прагу од куће, на дрвљанику, крај реке, код каквог младог присада (воћке), на незнаном гробу и на сваком другом чистом месту. Поред болесника и побратима, односно посестриме, мора бити још једно треће лице. То треће лице може бити једно од укућана. Ако је побратим мушко, онда то треће лице мора бити женско, а ако је женско, онда мора бити мушко. За све време отварања болесник ништа не говори, већ само говоре побратим и ово треће лице.

У очи среде једна жена из куће болесникове измери концем дужину стопала болесниковог, па иде да одсече пет толико дугачких гранчица, од којих једна мора бити од дрена, друга од врбе, трећа од ораха, четврта од шипка и пета од каквог младог присада. Кад одсече гранчице, она иде на реку те изабере један округао камен, од прилике толики, да га може болесник стегнути у песницу. За тим се врати кући, узме један црвен конац и њиме измери колико је висок болесник. Овим концем увеже оне гранчице, али тако, да камен буде у средини. Ово после метне болеснику под главу да преноћи. У среду рано долази побратим или посрестима да врше отварање. Првога дана отварање обично бива на главњи. Болесник дође код ватре, окрене се истоку и десном ногом стане на главњу.

Поред његове десне ноге метну се на земљу оне гранчице са каменом, једна бела сребрна пара и три китке разнога цвећа, међу којима мора бар једна бити од босиљка. Оно треће лице узима железа, обавије карику око десне ноге болесникове и кључем катанац закључа, па се окрене побратиму и каже му: „Примаш ли Бога и Светог Јована, да отворимо роба од гроба?“ Побратим или посестрима ваља да одговоре: „Примам Бога и Светог Јована, да отварамо роба од гроба, од знано и од незнано, од рода и од нерода, од венчано и од невенчано, од живо и од мртво, од виле и од але, од гору и од воду, од вука и од мечку, од сунца и од ветра, од месеца и од звезде, од стење и камење и од све дивљине и од све питомине!“ Оно треће лице три пута овако пита побратима, и овај ваља три пута исто да одговара. Кад побратим сврши говор, онда узима кључ, отвара катанац и ослободи ногу болеснику. После овога, ово се понови још два пут на исти начин. Код сваког отварања побратим се три пут пита: „Примаш ли Бога и Светог Јована да отворимо роба од гроба.“ И побратим три пут одговара горе наведене речи. Кад сврше и треће отварање, побратим и оно треће лице отиду на реку те оперу железа, баце у воду шипке, камен и оне три китке цвећа. Ово се баца у воду зато, да као што вода све носи, тако да однесе и болест са болесника. После овога враћају се кући на гозбу. Онога дана када ће бити отварање, болесник не сме ништа да једе докле се не сврши отварање, а тако исто не сме ни да легне, докле се побратим не врати од реке.

На исти начин бива друго отварање у петак и треће у недељу. Друго отварање врше на прагу од куће, а треће на дрвљанику. Кад сврше у недељу и треће отварање, побратим пресече ножем преко половине ону сребрну пару, па једну половину даје болеснику

да је ушије у тканице, а друга се половина после баци у реку. Кад побратим сече пару говори: „Нека је са срећом наше побратимство! Бог и Свети Јован нека даду здравље моме побратиму!“ После овога побратим и оно треће лице иду на реку те баце: сребрну пару, камен, шипке и перу железа. После овога враћају се домаћиновој кући на ручак, а после ручка побратима даривају. Мушкоме дају чарапе, тканице и пешкир, а женскоме дају чарапе, кошуљу и шамију.

Неки се опет отварају на седам незнаних гробова. То се ради овако: У очи онога дана кад мисле болесника да отварају, мајка болесникова или која друга жена из кућеваља да одсече седам шипчица у величини болесниковог стопала. Те шипке морају да буду: од дрена, од шипка, ораха, врбе, крушке, шљиве и јабуке. За тим иде на реку и изабере један округао камен, толико велики, да га болесник може стиснути у песници. Кад ово спреми онда црвеним концем измери колико је болесник висок па овим концем увеже шипке, али тако да камен буде унутра. После ове шипке метне болеснику под главу, и ту ваља да преноће. Сутрадан, пре сунца, мајка болесникова напуни једно стакло вином, а друго водом, узме шипке и железа, па се са болесником крене право на раскршницу. Кога првог скобе, тога замоле да буде побратим, па било то мушко или женско, био Србин или Циганин. Као што смо и раније казали, нема случаја а да се ко не прими побратимства, јер се сматра за највећу грехоту да се побратимство одбије.

Са раскрснице крећу се све троје право на први незнан гроб. Кад тамо дођу ,болесник се окрене истоку и десном ногом стане на гроб. Поред његове десне ноге метну се оне шипке и сребрна пара, а на гроб се метне она стаклад са вином и водом. Мајка, или друга која жена која буде пошла са болесником, узима железа, обавије их око болесникове ноге и кључем закључа

катанац. Кад то сврши, окрене се побратиму или посестрими говорећи: „Прими Бога и Светог Јована, да отворимо роба од гроба!“ Побратим узимујући од ње кључ одговара: „Полагам Бога и Светог Јована да мој побратим оздрави и да отворимо роба од гроба, од знано и незнано, од рода и нерода, од венчано и невенчано, од живо и од мртво, од виле и од але, од гору и од воду, од вука и од мечку, од сунца и од ветра, од месец и од звезде, од стене и од камење, и од све дивљине и од све питомине“. Трипут се побратим овако пита и он три пут овако одговара. Ако који не зна ове речи да говори, мајке му показује. Кад се већ побратим сагне да откључа катанац, мајка му три пут каже: „Отвори роба од гроба!“ а побратим три пут одговара: „Отварам роба од гроба!“ За тим отвори катанац и ослободи болеснику ногу. Сад се више од једанпут не отвара. Кад сврше отварање, болесника умију мало водом. После овога побратим и болесник пију вино. Први пије побратим, па болесник. Кад побратим хоће да пије он се прекрсти и помоли Богу говорећи: „Боже помози! Нека Бог даде моме побратиму здравље, а болес да оставимо на незнан гроб!“ па здрави болеснику. Болесник вања да сркне три пут, по мало, ништа не говорећи.

Са првог гроба крећу се на остале. И на остале гробове носе железа, шипке, вино, воду и сребрну пару. Пред полазак болесник вања да тресе десни рукав, да би на тај начин стресао болест. Кад дођу на други гроб отварање се врши на исти начин као и на првом, а тако се исто врши и на свима осталим гробовима. На седмом гробу, после отварања, побратим ону сребрну пару ножем пресече преко половине, па једну половину узима болесник да ушије у тканице, а друга се са шипкама закопа у тај гроб испод ногу мртвачевих. Кад се ово сврши сви се умију ту на гробу и све троје пију вино за здравље и за срећно побратимство. Одатле

се враћају кући на гозбу, а после ручка побратима даривају.

Овога јутра кад ће болесник да се отвара не сме ништа да једе.

Побратимство се поштује као и братство; чак се и млађи не узимају, јер се сматрају као род.

Отварање може бити и без побратима, али се више цени отварање са побратимом Кад је породица сиромашна, па не може да угости и дарује побратима, онда отварање врше без побратима. То се ради овако. У очи среде мајка болесникова, или која друга жена из куће, оде те одсече пет шипки у дужини болесниковог стопала. По једна шипка мора да буде од дрена, шипка, врбе, ораха и од каквог младог присада било од крушке или од јабуке. Кад отсече шипке, она оде на реку те изабере један округао камен, али да буде црвен и у величини ораха. Кад све то спреми, онда црвеним концем ваља измерити висину болесниковог тела, па њиме увезати оне шипке, али тако да камен буде између шипки. Шипке са каменом метну се болеснику испод главе и ту ваља да преноће. Сутрадан пазе шта је болесник сањао, па према сну тумаче хоће ли оздравети. Одмах у јутру, докле још није сунце изгрејало, мајка болесникова узме оне шипке и ништа не говорећи иде на реку да их баци у воду. Кад тамо дође она прво баца шипку по шипку и најпосле баци камен. Кад ово баца она помиње све мртве из своје куће, који су за посљедњих десетак година помрли говорећи: „Милане, Милоше, Љубице, (или како се буду звали мртви) немојте тражити мога Јеремију (или како се буде звао болесник), дајем вам место њега главу за главу, дајем вам очи за очи, дајем вам нос за нос, дајем вам чело за чело, дајем вам уста за уста, дајем вам врат за врат, дајем вам руке за руке, дајем вам груди за груди, дајем вам леђа за леђа, дајем вам

слабине за слабине, дајем вам ноге за ноге, дајем вам срце за срце, дајем вам душу за душу!“ Кад ово изговори опере руке, умије се и враћа се кући без обзира. Докле се она не врати белесник не сме да легне, нити што да једе.

На овакав исти начин бивају још два отварања: друго отварање у петак и треће у недељу. И у очи петка и у очи недеље мећу се болеснику шипке под главу, само се у очи петка мећу седам шипки а у очи недеље девет.

У петак, пре сунца, шипке са каменом закопавају се испод каквог великог шипка. Жена, која закопава, говори исте речи, које је говорила кад је шипке и камен бацала у реку.

У недељу, пре сунца, одсеку један велики прут од шипка, па га на средини расцепе и то толико, да може да се провуче болесник. Кроз овај расцеп провуку болесника, па онда узимају вериге те га и кроз вериге провуку. Кад то ураде, онда мајка болесникова, или друга која жена из куће, само мора бити једна иста, која је и раније носила шипке те закопавала, узме шипке и прут од шипка, па то однесе на незнан гроб. Прут од шипка положи озго по гробу али тако, да оно што је било до земље дође где су ноге, а горњи крај да буде према глави, како мртвац лежи. Пошто прут по гробу положи, шипке закопава у гробу где су ноге мртвацу, при чему говори исте речи, које је и на реци и испод шипка говорила. Понека говори и овако: „Ти, који у томе гробу лежиш, немој тражити мога Јеремију, место њега дајем ти ове шипке, дајем ти место њега главу за главу, дајем ти очи за очи“ итд. и понови исте речи, које је говорила на реци. Жена, која носи да закопа шипке, не сме целим путем реч проговорит, нити се смем путе окретати.

Причају и за овај начин побратимства. Године 1876. за време српско-турског рата, један сељак из Мирова буде у боју тешко рањен, да се није могао ни с места помаћи. Наша је војска одступала. Рањеник је молио једног по једног војника да га понесу, али ниједан не хтеде. Рањеник беше изгубио сваку наду и само очекиваше час кад ће наићи Турци и у комаде га исећи. У том наиђе један његов сељак. Кад га рањеник угледа слабим и већ изнемоглим гласом рече му: „По Богу да си ми брат од сад па до века, изнеси ме одавде, да ме Турци живог не касапе.“ Војник га упрти на леђа и срећно донесе на превијалиште. Рањеник са превијалишта буде упућен у болницу, где после дужег боловања потпуно издрави. Доцније су ова двојица живели као рођена браћи и звали су се *побратими*.

5. **Усињење, усиновљење.** — Кад неки човек већ зађе у године, има имање, али нема деце, он онда гледа да неког из своје фамилије *усини*, да му не би опустела кућа. Врло је редак случај да се туђинац усини. Усинити се може и мушко и женско. Мушко се зове *посинак*, а женско *поћерка*. Онај што усињује зове се *поочим*, а жена његова *помајка*.

Поочим мора бити старији од посинка најмање за осамнаест година.

Таст не може усинити зета, ако му је жива ћерка, а после њене смрти може.

Кад се неко усињује, прво направе уговор, у коме се посинак обавезује, да ће у свему слушати поочима и помајку и да ће их у старости чувати и неговати, а поочим се опет обавезује, да ће све своје покретно и непокретно имање оставити посинку. Овај уговор потврђује општинска власт. Али се сам акт усињена врши у цркви. За усињење има нарочата молитва, коју ваља свештеник да очита. Усињење се врши овако. Поочим стоји с десне а посинак с леве стране. Обојица

држе запаљене свеће у рукама. Свештеник стоји пред њима и чита им молитву за усиновљење. Кад свештеник сврши молитву, посинак падне пред поочима, а овај петом од десне ноге додирне посинка по врату говорећи: „Днес син мој јеси ти, аз днес родих тја!“ За тим узима обема рукама посинка испод пазуха, подиже га и пољуби га у чело, а посинак њега у руку. Тиме је усиновљење свршено. После овога свештеник честита усиновљење, на уговору напише да је извршио усиновљење и удара црквени печат.

Посинак се сматра као и рођени син, а тако га исто сматра и остала ближња и даљна фамилија.

XII. Положај женскиња, њихов живот и дужности. Живот и дужност мушкиња.

1. **Девојка.** — Девојка се у задрузи сматра као најмлађи члан. Она је дужна да слуша све старије па и млађе чланове. Девојка ради све тежачке послове као год и мушкиње. Своје женске радове ради поглавито у јесен и зиму, а чим пукне пролеће оставља своје женске радове и прихвата тежачке. Девојка у вече последња легне а у јутру прва устане. Родитељи и остали задругари пазе на њено кретање, и не дозвољавају да сама којекуда иде. По оделу нема никакве разлике између жене и девојке, једино празником жене сплету косе и носе *бареж*, а девојке га не носе, али и оне сплету косу око главе. У старије време жене су носиле *тревље*, а девојке нису.

2. **Млада.** — Млада се за годину дана сматра као најмлађи члан. Она мора бити услужна према свакоме па и према деци. За годину дана млада врши сама све кућевне послове. Она брише кућу, распрема, ложи ватру, спрема ручак, иде по воду, полива све укућане, само не меси хлеб. Од женских радова не ради ништа

за себе за годину дана, већ помаже у задрузи. И она у вече посљедња леже, а у јутру прва устаје. Младу не пуштају саму нигде из куће. Ако баш негде мора да оде, онда са њом шаљу какво дете.

3. **Жена.** — „Кућа стоји на жени а не на земљи," вели у овом крају народ. Женина је дужност да управља кућом. Она распрема и чисти кућу и остале стаје; она меси хлеб, готови ручак, крпи, пере, шије кошуље, тка платно, сукно и поњаве; шије себи и женској деци хаљине и плете чарапе.

Ако у кући имају две или више жена, онда оне поделе посао, па једна жена за петнаест дана врши све кућевне послове, а она друга за то време гледа децу и ради своје женске радове. По истеку петнаест дана, она друга прима редарство и ради све кућевне послове. Жене, које овако наизменце једна од друге примају посао, зову се *редаре* или *редуше*.

У једној задрузи све се жене подједнако одевају и обувају. Само она која је донела неки мираз има право да се мало боље одева.

Жена, која нема порода, мање се цени од жена које имају.

У овоме крају жене се не баве око стоке. Тај посао раде људи. Они музу стоку, спре сир и муте масло.

Жена је много подчињена мужу и свекрви. Свекрва се више поштује него и муж. Саму жену не пуштају нигие из куће да иде. Жене не иду на трг, нити оне носе што да продају.

Ако жени умре муж, она се неће удати докле мужу не изда годину.

Има жена које су раде да буду старије од мужа и да над њиме господаре. Такве жене чине разне врачбине. Тако неке жене ухвате ћукавца, закољу га, и очупају па од њега одсеку стражњицу и у каквом јелу

даду мужу да поједе, верујући да муж после тога неће ништа знати и видети, шта она ради. Нека опет узме мужевљу кошуљу па је обуче, а у један крај завеже грумен соли. Кад дође вече она у тој кошуљи преноћи, а ону со да сутрадан мужу у неком јелу да поједе, и верује да ће после она њиме господарити. Неке опет узимају од слепца поган па мало даду мужу да поједе у каквом јелу. Неке опет узимају од своје прашине па у вину даду човеку да попије. Неке траже црве од уцрвљане змије, па у јелу даду човеку да поједе. Понека жена зовне своју пријатељицу са којом лепо живи, па се скине гола, у један ваган метне мало брашна и ваган намести између ногу. Пријатељица јој сипа воду низ леђа али тако, да се слије у брашно. Од тога брашна замеси хлепчић и да мужу да поједе.

4. **Удовица.** — Удовица има сва права у задрузи као и остале жене. Удовица, која има деце, ретко се удаје, већ остаје да живи у мужевљој кући и да гледа децу. Кад је пак удовица млада, онда се удаје пошто прође година од мужевље смрти. Младој удовици задруга не стаје на пут да се уда. Кад се удовица удаје задруга јој даје њене личне ствари да носи. Ако удовица, која се удаје, има које мало дете, она га са собом води у други дом, а децу старију од пет година оставља у првоме дому. Ако се удовица удаје са знањем и одобрењем задруге, они је и даље воле и сматрају за род. Удовица која остаје у задрузи, ради све своје и домаће послове као и докле јој је био жив муж. Задругари се старају да је ничим не увреде. Како се одевају остале жене, тако се одева и удовица; како се одевају остала деца, тако се одевају и њена.

5. **Деца.** — Сва се деца у задрузи подједнако одевају и подједнако воле. Ако се нешто купи једноме детету, мора се то исто купити и другој деци. Редара, која је остала

у кући да спрема ручак и гледа друге домаће послове, подједнако пази и чува децу, како своју тако и својих јетрва. До пете године деца се не употребљавају за рад. Чим дете наврши пет година, почне се одређивати да ради лакше послове, да чува ћурке и свиње, и што је старије то му се и тежи посао даје. Од четрнаесте године већ почиње радити тежачке радове.

Деца не седају за једну софру са родитељима, већ им се одвојено даје.

6. **Младићи.** — Мушкиње од петнаесте до двадесете године зове се *момак* или *младић*. Родитељи а и остали задругари пазе на живот и кретање младића, а нарочито пазе да се не дружи са којим извиканим и рђавим момком. Младићи морају бити послушни према свакоме члану задруге. Све до женидбе младић се сматра као најмлађи члан задруге, а после женидбе се сматра као задругар, и од тада заузима други положај.

7. **Удовац.** — Код сељака се удовац врло тешко жени по други пут. Удовца гледају, спремају му одело и преобуке снаје или мајка, ако је животу.

8. **Старци.** — Кад човек напуни педесет година, зове се *старац*. Старца сви поштују и дају му да ради лакше послове, као што је н. пр. да чува стоку. О слави и о другим данима, кад долазе гости, старији седе за совром са гостима, а остали спремају и доносе што треба за јело и пиће. Старци увек седају у чело совре.

Старци се одевају друкчије од осталих људи. Њихово је одело комотније и простије без икаквих украса. На глави обично носе шубару и лети и зими, докле млађи људи мењају капе.

9. **Бабе** — Жена се назива *бабом* кад напуни педесет година. И бабе носе простије и комотније одело. Бабе воде надзор у кући над снајама и чувају децу.

Бабе се поштују још више него и старци. Бабе врло ретко иду где од куће. Оне већином чувају кућу, а младеж иде по саборима, славама и свадбама.

10. **Слуге.** — Слуга се ништа не разликује од осталих задругара. Са слугама се лепо поступа, они и при јелу седају за једну совру са осталим укућанима. Где слуга служи, ту га обично перу и одевају. У овоме крају слуга се већином узима да чува стоку, за *пастира*. За тежачке радове слуга се не узима, а ако га неко баш и узме то је редак случај. Слуга се погађа да служи обично за пола године: од Ђурђева до Митрова-дана или од Митрова до Ђурђева-дана. За пола године слузи се обично плати шесдесет динара, тако да му пада по десет динара на месец. Деца од 12—16 година служе пола године за тридесет па врло често и за двадесет динара. У службу иду они људи, који су по све сиромашни и немају нигде ништа, а иду и они, који су јаки са задругом, а слаби су са имањем, па једни остају код куће да раде имање, а понеки иде у службу да заради коју пару.

XIII. Однос млађих према старијим.

Млађи су дужни да се уљудно опходе са старијима и да све њихове заповести извршују на време. Млађи не смеју са старијима да се шале, свађају, или кад их ови за што карају да им одговарају. У свакој прилици њихово понашање мора бити уљудно.

Понашање старијих према млађим увек је благо управо очинско. Редак је случај да старији према млађима поступају сурово.

Ако је млађи непослушан и упоран, старешина га задруге казни: не да му празником да се обуче, не пушта га да иде на оро или сабор, већ га тера да чува стоку. То је највећа казна за млађег.

XIV. Међусобни живот.

1. **Поздрави.** — Кад неко некога сретне из јутра он му рекне: *„Добро јутро!“* а онај му одговара: *„Бог ти помогао!“* У подне се здраве са: *„Помози Бог!“* а одговор је: *„Бог ти помогао!“* У вече се здраве са: *„Добро вече!“* а одговор је: *„Бог ти помогао!“*

Кад неко некога у путу стигне, рекне му: *„Добро стиже!“* а онај други на то одговара: *„Бог ти помогао!“* А кад неко некога у путу скоби, онда му каже: *„Добра коб!“* на што други одговара: *„Бог ти помогао!“* Обично млађи старијему назива Бога.

Кад гост или странац улази у нечију кућу, са свима се рукује и поздрави, па ма колико њих ту било. Кад се старији здраве са млађим, онда млађи старијему прилазе и љубе руку. Кад гост хоће да пође, он се на растанку опет са свима рукује и поздрави.

2. **Позајмица.** — Сељаци се врло често служе позајмицом. Позајмица може бити у житу, пићу, новцу, стоци итд. Кад неко од некога узме на зајам врећу жита, онај што му даје измери жито на кантару и онај је дужан да му толико исто врати. Кад немају кантар да измере жито, они онда жито мере шиником, па колико ко шиника даде толико му се и враћа. Кад један од другог позајмљује брашно, онда мере *паницом* или *ваганом*. Ако неко позајмљује ситну со, онда је мере шољом или чашом, па колико ко узајми толико и враћа. Кад неко од некога позајмљује пиће, било вино или ракију, онда подмере какво омање бурѐнце па се у њега сипа пиће и онај што узима, дужан је такво исто и толико исто да му врати.

Кад се некоме затре стока, он тражи на зајам да му се даде женско прасе или женско јагње, па доцније, кад запати, да врати. Суседи и пријатељи то радо позајмљују.

Новац се без признанице или облигације даје само сродницима, пријатељима и људима, који су познати као поштене платише. Иначе се без писменог осигурања сада никоме другоме не даје. Кад се новац даје без писмене обавезе, интерес се не наплаћује, а кад се даје на писмену обавезу, онда се наплаћује интерес и то обично грош на банку месечно или 24%. Дужници већином уредно и поштено враћају дуг.

И жене између себе чине разне позајмице. Оне једна од друге позајмљују: брашно, со, паприку, пиринач, шећер, кафу, гас итд.

Народ од кума никад не чини никакву позајмицу, да не би искрсла каква свађа, а с кумом се не ваља свађати.

3. **Гостовање.** — Сељаци долазе један другоме у госле о слави, свадби и о заветини (сеоској слави). У друге дане не долазе. О слави и свадби гости се зову. О заветини долазе гости само из других села, а то су домаћинови пријатељи и сродници. Туђинац без звања неће никад доћи ни коме у госте. Гости се највише баве три дана. Обичај је да се трећег дана разиђу сваки својој кући. Сваки домаћин стара се, па био и најсиромашнији, да своје госте што боље угости и почасти. Ако гости долазе у мрсак, онда домаћин пече јагањце и прасце поред осталих разних јела, ако долазе у пост, онда домаћин мора да спреми рибе, па макар не знам шта било. О свадби се гости даривају, а о слави и заветини се не даривају.

4. **Шале.** — Шале бивају код пријатеља и код оних који лепо живе, па су уверени да се неће један на другог наљутити. Људи се обично шале женама. Један седне до туђе жене, а овај други опет до овога жене. Кад су тако поседали, онда један загрли једну, а онај други другу. Сад један од њих каже да је његова лепша, а овај други опет каже да је његова лепша. Ако се том

приликом налазе за совром, онда сваки од њих нуди ону жену даједе, даје јој вина или ракије да пије. Те шале обично пролазе без свађе, а дешава се да из шале искрсне и свађа.

Момци се опет шале између себе својим девојкама. Један момак кори другог говорећи му да је његова девојка боља, а овај опет му вели да је његова боља. Кад игра коло, онда један момак гледа да се ухвати до девојке другог а овај други опет хвата се до његове.

Људи се између себе шале још пријама и свастикама. Један другог дира говорећи да је овога прија или свастика лепша, а онај други опет тврди да је његова прија или свастика лепша. Један другог у шали нуде да трампе свастике или прије итд.

Људи у шали називају један другог разним погрдним именима: магарче, лудаче, будало, соме, дртино, лоло, шмокљане, мангупе итд.

5. **Свађе.** — Свађе се вићном дешавају између комшија и мећара са имањем. Највише се људи свађају око имања, а услед тога проистичу и грдне парнице са огромним трошковима и по једну и по другу парничну страну. Често се пута око имања дешавају и убиства. Кад неко преоре склад или премести белеге, који означавају докле је чије имање, оштећени, комшија одмах започиње свађу, и ако се онај који је штету учинио на неки начин не измири са оштећеним, парница је готова. Тако исто бивају свађе кад неко некоме, било намерно или не, учини какву штету као: кад му гази ливаду, или испусти стоку у ливаду, те му попасе траву или испусти стоку у њиву те му поједе и погази жито. Свађа се дешава и кад неко некоме што украде. Свађа бива и у пијанству, и кад неко некога опадне, или га лажно тужи, или му што узме на превару, или на послугу, па после неће да врати.

Жене се између себе највише свађају ако им се мужеви посвађају, или око топила где топе конопљу, или због какве друге неправде и увреде.

6. **Псовке.** — Сељаци један другом псују: матер, оца, сестру, жену, дете, прију, свастику, тетку, ујну, славу, Бога, Богородицу, сунце, небо, звезду, крст, поштење, веру, образ, закон, пост, дан, тророгу свећу (славску свећу). Често пута чује се где неко некога псује у нос, у уста итд. Псовке могу бити од збиље, и онда су увреда, или од шале, и онда се на њих нико не љути.

Људи и деца готово подједнако псују, а жене место псовке употребљавају клетву.

7. **Клетве.** — Кад неко некога куне, говори: Убио те Бог! Убила те Св. Петка! Убила те Св. Недеља! Св. Петка и Св. Недеља ти очи извадиле! Св. Петка и Св. Недеља раскрстиле те од овај свет! Не помого ти Св. Ранђел! Св. Ранђел ти душу извадио! Тресак те убио! Свpака ти на кућу крекетала! Марен те убио! Гром те спалио! Св. Илија ти треском главу разбио! Изгорела те Св. Марија! Ђаво те изео! Враг те однео! Враг ти судио! Ђаволи ти главу разбили! Душа ти се уставила! Ђаволи те јашили! Рози ти израсли! Згрчио се да Бог да! Пролајао да Бог да! Умукнуо да Бог да! Не завртео никад огњиште! Никад дом не свртео! С колац ти се кућа затворила! Кад кукавица гнездо направила, тад и ти кућу скућио! Ослепео да Бог да! Изела те болешчина! Не видело те сунце! Муња те убила! Вода те однела! Огањ те изгорео! Црви те појели! Вуци те појели! Виле те однеле! Мечке те угушиле! Але те појеле! Чума те убила! Мајка ти на гроб барјак не развила! Мајка ти гроб не видела! Земља те прогутала! Земља ти кости не примила! Гроб ти се сурвао! Гроб ти се не знао! Бог ти душу не примио! У гору отишао па се више не врнуо! У таму пропао!

Побеснео, да Бог да! Очи ти испале! Вренга те нашла! Полудео да Бог да! Немао ни кума ни пријатеља! Све ти по кући пошашавело! Кад се сваки веселио, тебе Бог оневеселио! Кад соли имао, леба немао! Ђаволи те у сиње море однели! Змија те ујела! Слепце водио! Часан те крст убио! Руке ти се осушило! Не најео се да Бог да! Не напио се да Бог да! Пукао да Бог да! Цркао да Бог да! Проклет био овога и онога света! Проклет био! Проклет да си! Скаменио се! Живина те изела! Рђа те убила! Рђа те попала! Рђа те притисла! Крв те изела! Црева ти се преврнула! Дроб ти се преврнуо! Мртвог те нашли! Не мрднуо! Мозак ти испао! Срце ти се изело!

Кад се заклињу говоре: Бога ми! Тако ми Бога! Славе ми! Тако ми славе! Светога ми! Душе ми Здравља ми! Жива ми деца! Све ми живо! Среће ми! Крста ми! Очију ми! Душе ми! Куће ми! Стоке ми! Сунца ми! Леба ми! Тако ми овога и онога света! Не видело ме сунце! Тако ми овога леба што једем! Соли ми! Овога ми вина! Ове ми ракије!

XV. Задружни живот.

Задруга. — У Срезу Бољевачком нема задруга у правом смислу, као што их има по другим крајевима, где у једној задрузи живи по двадесет и више чељади. У овоме крају и што има задруга, врло су слабе. У једној задрузи највише да има отац са два ожењена сина или деда са једним или двојицом унука. Јаче задруге не постоје. Пре педесет и више година постојале су веће задруге, али их данас нема.

Задругом управља најстарија мушка глава у задрузи, деда или отац, који се зове *домаћин* или *старешина* задруге. После смрти његове старешинство прелази на најстаријег из задруге, али старешина задруге може бити и млађи задругар. Млађи задругар

постаје домаћином само у томе случају, ако се сматра као паметан и вредан члан задруге, па су задругари уверени, да ће унапредити задругу. Ако се домаћин пропије, или ода каквим другим пороцима па почне задружну имовину да упропашћује, зрдругари га одмах смене и за домаћина поставе другог, који је по годинама за њим најстарији.

У задрузи се много боље живи него у инокоштини. Сваки задругар живи безбрижно и ради своје послове, а сву осталу бригу о задрузи сноси сам домаћин.

Бити домаћин задруге сматра се као почаст. У друштву се више цени домаћин него обичан задругар. Домаћин може бити кмет и одборник, докле обичан задругар то не може бити без пристанка домаћиновог.

Домаћину је теже у задрузи него осталим задругарима; он мора да води сву бригу око задруге, мора да се брине за порез, да се брине о продаји стоке и других производа, да иде властима и да одговара и заступа целу задругу, да чува све задружне ствари, као: тапије од имања, пореску књижицу, новце, покућанство итд. Он у јутру мора да устане рано и да кућну чељад одреди на посао. Домаћинова је дужност да набавља све потребне ствари за кућу и за чељад, и да се брине о оправци старих алата и набавци нових. Домаћину је пак лакше него осталим задругарима у томе, што мање ради, не иде на орање и на копање, већ поглавито пази да то раде остали задругари; он иде чешће у општину, у механу, у варош, налази се са људима, части се са познаницима и пријатељима, докле су остали задругари везани за тежачке послове и без одобрења домаћиновог и не могу нигде ићи.

Где је домаћин добар, паметан и вредан, ту задруга напредује а њени чланови живе у слози. У једној задрузи највише се хвали слога, вредноћа и поштење, а највише се куди неслога, свађа и неискреност. До-

маћинова је дужност да поједине задругаре поучава, а ако неки штогод погреши да га посаветује. Задругари опет врше све послове тачно и на време, и својим радом и понашањем гледају, да не дође до свађе. Чим у једној задрузи настане свађа и неслога, та се задруга почне распадати, настаје деоба.

Домаћинова је дужност да задругаре васпитава у вери и моралу, и да их навикне на све тежачке радове, а поглавито на послушност.

Домаћин одређује шта ће који радити. Послови се одређују према способности задругара. Старији људи одређују се да чувају стоку, а млађи да раде поље. Онај што чува овце зове се *овчар*, а онај што чува свиње *свињар*, који чува говеда зове се *говедар*, који чуву само козе зове се *козар*. Онај што оре зове се *орач*, а који копа зове се *копач*. Онај што чува виноград зове се *пудар*.

У свакој кући поред домаћина има и по једна *домаћица*. Домаћица бива најстарија жена у кући. Њена је дужност, да у кући води ред, да одређује редуше и да им одређује посао. Код ње су кључеви од стаја, мрса, пића, јела, воћа итд. Она расправља ситне распре, кад се пајаве између жена или деце. Она пази на рад и кретање жена и девојака. Домаћица не ради тежачке радове, јер она чува кућу и остало, докле су остала чељад на раду. О слави и свадби домаћица се стара, која ће се јела готовити и о дочеку и испраћају гостију. Кад домаћин одсуствује заступа га домаћица. Да ли је домаћица добра, познаје се по томе, да ли се слаже са свима укућанима, да ли праведно распоређује посао свима женама у кући и да ли сву децу у кући подједнако воли.

Домаћици је теже у задрузи него осталим женама. Она мора да води бригу о кући, да води надзор над осталим женама и девојкама. Она у јутру мора прва

да устане и да кућну чељад одреди на посао. Остале жене врше свој посао без икакве друге бриге.

Задружно стање за децу је од велике користи. Деца у задрузи боље се чувају, негују и хране, него код самца. У задрузи се деца боље васпитавају: ту се деца навикавају на ред, рад и послушност, као и на поштовање старијих од стране млађих.

Задруга поступа према својој деци подједнако: сва се деца подједнако одевају и обувају, и нема тога случаја да се неко више пази и да се издваја од осталих.

У извесним приликама искрсне у задрузи свађа због деце. Код паметних задругара те свађе пролазе без икаквих последица, а на многим местима дечје свађе бивају узрок за деобу. Због деце се посвађају жене, па свађа захвати после и људе и деоба је готова.

Што се тиче рада, деци је лакше у задрузи него код самца. У задрузи се послови дају деци према снази и моћи, а код самаца морају да раде и теже послове. Деца у задрузи обично чувају стоку, помажу задругарима у раду, носе воду, кад се оре воде волове итд.

Момковање и девовање у задрузи се разликују од момковања и девовања код самаца. Девојка из задруге боље се удаје, јер се држи да има бољу спрему. Међутим момак се теже жени. Људи не дају тако лако своју ћерку у задругу, јер помишљају на деобу, а кад се поделе, онда су сиромаси. Самац се увек боље и лакше жени.

Млади је опет боље у задрузи него код самца. Задруга за извесно време штеди младу од послова, а код самца мора одмах да ради све послове.

И удовцу је боље у задрузи, него кад је самац, јер има ко да га закрпи, опере и лакше се издржава.

Тако исто је и удовици боље у задрузи, него кад је сама. Кад је удовица сама, мора да се брине о кући,

о порези, о пољу итд., а кад је у задрузи о свему томе не брине, већ ради оно што раде друге жене.

Дете, које нема оца или мајке, зове се *сироче*. Таквом је детету боље у задрузи, јер има ко да га гледа, чува и одева. Задругари га не одвајају од своје деце. Ако је сироче мушко, кад стигне за женидбу, задруга га ожени, ако је пак женско, кад стигне за удају, задруга га удоми.

Болеснику у задрузи много је боље него у одељеној кући, јер послови не заостају због његове болести, а њега опет има ко да гледа и негује. Кад се неко разболи има ко да зовне врачку да му баје и гаси угљевље, па ако то не помогне, има ко да га однесе лекару. У новије време све се више тражи лекарска помоћ, што је за самца много теже.

Ако се случајно деси да неки члан задруге шене памећу, задруга зове врачке да му бају и врачају, ако то не помогне, воде га по црквама и манастирима да му се читају молитве. Ако болест узме већи мах и болесник постане опасан по саму задругу, онда га воде у болницу, где га предају на лечење и чување.

Слузи је горе у задрузи него код самца. У задрузи има више господара, па има више и посла. Слуга се од осталих задругара познаје по томе, што нема оне слободе коју имају остала чељад и што се не упушта у разговор и већање о домаћим пословима.

Слугу пере, обува и одева задруга. Ако је из истог места, онда га само пере његова зудруга, а остало добија где служи.

Живот мужа и жене у задрузи у свему је бољи од живота мужа и жене у одвојеној кући. У задрузи муж има свој одређени посао, а и жена такође. Самац и његова жена морају да воде бригу о кући, о стоци, о пољским радовима, морају да се брину о продаји, о куповини, како ће да плате порез итд. Једино што муж

и жена, кад су сами, имају слободан живот, могу да се крећу како хоће, да иду на посао кад хоће и да раде докле хоће, а то већ не може да буде у задрузи.

Већина сељачких кућа има поред кујне и једну собу. Само имућнији људи граде кућу са две собе. Зими сви задругари спавају у једној соби, да би уштедили на огреву и осветљењу. У тој спаваћој соби направљен је велики кревет, од једнога краја собе до другога и на њему спава зими цела задруга. Ако у задрузи има млада и младожења, они спавају одвојено у некој стаји, па макар у њој немало пећи. Лети спавају у авлији под отвореним небом или испод каквог дрвета.

Људи у задрузи немају никакав засебан иметак, већ је све задружно. Једино жене имају свој лични иметак. О свадби је обичај да сватови даривају младу. Тај новац предаје се млади, и она га са својим мужем чува. Многе тим новцем интересирају, а многе га само чувају. То исто раде и са новцем, који млада понекад донесе као мираз. Ако нова млада ступајући у задругу донесе какво имање, то имање обрађује задруга и бере приход од њега, који улази у комуну, али се то имање сматра као њена лична својина, и кад дође до деобе, оно се целокупно предаје њој и њеном мужу.

Домаћица према броју чељади даје свакој жени вуну, козину и кучину. У неким се задругама то не дели, него све жене заједнички од вуне израде сукно а од кучине платно, па то после поделе према броју чељади, колико која жена са својим мужем има. У којим се задругама дели вуна и остало, ту свака жена сама израђује одело и друге потребе за себе, мужа и децу.

Обично у кући има један разбој, на коме све жене из те куће ткају редом: платно, сукно, пешкире, пре-

гаче и опреге (сукње). Кад једна жена навија платно или тка, остале јој помажу.

Ретко ће човек видети жену беспослену. Жена увек понешто ради, ако ништа друго оно плете. И кад на рад иде, она уз пут плете или преде.

Сви задругари једу у исто време и за једном совром, само мала деца једу одвојено. Совра се поставља у кући, а у соби се поставља само о слави и свадби. Лети, кад је задруга на раду, совра се поставља у хладу испод каквог лиснатог дрвета. Совру увек поставља једна од женских, најобичније која је најмлађа. Ако у задрузи има млада, онда она поставља, ако нема младе, онда то врши девојка или која друга најмлађа жена. Кад се поставља совра, увек пазе да на совру прво метну сланик и хлеб, па посуђе и јело. Хлеб се увек меће на лице, онако како је био у црепуљи. Ако је хлеб изломљен, онда се изломљена страна окреће унутра: не ваља да се изломљена страна окрене на поље, јер се тада слути на растурање задруге. При седању за совру, пази се, да седну прво старији, па млађи. Прво седају људи, све човек до човека, па онда жена до жене. Пре него што ће сести оперу сви руке. Код сељака се не зна које је чија кашика, само се домаћинова зна. Ако је задруга већа, онда једу јело из два чанка. Из једног једу људи а из другог жене. Ако је задруга омања, сви једу из једног чанка. Пре него што ће почети да једу, домаћин свима каже: „Прекрстите се па једите!“ Прво се прекрсти домаћин, па за њим и сви други. Ако задруга има вина и ракије, онда за време ручка попију по коју чашу ракије, а кад поручају по коју чашу вина. Пије се из једне чаше, али увек по старешинству. Месо из чанка, докле домаћин не узме за себе, неће нико узети. Кад домаћин извади за себе тек онда узимају људи, па после њих жене.

Ако некоме случајно за време јела испадне залогај из уста, онда кажу да му је ђаво ћушнуо залогај. Онај, коме је испао залогај, ваља да га дигне и поједе, али не сме у њега да пири и ако је прашљив.

Ако неки узме залогај хлеба па га држи у једној руци, и у разговору заборави да га има, него другом руком понесе други залогај, онда кажу да му је неко у фамилији гладан.

У вече, после вечере, домаћин наређује, шта ће који сутра радити.

Совре су округле и на три ноге, за тридесет до четрдесет сантиметара подигнуте од земље. Столице, на које се за совру седа, су полукружне и троножне и мало више од совре.

После вечере задругари иду сви на спавање, па било то лети или зими. Само о свечаним данима чине се весеља у задрузи, као о Божићу, Ускрсу, слави, свадби и Белим покладама. Старији људи седе за совром разговарају, пуше, шале се, певају, један од млађих свира у дудук или у гајде, а остали играју. О Белим покладама долазе и суседи, па се по две три задруге искупе, те се весеље увећа и често пута траје до зоре.

Деоба задруге. — У старије време, пре 60—70 година, живот у задрузи био је у многоме другојачи него што је данас. Задругари су били сложнији, између њих је било веће поверење и веће поштовање. Из године у годину све се више губе те лепе особине, па је и задруга све мање и мање.

Свака задруга помишља на деобу, зато раније спрема куће за сваког задругара. Ако деоба испадне изненадно, и задруга није свима начинила куће, онда један другоме доплаћује. Онај што остаје у кући доплаћује осталима у новцу или у имању.

Расире у задрузи главни су узрок деоби, јер где се задругари слажу, ту се и не деле. У опште, кри-

вица за деобу задруге баца се највише на жене. Прве се посвађају жене, па њихова свађа захвати људе, и деоба је готова.

Неке се задруге деле и за то, што сваки хоће да буде домаћин, и не трпи да му други заповеда. Ово је главни узрок деоби.

Има задругара који имају једно или двоје деце, па завиде онима који имају више, а нарочито онима, који имају више синова, па се деле, да би њиховој деци остао већи део имања.

Има још један узрок за деобу задруге. Има случајева да у једној задрузи свекар или девер живи са снајом у недопуштеним односима. До душе ови су случајеви врло ретки, али их има и дан дањи. Тих случајева било је и раније, и то знатно више. Ја сам скоро слушао да је из једне задруге побегла једна жена само зато, што је приметила да њен муж живи у недопуштеним односима са снајом.

Сваки пунолетни задругар има право тражити да се одели.

Ако неки задругар почне да ради против интереса задругиног, задруга има право да му дâ његов део и да га искључи из завруге. Али задруга не може никога истерати из задруге, а да му не да његов део.

Кад неки задругар изјави да жели да се одели, задруга га од тога одвраћа, па ако ништа не помогне, оделе га. Негде пред деобу и за време деобе бивају свађе, а негде се све то сврши на леп начин.

Деоба се врши на мушке главе, на браћу. Сваки брат добије раван део од свега, па имао он много деце или немао ниједно. Приликом деобе о женама се не води рачуна. Само се о оној жени води рачуна, која је као мираз донела какво непокретно имање или новац; њој је задруга на деоби дужна да врати што је њено.

Ако у задрузи има удовица са децом или без деце, приликом деобе она остаје с једним задругаром, или деца добијају свој део и она остаје са њима. Ако је удовица без деце задруга је не може истерати, јер она има право да ужива свога мужа део до преудаје или докле је жива, ако се не уда.

Деца без родитеља и девојка без родитеља или брата остају код неког задругара, јер се деца и девојка не смеју сами оставити.

Приликом деобе воде и о томе рачуна, да ли су неки задругари женили сина или удавали ћерку, па остали који имају да удају или да жене траже понешто на име трошка. Ако нико од задругара није ни женио ни удавао, онда не дају никоме ништа на име трошка за женидбу и удају.

При деоби једне задруге обично присуствују рођаци или комшије. Дуг, покретно и непокретно имање и стока дели се на равне делове по браћи. Ако у кући има три брата, који су најстарији чланови задруге, онда се имање дели на три равна дела. Ако у задрузи има и отац, онда и он добије раван део, који ужива до смрти, а после смрти његов део браћа поделе на равне делове. Око овога бивају после највећи спорови. Жито, месо, сир, масло, сланина, маст, вуна, пређа, конопља, платно деле се на чељад тј. свима укућанима, па и деци долази једнак део. Стаје деле као и непокретно имање на равне делове по браћи, а тако исто деле и покућанство. Од покуеанства не деле лонце, панице, кашике, виљушке и све оно што је земљано. Тако исто не деле ни живину. На старом огњишту млађи брат има првенствено право да остане, а може да остане који хоће, како се споразумеју.

Кад се нека задруга дели, неки сељаци осуђују деобу, а неки је не осуђују. Већином осуђују онда, кад

задругари не могу на миран начин да се поделе, него се свађају и парниче. Деоба је готово постала обична ствар.

Кад нов задругар оснива кућу, ватру не узима из туђе куће него ваља први пут сам машином или кресивом да заложи ватру. Кад заложи ватру, долазе му комшије на честитање и сваки баца на земљу по грош, благосиљајући му кућу. Обично благосиљају овако: „Срећна ти кућа! У здрављу са твојом домаћицом, да дочекаш славу, сина да ожените, ћерку да удате, кумове и пријатеље да имате; даровао вам Бог свега доста а здравља понајвише!“. Домаћин служи госте ракијом.

Жене долазе домаћици да јој честитају кућу. Том приликом свака доноси по једну кокошку, пловку или ћурку да запати живину.

Новог домаћина комшије потпомажу и дају му на послугу све што му треба, докле сам. то не набави.

XVI. Кућа.

Срби сељаци у Срезу Бољевачком граде куће све по једноме типу. Свака кућа има напред *ајат*, из ајата се улази у *куку* (кујну) а из куће у *собу*. Сиромашнији људи граде кућу са једном собом, а имућнији са двема. Где имају две собе, онде се у једну собу улази из кујне, а у другу из ајата. Ова друга соба обично је гостинска. Куће се већином граде од чатме, па се блатом олепе. Покривају се ћерамидом а у новије време и црепом. Неки испод куће граде подрум, а неки не граде, али је више кућа са подрумом него без подрума. Поред куће постоје још и друге стаје: кош, амбар, штала за волове и коње, штала за ситну стоку, обор за свиње и кокошарник за живину. Авлија је ограђена тарабом, а понегде и плотом, али ређе.

Кад неки хоће да гради кућу, прво изабере земљиште за кућу. Приликом избора земљишта увек се пази да није на томе месту раније постојала каква стара кућа, у којој је све помрло. На такоме месту неће нико подићи кућу. Кад је место изабрато, онда домаћин гледа, да ли је место добро и здраво. То се гледа овако. У вече на ономе месту, где ће се подићи кућа, метне домаћин пуну чашу са вином, па сутрадан гледа, да ли стоји чаша с вином онако, како ју је он метнуо или не. Ако је преко ноћ вино усануло, или је нешто чашу с вином претурило и вино просуло, онда је знак да то место није добро за кућу, и он ту неће кућу подићи. Ако нађе чашу с вином онако како ју је оставио, онда је знак да је место добро и здраво за кућу.

На месту где ће се подићи кућа домаћин спрема потребну грађу: креч, греде, песак, камен и остало. Кад све припреми, онда погађа мајсторе, који ће му подићи кућу.

Онога дана када ће мајстори приступити копању темеља за кућу, домаћин и сви његови укућани обуку се лепо, и тај дан сматрају за свечани дан. Кад мајстори ископају темељ и кад први камен темељац у њега спусте, домаћин донесе јагње и закоље га у самоме темељу, на ономе камену темељцу. То зову *курбан*. То чине да би кућа била срећна, а они, који буду у њој становали, да буду здрави и живи. Јагње се даје мајсторима као част, да га тога дана поједу. Ако је домаћин сиромах и не може да закоље јагње, он онда закоље бар кокошку или петла, само мора бити курбана. Понеки домаћин пошто закоље јагње, баца у темељ дукат, банку, или бар 4—5 динара, и то је напојница мајсторима. Тога дана мајстори више ништа не раде, него се часте. Другог дана тек продужују рад.

Кад мајстори дођу до крова и подигну попове (тј. усправне греде на којима стоји слеме), обичај је да се

даривају од стране домаћинове. Мајстору се даје кошуља, а осталима млађим радницима свакоме понешто, било чарапе, или пешкир. Сви ти дарови пребаце се преко слемена и ту висе дан два, па их после мајстори скину и међу собом поделе.

Кад кућа са свим буде готова и добро сува, домаћин почне да се усељава у њу. Прво однесе у воденицу пуну врећу жита, па кад жито самеље, он га скине у нову кућу, јер то ваља прво да се унесе. Истог дана, или сутрадан, домаћин у једну торбу метне један цео хлебац, полоче ракије, буклију вина, чанак соли венац паприке и са домаћицом улазе у нову кућу. Домаћин кресовом заложи ватру, а домаћица оде да донесе воде. За тим разломе хлебац и ту ручају. У нову кућу улазе у јутру, докле дан напредује. Код неких је обичај прву ватру у новој кући да заложи кресивом мајстор, који је кућу градио. После овога домаћин преноси у кућу и друге ствари.

Кад се домаћин са свим пресели, после неколико дана приреди *бал* (гозгу) у част уласка у нову кућу. Бал увек граде у мрсак. На бал се позивају рођаци, пријатељи, комшије и мајстор који је кућу градио. Неки зову и свештеника да освети кућу, али га више њих не зове него што га зове. Сваки који долази на бал доноси част: погачу, печену кокошку, гибаницу, буклију вина и купи још нешто у дућану као поклон: неки тањир, неку кашику, лонац, итд. За време ручка гости пију за здравље домаћиново и његових укућана, и том приликом благосиљају нову кућу, желећи домаћину да у њој дочека славу, сина да ожени, ћерку да уда и да стекне кумове и пријатеље.

Неки имају обичај да на кров од куће или више кућних врата метну да расте *говеђе око*, (чуваркућа). По народноме веровању говеђе око чува кућу од веш-

тица и од болести. Цвет од ове биљке узимају и за лек: кад неког боле уво, исцеде сок па му сипају у уво.

По народноме веровању у свакој кући живи по једна змија, која чува кућу, али која се не може увек видети. Кад ова змија изађе у кућу или у собу, народ верује да није добро, и да њена појава предсказује болест или смрт. По народноме веровању кућну змију не ваља убити.

Док су раније били виногради, онда су по виноградима биле пивнице. По народноме веровању и у пивници живи змија, која чува виноград од града и коју такође не ваља убити, јер би после град потукао винограде. Домаћин кад точи вино, ваља увек да у чанак, што стоји испод шајтова, остави мало вина и за змију, која ће кад оде домаћин доћи да пије вина.

XVII. Верски живот.

Народ је у Срезу Бољевачком врло побожан. Никакав посао неће отпочети докле се пре тога не прекрсти и не помоли Богу. У јутру кад устаје прекрсти се и каже: „Господе, јаки, Господе, милостиви, св. Никола, (увек помене своју славу), вама се молим. Помозите на све стране и у стоку и у имање!“ А кад стане да се умива, моли се овако: „Господе јаки, Господе милостиви, Св. Никола, Св. Ранђеле, Св. Ђорђе, Св. Илија, Св. Пантелија, Св. апостоле Петре и Павле, Св. Петко и Св. Недељо, вама се молим. Помогните, опростите, дајте нам здравље, срећу и напредак, а што радимо, да вајдимо!“ При почетку сваког посла прекрсти се и каже: „Господе јаки, Господе милостиви, благослови овај род!“ Ако почиње да оре, онда се овако моли: „Господе јаки, Господе милостиви, благослови овај рад, куд рало оди, жито да се роди, да израни грешнога орача!“ Пре јела прекрсти се и каже: „Помози, Боже, у здрављу да ручамо!“ После јела каже:

„Бог да поможе! Нека Бог да̂ род и берићет, слогу и правду!“ Пре спавања прекрсти се и каже: „Господе јаки, дај ми лаког сна, да у јутру здрав и жив устанем!“ Ове молитве нису код сваког једнаке. Сваки човек на свој се начин моли Богу. Код неког су молитве дуже, а код неког краће. И остале верске радње као: свећење водице, резање колача итд. врше са највећим страхопоштовањем. Жене су од људи још побожније. У очи недеље и празника жене окаде сву чељад, кућу и све стаје. Жене се обично моле Богу, Св. Петки и Св. Недељи. Жене замишљају да су Св. Петка и Св. Недеља жене, као и Св. Богородица. Зато многе жене дају женској деци имена *Петкана* и *Недеља*. Жене више посећују цркву и чешће се причешћују него људи.

Сељаци долазе у цркву врло ретко. У цркву долазе о свадби, крштењу, о Божићу, Водицама, Ускрсу и о причешћу. Причешћују се свега једанпут у години и то у Велики пост. У друге празнике сем попа и учитеља нема никог више у цркви. Има доста људи, који никад не долазе у цркву, нити се кад причешћују. Понеки од њих само се причести пред смрт, кад лежи тешко болестан, па нити живи нити мре. Људи и жене пре причешћа се исповедају код свештеника, а момци и девојке се не исповедају.

Постови се држе врло строго, изузимајући Петрове посте, које већина мрси.

Све што човека у животу снађе, било добро или зло, народ верује да је од Бога. Кад некоме неко умре, онда кажу: „Бог дао, Бог узео!“ А кад некога снађе каква штета, онда кажу: „Добар је Бог, надокнадиће он то!“ Зато се у молитви прво обраћају Богу, па онда осталим свецима. О Богу мисле да је као и човек.

Очева и мајчина *клетва* сматра се као тешка. Народ верује, кога родитељи куну, неће добро проћи, већ ће га постићи родитељска клетва.

Народ даје велику важност *заклетви*. Довољно је да се неко закуне Богом, па да му се поверује. Људи се у опште врло нерадо куну, па кад су и у праву, неће се за малу ствар заклети. Ако би се неко заклео криво, народ сматра да је учинио тежак грех. Народ верује, да ће кривоклетника постићи Божја казна: умреће му неко у кући, или ће га снаћи штета у стоци итд. Од кривоклетника сваки се поштен човек клони. Човек који се криво закуне, по народноме је мишљењу покварен човек. Таквих људи има врло мало, једва да ће се наћи у сваком селу по који такав човек.

Народ верује да постоје *виле*, *але* и *змајеви*. По народном веровању, виле су врло лепе девојке. Тело им је прозрачно и лако. Њих може да види само онај, који се родио у суботу и онај, ко је *аловит*. (Аловити су људи они, који имају необичну снагу и јачину). Има вила, које људима чине добро, а има их које чине зло. Народ верује, да виле путују колима, па чим им се што на колима поквари, оне узимају од човечјег тела. Тако на пр. ако им фали каква чивија, оне узму руку од човека итд. Отуда народ држи, да има *узетих* људи у свету, јер су виле узеле нешто од њиховог тела за своја кола.

По народном веровању *ала* је некакво црно и страшно биће у виду ветра. Але убијају људе својим дахом. Кад иде вијор, народ мисли да у њему играју але. Не ваља да вијор удари на човека, јер би га але убиле. Чим се вијор приближи човеку, човек треба да баци камен или да пљуне на вијор, па ће се одбити.

Народ замишља *змаја* у виду тице, која ноћу лети и од ње на све стране prшти светлост. Змај постаје од рибе шарана. Кад шаран наврши четрдесет година, добије крила и претвори се у змаја. Кад змај лети од њега пада нешто као крљушт од шарана. По народном

веровању, змајева има и мушких и женских. Они се ноћу претварају у човека или у девојку. Мушки долазе женама и воде с њима љубав, а женски иду мушкима. Ни жене, ни људи не смеју да кажу, да им змај долази, већ гледају да га некако на превару ухвате. Причају, да змају једино може досадити врела вода. Она жена или девојче којој долази змај, треба да му каже да ће идуће ноћи, кад дође, она бити ту и ту у каци. Кад дође ноћ, домаћи напуне кацу врелом водом, па један пази кад ће доћи змај. Кад змај дође и уђе у кацу, овај треба кацу да поклопи и онда ће се змај у врелој води угушити. Народ верује, да и данас има змајева, само што ређе долазе.

Народ још верује у *судбину*. Свакоме је човеку на рођењу досуђено, шта ће и како ће од њега бити, и од тога ниједан човек не може избећи. Кад неко млад умре или погине, или му се догоди каква несрећа народ каже: „Тако му је суђено.“ Кад неко болује каже се: „Ако му има века, има му и лека!“ Тиме хоће да кажу: ако му је суђено да још живи, он ће оздравети, па лечио га или не лечио, ако му је суђено да умре, лекови неће ништа помоћи. Све стоји до судбине.

Народ верује, да сваки човек има свога *анђела*, који га прати од рођења до смрти. Анђео стоји човеку на десном рамену и не да му да чини зло. Докле анђео чува човека, дотле је човеку добро. Чим човек стане да греши, анђео се мучи да га од зла одврати, па ако не могне, он га оставља. Чим анђео напусти човека, одмах га предузима *нечастиви* (ђаво). Народ верује, кад човек чини зла дела, да га на то нагони ђаво. Отуда ће се често пута за неког чути да се каже: „Њега је узео нечастиви у своје руке!“

Народ верује, да постоје и *вампири*. О томе смо опширније говорили код погребних обичаја.

Народ још верује, да постоје три света. Један је испод нас, и тај се опасује ниже од нас, испод колена. Ми смо у средини и зато се опасујемо по средини. Трећи свет је више нас, и тај се опасује испод мишица.

XVIII. Забаве.

Сељаци зими довозе дрва, одвозе ђубре на њиве, хране стоку, иду у воденицу, спремају грађу за грађевине итд. Женскиње поред кућевних послова ради своје женске радове: плете, преде, тка, крпи итд. Ни мушкиње ни женскиње није ни зими беспослено. Једино недељом и празником људи се искупе било у судници, било у крчми, те се разговарају, пуше и по коју попију. Жене долазе једна другој на разговор кући. Девојке се разговарају код чесме, кладенца, на молби итд. Момци недељом и празником искупе се код једнога од њих па играју разне игре: терају цив, играју цара, прстена итд. За друге забаве сељаци не знају.

Сељаци иду по саборима о већим празницима: на Младенце, Благовести, Цвети, Ускрс, Ђурђев-дан, Тројице, Петров-дан, Св. Ранђела (13. јула), Св. Илију и Велику Госпођу. Кад полази на сабор и мушкиње и женскиње лепо се обуче, понесу: погачу, буклију вина, полоче ракије, печено пиле или плећку јагњећег или прасећег печења, заструг сира итд. Кад је пост онда понесу туцаног пасуља, рибе итд. Момци, девојке и млађе жене играју у колу, или стоје крај кола те посматрају, а старији људи седе под каквим вењаком или наслоном те разговарају, мезете и пију. На овим саборима поред игре и весеља момци и девојке из разних села упознају се између себе. Ту и момачки родитељи виђају разне девојке, и после се договарају коју ће

узети за снају. Кад сунце буде на заходу, свет се са сабора почне разилазити. На саборима се често дешавају свађе између појединих момака, најчешће око тога, што се момци отимају, ко ће да буде коловођа; а дешавају се свађе и због девојака. Чим свађа започне људи притрче те завађене раставе и све обично прође без рђавих последица. Бива и тога да се момци због неке девојке и уз пут, кад се враћају са сабора, посвађају и потуку. Али су такви случајеви врло ретки.

Лети бивају вашари на које сељаци врло радо долазе. Једни дотерају на вашар ситну и крупну стоку на продају, а други долазе да купе разне потребне ствари за кућу: бакраче, казане, тепсије, лонце, панице, со, лук, паприку, опанке, конопце итд. Докле једни продају стоку и купују што им треба, дотле други иду по шатрама пију, једу и веселе се. Младеж опет игра у колу. Како на вашару има много света, то игра по неколико кола. И овде се момци и девојке упознају. У залазак сунчев свет се са вашара стане разилазити. На вашару остају да ноће само они који су из даљних села и који нису још продали своју робу. Остају и пијанице да банче. Другог и трећег дана мање је света на вашару, него првог дана.

Недељом и празником младеж излази на *оро* да игра. Старији људи и жене не долазе на оро недељом, већ само о великим празницима.

На оро се скупљају око икиндије, а зими мало раније. Кад се искупи мало више момака и девојака, онда отпочиње игра. Један од момака засвира у дудук. Чим овај засвира, стану се у коло хватати сами момци. Кад се момци похватају, онда се тек стану хватати између момака девојке и тако измешани играју. Хватају се увек за појас, а ретко кад да се ухвате за руке. Тако се нижу игра за игром.

Најрадије се играју ове игре: *поломка*, *бугарка*, *циганчица*, *коштељка*, *четворка*, *орловка*, *бачованка*, *чачанка*, *островљанка*, *тедена*, *танкоредка*, *бибер да туцамо* итд. Игре *бугарка* и *бибер да туцамо* играју се са певањем. Певају мушки све два и два. Кад играју *бугарку*, певају:

Играли су дванаест двојца,
Међу њима лепа прија игра.
И у прију ми беле дојке има,
И у прију ми црне очи има.
— — — — — — — — —

Кад играју *бибер да туцамо*, певају:

По том пољу пођо по бибер,
Да вам кажем, наша браћо,
Са чиме се бибер туца:
Са петом се бибер туца.
— — — — — — — — —

Раније су биле у игри и поскочице, које су већином биле масне, данас тога нема.

Људи и жене обично играју до четрдесете године. После тога времена играју само о свадби, кад кога свог жене или удају. Па и тада се неће ухватити, докле се мало не понапију и добро не развеселе.

Недељом и празником не долазе странци да играју. Они долазе само о саборима и о сеоској слави.

И недељом и празником дешавају се на игри између момака свађе. Свађају се око тога, ко ће да буде коловођа и око свирања, јер би сваки момак, који зна да свира, хтео да свира у колу, да га виде девојке како свира.

У први мрак сви се разилазе. Сваки момак иде са својом девојком и испрати је до њене куће.

Кад већ говоримо о игрању ред је да кажемо коју и о *певању*. Код сељака највише певају девојке. Оне

певају кад раде тежачке радове, певају кад чувају стоку, на свадби итд. Жене певају на седељкама и о молби. Момци певају о молби и на другим тежачким радовима, певају и о слави и о свадби. Људи најређе певају. Они певају о слави, о свадби и о каквом весељу, али пошто се добро развеселе.

Девојке увек певају две и две, а нарочито кад су у каком друштву. Сама девојка неће никад у друштву запевати. Кад девојке певају, код сваке им је песме почетак и свршетак: „Ој убава, убава девојко, ој!" Кад пева више девојака, прве две девојке отпевају једну строфу песме, па кад оне сврше, друге две то исто понове, и тако понављају докле целу песму не отпевају. Тако исто певају и жене. Жене певају док су млађе. Чим жена пређе тридесету годину ређе пева. Људи певају по један или више њих у друштву. Људи певају и кад остаре, а жене кад остаре неће да певају, а ако нека пева, то је врло редак случај. Старије жене једино певају: кад забављају унучиће, или о свадби кад жене унука или удају унуку.

У овоме крају нису код сељака уобичајена *посела*. Једино што се жене и девојке скупљају на седељке и на чешљање вуне. Људи се искупљају један код другог само о свадби, слави итд., иначе сељаци после вечере одмах лежу да спавају.

У забаве спадају и *ранила*. — Девојке имају обичај да се скупљају извесних празника на два до три сата пред зору на сеоским игриштима, па ту ложе ватру и играју до зоре, а после тога се разилазе. То се зове *ранило*. На ранило долазе и момци, па један свира у гајде или свиралу, а остали са девојкама играју. Ранила бивају на Беле покладе, на Девети торник, Младенце, Благовести и Цвети. — У наше време је овај обичај почео да се губи. Родитељи слабо сад допуштају кћерима, да иду саме на ранила.

XIX Обичаји при необичним природним појавама.

1. **Земљотрес.** — По народноме веровању земља стоји на једноме ступу, за који је привезан ђаво. Тај ђаво био је Божји брат, па се Бог нешто на њега наљути, претвори га у ђавола и веже за тај ступ. Да би се ослободио ђаво гризе зубима тај ступ, па кад толико прегризе, да му још мало остане, он почне да сеца (тресе) ступ, да би га преломио, земљу оборио у воду, и себе ослободио. Таман ђаво ступ да прегризе. а прогризено се место опет залије. Кад ђаво тресе ступ, и земља се тресе. Тако по народноме веровању постаје земљотрес.

Има веровање да кад човек осети земљотрес, треба да узме мало земље испод десне ноге, па у шаци са пљувачком да умеси од ње колачић, и да га ушије у појас, па кад се каква крађа учини, било њему, било другоме, он ће знати ко је крађу извршио.

2. **Грмљавина.** — Кад грми народ верује да Св. Илија гони ђаволе. По народноме веровању Бог је дао Св. Илији муњу и гром да побије све ђаволе. Св. Илија је све ђаволе побио, само му је побегао Роми Даба, који се био сакрио у циганском ћеманету. Од Ромог Дабе напатили су се други ђаволи, па их за то Св. Илија и гони. Кад удари гром, народ варује да је један ђаво погинуо.

Кад сељаци први пут у години чују грмљавину, многи се ките копривом, да би целе године били здрави. — Неки опет метну сламку у уста па се ваљају. То чине да би били лаки као сламка и да их не боли грбина кад раде.

Народ верује на колико недеља загрми пре Ђурђева-дана, толико ће динара бити сто кила кукуруза.

Кад много грми народ вели да неће бити кише.

3. **Град.** — Кад пада град народ верује да змајеви у виду орлова воде облаке. Тако исто верују да аловити људи воде облаке, тј. они људи, који имају падајућу болест. По народноме веровању њихова душа иде те предводи облаке, а они за то време леже у заносу. Постоји о томе ова прича: Косили косачи ливаду. Један од косача рећи ће: „Баш ми је тешко, идем мало да прилегнем под оно дрво". Чим је легао и заспао, зададе се један облак, који је бивао све већи и већи. Најпосле отпоче и град падати, али тако крупан, да је све потукао. За све време онај је непомичан лежао под дрветом. Кад је град престао и он се је пробудио.

Кад пада град износе се на поље сечива: секира, нож итд., и побијају се у земљу. Неки пуцају из пушака да би растерали облаке, а неки опет гутају зрна од града да би град престао

Кад пада град народ каже да нема глади, јер не побије све, него ипак нешто остане.

4. **Звезде.** — Кад се на небу види *репата звезда*, народ верује да ће бити рата. У којој се држави јави ова звезда, та ће држава ратовати са суседном државом, и то са оном, на коју је страну скренут реп од звезде. У којој се држави јави репата звезда, народ верује да неће бити добро ни за владаоца од те земље, да ће изгубити престо.

Кад преко неба прелети звезда, народ верује да је неки роб побегао. Кад звезда лети, онај што је види ваља да каже: „Поза грм"! а не ваља да каже: „Ено је, где лети!"

5. **Помрачење сунца и месеца.** — Кад сунце или месец помраче, народ мисли да их једу але. Кад је помрачење месеца народ пуца из пушака на месец да би растерао але. Кад је помрачење сунца не пуца се.

Кад се једе месец народ вели да не ваља за Турке, а кад се једе сунце, онда не ваља за Србе.

Кад се једе месец, треба стати и узети испод десне ноге мало земље, па је чувати за лек. Кад се неко разболи, ваља узети ову земљу, потопити је у води и дати болеснику да пије, па ће оздравети.

Кад се једе сунце, треба тражити из куће мало брашна, и од њега са пљувачком замесити колачић. Кад се неко разболи, ваља тај колачић потопити у води и ту воду давати болеснику да пије.

6. Суша и киша. — Кад лети за дуго не падне киша, народ верује да је то казна од Бога, што га свет не поштује и што ради недељом и празником. Да би пала киша ради се ово:

Растурају се мравињаци по пољу.

Одаберу се неколико отреситијих и слободнијих момака па носе на гробље у чабру воде и тамо поливају какав незнан гроб, од оних, у којима су сахрањени мртваци, који нису умрли природном смрћу, већ су се сами обесили, убили или удавили. То се поливање врши у вече, и то неколико дана узастопце.

Узима се крст са каквог незнаног гроба, па се у вече однесе у оближњу реку или поток и ту се побије да стоји све дотле докле га вода сама не однесе. Кад се крст побија у води говори се: „Крст у воду, а киша у поље!“ (три пута). „С незнаног гроба крст, а с незнаног брда киша!“

Ако и то не помогне, моле свештеника да гради *молбу* за кишу. Молба за кишу бива у цркви. На молбу дођу сви сељани и момци и девојке. Свештеник после службе држи молебствије за кишу. Молебствије бива оним редом, како је прописано црквеним правилом. Док свештеник чита молитве клечи, а то исто чини сав народ који је у цркви. После молебствија у цркви свет

се разилази. Неки пут после молебствија носе литију до првог записа, исто онако као што смо казали код сеоске славе. Код записа свештеник очита молитве за кишу и освети воду, па се по том сви разилазе.

Да би ударила киша иду по селу и *додолке*. Додолке иду обично недељом и празником. Додолке бивају девојчице од 10—14 година. Скупи се њих 6—10 у једној кући. Једну изберу да буде *додилаш*. За додолаша узимају ону која је најјача и која је последње дете у мајке. За тим одреде три, које ће бити *торбаши*, т. ј. које ће скупљати: вуну, хлебац и паре. Најзад одреде четири које ће певати, и то по две и две. У очи недеље или празника, када ће ићи додолке, искупе се све на одређено место, па се одатле крену на гробље. Кад дођу на гробље ишчупају крст са незнаног гроба, па га вежу узицом за десну ногу додолашу и тако дођу до реке или потока У реку потопе крст и каменом га притисну, да тако остане до сутрадан. Сутрадан, обично ујутру око осам сати, искупе се све додолке на реци, где је потопљен крст. Ту искитe додолаша врбом, а на главу му метну венац, који је исплетен од траве, кукурека, винове лозе, пшенице и врбе. Ту се договоре и одакле ће почети да иду, једном или два пут отпевају ради пробе песму додолску, па полазе по селу. Пред полазак онај крст, што су га потопиле, пусте да иде низ воду. Додолке иду редом од куће до куће. Додолаш не носи ништа, а оне друге носе бакраче са водом и у сваком бакрачу врг, да посипају кога стигну. Сваки домаћин радо их прима, јер се верује да би била велика грехота отерати их од куће. Чим додолке дођу пред нечију кућу, оне четири запевају, додилаш почне да се окреће у десно правећи круг. На глас песме излази домаћица и остала чељад те прскају водом додолаша, а додолке прскају дома-

ћицу и осталу чељад. Додолке пред сваком кућом певају по две и две на глас:

Добро јутро, домаћице,
Ој, додо, ој, додоле!
Ови двори пометени,
Ој, додо, ој, додоле![1]
Пометени, отворени.
Ми идемо преко село,
А облаци преко небо.
Наша Дода Бога моли,
Да удари летња роса,
Да пороси поља наша,
И у пољу бериһета,
Да нам роде бериһети:
Од два класа шиник жито,
Од две гиже чабар вино!

После песме домаћица их дарује; даје им: нека мало вуне, нека сира, нека грош, нека комад хлеба, шта која милује, само се јаја никако не дају, да не би поље тукао град. По примљеном дару додолке полазе и певају:

Остај с Богом, домаћице,
Ој, додо, ој додоле!
Пуна ти кућа с дечицу,
Ој, додо, ој додоле!
Пуна ти кућа с бериһета,
Ми из кућу, а Бог у кућу.
Што ми молили,
То Бог услишио!

Идући из куће у кућу додолке нарочито гледају да ухвате какву трудну жену, да је одведу до реке и да је окупају, јер се верује да ће после одмах ударити киша. Трудне се жене и не бране, јер су и оне раде да падне киша.

Додолке иду по селу до подне. После подне не иду, јер се не ваља. Кад буде у подне додолке поделе између себе оно што су добиле. Обично додолашу дају

[1]) „Ој, додо, ој додоле!" се понавља после сваког реда.

мало више него осталима, јер додолаш најтежи посао и има. Пошто поделе добитак иде свака својој кући.

Додолке обично трају од Ђурђева-дана до Петрова-дана, пре и после тога времена не играју.

Кад је велика суша раде и ово: Женска деца од 10—14 година направе једну повећу лутку, колико дете од 7—8 година, која представља мушкарца, и коју зову *Герман*. Кад лутку направе ископају гроб да сахране Германа. Пошто га закопају у земљу, метну му више главе крст. Две девојчице седе поред гроба и бајаги кукају и плачу, а оне друге их питају: „Зашто кукате?“ Оне одговарају: „Кукамо за Германом. Умро Герман од сушу, да падне киша“. То понове неколико пута.

Кад се опет окиши, па киша пада по неколико дана и прети све да однесе, народ верује да је неко копиле закопано у земљи, па киша пада зато, да би га вода из земље извадила и однела. Да киша стане, закопавају живу мачку у земљу и вешају глисте о вериге.

XX. Стока и сточарство.

Народ зове стоком: овце, козе, говеда, коње и свиње. Говеда и коње зове још *крупном стоком*, а овце, козе и свиње *ситном стоком*. У овом крају народ највише пати овце и козе, али пати доста и говеда и свиње, само врло мало пати коње. Биволе не пати нико, а магарце чувају само Цигани.

Сваки домаћин чува своју стоку; заједнички се чувају само овце и козе за време бачије. Много раније имало је свако село нарочите чуваре за овце, козе, свиње, говеда итд. Данас тога нема. Стока већином пасе по општинским утринама, којих у овом крају има доста.

Кад стока доноси на свет младунче, народ каже: *млади се* и *омладила се*. По народном веровању краве,

кобиле, свиње и овце већином се младе ноћу, а козе дању. Онај који први види, кад се неки брав омлади треба младунче да подигне и очисти, па руке да опере, јер не ваља да их брише о аљину. Ако се стока преко дана млади, не треба нико други то да зна до пастир, јер ће се лакше омладити. Младом телету, јагњету, јарету и ждребту везују око врата црвен кончић и главицу бела лука. То раде да их не би ко урекао.

Оно што крава омлади зове се у првој години *теле*, у другој *јуне*, или *јуница* кад је женско, а у трећој: мушко *во*, а женско *крава*.

Код кобиле зове се у првој години *ждребе*, у другој, кад је мушко *ждребац*, а женско *ждребица* или *омица*. У трећој години зове се мушко *коњ*, а женско *кобила*; али многи и даље зову мушко, све док се не уштроји, *ждребац* а женско, све док се не млади, *ждребица* или *омица*.

Код овце зове се у првој години *јагње*, друге године *шиљеже*, а женско *двиска*, а треће *ован*, или *овца*, кад је женско.

Код козе зове се у првој години *јаре*, или *прч*. друге године мушко се зове *двизар*, а женско *двизарка*, треће године зове се женско *коза*, а мушко *јарац*.

Код свиње зове се прве године *прасе*, друге године *назиме*, а треће *свиња* или *вепар*, кад је мушко.

Сваки род стоке, сем свиња, има и нарочита имена. Имена се дају обично по боји длаке и лица. *Овцама* се дају ова имена: *жујка, гаља, зрња, калуша, циганка, дока, велика, белица, гаруша, белоренка, цика, гривче, рошка, личе, благојка* итд.

Козама се дају имена: *ласа, слања, врања, крилоша, муса, уздоша, зека, белуша, база, китоша, леноша, цина, бокоша, цветоша, реса, чапуша* итд.

Говеди се дају имена: *сивоња*, *сивуља*, *белоња*, *белка*, *жујоња*, *жујка*, *зекоња*, *зека*, *шароња*, *шара* итд.

Коњима се дају обично мушка или женска људска имена, као: *Цветко*, *Цвета*, *Ружа*. *Каранфил*, *Занфир* итд.

Бачијање. — У овоме крају постоји један врло леп и користан обичај око стоке, а то је *бачијање*. — Сваки *домаалуџија* који има овце и козе стара се да их преко зиме добро храни, како би се у пролаће лако изјагњиле и да би имале млека да одоје јагањце. Кад се стока преко зиме добро храни, онда има доста млека и за *бачију*. Да би стока имала доста млека, чим се овце изјагње почну се зобити. На две три недеље пред Видов-дан одвоје се јагањци и јарићи и остало јаловиње, па се овце и козе музаре почну добро хранити да би имале доста млека, кад се буде вршио промуз на бачији. На неколико дана пред Видов-дан сваки почне да спрема потребне судове за бачију. Бакрачи, у којима ће се хладити млеко, ако нису скоро калаисани даду се калаџији да их калаише; бучке, у којима ће се мутити масло, запаре се врелом водом и добро се оперу итд.

На Видов-дан искупе се код општине све домаалуџије, па се договарају ко ће с ким да састави овце и козе те да граде бачију. Колико ће домаћина саставити једну бачију зависи од броја стоке. Који домаћини имају повише стоке, мање их се удружи, а који имају мање, удружи их се више, али се никад мање од четворице не могу удружити. У једну бачију обично саставе од 100—300 брава које оваца које коза. Кад се договоре ко ће с ким у бачију, договарају се шта ће који од њих радити. Једног одреде да чува бачију, једног да чува јаловиње, једног да истерује овце и козе за време муже, а двојицу да чувају овце и козе. Најстарији од њих зове се *ћаја*, двојица су *потћајници*, а онај најмлађи зове се *чирак* или *потерач*. Ћајина је дужност да се стара о паши за стоку, да

одваја обашка овце од коза, да набавља со, да скупља трице и да крми стоку Потћајници чувају стоку и заступају ћају, кад не би био на бачији. Чипраци чувају стоку, помажу при мужи, ложе ватру, да праве качамак. Кад се и о томе договоре, онда се још договарају, где ће наградити тор за стоку. а где бачију. И једно и друго граде у близини каквог кладенца, где има доста хладне воде за хлађење млека. и где има мало већи простор за стоку. Кад и за то учине споразум, онда иду својим кућама те сваки спреми понешто од грађе за тор, ако то раније није спремљено. Одређеног дана дођу сви на оно место, где су се уговорили да буде бачија. Сваки понешто понесе од алата, да награде тор и друго што им треба. Прво награде један мали тор, на коме оставе повећа вратанца за утеривање стоке и двоја мања на која ће излазити само једна по једна овца или коза ради мужења. Кад начине овај мали тор, онда у продужењу његовом начине један велики, где ће лежати и пландовити стока. Овај велики не граде свуда. Ако је нпр. бачија у планини и стока нема где да чини штете, онда се само награди мали тор. А ако је бачија близу синора и стока може чинити штете, онда граде и велики тор. Кад начине и један и други тор, онда начине и један *наслон* за *бачаре*. Наслон граде овако. Побију четири соје, које су на врху рачвасте, на њих метну озго четири мотке, по овима опет метну неколико мотки, а на ове наслажу букову шуму или бурјан. Онде, где ће мусти овце, начине на исти начин један хладњак, ако случајно ту нема какво дрво за хлад. Још награде од дрвета куке, о које ће вешати ноћу бакраче с млеком. За тим побију соје где ће грејати воду за качамак, и у кладенцу начине вир, где ће дању хладити млеко. Кад награде све што им је потребно за бачију, враћају се у село, да закажу оста-

лима да у јутру, пре зоре, сваки дотера своју стоку у тор на бачију.

После вечере, сви они који ће бачијати, истерају овце на пашу и целе их ноћи напасају, само да би сутра дан на промузу имале што више млека. Кад их тако напасу, пред зору их отерају на бачију и затворе у онај мали тор. Кад се на бачији искупе сви са стоком, онда сваки помузе своју стоку. Од овог млека, што се сад помузе, нешто поједу овчари, а од онога што остане направе сир, па сир продаду и за те новце купе со за овце. После муже стоку пусте на пашу. Првога дана иду више њих те чувају стоку, јер стока није научила да борави једна с другом, па је потребно више чувара, докле се стока навикне једна на другу. Једни опет остају код бачије да још што спреме, што раније нису учинили и да спреме ручак. Првог дана на бачији је право весеље. За ручак пеку једно или два јагњета, а од изнутрице направе чорбу. Пред подне дођу и домаћице и свака носи по коју погачу или проју, крчаг ракије, буклију вина и гибаницу. Она, која ће остати да прва узме млеко, доноси са собом и судове за мужу стоке.

У подне дотерају чобани стоку и затворе је у велики тор. Кад већ хоће да отпочну мужење, ћаја нареди да се сва стока нагна у мали тор. Кад то учине, онда сваки заузима место где му је најзгодније за мужење, а на средини седне онај који има највише стоке. Чипраци и деца, која се ту десе, стану истеривати на вратанца стоку. Чим која овца изађе сви пазе да виде чија је, па чија буде тај је и помузе у свој суд. Тако то траје по неколико часова, докле се сва стока не помузе. Пошто помузу сву стоку, стану да пуцају из пушака, што наставе целог дана у знак весеља, што су саставили бачију. После свршене муже узму једно бакраче које бере само две оке. Ту меру од две̑ оке зову *зиђ*. Ако немају тако згодно бакраче они

измере две оке млека на кантару па га сипају у већи суд и метну везир у млеко да се зна докле су две оке. После тога договоре се колико ће ока метнути у ведро. Обично мећу по десет ока, а понекад и дванаест, како се договоре. То после зову *мерник*. За тим узимају два врга један већи, који хвата две оке, а други нешто мањи од старе литре, тако да десет ових малих вргова, које они зову *чаша*, напуне онај велики. За тим направе један *рабош* од липовине, који је дугачак један метар, на који ће бележити колико је који на промозу нашао млека и колико ће који после од све стоке добити млека. Кад сви помузу своју стоку, онда почињу да мере млеко *зиђем*. Онај, кога су изабрали да мери, држи *зиђ*, а они други сипају млеко. Прво премере млеко онога, за кога мисле да ће га имати највише, па редом долазе остали по количини млека. Ко намузе пет зиђа, значи да за време бачије има да прими педесет ведра млека. Ко намузе један зиђ, њему припада десет ведра млека, а ко нађе два зиђа, томе припада двадесет ведра млека. Има и таквих примера, да неки нема ни за пун зиђ млека. У том случају сипају млеко у онај мањи врг, што га зову чаша, па колико чаша изађе, толико му ведра млека припада. Ако нема ни пуна чаша, онда изнађу половину или четвртину, па му припадне половина или четвртина ведра. Чим се коме млеко премери, одмах му се зареже у рабош, колико је нађено, па тако редом, докле све млеко не премере.

Кад сврше са мерењем млека, онда све млеко процеде и даду га ономе, ко ће први остати на бачији да од њега гради за себе масло и сир. Онај што долази на бачију да прима млеко зове се *бачар*, а његова жена *бачарица*. Кад се договарају о састављању бачије, утврђују и ред, по коме ће који долазити на бачију и примати млеко. Обично сваки избегава да буде први, јер још судови нису добро заквашени, а сем тога што

доцније овце дају гушће млеко, па се више масла може умутити. Али онај који има највише стоке мора бити први, па за њим долазе остали по броју стоке.

Кад бачар прими млеко, он га сипа у бакраче па за тим бакраче с млеком дању меће у хладну воду да се хлади, и после из њега мути млеко.

Докле људи премеравају млеко и утврђују колико ће који ведра примити, дотле жене и они што су остали да спремају ручак све спреме и приуготове и дају чобанима да ручају, како би после муже стоку пустили у пашу. Испод каквог лиснатог дрвета поставе се по земљи све торба до торбе, а на њих се изнесе шта је ко донео од јела и пића. Кад седају пазе на старешинство. Ћаја седне у зачеље а до њега остали редом по годинама, прво људи па жене. Кад сви поседају, прво се прекрсте и помоле Богу, за тим изломе све погаче говорећи: „Погаче ломимо, жито да се роди!“ После овога почну да пију ракију. Прво узима ћаја крчаг са ракијом, прекрсти се и каже: „Помози, Боже, ко принео, нека га Бог поживи, нека му роди виногра ди шљивар; стоку коју смо данас саставили здрављу с њоме да избачевамо; здраво саставили, још по здраво раставили!“ Пошто сви пију ракије настаје ручак и весеље. Прво доносе сир, после чорбу и најпосле печење. Ручак, весеље, песма и пуцање из пушака трају до мрака, а често пута и до неко доба ноћи. Док су још сви за совром стока се дотера са паше. Млађи се одмах дижу од совре те иду да помузу стоку, млеко да процеде и да га даду бачарици. Бачарица примајући ово млеко, оно јутрошње сипа из бакрача у бучке да те ноћи мути масло, а ово ново сипа у бакраче па бакраче, обеси на куке да виси о каквом дрвету или под наслоном преко целе ноћи. У јутру се млеко из бучке сипа у чабар да се покупи масло, које

се дигло на врх, а млеко се после подсири. Сир граде од невареног млека. Тако се то после непрестано ради за све време докле траје бачија.

Домаћини, који су били на ручку, пред полазак израчунају шта имају да плате ревену за поједене јагањце. За тим сви положе ћаји новац да се набави со за стоку. Обично за со дају на сваког брава по *марјаш* (пет пара). После тога иду својим кућама, а на бачији остаје само онај који је први на реду.

После сваке муже ћаја премери млеко, зареже у рабош и предаје га бачару или бачарици. Ћаја води о томе рачуна кад ће први бачар бити измирен и на дан два пре закаже другоме да дође. Сваки који долази на бачију долази са својом спремом: бакрачима, бучком итд. На неким бачијама бачар кад му дође да иде на бачију мора да понесе и храну да храни себе, све овчаре и ћају, а на некима бачар храни само себе и овчаре, а ћају и његове помоћнике не храни. То зависи споразума приликом састављања бачије.

Бачије трају обично месец дана, докле се сви не изређају. Кад се сви изреде, онда долази на ред ћаја са својим помоћницима да прими *рукобољ* (награду за труд око чувања и мужења стоке). Ћаји се за труд обично даје десет или дванаест ведра млека, његовим помоћницима даје се шест до осам ведра, а чирацима по пет.

Кад је лето кишно и има довољно траве за стоку, и стока има још млека, онда почињу и по други пут да се реде. На други ред даје се млеко свима у пола. Кад се сви изреде и по други пут, онда опет долази ћаја са својим помоћницима да приме свој *рукобољ*, који је сад у пола мањи.

Докле је стока састављена ћаја је дужан да је сваког понедеоника крми трицама помешаним са сољу. За ту циљ даје сваки на брава по литру трица.

Кад су се и по други пут сви изређали, и кад је сваки овчар узео свој *рукобољ* онда ћаја зађе по селу те каже свима да дођу сутра или прекосутра на бачију, јер ће бити раздвајање стоке, те да сваки прими натраг своју стоку. Одређеног дана долазе сви. Ћаја са својим помоћницима и овчарима издвоји редом свакоме своју стоку. Ако је нека овца липсала, ћаја мора да преда њену кожу, ако то нема, онда је сви заједнички морају по процени да плате. Тако исто морају да плате ако је какав брав нестао. Ако сва со није утрошена, онда се она подели према броју стоке. Ко има више стоке даје му се већи комад, а ко мање, даје му се мањи комад.

Приликом састављања бачије нема случаја да се деси свађа, а дешавају се свађе при растављању, обично због тога што неки брав угине или се изгуби, па се ономе чији је спори накнада.

Сваки кад потера своју стоку кући, понесе и све своје са бачије.

Стрижба стоке. — Као што добра храна и нега преко зиме знатно утичу на количину млека, које ће овце преко лета давати, тако исто утичу и на количину и доброту вуне, коју ће овце у пролеће дати. То је познато свима домазлуцијама. Сваки домазлуција стара се да овце преко зиме добро исхрани. Док зими хране овце, увек пазе да преко њих не бацају ни сено ни шуму, да им не би трина падала на вуну. Ко то не пази вуна постаје *стељава*, а онде где је била прашина или друго какво ђубре често пута вуна и опадне.

Стрижење оваца бива обично после летњег Св. Николе (9 маја). Сваки домаћин стриже сам своје овце. Ко има много оваца, па не може сам да их острижe за дан, позове ког комшију или сродника, да му по-

могне. Ако домаћин зове кога да му помаже, коље јагње и готови леп ручак, да почасти помагача.

Из године у годину сточарство све више и више опада. Пре тридесет и четрдесет година била је обична ствар да неко има сто брава оваца и педесет до шесет коза. Данас има села где нема ниједног домаћина који би имао сто оваца. Данас један домаћин обично има двадесет, тридесет, а који имају педесет и више од педесет брава, ти се сматрају као велике газде.

Стрижење оваца почиње око осам сати, докле опадне роса. Овце се стрижу ножицама које граде Цигани. Домаћин ухвати једну овцу обори је и почне да је стриже, почињући од главе па даље редом. Како коју овцу остриже, руно увије, а оно што је ситно метне унутра у руно и увеже. Кад се све овце оширшају, онда се неколико дана затварају у појату, да не би озебле.

После стрижења домаћин остави колико му треба вуне за чељад, а остало прода. Вуна се продаје неправа по 1,60—2 динара килограм, јер је у овоме крају најбољи сој оваца па је и вуна најбоља. У овај крај долазе трговци из целе Србије ради куповине вуне.

Болести код стоке. — Овце обично болују од: *богиња*, *шуге*, *огњице*, *метиља*, *подудара*, *издата*, *брљивости* и што се *окрве*.

Богиње. — Чим домаћин примети да нека овца има богиње, одмах је издваја од осталих да се и друге не заразе. Чим се појаве богиње, овце се преместе из оног тора у коме су дотле биле, па се затварају у други, где је већа чистоћа. Нарочитог лечења од ове болести нема, једино што се пази на чистоћу и што се често мења тор. Докле овце болују од богиња не музу се.

Шуга. — Кад домаћин примети да му се нека овца ошугала, он је одмах издвоји од осталих. Од шуге лече

овце овако: Ископају корење од траве чемерике, и скувају га у води. У то додају мало соли, па кад се лек охлади, перу њиме шугава места. У новије време шугава места мажу и гасом (петролеумом).

Огњица. — Од ове болести овце добију ватру и неку дрхтавицу, као да су у грозници. Од ове болести терају овце да што више бораве у хладу, не дају им да пију хладну воду, поје их *сирћетом* и *сурутком*. Неки их купају у млакој води. Као добар лек сматра се трава огњица. Накопа се ове траве, добро се стуца и потопи у сурутки, па се после овом сурутком запоје овце.

Метиљ. — Од метиља највише липсавају овце. Од ове болести нема нарочитог лека, до једино што се овце добро хране и често крме. Да овце не би добиле метиљ, не пуштају се да пасу по стрњики, где је био јечам и по баровитим местима.

Подудар. — Кад се млеко добро не измузе или га јагње добро не издоји, него остане у вимену, онда виме отекне и упали се. Од ове болести има више лекова. Ископа се корен од перунике, па се у млеку кува све дотле докле не постане каша. Ову кашу после привијају на оболело виме. Неки облажу оболело виме хладним крпама. Неки оболело виме опаљују барутом, а неки опет секу једну жилу, што је пред вименом, да из ње изађе крв и да оток спласне. Од подудара се и баје. Она жена што баје три пут изговара ове речи: „Пошао подудар уз поље, низ поље. Без ногу га стигоше, без руку га уватише, без бритву га заклаше, без ражањ га натакоше, без душу га изедоше. Устук, подудар, да си мањи од маково зрно!"

Издат. — Кад овцу спопадну грчеви и стане да се претура, народ вели да има болест издат. Од ове болести лече овце травом издатљивицом. Траву ситно исецкају па је са трицама помешају и тиме оболеле овце крме. Ову болест лече и бајањем. Баје се на

исти начин као што смо казали код ове болести код човека.

Брљивост. — Кад је овца брљава иде као луда. Од ове болести јој осеку уво до главе да изађе „нечиста крв.“ Ако то не помогне, они је закољу и поједу, а само главу баце.

Кад се овца окрви. — По народном веровању кад овца поједе траву крвавицу мора да се *окрви*. Овца која се окрвила, познаје се по томе, што неће да пасе обори уши, а кад се руком дохвати за уши, оне су јој хладне. Лечи се пуштањем крви. Расеку јој уво, па је онда једним прутићем шибају по расеченом увету да јој изађе сва нечиста крв. Неки јој расеку кожу на челу, те јој пусте крв. Од ове болести овце брзо оздраве.

Ако овца сломи ногу, онда зову кога вештог сељака, те јој ногу намести, дашчицама утврди и добро увеже. После кратког времена нога прирасте и онда скину са ноге дашчице.

Ако чобанин удари штапом овцу тако јако да падне, он згори липово дрво, па онај угљен ситно истуца сипа у воду и том водом је запаја.

Са гајењем оваца су у вези и неки обичаји, којих се сви строго придржавају:

У среду петак и недељу не ваља крмити овце ради здравља стоке. — Не ваља мрсити средом и петком из истих разлога. — У петак не ваља ништа радити око трла, нити ваља тор премештати. — Не ваља неумивен чобанин да иде овцама, да му не би овце биле брљиве. — Кад млеко варе пазе да не покипи, јер ће онда овце прегорети. — У вече са трла не ваља никоме давати ватру. — Не ваља у тору јести, да се овце не би скупљале на трошке. — Не ваља средом и петком давати из куће ни млеко, ни сир, ни масло.

Козе обично болују од: *мукавице, подудара* и *издата*.

Мукавица. — Од ове болести козе највише пате. Кад коза болује од мукавице ноге јој се згрче, не може ди иде, не једе и суши се. Тако болује по неколико дана. Многе од ове болести полипшу а многе и оздраве. Козе се од ове болести лече једино травом мукавицом. Ову траву потопе у води па пошто у њој постоји неколико часова, запајају оболеле козе. Ову траву још исецкају ситно, па је помешају са трицама и тиме их крме

Подудар и **издат** — лечи се код козе на исти начин као и код оваца.

Говеда обично болују од: *прострела, шапа* или *кривотиње, устобоље, назеба* и *затвора*.

Прострел. — Што је издат код оваца и коза, то је прострел код говеди. Говече спопадну болови и за неколико часова угине. Кад се кожа одере месо је модро, удара и брзо прелази у трулеж. Има људи који говече чим га снађе прострел закољу па месо поједу, али обично од угинулог брава узимају само кожу за опанке. Народ од ове болести не зна лек.

Шап или **кривотиња.** — Кад говече заболе папоњци, па не може да иде него криви, онда кажу да болује од шапа. Често пута од ове болести говечету отпадну папоњци. Народ од шапа лечи стоку терпетином и шпиритусом, сипајући их у рану, да се не уцрвља.

Устобоља. — Често се пута напне говечету језик, и стегну вилице, па не може да једе нити да пије воду. У овом случају кажу да има устобољу. Од ове болести лече говече хлађењем: обавијају му хладне крпе око вилица и уста.

Назеб. — Кад говече у пролеће изнемогне, па не може да иде и не може добро да једе, онда кажу да има назеб. Кад говече има назеб дају му да пије расо.

Затвор. — Врло често се дешава да говече добије затвор. Кад је говече затворено дају му да пије зејтин, клистирају га перaћим сапуном а многи му и прстима ваде балегу.

Кад се говече наједе детелине, па се напне и хоће да цркне, онда му бритвом или ножем озго на слабини пресеку кожу и трбух да одише.

Коњи обично болују од: *готунара* или *гонтураћа, мурдарлука, текневеза, ране, ваљавице* и *зазубица.*

Готунар или гонтураћ. — Кад коњу израсте у гуши као јаје, па му смета да једе, онда кажу има готунар или гонтураћ. Од ове болести мећу коњу у уста цела кокошиња јаја да их прогута; истружу рен, истуцају бели лук па помешају са јаким винским сирћетом и машћу, па му то сипају у гушу, не би ли прокинули ону гуку.

Мурдарлук. — Кад коњу испод коже по трбуху изађу гуке тврде као камен, онда кажу да коњ има *мурдарлук.* Од ове болести узму човечју поган па њоме намажу озго по кожи оне гуке, а за тим барутом сваку гуку опале.

Текневез. — Кад се коњ једнако надима кажу да је текневез, или да има *сипњу.* Од ове болести узимају кору од црне врбе, па је добро осуше, за тим узму кокошињак, па га такође добро осуше. Коњу вежу главу и добро покрију, па га овим добро накаде. — Неки од ове болести лече коња и *затрављивањем.* Нађу кукурек јаловак и то јединак (да буде само један струк) па коњу на грудима просеку мало кожу и ту метну кукурек да стоји. На томе месту отвори се рана и тече гној. Народ верује да се на томе месту покупи сва нечистоћа из тела и изађе, а коњу буде боље.

Рана. — Често пута седло нагњечи кожу и на грбини се коњу отвори рана. Ове се ране врло тешко

залечују. Лече их на више начина. Једни узимају здравац, добро га стуку, па то после међу коњу на рану. Неки рану често перу сапуном и млаком водом, и посипљу пшеничним брашном. Тако понављају непрестано док рана не зарасте. Неки опет узму стари ђон па га изгоре заједно са стипсом, па тиме често посипају рану, докле не зарасте.

Ваљавица. — Кад се коњ једнако ваља, народ каже да га боли срце, а болест зове ваљавица. Од ове болести двојица узму једну дебелу и облу мотку, па њоме коња неко време трљају по трбуху. Неки опет сипају коњу у уста љуту ракију помешану са туцаном кафом. Неки закољу мачку, па јој крв ухвате, и њоме га запајају.

Зазубице. — Често пута израсте коњу месо око зуба, па му смета да једе. То су зазубице. Кад коњ добије зазубице, онда му их секу, па оно место добро истрљају сољу.

Врло се често дешава да коњ не може да мокри. Чим га то снађе, мећу му у цулаћ (мошнице) семе од љуте паприке, трљају му паприком по цулаћу, а у стражњицу му метну грумен соли. Коњ после неког времена мора да мокри.

Још је у народу позната болест код коња под именом *сакагија*. Народ не зна лек од ње, и кад коња снађе мора да липше.

Кад коњ не може добро да иде, него вечито подиже једну ногу, онда за таквог коња кажу да је *каракуш*. И од те болести се не лечи.

Кад знојавог коња напоје или га оставе да дуже, време стоји на пољу, онда га заболе ноге и стане да нарамљује. За таквог коња кажу да је *уваћен* или *штрупиран*. Таквог коња кад је болест у почетку трљају хладном

водом и шпиритусом, по ногама, грудима и осталом телу. Ако се то одмах не учини, доцније не помаже.

Свиње најчешће болују од: *гронице*, *богиња*, *свињске куге* и *шапа*.

Гроница. — Кад свињче добије гроницу, отекне му испод гуше и само пени на устима. Од ове се болести узме трава гроница, па се стуца, помеша у мећу и нахрани оболело бравче. Неки узму млеко па га загреју, и у њега док је вруће метну жабу да мало постоји, после га дају оболелој стоци. Неки опет секу бритвом испод гуше оно отечено место.

Богиње. — Кад свињче добије богиње ваља наћи змију која је убијена уз Међудневицу, изгорети је, па оним изгоретинама накрмити болесно бравче. Неки узимају и траву богињачу, па њоме накрме оболело бравче. Кад богиње завладају свињама, народ пази нарочито на чистоћу и оболеле се свиње издвајају од здравих.

Свињска куга. — Свињска куга је болест у цревима. Кад свињче нађе та болест народ га лечи хладном водом; натерају свињче да што више борави у хладној води, да му вода извлачи ватру. Још оболелом бравчету расеку реп да одиђе мало крви.

Шап. — Кад свињче заболе папоњци, па не може да иде, кажу да има шап. Од те болести изимају траву од шапа, па га њоме закрмљују.

Свиње пате још и од *бобица*. Народ једе бобичаво месо чак и у вароши.

XXI. Обичаји код пчеларења.

У народу постоји прича, да је пчела у почетку била бела, па је доцније поцрнела: Кад је Бог хтео да створи земљу, он позове све животиње на договор. Све су му

животиње дошле само није дошао јеж[1]). Најпосле дође и он јашући на зецу. Скидајући се са зеца п...е, па од срама побегне у трњак. Бог прати пчелу да види, шта ће јеж сам говорити. Чела се прикраде до јежа, који се ваљаше и говораше: „Што мене зове Бог? Зар он не зна како ће земљу створити. Зар не уме да узме железан обруч, па да њиме обавије око земље, за тим добро обруч да притегне, па ће брда да искоче горе, равнице ће да се удубе доле и онда вода има куд да иде.“ Чувши то пчела звркне и полети натраг Богу. Кад пчела полети јеж је тек онда види и сети се да је чула шта је говорио, па ће јој речи: „Г...а ти јео ко те послао!“ Кад чела исприча, шта је јеж говорио, од стида поцрни, а Бог јој рекне: „Твоја ће г...а од сада сваки јести и без њих се неће моћи бити!“

У другој се пречи казује ово: Направи Бог воденицу. Све је лепо направио, само никако није могло да му испада жито међу камење. Бог дозове ђавола да види је ли добро направио воденицу. Ђаво уђе у воденицу, види шта је Бог направио, али ништа не рече, него оде своме друштву. Бог онда прати пчелу да иде да слуша, шта ће ђаво причати о воденици. Пчела одлети и падне ђаволу на капу. Кад ђаво дође друштву, сви га стану питати, како је Бог направио воденицу и ваља ли. Ђаво им онда каже: „Све је лепо направио, само се није сетио да направи *чекетало*, те да му жито само пада под камен и да се меље.“ Чувши то пчела, звркне и одлети. Ђаво сад тек виде да је чела слушала, шта је он говорио, па ће јој рећи; „Г...а ти јео ко те пратио!“ Пчела све исприча Богу, али од срама поцрни и тако је и данас црна.

Ко гаји пчеле, пчеланик меће на чисто место, које није на ветру, али које што више изложено сунцу.

[1]) Народ сматра да је јеж најстарија и најпаметнија животиња.

Око пчеланика међу на прошће главе од мрцине: коња, говечета итд., да би то сваки прво видео па тек онда кошнице те да их не би урочио.

У пролеће, кад пчеле почињу да раде, па докле се не роје, свако јутро каде се чистом тежињавом крпом или трудом, и то им је *крма*.

Кад се пчеле почнуројити, онај који се деси код пчеланика, узме трмку па је изнутра прво накади над запаљеном тежињавом крпом за тим је протрља травом маточином да би лепо мирисала. После овога стане у сред роја, под левом мишком држи трмку, а у десној руци маточину и стане их мамити говорећи:

Мат, мат, мат, мат!
Кот, кот, кот, кот!
Бери рој, блага бубо,
Сабери га, блага бубо,
Бежи, блага бубо,
Бери, мато, јато,
Ето кише, блага бубо,
Ето ветар, блага бубо,
Роса роси, блага бубо,
Ветар веје, блага бубо,
Гора гори, блага бубо.
Мат, мат! Кот, кот!
Бери, мато, јато,
Маточину сам ти набрао,
Свако сам ти цвеће набрао,
Нову сам ти кућу начино,
Бери, мато, јато,
Мат, мат, мат, мат!
Кот, кот. кот, кот!

Кад се рој ухвати не носи се одмах на пчеланик, него чак у вече. Ако је рој ухватило мушко, ваља озго по трмки да метне гуњ или ма шта од свог одела. Ако рој ухвати женско, ваља озго по трмки да метне сукњу или што друго од свог одела. То се чини да не би рој ко урочио, те да побегне.

Кад рој почне бежати, бацају пред њега земљу, пепео, воду, хаљине, шта се том приликом при руци нађе. Поред тога непрестано вичу: „Мат, блага бубо“, итд. понављајући горње речи.

Да не би ројеви бежали у очи Ђурђева-дана домаћин узме раоник и свρдо, па прво раоником а после сврдлом направи око пчеланика круг, па раоник и сврдо остави да ту код пчела преноће.

Жене на Бадњи дан, кад подмесе тесто, иду са тестаним рукама код кошница, па сваку помало намажу тестом.

Неки опет веле да треба узети кандило из цркве, па га на Бадње вече запалити и с њим обићи око пчеланика.

Да би се пчеле бољеројиле, на Божић пре сунца, домаћин узме бадњак и мало сламе па сваку кошницу помало потпали.

На Прокопијев-дан се кошнице подрезују. Окрене се кошница право у небо, један држи кошницу, а други подрезује. Да би челе биле мирне пре тога се мало надиме.

Пчела се поштује као светиња. Народ увек пази да не нагази пчелу, јер је то велика грехота.

Ако нека пчела угине, народ каже да је умрла.

Код пчела не ваља ићи непромењ (непреобучен). — Код пчела не ваља да иде онај, који нема пчела, да их не би урочио. — Не ваља јести бели лук или пити ракију па ићи код пчела, јер тада хоће да уједају. — Кад се иде код пчела, треба ићи лагано, да се не би поплашиле, јер се тада између себе косе.

Пчеле се гаје у кошницама вршкарама, које су врло примитивне. Мед се из тих кошница вади убијањем пчела.

Кошницу коју оставе да се до године роји зову *присад*.

Често пута чује се у народу где један другог благосиља говорећи: „Да Бог да стеко беле пчеле!“ Тиме народ хоће да искаже жељу, да стекне богаство, које нико нема.

XXII. Извођење живине.

Кад се насађују јаја за извод, свако се јаје обележи живим угљеном, да би се извели живи пилићи. Насађивање се врши увек у јутру, докле дан иде у напред. Онај што насађује не ваља кад насађује да се хвата за нос, јер ће се извести све петлови. Кад се мали пилићи, пловчићи, ћурићи, или гушчићи изведу, онда их домаћица покупи у сито, унесе у кућу, па сито окрене три пут око верига. То се чини, да не би после пилићи бегали од куће.

Кад кокошка изведе пилиће, оне се љуске покупе из гнезда, па се натакну на какав прутић, који се забоде у чандију да ту стоји. Кад се стока уцрвља, онда истуцају ове љуске, па то сипају на рану.

Кад живина не ће да се разлеже, онда скидају кору од дрљаче, па то мећу у гнездо.

Кад човек на опанцима донесе сламку, скину је са опанака, па је мећу у гнездо, где кокошке носе. То се чини да би кокошке боље носиле јаја.

Да кокошке боље носе забркају им у трице семе од паприке, па их тиме хране.

Не ваља бацати љуске од јаја у ватру, јер после неће кокошке да носе.

РЕГИСТАР

ГРАЂА

ЗА

СРПСКЕ НАРОДНЕ ОБИЧАЈЕ

ИЗ ВРЕМЕНА ПРВЕ ВЛАДЕ

КНЕЗА МИЛОША

СКУПИО

ДР. ТИХ. Р. ЂОРЂЕВИЋ

У нашој Државној Архиви, поред друге обилате грађе за нашу новију историју, налазе се често и помени народних обичаја. Између остале грађе, коју сам исписивао из Државне Архиве, из времена прве владе Кнеза Милоша, бележио сам и све оно, што се односи на народне обичаје. То је грађа коју овде саопштавам.

Грађу сам узимао из Кнежевске Канцеларије и то:

1. Из Деловодних Протокола Унутрашње Преписке од 1819. па до половине 1824. године. Они су вођени врло опширно, и били су у исто време и концепти или бар пространи изводи аката, који су из Кнежевске Канцеларије слати на све стране. Од половине 1824. године па до 1826. закључно Деловодних Протокола нема у Државној Архиви, а од те године па на даље вођени су врло кратко, обухватајући најкраће садржину појединих предмета, те их нисам ни исписивао.

2. Из аката појединих нахија од 1815—1839 године закључно.

3. Из преписке Јована Обреновића.

4. Из преписке Јеврема Обреновића.

5. Из аката Народнога Суда 1820.—1834. године.

Покупљена грађа о српским народним обичајима из доба прве владе Кнеза Милоша је у многом погледу интересантна:

У њој се многи обичаји описују или констатују, што је врло вредно за њихово упознавање у оно време.

Негде се из грађе види, како се у обновљеној Србији, док још није било писаних закона, руководио по обичају у правном погледу и Кнез Милош.

Негде се види тежња Кнеза Милоша да се штетност, дивљаштво и грубост народних обичаја било ублаже, било да се обичаји укину, н.пр. освета, забрана пуцање на саборима, свадбама и иначе.

Из неких се обичаја види, како је народ реагирао на поједине прописе, наредбе и пресуде Кнеза Милоша, остајући веран својим обичајима, н.пр. у „Казни селски" (под 3.) и „Народ и постављање старешина" (под 4 и 5), где народ хоће свог човека за старешину.[1]

Из неких се види како они, и поред православља, живе у народу, и ако су са њим у опреци. Познато је, како је Кнез Милош, јамачно руковођен народним појмовима и обичајима у том погледу, оженио проту Матију Ненадовића. Из истих разлога је и молба овде саопштена о удовом свештенику Јовану из Гложана. Исто тако ваља разумети и двоженство, за које се овде пружају примери и родоскврњење и узимање у роду, према којима народ није много осетљив. Примера за родоскврњење и узимање у роду има у Државној Архиви врло много, и ако је православна црква у том погледу врло строга. Ја их овде не износим, већ их само констатујем.[2]

---

[1] У прокламацији Кнеза Милоша народу Рудничке Нахије од 6. фебруара 1825. године, после Ђакове Буне, каже се, да је народ пристао уз Ђакову Буну између осталога и с тога „што им се не допушта по недељу дана славити и свадбовати". Др. Мих. Гавриловић, Милош Обреновић, књига друга, стр. 588.

[2] У чланку „Један разлог за деобу задруге у Срба" (Архив за правне и друштвене науке књ. VII, 1909, стр. 439—444) изнео сам само примере прељубе свекрова са снахама. А да се виде народни појмови и за прељубу и за узимање у роду износим само један пример. 14. априла 1820. године једанаест кметова из Груже „и проче обштество по 6 људи из вишеречених села" пишу из Гривца Кнезу Милошу: — „По налогу Вашему ми ниже именовати кметови скупили смо се у Гривцу, поради оне жене из Забојнице, која је с девером дете имала. И она је и муж и свекар овде били. Ми смо

Даље се из неких обичаја види, како се поред свију наредаба и забрана упорно држе. Најбољи су пример за то свадбени обичаји, који су се чак и до наших дана одржали скоро онакви, какви су били под Кнезом Милошем.

Неки су обичаји у време прве владе Кнеза Милоша били много грубљи него данас. Задушнице су н.пр. данас обичај, о коме се истина доста пије, али се у оно доба о њима чак и убијало.

Неки су обичаји остали и до данас непромењени н.пр. богомоља за кишу,

Неки од ових обичаја згодно тумаче некоје ствари из народне традиционалне литературе. Стихови из народне песме:

> О копиле, Мостарлија Нико,
> Искаћеш ме у мог милог бабе,
> Да ме даде, објесила бих се, —[1]

постају са свим јасни из обичаја насилних бракова, где се у два примера насилно удата девојка беси. Народна песма „Женидба Максима Црнојевића"[2] почива на обичају подметања лажног младожење у место правог, као што је и овде изнесен.

Неким се обичајима овде саопштеним утврђује оно што је иначе било забележено за старије време. Тако је

расуждавали и договарали се, но никако нисмо могли изнаћи, како би најправије било. Будући да смо слушали да је на неким местима и бивало, неки су се распустили, а неки су и остали, а овде међ нама нисмо до сад чули. Но при свему тому овде међ нама никакова свјашчена лица није било, а ми сами без свјаштенства никако не знамо, је ли могућно или није, но молимо за опроштење, што ћемо јошт рећи. Будући да Ви о нами попеченије носите, тако и за ове бедне имајте, а всеблаги Творац Вас је нам даровао, да се о нама, како отац о чадама старате. Тако код Вас је свјаштенство, ако Свето Евангелије и закон христијански доносе и Ви за право нађете да се узму, да кућа она не пропадне, то и ми нећемо замерити, и како Ви благорассудите ми остајемо благодарни". (Княж. Канц., Нах. Крагујевачка 1820).

[1] Б. Петрановић, Српске народне пјесме из Босне, кн. I, Сарајево 1867, стр. 262.

[2] В. С. Караџић, Српске народне пјесме, кн. II, Београд 1895, стр. 516—557.

Вук С. Караџић забележио да „кад је у намастиру коме умро старјешина, игуман или архимандрит, новога је избирао околни народ, а владика му је очитао само оно што треба по закону“.[1] Исто то имамо и овде код обичаја „Избор настојатеља манастира“.

Неки су обичаји укинути: „Изгоњење из села“, „Казна селски“, „Крвнина“, „Раскопавање вампира“, или су изумрли: „Позивање на суд“ (било га је и у Душаново доба),[2] „Правдање света“, „Суд пред трговцима“.

За случај „Остављања деце пред црквом“ не знам сигурно да ли је обичај, али сам га уврстио међу обичаје заведен његовом аналогијом са таквим средњевековним обичајем у Француској. Тамо су мајке, које нису могле чувати своју децу, метале децу на улицу, обично под црквени трем, па су их узимали они, који су први наишли.[3] Можда и случај остављања детета пред црквом у Јагодини није прост случај!

Овде нисам унео медицинске обичаје. Њих сам од почетка владе Кнеза Милоша, па до појаве првога лекара, у почетку 1824. године, саопштио раније.[4]

Исто тако нисам унео ни оно што је наштампано у „Зборницима закона и уредаба“. Овде је само нештампана грађа из Државне Архиве.

Покупљену сам грађу груписао по сродности. Сваки сам случај изнео онако, како сам га у Државној Архиви нашао, изоставивши из аката све оно, што би

---

[1] Српски Рјечник, код речи: намастир.

[2] Ст. Новаковић, Законик Стефана Душана цара српског, Београд, 1898, чланови: 61, 66, 175, 182.

[3] Dictionnaire des sciences anthropologiques, publié sous la direction de M. M. Ad. Bertillon, Condereau etc. Paris, 1889, стр. 437—438.

[4] Српски Архив за целокупно лекарство, свеска за мај и јуни 1908, и посебно: Медицина у Србији првих година владе Кнеза Милоша, грађа за нашу културну историју од Дра Т. Р. Ђ. Београд, Штампано у Државној Штампарији Краљевине Србије 1908, 8°, стр. 31.

било сувишно (титуле, потписе, дуге уводе и сличне непотребне или сувишне ствари, без којих се сам обичај лепо може видети).

Језик сам задржао какав је у оригиналу, само сам правопис заменио данашњим. Сем тога исправио сам, или према потреби сасвим унео, интерпункцију, која је где што сасвим наопака, или је никако и нема. Сем тога свуда сам, где је требало, унео слово *х*, јер без њега се често пута не види право значење дотичне речи.

Др. Тих. Р. Ђорђевић

I. Амајлија.

24. априла 1822. године, № 776. — „Одговорено Милети Радовићу, пароху у Ст. Влаху на његово писмо без имена и датума, да је Господар примио амајлију послану, на којој му благодари“.

[Кнеж. Канц., Дел. Прот., Унутр. Преп. 1822].

II. Анатема.

10. априла 1824. године, № 602. — „Одговорено Кнезу Живку Шокорцу у Пољни на писмо његово од 8 т. м. у призренију Грабовчана и Руђинчана, која су на Грабовчане и на сво село њино анатему због баре бацили, да Господар весма овом његовом сујевјерију негодује, и да се даје од најпростијих људи заслепити. Господар би желио да у будушче од њега, касателно анатеме, нигда писмо не добије“.

[Кнеж. Канц., Дел. Проток., Унутр. Преп. 1824].

III. Вежање од болести.

31. јула 1836. године, № 218, јавља рапортом полковник Арсеније Андрејевић Кнезу Милошу: — „У Срезу Речком, а имено у селу Голубцу, у коме је јака срдобоља дејствовала, и од које су житељи у планину побегли били, сад је, фала Богу, са свим престала, и житељи су се сви натраг на своја житељства вратили“.

[Кнеж. Канц., Нах. Крагујевачка 1836].

IV. Богомоља.

1. — **Богомоља за жир.** — 21. маја 1836. године № 1388 пише полковник Лазар Теодоровић, који се тада десио у Крагујевцу, Кнезу Милошу: — „Среза Јадранског кметови посредством свога капетана, за то што им гора от више година жиром не роди, показали су своју жељу, учинивши мени представленије, да код Ваше Светлости изходатајствујем, да позову господина Епископа, да им на планини с више свештеника очита молитву наводећи узроке, што им гора не роди, да бива отуда, што су им многа деца некрштена по збеговима мрла, а тако да су и хајдуци много праведне, добродетелне, људе убијали, који су по том остајали несахрањени и от којих се и данас кости могу наћи. — Које ја по дужности мојој с покорностију јављам, па како Светлост Ваша о томе благоволи одобрити им или не".

[Кнеж. Канц., Нах. Шабачка 1836].

21. маја 1836. године, № 1988 одговорио је кнез Милош следеће: — „Видевши из рапорта Вашег од данашњег № 1388 жељу народа Среза Јадранског да им Господин Епископ с више свјашченика изиђе на планину и тамо молитву очита, из узрока што им гора од више година жиром не роди, чега причину полажу на нека злочинија, која су по тому крају од пре чињена, — одобравамо, да се Господин Епископ на тако богоугодну молитву позове".

[Кнеж. Канц., Нах. Шабачка 1836].

2. — **Богомоља за кишу.** — 8. јула 1836. године, № 1947 пише полковник Лазар Теодоровић из Шапца Кнезу Милошу: — „Поводом тога, што су овде велике и прекообичајне врућине, разписао сам свима сресним старешинама, да 8. тек. као на дан Великомученика

Прокопија, кад људи неће радити, соберу народ на једноме или више места у својим срезовима и да чине за кишу бденија и молитве са свештенством заједно, коме Господин Епископ пише са своје стране, да ступи у споразуменије са срезским старешинама о овој наредби".

[Кнеж. Канц., Нах. Шабачка 1836]

13 јула 1836. године, № 2034 пише Лазар Теодоровић Кнезу Милошу: — „Благодарећи Богу, који је молитве наше услишио и нас ових дана с благодетном, на места изобилном, кишом подарио, радујем се да могу Светлости Вашој овом приликом јавити, да је Мачва добро, Шабац и Поцерина прилично".

[Кнеж. Канц., Нах. Шабачка 1836].

V. Вилајетска скупштина.

17. новембра 1826. године пишу Кнезу Милошу кнезови Пана Јеремић и Марјан Здравковић из Свилајинца: — „..... Манасијски игуман дошао је у скупштину, те се плакао и молио вилајету ради спомошествија, да једну одају направи, где ће пребивати. На то одобрише му вилајетски кметови 260 гроша, да се поспомогне. Једноме Циганину липсао коњ носећи књиге у Абдулину побуну, а један коњ једноме момку из Свилајенца летос липсао, који је носио писмо у Крагујевац, и та оба сајбије дођоше у скупштину, те се молише да им спомогне вилајет. Кметови рекоше: Није право да сами штетују, и тако примише им за оба коња 140 гроша, да се више не жале".

[Кнеж. Канц., Нах. Ћупријска 1826].

VI. Гоњење вештица.

1. — 5. јуна 1822. године, № 1095. — „Дано објављеније баба Ристи из Божурње, Крагојевачке Нахије,

на коју сељани говоре да је вештица, и прете да је за то убију, да не само нико не усуди се за то ни најмање дирнути у њу, но ни именом тим (вештица) да се нико није усудио звати ју под жесточајшу казан“.

[Кнеж. Канц., Дел. Прот., Унутр. Преп. 1822].

2. — 29. априла 1823. године пише Петар Обрадиновић из Рогачице Кнезу Милошу: — „Вами се, Господару, усуђујемо јавити како су ми Јакљани јавукали од лани да имаде вештица по селу, па сада су у Јаклу уватили једну жену, и одала се је да је, и казала по селима околним, да их имаде којешта што она знаде 15 вештица, које жена које људи, па се потле и један човек одаде, да је и он вештац, и да су оне жене све, што је она жена казивала да су оне. Сас то, Господару, шиљем и оног човека, што је одо, да и Вами каже све по реду, а и нами, Господару, јавите за ове како ћемо, што се неће да ададу, како ћемо за њих, или ћете Ви послати Вашег момка, како ли ћемо?“.

[Кнеж. Канц., Нах. Соколска 1823].

5. маја 1823. године, № 760 одговорено је „Господару кнезу Петру Обрадиновићу“ на два писма његова од 29. априла између осталога и следеће: „А за вештице и за вешцове нек не лудује кнез Петар, јер тога нема, нити може бити“.

[Кнеж. Канц., Дел. Прот., Унутр. Преп. 1823].

23. маја 1823. године, № 917. — „Писано кнезу Петру Обрадиновићу у Соколску Нахију, да пошље овамо Ђорђа Миливојевића и Перишу Глигоријевића из Јакља, своје кнежине, који су обедили Обренију Николину, из истог села, да је вештица и да им је појела жену и снаху и били ју да им се ода, да је такова и да је то учи-

нила и бијући ју пребили јој руку. При том најоштрије заповеђено кнезу Петру да забрани људима у својој кнежини звати људе и жене таковим именима и мучити их за то, јер ако Господар чује, да се још таково што догоди у кнежини његовој, да ће он бити кажњен жестоко и лишити се чина свога".

[Кнеж. Канц., Дел. Прот., Унутр. Преп 1823].

3. — 4. августа 1823 године, № 1476. — „Писано Јовану Лазићу у Сврачковици, да по пријатију писма Господарева дође у Крагојевац заједно с писаром својим, трговцем Танасијем Божићем, Циганином Илијом и Радојем Дугачким из Мајдана, који су на бабу једну потворили да је вештица".

7. августа 1823. године, № 1492. — „Писано кнезовима Суда Крагојевачког да Јована Лазића и друштво његово, који су бабу Даницу за вештицу држали и мучили, позатварају докле и остали у испиту прикљученом назначени а у дело ово умешани мучитељи речене бабе суду не представу".

[Кнеж. Канц., Дел. Прот., Унутр., Преп. 1823].

4. — 3. јануара 1824. године, № 11. — Писано кнезу Средоју у Солотуши.... „Ђорђа из Јакља, који је терао вештице, и кад је Господар послао своје момке да га ухвате, а он се одмете и по неком времену прибегне Господину Хаџи-Мелентији у манастир, где се и данас находи, да отиде као на посешченије реченому манастиру с момцима, које ће од Мићића добити и реченог Ђорђа ухвати или убије".

[Кнеж. Канц., Дел. Прот., Унутр., Преп. 1824].

5. — 4. јануара 1824. године пише из Пилице Средоје Арсенијевић Кнезу Милошу: — „Усуђујемо се Вами јавити, како сам сада нашао у нахији што се слу-

чило јоште јесенас по Великој Госпоји, како се једна баба огласила да је вештица, и она баба дође ономе човеку у кућу, стала говорити оној деци што леже, а њему се сажалило, пође те удари ону бабу и догоди се те је удари у главу и бабу убије, а досле није ни у какве рђаве послове ступио. Јавите нам како ћемо за то, хоћемо ли га послати Вами, или како Ви рекнете?"

[Кнеж. Канц., Нах. Соколска 1824].

8. јануара 1824. године, № 33. — „Одговорено кнезу Средоју Арсенијевићу у Солотуши на писмо његово од 4. т. м. да Господара првом приликом извести у призренију погинуле бабе, која је као вештица проглашена, у ком селу и како је име човеку, који је бабу убио и да реченога убилца бабина овамо отправи".

[Кнеж. Канц., Дел. Прот., Унутр. Преп. 1824].

VII. Двоженство.

1. — 21. октобра 1821. године, № 1483. — „Дато је распусное писмо следујушчим образом: Ведомо творимо свакому суду, како је пред нама представио Милован Гавриловић, из села Лучице, Нахије Ћупријске, да је његова супруга Станица од велике болести падала и обе ноге са свим погорела, и молио нас, да се од ње са свим распусти и да се с другом ожени. Но будући да она не може већ ни радити нити надгледати оно троје деце, што је с њим родила, ми дакле, мирски и духовни суд, сматрајући велику нужду обе стране, склонили смо се и распуштамо их с овим начином: т. ј. мужевља мати, Петрија, обећава се пред нами, да узме ову болесну снаху Станку и њену старију кћер Раду код себе на послуженије, а вишеименовати Милован да се стара њих хранити и одевати, и кад приспе време удаје ове кћери, Раде, обећава се муж ону другу

кћер Милојку на послуженије матере дати, за које да се ово писмо у руке болесној Станки [даде], ако не би њен муж Милован по вишеназначеној погодби испунити хотео, абије да се оборкнезу њиховом јави, а оборкнез дужун је верховному суду представити. Препис овога писма стављен је и у протокол верховне канцеларије.

(М. П.) — Агатангел М. Б. (М. П.) Милош Обреновић.

[Кнеж. Канц., Дел. Прот., Унутр. Преп. 1821].

2. — 29. јануара 1822. године пише Петар Вулићевић из Смедерева Кнезу Милошу: — „Такожде случило се око Божићних поклада, те из Цесарије два човека овде прошли с невенчаним младама и овде се код проте венчали. Дакле сад нам пише мајор да они тамо друге жене имаду, и ја сам их по извештају таки уапсио, и Вами обзнањујемо да нам за све наставленије дате како ћемо чинити, и хоћемо ли те лажљиве људе к Вами на одговор послати“.

[Кнеж. Канц., Нах. Смедеревска 1822].

3. — 4. фебруара 1823. године, № 162. — „Писано Вулу Григоријевићу, у Поречу, на представленије Господина Архиепископа Агатангела, по писму пароха поречкога Лазара Павловића од 30. јануара 1823. године, да призове Цветка, бившег буљукбашу из Пореча и ослепившу од 4 године веће супругу његову заједно са сродници њени и да их испита, је ли рад Цветко другу супругу узети, хоће ли се супруга његова ослепивша договољно с супругом својим растати и хоће ли њу сродници њени к себи примати, пак по испитанију да пошље и Цветка и сроднике Цветкове супруге к Господару, пред ким ће морати Цветко определити супруги овој трошак к придржанију њеном“.

[Кнеж. Канц., Дел. Прот., Унутр. Преп. 1823.].

10. фебруара 1823. године пише Вуле Григоријевић из Пореча Кнезу Милошу: — „Ваше честно писмо од

4. тек. фервуарија исправно примио и извјесно разумео јесам, да је парох поречки Господину Архиепископу писао за Цветка (бившег буљубашу), да је рад с женом својом растати се из узрока што је од 4 године ослепила, што никакова ш њоме порода не има. О томе Вас уверавам, да је све истинито. И ја сам по налогу Вашему Цветковој жени ишао и испитао санзвољава ли ли она Цветковоме намјеренију, т. ј. другу жену за себе узети, на који је мој вопрос драговољно уступила и на овај начин, да она жели при Цветку остатак живота њеног провести, за које јој се Цветко у присуствију мојему са заклетвом облигирао, да ће ју и у будуће како и до сад сматрати. Жена овде никаквог свог рода не има, којега бих но налогу Вашему послао, премда је родом из Крајине, а Цветка шаљем тамо по налогу Вашему".

[Кнеж. Канц., Нах. Пожаревачка 1823].

15. фебруара 1823. године, № 223. — „Одговорено Вулу Григоријевићу у Поречу [на писмо] од 10 т. м. за Цветка буљубашу, који је дошао распустити се са женом својом, која је ослепила и дозвољава му својевољно да се с другом женом венчати може. Он је овде од митрополита нашег распустно писмо добио, које је Господар одобрио, с тим условијем, да прву своју жену до смрти издржава".

[Кнеж. Канц., Дел. Прот., Унутр. Преп. 1823].

15. фебруара 1823. године, № 224. — „Потврђена распусна писма, издана од Господина митрополита Агатангела Цветку Димовићу и супруги његовој Стани, ослепившој и порода не имајућој, да се може он трећи пут женити, а она трећи пут удавати, с тим налогом, да је дужан Цветко исти (из Пореча) држати пристојно и хранити Стану речену до смрти њене".

[Кнеж. Канц., Дел. Прот., Унутр. Преп. 1823].

4. — 1. јануара 1824. године, № 4. — „Одговорено Петру Вулићевићу у Смедереву на писмо његово од 30. пр. мес. у призренију Станише Чолаковића из Крњева, Нахије Смедеревске. Да речени Станиша, коме је жена у робству код Турака била, и он, не сумњајући да ће своју жену наћи, с другом бракосочетан и да с другом деце добио јест, коју од прве није имао. Господар истоме Станиши дозвољава, ако он хоће, обадве жене, и стару и нову држати, и ако је могућан и њихова воља буде. Ако ли пак не узмогну једна другу трпети, то он да може стару своју жену од тамошњих судејских кнезова с отпуштеним писмом снабдети, и да може где њена воља буде стајати, или се удати. Нову да задржи ради деце, јер туђа мајка не би их гледала као рођена".

[Кнеж. Канц., Дел. Прот., Унутр. Преп. 1824].

5. — 10. септембра 1825. године кметови неколиких села из Нахије Крагујевачке пишу Кнезу Милошу: — „И Вама от Бога знанујемо заради овога именоватога Стојка Нешића из Прњавора, који има слепу жену и глуху, и кад је узео била је у једно око слепа и глуха, а у друго око ослепила код њега, и седи му у куће како сваки убогаљ и слепац; тако сиромах не може да држи кућу и никако да живи, изгубио се сиромах, па се моли Вама, и ми Вас молимо, да узме другу жену а да храни и ону жену и да је држи и обукује, као што је и пре држао, а и жена му опрашта да се жени и каже му: Тражи жену с ким ћеш живети. А видиш, Господару, и њега и његов ћелер, и он слеп а жена слепа а имаху (!) и двоје деце па све оголело и обосело, а нема ко да им хлеба умеси. Ми Вама јављамо, Господару, како Ваша воља и милост буде. И жену смо питали сви кметови, и жена му опростила да се жени а њу опет да чува и да храни. И то су кметови имали од четири села: од

Медвеђе Стојко Стојадиновић, Лазар Андрејић; од Грабовца: Христа Бабовић, Мијаило Бабовић; од Богдање: Сима Попадић и Радоје из Богдање; од Прњавора: Радован кмет и Јован од Планинице и Јован Нешић и Милосав Удовичић и сви прочи кметови остали".

[Кнеж. Канц., Нах. Крагујевачка 1825.].

VIII. Деоба задруге.

1. — 15. марта 1829. године пише из Смољинца Кнез Коца Марковић Кнезу Милошу: — „О прошастому Ђурђев-дану издата је Вашега Сијателства височајша заповест по у наставленија, која смо прочитавали народу у сваком селу, да фамилија никакова не би се поделила, док самому Вашему Сијателству своју теготу не буде јавила и да добије писмено освободително од Вашега Сијателства. За то многи у потајности се деле, а много и кнезића долазе те јављају. Неке враћамо и врате се, а неки стану на против говорећи: Нећу се вратити макар променио вилајет. За то јављамо Вашему Сијатељству, па како нам заповедите, при којем заостајемо и јесмо Вашему Сијателству покорни слуга".

[Кнеж. Канц., Нах. Пожаревачка 1829].

2. — 2. маја 1836. године, № 1217 пише полковник Лазар Теодоровић из Шанца Кнезу Милошу: — „Колико је више могуће браним да се не деле браћа или синови од оца, које се често на места догађа, но при том опет за нужно наодим с покорностију Светлост Вашу припитати: „хоће ли бити допуштено оној кући поделити се, где се фамилија умножи и ради су на две части раздвојити се без сваке свађе и узрока, само због множине, јер и тога има овуда".

[Кнеж, Канц. Нах. Шабачка 1836].

IX. Ђурђевски обичај.

2. маја 1836. године, № 1220 пише полковник Лазар Теодоровић из Шапца Кнезу Милошу, да су се три девојке у Оцином Селу, у реци Думачи, удавиле купајући се на Ђурђев-дан пре сунца у реци Думачи. „Сујевјерије на Ђурђев-дан купати се морале су смрћу својом платити“.

[Књеж. Канц., Нах. Шабачка 1836].

X. Женини дугови.

29. маја 1830. године „Особена комисија законодателног тела“ изрекла је следећу „Пресуду о плаћању дугова, које је учинила Лепосава, жена кнеза Ђоке Протића и он сам“: — „Муж је сваки дужан платити све што је његова жена у кућу узела, док није жену своју јавно изобличио и објавио да јој нико ништа не поверује и не даје. Тако је кнез Ђоко Протић дужан платити све што је његова жена од кога узела“ [За овим долази списак начињених дугова].

[Књеж. Канц., Нар. Суд 1830].

XI. Задруга кућом подељена а имањем неподељена.

2. децембра 1832. године тужећи се Кнезу Милошу Живко Матић из Нахије Шабачке на свога стрица казује: — „Мој отац, Матија Томовић живео је с мојим стрицем, а његовим братом, на једној земљи неподељеној, премда су с кућама подељени били“.

[Књеж. Канц, Нах. Шабачка 1832].

XII. Задужбина.

1. — 31. марта 1824. године, № 537. — „Писано Милоју, трговцу у Чумићу, да ћуприју жабарску, која је њихова стара задужбина оправи, да не би прелазећи преко ње који пострадао“.

[Књеж. Канц., Дел. Прот., Унутр. Преп. 1824].

2. — 9. марта 1929. године, № 95, пише Јован Обреновић из Руснице Кнезу Милошу: — „..... Милостивјејши Господару, мој благодетелни покровитељу! Предмет један, који ме јако мучи посведневно и мира ми не да, јест ми тежак и несносан, и био бих га рад по истини одавно Вашем Сијателству, мојем милостивом Господару и брату, сприобштити, но к тому судећи да се замерио не бих нисам смео. Сад пак не могу сносити оков срца мојег и усуђујем се неописаном покорностију мојом и припадам могућој милости Вашој, и просим да би се смиловали дозволити ми ћуприју на Морави, спрама Чачка, направити, за душу нашег блаженопочившег Обрена[1]), и све за паре његове које је Ваше Сијателство из усердија брату својем и синовцу даровао: перво спахилук Кушељево (Глоговац), второ скелу на Морави, треће мухаду ужичку, које је родитељ његов, предполагајући дугог живота његова остале [реч остале није јасна, јамачно је требало да стоји остављао] све приходе по особ набашка, кад би он на свој возраст дошо, да му имам дати благодетелни дар милостивог стрица његовог. Но смерт безвремена, не взирајући на ужасно стање фамилије његове, узела га је у живот вечни, а родитеље вечном тамом покрила. Сад пак мене се чини, по мненију печалног серца мојег. кад би ову суму первог дара Вашег на ово употребио, заиста би пожелателна без ичијег труда за бандава пристојно исплатио и мојему серцу неоцењени мелем придобио. Можно је да се у овом варам и Вашем Сијателству досаду чиним, но ако и ово буде, молим покорњејше, смилујте се, милостиви Господару, и представите по смислу расужденија Вашег печално стање моје, које је све превазишло и моје боље расужденије заплело,

[1]) Обрен је син Јована Обреновића умро 7. априла 1828. године.

и одобрите ми Ваше благоволеније, које ћу с истиним задовољством примити".

[Кнеж. Канц., Јован Обреновић 1829].

3. — 3. маја 1837. године, № 239, моли Јован Обреновић Кнеза Милоша: — „..... да би се смилостивила Светлост Ваша, и ако је могуће, прошеније ми услишити, да бисте ми отеческу милост указали, и започети споменик, цркву Брусничку, мене уступили градити, да Вам до сад потрошене новце повратим, и да у напредак о свому трошку градити започнем.

„Споменик овај, ја, милостиви Господару, рад сам подигнути за вечити спомен предрагог Обрена и Савке и прељубезне Круне наше. Они су по смрти њиној својих новаца оставили, које су у милости и у здрављу Светлости Ваше са нама стекли и код Вас заслужили и које сам ја рад на спомен њихов у каково вечито зданије употребити, а особито рад бих био онде, где смо доста веселих [часова] у здрављу Вашему, међу народом оним поживели, и где су они и помрли, да се спомен њин, међу познатим онде народом назива".

[Кнеж. Канц., Јован Обреновић 1837].

3. маја 1837. године, № 1519 одговара Кнез Милош Јовану Обреновићу, да му одобрава молбу и похваљује је. Односно исплате дотле потрошеног новца на Брусничку цркву упућује га „на средоточног војеног команданта и полковника Арсенија Андрејевића, који је рачуне от трошка тога до сад водио", да тај трошак њему исплати.

[Кнеж. Канц., Јован Обреновић 1837].

XIII. Задушнице.

1. — 15. фебруара 1821. године, № 137 — „Писато Кнезу Милутину Гарашанину и препоручено му, да пошље оне људе, који су на Задушници били, кад

су се побили и један пао мртав, да их одмах у Крагујевац пошље«.

[Кнеж. Канц., Дел. Прот., Унутр. Преп. 1821].

2. — 21. јула 1837. године, № 61, шаље Кнезу Милошу полковник Петар Туцаковић из Честина сведоке о убијству Василија Грујичића из Пајсевића, који је погинуо на гробљу, на Задушницама 23. фебруара те године.

[Кнеж. Канц., Нах. Крагујевачка 1837].

XIV. Избор настојатеља манастира.

31. августа 1836. године пише полковник Петар Туцаковић из Крагујевца Кнезу Милошу: — „По височајшој заповести Ваше Светлости кметови парохије манастира Враћешнице избрали су духовика Ђеру за настојатеља истог манастира, и у согласију сочинили писмо сверху овог избора на Вашу Светлост, које овде ·/. приложено на височајше благорасмотреније поднети част имам.«[1])

[Кнеж. Канц., Нах. Крагујевачка 1836].

XV. Изгоњење из села.

1. — 26. октобра 1817. године пише из Бруснице Јован Обреновић Кнезу Милошу: — „Овај Вам случај, Господару, јављамо, да се у Горевници от једне девојке родило дијете, за које све село и девојка обличавају Рака Левајца, да га је са ш њиме добила, за то је све село против Рака стало, да му даду девојку и да га из села дигну. За то ја нисам ништа међу њима разсудити и угодити могао без Вашега знања и питања, већ сам заповедио дијете крстити и хранити, а Рака шаљем на Ваше расужденије«.

[Кнеж. Канц., Јован Обреновић 1817].

[1]) У прилогу нема писма кметова парохије враћешничке.

2. — У додатку писма Јефрема Обреновића из Шапца, од 21. новембра 1817. године Кнезу Милошу стоји: — „Овди также находи се један човек из Посавине у апсу, који својим лоповлуком и крађом омразио се овој околини и своjему селу, и тако село отресло је от њега руке и неће да га прими, за којего молим известите ме, шта ћу да чиним."

[Кнеж. Канц., Јефрем Обреновић 1817].

3. — 10. јула 1821. године, № 905. — „Писато Господару Јовану, да су овде сељани села Прељине, Рудничке Нахије долазили ка Господару тужити се, да једнога између њих сељака међу собом трпети не могу. И Господар добро испитавши његово злоковарно обхођење са сељанима својим заповедио, је да се он из Прељине одселити мора и себе за уживљеније у другим селима место тражити, и за узрок јављено и Господару Јовану, ако би онај којега Прељинци из села изгоне случајно за то к њему на тужбу дошао, да му и он тако одговорити може".

[Кнеж. Канц., Дел. Прот., Унутр. Преп. 1821].

4. — 18. новембра 1821. године, пише Милутин Савић из Гараша Кнезу Милошу: — „Шаљем Вам под стражом прежде објављеног Милоја из Врбице, да га Ви испитате како је било и зашто је зулум чинио с Турчином заједно. А то је већ други пут како речени Милоје ребелију почиње, а Вами су његова дела от прежде добро позната. Сад како је речени Милоје мени везан приведен дошло је 20 кметова и говоре да реченог Милоја више между собом и никојим начином у Врбици трпити не могу". —

[Кнеж. Канц., Нах. Крагујевачка 1821].

5. — 9. марта 1822. године пише Кнез Живко Михиловић из Умчара Кнезу Милошу: — „Обзнањујем Вама за овога Илију, кога сте Ви к нами пратили и дали

сте му писмо да се сели са свим из овога села, тако смо ми примили Ваше писмо и разумели. Тако је Илија дошао са чичом Обреном у Пударце и седили код Илијине куће два дана, чекали кола из Влашке, да се сели. Тако су они људи који су долазили к Вами, давучије Илијини, кад су дошли у Пударце у очи Мученика и наишли на кућу Илијину, те су се избили и убили жену Илијину на ото место. И то сам Вами казивао, Господару, као своме оцу, да ће тако бити. И како сам се ја тревио на ото место, ради моје наредбе, и ја сам њима говорио: Не седи у кући, него изађи, зашто мора бити да ће они дођи из Крагојевца. И он не кте изаћи из куће, и тако се несрећа тревила, те су убили жену."[1])

[Кнеж. Канц., Нах. Београдска 1822].

6. — 9. априла 1825. године, № 332 пише Суд Народни Србски Кнезу Милошу: — „Кнез Васа Поповић и кнезови Суда Пожешког послали су фамилију Михаила Курепа из Балуга, Нахије Пожешке са свом стоком њиховом овамо и овде се у хану налази. За овог Михаила Курепа пишу нам да од њега горег човека нема у свој Нахији Пожешкој, да је бедник, лажа и бије се с људма и да има три године како га се село отрекло, да је пре неколико година гађао својег комшију из пушке и да му је син прошасте године у хајдуке одметуо се био. Сада када се бурунтија честитог везира тамо читала, пишу нам, да је овај Михаило Куреп пред везирског човека говорио: „Помагајте, светла госнодо, пропадосмо од наших зулумћара, мирију дајемо а радити

[1]) 10. маја 1822. године пише Живко Михаиловић Кнезу Милошу: да су ови људи из Пудараца вративши се из Крагујевца „свраули на Илијину кућу и Марко кteo Илију убити, непогодио него жену Илијину. Из отога шаљемо са Матејом кметом Јована, који јест код Вас био и кад су жену убили, на испитаније, и молимо Вас, да томе Јовану благу реч дате, зашто ови други могу се поплашити и побећеду и нећу их моћи Вама довести. И Марко код овиx кметова говорио да хоће се помирити са Илијом и да ће са ш њима Вама дођи."
[Кнеж. Канц., Нах. Београдска 1822].

нам не дају, веће нас у шуму терају". Такожде да је говорио, да како је Ћаја-паша погинуо, да капе променио није. Михаило је овде окова ставит с Радосавом Протићем из Гуче, Аћимом из Заблаћа и Станком Сеницом из Придварице Нахије Пожешке, за које нам пишу да су и они у подобној кривици и подобне речи пред везировим човеком говорили. Овде се сада изгната фамилија реченог Михаила Курепа и Танасија Зрзулића из Бруснице у анови находи, а не знамо куда ћемо их кренути. Того ради молимо Ваше Сијателство да бисте нас наставили, куда би ове две фамилије оправили...."

[Кнеж. Канц., Нар. Суд 1825].

7. — 22. августа 1826. године пише из Драгачева Василије Поповић Кнезу Милошу: — „На овај горњи крај Драгачева у 4 или 5 села, око старовлашке границе, од неколико година много је мала у живој марви сиротињи покрадено, које се све не може ни истражити, веће стежем људе и јемчим по 5 и 10 у сваком селу рђавијех по за једног газду доброга. И вако наоди се у неким селима по један и по два рђавих људи, за које кметови с комшијама добри не бивају, нити за у будуће да у селу остану пристају. Од оваковијех нашли су се до сада један у Горачићима, други у Губеревцима, трећи у Гучи, Чопица Милован са синовима, од овога већега лопова и шрета у далеко нема; овоме су и јучер једну сеоску поару комшије у згради нашли, а он је код мене обећавао са животом платити, ако би се ове ствари код њега нашле, Прѣ 3—4 године за овога је све село Вама прошеније предало, 72 куће гучке, и молили се, што би га из села могли, а с Вашим позволенијем, дигнути. А ови су оба три горе именовата лопова од 10 и 15 година од старовлашког и сеничког предела досељени....."

[Кнеж. Канц., Нах. Пожешка 1826].

XVI. Јемчење.

1. — 18. марта 1822. године пише Кнез Милосав Здравковић из Свилајенца Кнезу Милошу: — „Јављамо Вашој Милости, како смо за погинута скелеџију 3 села скупили: Марковац, Црквенац, Свилајенац и сви људи између себе тражише, стезаше се, јемство један за другога чинише и никаковим начином злочинца обнаћи не могоше...“

[Кнеж. Канц., Нах. Ћупријска 1822].

2. — 22. априла 1822. године пише из Остружнице Кнез Никола Станковић Кнезу Милошу: — „А особито Вами јављам за Луку Ћумурџију, којега је нестало из Београда у шуму ходећи, где је ћумур пекао између Ресника и Кнежевца. Ја сам како га је нестало устао га тражити, но до ономад то јест 19. сего месеца нађем га измежду Кнежевца и Ресника мертва, и никакове ране на њему не има. По тому сам са Кнезом Живком сва она села из моје и његове кнежине у Ресник призвали и истраживали, који га је убио, но нисмо могли изнаћи. Но свако се село своме кмету оправдало и заклело, а кметови се код нас подписали и подјемчили сваки за своје село, да онога убице Лукинога међу њима не има, и ако би се до 10 година између њих пронашло, да ће они њиховим главама платити, а не онај убица. Но при том казују сви, да је онај дан и млого Турака у лову било, кад је Лука погинуо.“

[Кнеж. Канц., Нах. Београдска 1822].

3. — 24. маја 1822. године, № 990 пише Кнез Милош између осталога Кнезу Николи Станковићу из Зеока да „неће пустити затвореника из Шумна пре док се не потпише све село за њега, да неће више никаква зла чинити.“

Кнеж. Канц., Дел. Прот., Унутр. Преп. 1822].

4. — 14. априла 1824. године, № 631 пише Кнез Милош Господару Јовану Обреновићу у Пожаревац: — „Не могу уздржати, да Вам још један пут за Смедерево не споменем, учинивши на они начин тефтишлук и прогнавши оданде све беспосленике и онакове који саме прилике чекају да зло какво учине, подјемчите сву чаршију једног за другог, а такође оне од беһара, који видите да могу ту без подозрења остати, вежите и подјемчите их добро за трговце, да су ови на мејдану, ако би подјемчени какво зло учинили; и тако даље свуд до Београда по граници.“

[Кнеж. Канц., Дел. Прот., Унутр. Преп. 1824].

4. — 10. јула 1824. године, № 1400. — „Писано Кнезовима Суда Општенароднога да закажу својим апсеницима, кромје убица, да поруче по кметове своје да дођу и стану добри за њих, пак да се пусте.

[Кнеж. Канц., Дел. Прот., Унутр. Преп. 1824].

6. — 16. октобра 1827. године пише Јован Обреновић Кнезу Милошу: — „Мрчајевачки кметови дошли су овди спремни за тамо, но припадају с неизреченом молбом својом к мени, да бих ја Ваше Сијателство умолити могао за отпуст по примљеној заслуги тамошњих криваца мрчајевачких, окром Јоана Колондоћа и Николе Кара, јербо за њих добри не стоје, а за проче говоре, да ће бити добри и ни у каково досадашње поступити неће.“

[Кнеж. Канц., Јован Обреновић 1827].

7. — 9. маја 1829. године. — Сељани села Баљковца у Нахији Крагујевачкој дају у Крагујевцу следеће јемство: — „За Јована Бојанића, Милосава Петровића и Деспота Милетинога из села Баљковца, што се је налазило да су као они похарали дућан Радована Сарајлије из Крагојевца, и по тому били похапшени од

частитога суда, ми долуименовати Баљковчани подватисмо се данас пред Господаром Димитријом Георгијевићем обркнезом левачким и Господаром Петром Топаловићем обркнезом Крагујевачке Нахије, да вишеречени апсеници нису ту квар чинили, ми за њих стојимо добри са свим нашим малом, ако би се по чим после појавило да су баш они, ми да потеглимо сву муку и штету да исплатимо. С овим писмом које дајемо гореименоватим кнезовом потврђујемо именом нашим и пред именом крст полажемо.

† Стефан Петровић, кнез; † Лазар Весић, кмет, † Ника Вучковић, кмет; † Марко Банковић, кмет; † Јован Миленковић; † Вуксан Радовановић; † Никола Бојовић; † Панта Радосављевић; † Милета Милијић; † Герасим Раденковић; † Ника Бојовић.

И за ове именовате Баљковчане стоју добри на страни подписани Белошевчани кметови, да ако би Баљковчани у чем непостојани били да Белошевчани за то одговор суду за то даду, и они то бреме да потегну.

Дано у Крагојевцу 9. маја 1829.

† Илија Барлов, кнез од Белошевца; † Марко Кулиза, кмет".

[Кнеж. Канц., Нах. Крагујевачка 1829].

8. — 30. децембра 1832. године дали су кметови села Скобаља, Нахије Смедеревске Кнезу Милошу следеће „Обвезателство. Ми доле подписани кметови села Скобаља Нахије Смедеревске обвезујемо се данашњим даном да Радивоје Милутиновић и Миљко Милосављевић, обојица из села нашег Скобаља, који су због учињеног од њих убијства у немачку страну пребегли били и покајавши се опет се у отечество њино вратили, неће више ни у какво зло не само велико но ни у најмање упуштати [се]. За ово јемство које ми долеподписати кметови за предречену дворицу Радивоја и Миљка чинимо

стојимо добри и честћу нашом и подлежемо свакој законој казни, ако би они двојица и најмање што против уредбе и заповести или височајше илинајмање србске власти учинили. За боље уверениje овог нашег јемства полажемо ми крстове поред имена наших. — † Цветко Николић, †Бранко Милутиновић, †Тома Јовановић, †Гаја Радисављевић. У Пожаревцу, 30 декем. 1832.“

[Кнеж. Канц., Нах. Смедеревска 1832 године № 43. Прилог].

XVII. Казна селски.

1. — 8. јануара 1818. године пише Кнез Васиљ Павловић из Ваљева Кнезу Милошу: — „Јављам Вами, Господару, како јесу се свадила два момка из Кнежине Јована Бобовца, па један потеже те убије једнога на месту, а онда село окупи онога другога те стигли и убили, а то јест село доста спромашно. У томе агу молисмо да не јавља везиру, зашто се бојимо штетоваће много. У томе амо се са агом ја договорих и ага рече: Нећемо јављати везиру, него ћемо јавити Господару Милошу. У томе, Господару, ја тебе јављам, а ти гледај како те Бог учи и одпиши нам отуд како ћемо од тих послова радити.“

[Кнеж. Канц., Нах. Ваљевска 1818].

2. — 26. марта 1822. године пишу Кнезу Милошу из Сибнице: Илија Поповић, Кнез Никола Катић, Кнез Никола Станојевић и Кнез Јован Старчевић: — „Вашу десницу целујући за нас јављамо, да смо се синоћ овде састали код ове цркве овај радостни празник провести. Тако на овом истому сабору дође нам хабер, где [је] Павле Живковић утекао из гвожђа из Бруснице. По том нам писмо дође из Бруснице како [је] утекао и гвожђе на себе однео. Будући како је побегао нигде се на другом месту није појивио до у Бранчићи, у Бео-

градској Нахији, и ту је дошао своме пријатељу, да престоји. Тако исти онај његов пријатељ одмах јави својим кметовима, а кметови таки дођу те га увате и свежу пак предаду пандурима подписним у Шуце. Тако [га] пандури ону ноћ нама доведу под стражом, и ми смо га хотели жива Вама пратити. То народ и кметови сви показаше на њега, да је он свему рђаву послу консула и да је он све млађе на зло одвраћао, и ш њега су у несрећу отишли, и да је он од 30 година почетак томе. За то народ желећи да му смрт види међу собом, јер је он толико убилства учинио. За то ми жалостни случај гледећи народни јесмо њега овде на данашњи празник уморили међу народом свим и главу његову Вама шиљемо«.

[Кнеж. Канц., Нах. Београдска 1822].

3. — 24. марта 1830. године пише кнез Милован Кукић из Пожаревца Кнезу Милошу: — Како је отишао у село Божевац да присуствује смртној казни Јована Живковића, који је убио Раку Ристића. Кад је отишао саопштио је скупљеноме народу пресуду, да се Јован има казнити смрћу, а Кумрија, жена убијеног Раке Ристића, с обзиром на шесторо нејаке деце, ослобођа се, и ако је била учасница у убијству свога мужа. Кад је пресуду прочитао, отидне од скупштине (скупљенога народа) до места оног, где је погинуо Рако, »да и поменути убилац Јован, на оном месту, по закони судејскима, убијен буде«. »И док сам ја настојавао, вели Милован Кућић, да се ствар сврши, у један пут дотрчи к мени кмет, неки Јефто, ухвати ме за раме вичући ми: Кнеже, ено убише жену, т. ј. Кумрију! Похитав на оно место, где су жене сеоске у опште приготовљеним код себе камењем скупиле се и убију Кумрију, која већ распрострла се на земљи, док сам ја дошао, и одмах совјетовати сам их почео, [почео] их

укоравати и растеривати оне скупљене женетине. Истом у један мах неки Живко ондашњи потегну иза мене прошцем, па онако распростру Кумрију по глави тресне ју. А кад Живко тако учини, за њим пак цела она гомила људи с чим је који доватити могао, онако је сваки и ударао по убијеној већ Кумрији. У овом случају распаљене вике и псовке и бијења њихова над Кумријом, почео сам да растерам ону гомилу распаљених људи, и тако од једне стране западе и мене колац по глави. И на то допадоше петорица одабраних кметова ондашњих, па из оне вике и гомиле људске истераше ме, и онако чувајући ме до конака мог допратише они петораца. Ја ускорим с мојим друштвом спремати се с конака оног, и амо да се за раније уклонимо у Пожаревац. Но док смо се ми спремали, дотле приспедоше ипак оне гомиле сељана к мени вичући и питајући шта ћемо сад с Кумријом, хоћемо ли ју закопати, или ћемо ју на коло. А ја им одговорим: Кад ме нисте послушали пре, ни сад ме не питајте. И тако се дигнем с друговима мојим и пођем амо кући". — Извештавајући даље, вели, да не зна, ко је од жена или од људи први потегао на Кумрију. То није испитивао док не добије височајшу заповест Кнеза Милоша.

По овоме делу поведена је истрага и кнез Коца Марковић из Пожаревца пише Кнезу Милошу 2. априла 1830. године да су овој ствари била два повода: 1. „Речи двају старцева, којих имена и одговори у приложеном испиту изражена су", и 2. „што је кнез Милован у првој скупштини оно јутро дао прочитати милост и прошченије над Кумријом пред петоро кметова, и то у кући поповој, а прочи сељани пред кућом стојећи нису ни разумели". — Највећи кривци: десет људи и две жене испитани су 2. априла и из испита се види,

да је Кумрија била неваљала и да им није била позната милост господарева над њом.

[Кнеж. Канц., Нах. Пожаревачка 1830. — О овој ствари налази се извештај и у писму Стојана Симића из Пожаревца од 7. априла 1830 године].[1])

XVIII. Колективна одговорност.

1. — 22. јуна 1820. године пише Стеван Тодоровић из Добрње Кнезу Милошу да сељани неће да плате једну похару селски, као што је Кнез Милош наредио, „да у које се село трефи те се што поара, некаква стаја, или нешто да се украде, да оно село или онога злочинца нађе или село да наплати, па сви селски онога злочинца да траже". — [Реч је о похараном дућану неког старца Косте из села Свиње].

[Кнеж. Канц., Нах. Пожаревачка 1820].

2. — 22. јула 1821. године, № 969. — „Писато Алекси Прокићу, за похаране рабације из Крајине, да би она два села, између којих [је] похара учињена, притегао, да људима штету плате или да кривца између себе нађу".

[Кнеж. Канц., Дел. Прот., Унутр. Преп. 1821].

3. — „Испит Чича Гаје из села Живковаца, Окружија Рудничког, о синору међу Нахијама: Београдском, Крагујевачком и Рудничком, синорено пре Кочине Крајине.

„Чича Гајо, покажи право, по души и твојој совести, не пазећи атара никому, као стар и поштен човек, шта и како ти знаш да је синорено у прва

[1]) Овај догађај као узрок премештаја Стевана Стојановића — Ђосе од члана Магистрата за капетана у Млави бележи и М. Ђ. Милићевић у Кнежевини Србији стр. 1048—1049 и Поменику, стр. 682—683.

времена међу овима Нахијама: Београдском, Крагујевачком и Рудничком, зашто и каквим поводом?

„Ја као стар човек, који већ преко 90 година имам, хоћу све право и по души казати свакоме, а особито на питање височајше власти, која ме за то пита. Пре Кочине Крајине изгину неки људи на тромеђи ове три Нахије: Београдске, Крагујевачке и Рудничке, којима имена не знам, и по ондашњем обичају и турском зулуму морала је она нахија крвнину платити, где се мртвац убијени нађе. Поводом тим изишту од везира београдског муселиме, да провиде, која ће нахија крвнику платити, и за то буду послата 3 кадије с 13 Турака и имено; крагујевачки, руднички и београдски, а од стране ове три нахије много људи, међу којима су најстарији били: Павле Лека из Јеловика, Стеван Симеоновић из Миросељаца, Никодин из Крушевице, Милосав из Живковаца и мој деда Маринко из Живковаца, са којим сам и ја онда ишао, а овај последњи, Маринко, био је предњак синора овога, као најстари човек у оно време, који је преко 100 година имао и овако је синор утврђен: Од Живковаца 1. с плоче Ликарице ув косу, те на Старчеву Пољану, 2. у Ваган Воду, 3. пак брдом на Криву Бару, из Баре 4. у Ракљати Цер, оданде 5. низ јаругу Плочник, од овог 6. уз Пештан у Радов Поток, од Потока 7. у Камене Белеге, које су раздвајале Београдску и Крагујевачку Нахију.

„Тко плати крвнину ону, о којој је теранција била?

„Платила је Београдска Нахија.

„Знаш ли још што казати Чича Гајо, о овим синорима?

„Не знам ништа друго него толико, да [је] послије синорења погинуо неки торбар Грк, из Београда на тромеђи, где му се и данас гроб, под именом Грчког Гроба, налази. Њега је Рудничка Нахија платила. А

после њега погинуо је неки Србин Балтич, опет онди, и платила га је Рудничка нахија......"

[Кнеж. Канц., Нах. Крагујевачка. Акт је без датума и године, али се према другим актима, који се односе на исту ствар, види да је из 1838. године].

XIX. Крвнина.

1. — 25. маја 1822. године, № 997. — „Писано Живку Михајловићу, да јави Господару, гди се налазе браћа овде у апсу находећег се Марка Живковића, из Пудараца, његове кнежине, који су с истим Марком убили жену Илије Марковића, и одавде из апса отпуштени да траже и донесу крвнину, и по том да им се и брат Марко отпусти из апса, и хоћеду ли дођи овамо и донети крвнину, да им се брат отпусти или не. Ово све кнез Живко да јави Господару, а њима да заповеда, да испуне ону заповест, која им је овде заповеђена кад су пуштени".

[Кнеж, Канц., Дел. Прот., Унутр. Преп. 1822].

2. — 29. маја 1823. године, № 960 — „Одговорено кнезу Петру Васићу на два писма његова од 24. ов. м. ....Онај убилац остаје овде у апсу док се не наврши година дана лежања његова у овом, а по том како му се пресуди. Мирење његове фалилије и убијенога не значи ништа, а ако је његова фамилија дала 134 гроша фамилији убијенога нек узме натраг, јер је ово самовољни убица и не може се одпустити пре горе реченог времена, а при том не може се одкупити живот за убијство са 134 гроша, него треба платити 1001 грош крвнине".

[Кнеж. Канц., Дел, Прот., Унутр. Преп. 1823].

3. — 19. октобра 1825. године, № 151, кнезови Суда Нахије Рудничке издали су у Брусници следеће

„Свидетелно писмо. — Назначеније о испиту Госпаве почившега Јована Ћерковића из Невада нахије здешње, како је дошла овде у суд са Петром Грковићем и прочим кметовима од реченог села, и у суду овдашњем заискала 130 гроша, које на то Петар драговољно и без никакова изговора пристаје дати јој, но само Госпава да му опрости сину именоватому Михајлу крвнину, које она говори и Милисав кмет првобратучед и прочи братучеди почившега Јована Ћерковића да му је просто и од наше стране, и никада више о тому, говоре, да му споменути нико од њих неће, т. ј. Михаилу, Петру или кому буди њином. Које ми без знања опет Његова Сијателства ништа нисмо им могли одказати“.

[Кнеж. Канц., Јован Обреновић 1825].

XX. Литија.

4. јула 1830. године пише Суд Народни Србски Кнезу Милошу: — „Всепокорњејше јављамо Вашему Сијателству да је нас Суд Београдске Нахије писмом својим од 3. јунија № 159 известио да су Рипањци у петак т. ј. 30. маја по обичају сеоском како и до сад литију носили и по совершенију литије сваки се је код своје куће частио и весео онај дан био. Но кад је исти дан вече било почну сељаци сваки код своје куће у оном весељу пушке метати....“

[Кнеж. Канц., Нар. Суд 1830].

XXI. Љубљење скута и руку.

23. маја 1832. године, № 1073. пише Суд Народни Србски Кнезу Милошу: — „Знајући ми весма добро, да Светлост Ваша све рђаве азијатическе обичаје, који су за време нашег под турским игом стењања међу нама удворили се, мало по мало искорењавати, а на њихово место уводити све оно, што ће нас к другим просвештеним европејским народима све већма и већма при-

ближавати, својски и озбиљски намерава, са страхопочитанијем усуђујемо се ниже изложено примечаније наше о обичају љубљења скута и руке чиновницима државе наше учинити с понизњејшим предложенијем обичај овај укинути.

„Љубљењем скута, ако по азијатическом обичају владајућим високим особама подајническо страхопочитаније указивати ваља, заиста је злоупотребително, да се свима истим начином почитаније и спрама свију у држави којој чиновника показује. А ово је код нас у обичају. Народ наш свима во обште чиновницима и члановима суда нашег и судова нахијских и капетанима при свакој прилици, поздраву и молба својих предлагању скут и руку љубе, и тим рабско неко подчиненије свима без разлога указује. Шта више и самим чиновника женама многи к руци приступају и неке између њих, мислећи да им указивање овог почитанија предстоји, то допустити не одричу се. Многи чиновници наши примају ово из обичаја, но има и онакових, који ако им се почитаније реченим начином не укаже, себе увређени налазе, држећи да је ово необходима њима подчињених дужност, коју им никако преступити не ваља. — Да би се дакле злоупотребленије ово са свим истребило, налазимо за добро са саизволенијем Светлости Ваше обнародовати, да се обичај овај, руку и скут љубити, који само при указивању неограниченог страхопочитанија нашег прама превисоке особе Светлости Ваше и целе Ваше сијателне фамилије задржати желимо, при осталих чиновника поздраву са свим изостави, и место тога да народ наш по примеру свију других европејских просвештених народа, кад почитаније прама чиновника и старешина својих указати хоће, пред њима капу или које му драго покривало главе своје скине, пристојно поклони се, обичним речма поздрави их и учтиво пред њима стане, а чиновници

ће из учтивости подчињене своје, после учињеног взајмног поздрава, опоменути, да главу покрију.

„Предлагајући предмет овај височајшем Светлости Ваше благорасужденију и даљем о томе урежденију с највећим страхопочитанијем остаје....“

[Кнеж. Канц., Нар. Суд 1832].

24. маја 1832. године, № 1434 послао је Кнез Милош Народном Суду овакав: — „Одговор. — Одобравајући представленије Ваше од 23. текућег № 1073 касателно љубљења скута и руке од стране народа и служитеља народних како члановима Суда Народнога и осталим чиновницима ког му драго имена а тако и њиним женама, препоручујем, да по пријатију овога писма обнародујете, да у напредак млађи своме старијему по предложеном од Вас начину знаке свога почитанија одају; а љубљење скута и руке пристоји само једном лицу владајућега Књаза, и то не свагда, већ у торжествене дане, као: на дан рођења кнежевскога, на Воскресеније, на Духове, Божић и Нову Годину, при доласку с даљег пута Књаза или чиновника к Књазу, а најпосле кад коме Књаз какво помиловање учини.

„Доводећи ово моје решеније до знања Вашега препоручујем, да свима Магистратима нахијскима и прочим властима по један егземплар пошљете и свима препоручите, да се сви по њему тачно у напредак владају.“

[Књаж. Канц., Нар. Суд 1832].

XXII. Мазија.

21. јула 1823. године, № 1367. — „Писано Кнезу Вуку Перишићу у Вучковици, да је Жујовић из Јежевице овди сам дошао и захтева да вади мазију или он или онај који га је тужио, — и тако нужно је да дође

сам овамо мазију вадити или да пошље Борчане, да га убеде и пред судом посведоче да је он ограде развалио.“

[Кнеж. Канц., Дел. Прот., Унутр. Преп. 1823].

XXIII. Моба.

30. јуна 1837. године пише Арсеније Андрејевић из Крагујевца Кнезу Милошу у Топчидеру: — „Понизним писмом овим представљам Вашој Светлости, да имамо данас на Павлов-дан у плашћењу сена мобу. Покупили смо народ оближњих села, сву без разлике варош и све солдате, с којима мислимо у име Бога све свршити данас (попластити), а сутра ако Бог да и лепо време буде, вући ћемо и денути га.“

[Кнеж. Канц., Нах. Крагујевачка 1837].

XXIV. Народ и постављање старешина.

1. — 9. фебруара 1825. године пише Кнез Никола Станојевић из Араповца Кнезу Милошу: — „Кметови од кнежине Станојевића постављају кнеза другога, са чијом заповешћу не знам. Но од кнежине његове кметови од села Трбушнице, Црљенаца и Бистрице за њима да престану неће и да другога кнеже, но под Катића одлазе и ш његовим кметовима полазе Вам.“

[Кнеж. Канц., Нах. Београдска 1825.].

2. — 30. јануара 1830. године пише из Свилајинца Кнез Милосав Здравковић Кнезу Милошу: — „По налогу Вашега Сијетелства ми смо овде у договору кнезова магистратских и кметова тражили способног човека за капетана од Нахије Ћупријске, и решили смо Милутина Савића, из Супске, бившег до сада буљубашу нашега, да он за онаковога човека од сада буде. При том кнезови и кметови и за брата нашег Марјана говоре, да и он способствовати може. Зато јављајући Вашему Сијателству, остаје на Ваше благорасужденије,

од ота два човека, којега Ви благоволите капетаном потврдити да буде, а Вашему Сијателству обадва су познати, па како благоволеније Вашег Сијателства буде.“

[Кнеж. Канц., Нах. Ћупријска 1830].

3. — 23. марта 1835. године, № 934 пише из Пожаревца Кнез Милош: — „Кметовима Окружија Параћинског. — Ви сте мени с потписом имена ваших, молбено писмо ваше, од 17. тек. представили, у којему ви једногласно желите добро с вама владавшег се под Турцима, Стојана Јовановића из Суда Бањсаог у Суд Ћупријски преместити. Неупутно ово прошеније ваше никако не одобравам, но што више препоручујем, да се нити взајмно, нити понаособ који од вас усуди у будушче у избор таквог дела мешати се, који посао не зависи од ваше жеље. Ово је само под Турцима обичај бивао, овим начином, кога ни буд изабрати, које међу нама престаје. Ја знам куда кога намештати и опредељавати треба, нити ми треба вашег у томе прошенија. Ово се дело уредбе моје каса. За то и повторително препоручујем вам, да се више не усудите у таково дело мешати, нити мени у будушче такова предложенија чинити, јербо ћете с тим веће негодованије моје на себе привући. Вама је толико слободно тужбе противу старешина ваших само онда представити, кад кога неуредно поступање видите, а у даље послове не мешати се. Ово вам за пример вашег будућег владања препоручујем.“

[Кнеж. Канц., Нах. Ћупријска 1835.].

4. — 21. маја 1835. године, № 1771 пише Кнез Милош — „Народу сербскому Капетаније Параћинске, Окружија Ћупријског у Параћину“, да је поставио „за капетана параћинског досадашњег поручика тамошњег Анђелка Николића, кому сам и диплому на то званије издао, која ће Вам се сад јавно прочитати.“ За тим

„препоручује" и „налаже", да га за капетана признају и његове заповести тачно испуњавају „као што треба, да се народ спрама свог старешине правилно и законо постављеног влада". „Ако сте до сад по некому зар стародревному, рђавому, обичају којекакве плетке радо чинили и у туђе се послове радо мешали, то сад избаците са свим и постаните мирни и честни грађани, којима благо отечества на срдцу лежи, и угледајте се у том на други народ србски, који старешине своје слуша и почитује. А ја мислим да ћете и ви за дужност признати, онога кога ја љубим — љубити, и онога кога ја старешином поставим — поштовати, уважавати и слушати. У случају, ако би се који усудио и опет какве год плетке чинити, тај ће без сваке разлике строго каштигован бити."

[Кнеж. Канц., Нах. Ћупријска 1835.]

5. — 23. децембра 1838. године јавља цели капетан Аксентије Срећковић рапортом Кнезу Милошу: — „По височајшем Ваше Светлости налогу од 15. т. м. В№ 3972 и по препоруци намесника војене команде мајора Матије Симића од 19. т. м. № 1507 скупио сам из Среза Тамнавског из сваког села по кмета и два човека и дочекао с кметовима по уговору мајора Матију у селу Туларима, гди мајор скупивши кметове и остале људе уједно, и прочитавши височајше Ваше Светлости писмо им, где кметови и остали сви скупа Вашој Светлости на височајше писмо возблагодаре, кромје три старца, који су једно до другог стајали, и први почне следујуће речи говорити: „Фала Господару на његовом писму, али ми нећемо тога капетана никако, због тога што је јабанац". И тако те исте речи његове и један и други старац потврди, а кметови и остали људи ћутали су. На ово запита их мајор: „Шта вам је, браћо? Шта жуборите? Шта имате, кажите ми!"

На које исти онај старац проговори кметовима: „Шта сте стали, те ћутите, знате ли што смо отоич говорили сви скупа, да никако јабанца нећемо и не пуштамо га, кад можемо између нас једног таквог изабрати?“ На ове његове речи до једно полу народа наодећа се сви у глас повикну: „Нећемо јабанца никако, па нећемо, кад ми можемо сами између нас изабрати, а и имамо старих наших, који старешине нам могу бити.“ Које речи кад мајор чује рекавши им: „Шта вам је, браћо, Бог с вами, та и он се у вашем окружију родио, какви јабанац?“ Но они не усхтеју га опет послушати, а он им ондак написмено од свију заиште, да они мене за старешину нећеју. Они пак како кметови тако и остали сагласивши се, таки му драговољно написмено и даду, да ме никако, што сам јабанац, нећеју, које све по реду кад видим и саслушам, да ме никако нећеју, и ја побојавши се, уседнем на коња и дођем кући без сваког успеха, а мајор Матија остао је јоште тамо међу њима, а шта је после међу њима учинио, то не знам, које се и усуђујем с највећим страхопочитанијем с всеподањејшим рапортом овим до знања обстојателно Вашој Светлости доставити, и у исто време очекивајући височајше упутствованије Ваше Светлости.“

[Књаж. Канц., Нах. Ваљевска 1838].

24. децембра 1838. године, № 1517. известио је Кнеза Милоша о истој ствари и мајор Матија Симић из Шабца. Пошто је казао како је народу објавио постављење Аксентија Срећковића и препоручио му покорност према том старешини вели: „С овим сам мислио да је дело свршено, јер је сав народ височајшу заповест Ваше Светлости внимателно саслушао, али наједан пут њих неколико из првога реда, а по том и сви возврате ми, да је њима врло жао што старешина из

њихове средине изабрат није, наставивши да би се зар могао из њихових четрдесет села за таковог способан човек наћи, шта више да они поред жалбе ове своје и то сумњају, да не буду од скора у немилост код Ваше Светлости пали, те им се јабана за старешину даје. Видимо, веле, око нас доста примера и у многим срезовима јабанске старешине, али знамо да су ови старешине своје тужили и код власти опадали, а ми то никад покушавали нисмо, свагда смо љубили наше старешине и свагда радо и охотно испуњавали заповести господарске које су нам они саобштавали, па нам овај случај сада тежак пада". За тим се изјављује верност Књазу Милошу кога сматрају за оца, па онда: „Ми не манишемо и капетану Аксентију, али само из тог једног узрока, што није међу нама рођен нећемо га. За то молимо да се ове наше речи најпокорније изјаве височајшој власти, па како она даље о нама промотри." Матија је говорио даље да је Аксентије „њихов најближи сусед, кога све једно као међу њима рођена сматрати имају, да је он од више година у служби будући способан човек и најдостојнији избора овог, но сва је скупштина само вишеречене речи понаравала."

[Кнеж. Канц., Нах. Ваљевска 1838].

31. децембра 1838. В№ 4091. пише Кнез Милош мајору Гаји Дабићу, члану Исправничества Окружија Ваљевског, да га је мајор Матија известио о овој ствари па настављ: „Овакова примјечанија̑ [од стране народа да не примају јабанце и да су дошли у немилост] нами су са свим страна, тим више што ми оне људе за старешине постављати за дужност своју сматрамо, који највише имају тому способности и заслуге, а да Аксентије Срећковић и једно и друго својство има посведочава његова дуговремена служба у регуларној гарди и то што је писмен. К тому ваља људи да знају да

је старешина срески наш, сирјеч правителствени, чиновник а не општински и да следователно нами право припада постављати их из онакових лица, у која смо уверени да ће кадри бити налоге наше као што ваља к напретку и миру и тишини народној у извршеније приводити. Народу пак остаје право жалити се на свакога старешину." За тим наводи примере како је на другим местима постављао за старешине људе који нису одатле, најзад препоручује, да народ прими свог старешину, а ако се успротиве да сами препишу себи што их снађе. На послетку препоручује, да Дабић сазна кога би они хтели за старешину и ко је покретач овог незадовољства.

[Кнеж. Канц., Нах. Ваљевска 1838].

Истога дана 1838. године В№4062 пише и Аксентију да је примио његов рапорт и препоручује му, да остане на месту и да дужност тачно врши да задобије љубав народну.[1])

[Кнеж. Канц., Нах. Ваљевска 1838].

XXV. Нехотична штета.

16. маја 1837. године, № 1751 пише Кнез Милош Полицији Крагујевачкој — „Желећи известити се, како се у Крагујевцу обично пресуђује у случају, у ком кираџија кирију носећи у путу нехотице штету и себи и оному, чије добро он под кирију носи, учини, као н.п. кад се кираџији кола поломе па се буре, које је на колима носио с пићем разбије, те пиће истече, или се стакла, порцелан и други еспап у сандуци носими тим случајем поразбија и овим подобна, препоручујемо По-

[1]) Из акта се вида да је 1839 године Аксентије старешина Среза Тамнавског. Он их потписује и врши дужност.

лицији да нас о том извести, кому у таквом случају обично штета пресуђује се за добро, које кираџија носи или кираџији или оному чије је добро, или како ли другојачије.“

[Кнеж. Канц., Нах. Крагујевачка 1837. — Концепт писма Кнеза Милоша].

17. маја 1837. године, № 111 старешина Среза Крагујевачког, Окружија Крагујевачког, полукапетан и Директор Полиције Крагујевачке Димитрије Милојевић одговара Кнезу Милошу: — „Из височајшег предписанија Ваше Светлости од јучерашњег дана № 1751 видела је Полиција овдашња да је жеља Ваше Светлости известити се, како се у Крагујевцу обично пресуђује у случају, у ком кираџија кирију носећи штету учини, н.п. кад се кираџији кола поломе, те буре, које на коли носи, с пићем разбије, те пиће истече и носими тим случајем штету и себе и оному, чије добро он под кирију носи, учини и овим подобно. — Весподањејшим овим рапортом Вашој Светлости најпонизније до знања доводи Полиција овдашња, да се овде више пута догађа, да кираџија носећи под кирију ствари, штета се учини, о којој штети кметови и трговци, ако је маловажна, суде, да трговац подпуно кираџији погођену цену плати, а он сам маловажну учињену му штету да трпи. Ако ли је пак кираџија нехотенијем својим велику штету у носећим под кирију стварима учинио, то онда пресуђују да кираџија од трговца кирију, а трговац пак од кираџије мал наплатити не може, из узрока тога, што и трговац кираџији вола, ако [би] мал његов возећи црко, не би платио. А у случају пак ако би се нечувањем кираџиним што изгубило или украло, то онда кираџија изгубљену или украдену ствар трговцу мора платити.“

[Кнеж. Канц., Нах. Крагујевачка 1837].

XXVI. Нехотично убијство.

1. — 22. јула 1821. године, № 966. — „Писато Николи Катићу за Лазу и Тешу, који су њиховом шалом смерт некому човеку из Радосавца проузроковали, и препоручено му, да би фамилију убијенога сазвао и представио, да случивши се несрећни случај нимало до ове двојице не каса се, тога ради да на ове никакова каштига пасти не може, и да међу њима помиреније учини. Ако не би на то фамилија убијеног пристала, а кнез да пошље обе стране овамо."

[Кнеж. Канц., Дел. Прот., Унутр. Преп. 1821].

2. — 29. јануара 1833. године пишу кнезови Суда Крушевачкога Кнезу Милошу, како се у селу Церову догодило те је Милован Радосављевић случајно пиштољем убио Анђелка Николића из истог села. Пошто су описали случај, веле: „А сведочанства доста показују како је било и да га је грешки убио, и испитали смо тачно, како нису до онда никакве пизме илити кавге по пре између њих двојице имали, и то сведоци, то јест кметови, душом подлегоше и одеспатише да је зло, учињено убиство, грешки. И жена његова законтева салти за подушје од Милована да тура софре својему мужу Анђелку, друге крвнине и не тражи, будући да су људи пред њом одеспатили, да је грешки било. Убилац јесте окован код нас, а ми тако за сад ни апсане не имамо оправне, и не смемо, а и не знамо за такову ствар важну јошт судити, пак се бојимо да што не погрешимо."

[Кнеж. Канц., Нах. Крушевачка 1833].

3. — 10. јануара 1834. године, № 68 пише Суд Народни Србски Суду Нахије Јагодинске: — „Будући да се је осведочило, да је Стеван Мићевић, из Превешти у Нахији Јагодинској нехотице убио сељака свога Антонија Милића, то се он и не може за својевољнога убицу

сматрати, ни као убица осудити, ни казнити. За непредострожност пак његову, којом је отимајући од Антонија пушку убио га, осудио га је Суд Народни у заседанију своме данашњега дана држаноме под № 65, да даде деци убијенога Антонија, која су због несмотренија његовога сиротна остала, 200 гроша, и он се с тим уговором из апса Суда Народнога одпушта, да одмах деци убијенога Антонија даде речених 200 гроша, о које пресуде извршенију, препоручујемо вам да се постарате, и кад се изврши Суду Народноме да јавите."

[Кнеж. Канц., Народни Суд 1834].

XXVII. Освета.

10. августа 1821. године, № 1070 пише кнез Милош Кнезу Васи у Чачак између осталога и то: — „Освете по арнаутском обичају да ни по што не допусти".

[Кнеж. Канц., Дел. Прот., Унутр. Преп. 1821].

XXVIII. Остављање деце пред црквом.

19. јула 1834. године, № 716 пише Милета Радојковић из Јагодине Кнезу Милошу, како је поп Живан из Јагодине, кад је у недељу 15. јула 1834. године пре свитања пошао у цркву, нашао на првом боју звонаре женско дете повијено у чисте пелене и с њим цедуљу на којој је писало само: „Није крштено", и ништа више. Милета Радојковић пита Кнеза Милоша, шта да ради с дететом.

[Кнеж. Канц., Нах. Јагодинска 1834].

XXIX. Побратимство.

1. — 31. јула 1822. године, № 1494. — „Потврђено писмо почившег Петка, из Брезана, Крагујевачке Нахије, дано Марку из истог села, с којим сведочи, како му предаје свој тал воћњака, да држи док његов син одрасте, а по том да даде сину његовом, јер је овај

Петко још за живота свог побратимио тога Марка и пустио га у кућу на тал."

[Кнеж. Канц., Дел. Прот., Унутр. Преп. 1822].

2. — 8. јула 1835. године пише из Свилајинца Петар Ђорђевић Кнезу Милошу, да „Турчин један, именом Мамуд, родом из Прокупља, дође ми у Свилајнац и прејавивши се код мене каза, да с булом једном, по имену Нуријом, која га је побратимила, из Ниша долази, и Светлости Вашој предстати жели". Петар даље јавља да је био код буле у квартиру и да је од ње дознао, „да је родом из Сарајева, и да је пут тај с тим намјеренијем предузела, што заиста жели Светлости Вашој предстати, и што је рада покрстити се и веру христијанску примити." Даље да је Петра була замолила, да њеног побратима врати, а њу да пошље Кнезу Милошу.

[Кнеж. Канц., Нах. Ћупријска 1835].

XXX. Позивање на суд.

7. јануара 1824. године пише Милосав Здравковић из Свилајенца Кнезу Милошу: — „Јављамо Вашој Милости, како се случило у селу Стубици, те се посваде два брата од стрица: Миљко и Милета, пак дође Миљков отац Урош, те увате Милету, да убију на место код његове куће. Ударе га сикиром у главу и мало остане жив. Навале људи те га отму, и они убилци, оба, и отац и син, одбегну. Оном убијеном пође отац к мене да јави, па позове и њих. Они рекну: Ми живи на суд ићи нећемо, мањ наше главе мртве. Тако кметови мене јавише . . . ."

[Кнеж. Канц., Нах. Ћупријска 1823]..

XXX Правдање света.

2. августа 1821. године, № 1024. — „Писато Кнезу Јосифу у Пожаревац, да се потруди, како он тако и

кнезови, сваким возможним начином истребити онај противни обичај, што тамо имаде, кад се који у суд позове, а он повиче: „Хајде, свету, хајде, вилајету!" да би га тамо оправдали. И тако пође гомила с њим, с којом се и сам чуди шта ће радити."

[Кнеж. Канц., Дел. Прот., Унутр. Преп. 1821].

7. августа 1821. године пише Кнез Јосиф Милосављевић из Пожаревца Кнезу Милошу: „Овде истина јесу двојица недавно оним речима позивали свет и вилајет себи на помоћ, но то су сами кривци, а не они који би њих код суда одговарати дошли, и они су обојица батинама и апсом овде кажњени били. Да је обичај међу овим народом буди за што за оправдати себе позивати се да је тако рекао свет и вилајет, то је истина, и ја у сваком случају стараније ово изводити им из обичаја начином возможним [имам]. Ништа мање ја сам по заповести Вашој расписао свим кнезовима за ову заповест Вашу и сам по овој владати се хоћу."

[Кнеж. Канц., Нах. Пожаревачка 1821].

XXXII. Праштање народа, Опроштена молитва.

5. јула 1836. године пише Алекса Симић из Крагујевца Кнезу Милошу у Пожаревцу: — „По одласку Ваше Светлости отишао сам с Арсом [Андрејевићем, полковником и средоточним командантом] код Амиџе и изручио му поздрав од Вас и од свију чиновника, који су с Вама отишли, с додатком да Вам опрости и да ви сви њему праштате, ако се трефи да он умре пре него се Ви вратите амо. У исто време казали смо му, да Ваша Светлост сожаљевајући о његовим мукама наредили сте, да га народ данас у цркви опрости, не би ли Бог дао да се исцели или да умре, да се даље не мучи. На прво одговорио нам је овако: „Јошт ћемо се ми за дуго виђати овако, ја нећу скоро умрети", а на

друго каже: „Мене су читали четири владике, па кад ми они нису ништа помогли шта ће ми помоћи попина?“ И тако будући да он није соизволио да му се опроштена молитва чини, то нисмо му ни чинили. Може бити да човек ђоли и овако лежећи живити него умрети. Бола нема нигди, само што је слаб и ноге му утрнуле, те не може да устане, па му је ова мука сносима.“

[Кнеж. Канц., Нах. Крагујевачка 1836[.

XXXIII. Пуцање из пушака.

14. фебруара 1834. године, № 417 Суд Народни Србски учинио је представку Кнезу Милошу, да забрани о свадбама пуцање из пушака, које су напуњене куршумима, јер се због тога често дешавају убиства. — Кнез Милош је одмах под № 486 (датума нема) усвојио тај предлог са жаљењем, што се пре није јавио и проширио га је тако, да се пушкама оловом напуњеним не сме пуцати ни о славама, ни о црквеним саборима, ни при походу младе, ни при просидби девојке, већ сваки који у таквој прилици пуца, дужан је куршум извадити и „ћор фишеком пушку напунити“. Само путнику је слободно с куршумом пушке пунити.

[Кнеж. Канц., Нах. Пожаревачка 1834.]

XXXIV. Раскопавање вампира.

1. — 8. марта 1820. године пишу Кнезу Милошу „кметови и сви остали опште трговци на Убу“: — „Милостиви Господару, јављамо вами за наше нужне ствари што се трефило код нас. Има неколико дана како почеше људи безмерно мрети и друге болести није већ вампир. Састале смо се по три куће у једно, зашто дурити се не може од страха. Дошао Господин владика, купи његову мирију, и ми одосмо и питасмо да откопамо гробље, он нама не допусти. Идосмо Господару Јеврему те пи-

тасмо. Говорио Господар Јеврем: Ја не могу вама допустити без Господина владике. Веће, милостиви Господару, ја нами допусти да одкопамо гробље или дај нама допуштење да се раселимо, зашто дурати више не можемо. То се, кажу стари људи, тревљавало на многа места таки ствари.“

[Кнеж. Канц. Нах. Београдска 1820.]

2. — 10. марта 1820. године, № 285. — „Одговорено Обштини Убској да можеду откопати оне гробове, на које имају подозреније да су вампири, за уверити се о овоме сујеверству, но при том забрањено им никакова безчештченија оним мртвим телесима не чинити, но да призову пароха или Господина владику да по закону мертвим молитву очита“.

[Кнеж. Канц., Дел. Прот., Унутр. Преп. 1820]

3. — 26. марта 1820. године, № 369. — „Поздрављен празник Господару Вујици и јављено му, да по Воскресенију пошље Кнеза Кузмана и онога Влаха [Вла] вампирџију [вамиржію], који су се усудили мртва тела у гробови узнемиравати на одговор“.

[Кнеж. Канц., Дел. Прот., Унутр. Преп. 1820],

4. — 5. априла 1820. године, № 398. „Дато објављеније Миљку Петровићу, да доведе вампиржију, који је вампире у Смедереву познавао, из Пожаревачке Нахије“.

[Кнеж. Канц., Дел. Прот., Унутр. Преп. 1820.]

5. — 7. априла 1820. године, пише из Ваљева Јефрем Обреновић Кнезу Милошу: — „По заповести Вашој призвао сам Убљане и точно испитивао о случају с мртвим телесима на гробу, и пронашло се, да је све онако дејствовато, како сте Ви ралумели: коцем су дробили, главу одсекли, пак метули код ногу, гробови и сад отворени стоје и истина је, да су једну жену пси извукли и појели. Свјашченика ни владику, по

Вашој заповести, звали нису, него некаква старца из Пањуха, те их он учио, како ће мниме вампире побити. Многи казују да им у општини писмо ни прочитано није како стоји у писму да знаду. По прилици само су четворица точно знали шта се у писму заповеда. Данас разбраћу коловође и до Вашег определенија држаћу их, куда заповедите у Београд или у Крагујевац, да Вам их пошљем".

[Кнеж. Канц., Јефрем Обреновић 1820.]

6. — 20. априла 1820. године, № 465, пише Кнез Милош Марку Теодоровићу, да је „Илија вамирчија из села Дуаке отпуштен из апса са запрештенијем, ако би се у будуће вампире у ком селу раскопавати усудио, да ће од своје фамилије одлучен бити и на век у тамници заточен. Налаже и Кнез Марку да има позор на њега".

[Кнеж. Канц., Дел. Прот., Унутр. Преп. 1820.]

7. — 15. августа 1836. године, № 412 пише Јован Обреновић из Тешице, Округа Крушевачког, Среза Бугар-моравског Кнезу Милошу: — „Господин нижи капетан рачански Гаја Вилотијевић јавља, да су сељаци села Својдруга, у срезу његовом, без знања његова, ништа не јавивши му се, у месецу јулију т. г. скупили се и преставившег се о прошлом Малом Спасову-дне сељака њиховог Милоша Рацковића, у сујеверју њиховом као вампира представивши, ископали и провидивши га некако на њихов начин опет закопали. По неком малом времену да су неки попу Захарији о том јавили, и овај као и они сујеверан, да је с њима на гроб Милошев отишао, гди су га по други пут изкопали, аиги-азмом посули и опет закопали. После овог пак, кад је три дана прошло да су се и опет сви ови сељани скупили и кмета својег Аћима Милошевића призвали и с њим на гроб Милошов отишли и по трећи

пут изкопавши га, да су га доронгама некаковим лупали, пушкама пробијали и најпосле главу одсекли му, и тако посечена опет закопали га. О којих поступку он тек пре неколико дана разабравши, да је све сељане призвао и о томе питао, који да су у свему како је горе наведено свој овако безбожни поступак признали. Јављајући ми то поискава од мене наставленије, како ће с сујеверцима овим поступити, којем и ја одговора никакова без височајшег наставленија Вашег учинити нисам знао".

[Кнеж. Канц., Јован Обреновић 1836.]

XXXV. Сабори.

8. марта 1836. године, № 876 издао је Кнез Милош из Крагујевца „Свим војеним командантима: моравско-подринскому, подринско-савскому, дунавско-тимочкому и средоточному" следећу наребу:

„Поводом тим што на обичним саборима више пута нешчастија догађају се отуда, што на саборима мећу се пушке, решили смо коначно и совершено забранити метање пушака на саборима.

„У сојузу с решенијем овим Вама препоручујемо да Ви посредством подручних Вама војених чиновника целому народу у Вама врученој војеној команди живућему објавите ово строжајше запрећеније наше, а купно да свим војеним чиновницима Вама подручним настојатељно наложите, да они набљуденије овог запрећенија бодро мотре и народ од метања пушака одучавају.

„Сабори су лепи обичаји у народу, и служе ка благоговјејнију, које тим веће постаје, што се народ у већем друштву совокупи. Осим тога служе они и к тому добру, што се народ из околних села састаје, међу собом о разним полезним и економическим стварима разговарају се и пријатељ пријатеља на богоугодном

месту види. И као што се сабори чине обично у недељне и празднычне дане, у које сам Бог одобрава да се човек од трудова својих посведневних одмори и развесели се, тако је слободно и красно на саборима и провеселити се, певати и увеселенија чинити, и ово све народу ни најмање не забрањује се.

„Но метање пушака јест с великим и сигурним опасностима скопчано, тако да редко сабор прође да се метањем пушака каква несрећа не догоди, о чему имамо сваки час непријатно искуство. Не само што падају мртви многи или тешко рањени остају, но фамилије с фамилијама, пријатељи с пријатељима и кумовима у највеће распре долазе. И онда кад се таково што догоди обично се каже: „Догоди се несрећа!“ И ова се реч по жалосному искуству врло често међу народом чује. Остави пушке и не бацај их, нити ће ти се несрећа догодити, нити ћеш име њено чути.

„Овде се придодаје и то, да пиштоље није слободно ни носити на сабор никако. А дугачке пушке, ко хоће да носи, не забрањује се.

„За то дакле издаје се Вама указ овај, који содержи у себи строжајше запреченије бацања пушака, и по гласу ког ћете набројателно наложити подручним Вама војним чиновницима да добро на испуњеније указа овог мотре. Јербо у случају неиспуњенија указа овог ми ћемо од Вас одговор искати, а Вама остаје да од њих иштете одговор.

„Који би пак преступио ово наше строжајше запреченије без казни да га не прође“.

[Кнеж. Канц., Нах. Крагујевачка 1836.]
[Кнеж. Канц., Нах. Пожаревачка 1836.]

XXXVI. Свадбени обичаји.

Највише сам у Државној Архиви нашао грађе која се односи на свадбене обичаје, на различите облике

довођења девојке у кућу ради ступања у брак и на злоупотребе и варварства за време док се брак не закључи. У почетку је Кнез Милош издавао о овоме опште наредбе, али су оне, као што се из аката види, слабо користиле, и читав низ наредаба и казни за поједине случајеве ређа се из године у годину за све време владе Кнеза Милоша.

Прва наредба Кнеза Милоша о женидби и удаји је од 10. маја 1818. године. Она није очувана, али се о њој зна из његове заповести од 7. јула 1820. год. № 929, и још из наких помена.

7. јула 1820. године, №929. изишла је од стране Кнеза Милоша „Пофторителна заповест по свим нахијама касателно женидбе и удадбе, издата је у 1818. году, 10. маја, и придато да девојка сама, не бивши пређе прошена, за момка отићи не може.

„Ја сам у собранију Господе Кнезова и Господина оба Митрополита овога пашалука у прошлому 1818. году, 10. маја заповест касателно женидбе и удадбе издао и острејше наложио ону заповест свјато наблљудавати, тј. да никакав родитељ усудио се не би своју кћер, или брат сестру своју без објавленија свјашченику и кмету сеоском кому ни буд обећати и прстен примити не испитавши пређе са свјашчеником или кметом своју кћер или сестру, има ли она благо произволеније поћи за онога који ју проси. Ако буде имала вољу, да прими сама руком својом дар, који се њој подноси, ако ли не буде, то родитољи или који буде старији, да девојку ни под који начин не принуждавају, и свјашченик који би такву вјенчо, да се лиши својего свјашченства. Истом приликом определио сам да се више од 25 гроша у кућу девојачку не узима ни у каквим стварима и под никаквим наименованијем. Јешче строжејше и под изгубленијем живота забраније сам отимање девојака, које ја за друго ропство по-

читујем и што је редко у ово 6 година догађало се и готово са свим већ престало и нечувено учинило се било у нашим пределима. Но к великому мојему негодованију видим да горенисата заповест моја, чрез немарност кнезова, свјашченика и кметова, цо на неким местима, у једному или другому, мало је послушана била и с овим својим преслушани[јем] учинили су они да неки неразумни безумно мисле, да ће њима опет како у неко време дозвољено бити у свака, народу убиствена, безделија упустити се. — Оваковим безумним мислију био је напојен и неки Јован, Недељков син, из Трнаве, Нахије Крагојевачке, који је пређе годину дана запросио кћер у Ристивоја Миливојевића из Стргара, Нахије Рудничке, без соизволенија на то кћери својеј, која на последок принуждена била прибећи суду за освободити се од силија ове удадбе, и тако горе реченому Јовану пресјашчему запрештено је било престати от овога својега намеренија. Он на то сагласио се. И тако ова ствар судом нашим закључена и потврђена буде. Но овога 1820. лета, 30. јунија нечајно ноћу нападне исти често именовати Јован, Недељков син, из Трнаве са 4 своја друга на дом Ристивоја из Стргара и насилно отме и одведе већ за другога испрошену девојку. — Расуждавајући ми овакови случај и на сваки начин располагајући за отвратити већ нешчастија, која из оваковa поступања следовати могу за добро судили смо не одступити ни најмање от оног нашег узаконенија сваког отимача вешалима казнити, а помагаче његове најоштрије бојем и апсом у тавници, у гвожђу за годину или више на најтежу работу дати. И тако истим овим законом и честоимновати отимач младожења Јован, Недељков син, за преступленије своје осуђен је и 4. јулија обешен и на оглед народу изстављен; његови 4 помагача примивши за свој ред 100 батина оковани су у гвожђе и у тешкој работи пре-

биваће целу гоину дана, а по истеченију овога времена примиће јешче 100 батина.

„К овому запрешчава се јешче от данас строжајше да се никакова девојка усудила не би, сама, не бивши прежде по овому пропису прошена, отићи за момка. Момак, који би овакову девојку, која сама добегне, к себи примио, биће оштро каштигован и годину дана у гвожђу на робију отсуђен. А свештеник, који би добеглу девојку венчао, биће свјашченства лишен. Ово се запрешчава и из узрока тога, будући да доста пута случава се, да две фамилије, које се овим начином пријатељс постају једна другој непријатељи, а много пута и убијства догађају се, како што се недавно у Пожаревачкој Нахији, у селу Трнавчи, случило, гди једна девојка отбегне за момка. Ове две фамилије, које су пређе у најближем комшилуку и у највећој љубави живеле, посвађају се, и за помиреније позову својего срежскаго кнеза Павла. Кнез на испиту види, да је девојка својевољно отишла, и заповеди да се ове две фамилије помире. Брату девојачком учини се у тому срамота, и потрчи с ножем на своју сестру. Кнезу пак види се противно ово поступање пред њим, обали брата девојачког бити. На јаукање овога брата претрчи млађи брат и саспе кнезу пиштољ у леђа. Кнез падне к земљи мртав, а убијцу уфати оно село и момци кнежеви убију га бојем. Онај бијени побегне и до данас не зна се куда је. Ето због овакве мале ствари и злоупотребленија два човека погинула и три куће просуте са свим: кнежева, девојачка и момачка, будући да она овди за таково преступленије целу годину у апсу остаје.

„Того ради препоручујем вам кнезовом Н. Н. да ви ово наше урежденије у собранију народа, кметова и свјашченства от обе нахије вашему правленију вручене прочитате, по том да заповедите свакому кнезу

и свјашченику ову заповест моју да препишу, и кнез у кнежини а свјашченик у својој парохији у свакому собранију народу да прочитавају и точњејше да набљудавају, тако да сваки ово доразумети може, и да се нико не изговара, да заповести ове моје чуо или разумео није. Који би кнез у кнежини својој и свјашченик у својеј парохији пренебрегао ову заповест моју свакому познатом учинити, он, кнез, лишиће се својего кнежства, а свјашченик парохије и свјашченства. Који би пак от народа не послушао ову заповест моју, и ову у најмањему чему преступио би, примиће плату, која је мало више овди назначена. В прочем предложећу ову заповест моју свим кнезовима свјашченству и кметовима и целому народу нашему, у надежди остајем да ће ју сваки к сердцу својему примити и сваким прилежанијем испољњавати".

[Кнеж. Канц., Дел. Прот., Унутр. Преп., 1820.]

1. децембра 1820. године, № 1573 издао је Кнез Милош „Заповест, којом налаже се свим кнезовом, кметовом, целом народу:

— — — — — — — — — — — — — — — —

„5. Повторавам заповест моју од 7. јула т. год. касателно удадбе девојака и женидбе момака, т. ј. да никакав родитељ усудио се не би своју кћер или сина, брат сестру своју или брата без објавленија свештенику и кмету сеоском кому ни буд обећати у брак и прстен примити не испитавши прежде са свештеником и кметом удавачу, имају ли они обоје благоје произволеније узети се. Ако буде девојка имала вољу, то сама без свакога принужденија да прими својом руком дар који се њој даје. Ако ли не буде имала вољу, то родитељи или који буде старији да девојку ни под који начин не принуждава. Ако ли буде принуждено једно или друго, т. ј. момак или девојка, то свештеник под

лишењем своје части и живота да се не усуди венчати их. Истом приликом определио сам да се више од 25 гроша у кућу девојачку не узима ни у каквим стварима и под никаквим наименованијем. Јеште строжејше и под изгубленијем живота забранио сам отимање девојака, које ја за друго робство почитујем. Забранио сам такожде и отбеживање девојака.

„Све ове овде постављене заповести моје налажем свим кнезовима, кметовима и целом народу нашему да све то набљудавају и сваки преступник заповести моје биће по важности дела кажњен, кнезови пак и кметови, који би таково што пренебрегли и мени не би јавили биће части своје лишени“.

[Кнеж. Канц., Дел. Прот., Унутр. Преп. 1820].

Но и поред ових наредаба из аката се, као што раније поменух, види читав низ случајева у којима се све оно што се у наредбама помиње упорно држи: отмица, добегавање, куповина, насилни бракови.

Због тога је 10. априла 1837. године, № 1015 издао Управителни Совет „Правила која се при закљученију супружества и совершенију тајне брака набљудавати имају“. Та је правила потврдио Кн. Милош 13. априла 1837. године № 1236 [1]). Ову су ствар обухватили и § 72. Грађанског и § 136. Казненог Законика. Па при свем том морао је у наше дане да се овим стварима бави и Архијерејски Сабор као са стварима које још трају у народу [2]).

Сем обичаја: отмице, добегавања, куповине и насилних бракова ја сам овде свадбеним обичајима додао

[1]) Кнеж. Канц., Нах. Ваљевска, акт од 20. априла 1837. № 537. којим Исправничество Окружија ваљевског извештава Кнеза Милоша да је примило једну копију тих Правила и објавило је народу. Правила су ова штампана у Зборнику закона и уредаба књ. 30, стр. 180.

[2] Зборник закона, уредаба и наредаба Арх. Сабора. Београд 1900, стр. 218, 235—236.

још неке обичаје који се односе на брак, а то су: удаја девојака копиљара, свадбени дарови, један случај подметања лажног младожење у место правог и женидбу свештеника.

За сваки обичај гледао сам да изнесем што више примера, нешто да се види њихова обилатост, да се види да их је било у свима крајевима нашега народа, а највише да се из различитих случајева добије што потпунија слика дотичног обичаја и поступања према њему.

а) **Отмица.** — 1. — 1. јула 1820. године, № 895. — „Писато и запрећено кнезу Ђорђу Парезану под изгубљењем живота, да уфати и доведе оних 6 Трнаваца у Крагојевац, који су прошли нођу и отели Ристивојеву кћер из Страгара".

[Кнеж. Канц., Дел. Прот., Унутр. Преп. 1820].

2. — 5. маја 1822. године, № 860. — „Писато коџабаши Живку Шокорцу у Пољну, да по пријатују писма Господарева одмах спреми се овамо поћи и са собом да поведе Милка Поокића из Медвеђе, који је запрошену девојку Станку из Суботице одвео, Николу Игњатовића, који је Милку помагао девојку одвести, саму девојку и попа из Медвеђе, који је ове венчао, овамо поведе".

[Кнеж. Канц., Дел. Прот., Унутр Преп. 1822].

3. — 11. јуна 1822. године пише из Винче Кнез Живко Михаиловић Кнезу Милошу: — „Јављам Вама и Вашој високославној власти на кратко за Ненада и за Симу из Рипња, како су Симини синови Павле и Михаило и ники Алексије, и тај се Алексије женио пред Тројицу и овај именовати Михаило девер буде млади Алексиној, и Ђорђе Чарапић буде стари сват. И проведу то весеље и с вечери се растуре старојко

и кум и прочи сви сватови, само остане девер на конаку. Кад у јутру дође Павле деверски брат старији и договоре се да отму Ненадову [девојку]. И девојка дође на воду да пере куше [!], а они ведну на води девојку и с воде је повуку један пушкомет земље. Тако ње стане запевати и Ђорђе утреви се код мејане и потерче од мејане сиколи [ки] људи, те њих стигну, те девојку отму одо тих именоватих момчади, и они окрешу две пушке, и једну баце на Ђорђа и на оне коншије Ђорђеве, који су девојку ослободили од њих. И у то време женио сам писара својега, и позовем кметове на весеље, и дођу ми на весеље Ненад и шњим николико кметова код моје куће у Умчаре, и поп Мата дође. И дође човек на свадбу, те ми каже, да су вукли девојку Ненадову. И тако мени каже Ненад на весељу код свију кметова: Зар ви тако, кнеже, дозва на весеље мене, а они вући девојку моју, јеси ли знао за отониси ли? Иза тога ја прати моје момке, те их поватају и к мени доведу. Иза тога, Господару, ја сам хтео у оно време послати Вашој власти. Иза тога дођоше сутра дан кметови за њима и устану молити мене. Ја сам казао: Мене не молите, него молите давучију. И онда Ненад вели код кметова: Ја ћу њима опростити. И тај момак преступи Ненаду и окуми га: По Богу да си ми кум од данас и да немам никакве зле воље на тебе, и кад се станем женити да ме ти венчаш. И ја сам кметовима рекао: Можете ли ви добри бити за оту момчад. Они сви подвате се да неће никаково зло говорити Ненаду. И кметови рекну: Ако стану говорити ми ћемо их к Вами опет дати и тебе доказати. И ту се подпишу код мене: Јоксим Милић, Ђорђе Чарапић, Радисав, Милоје и Паун и Вучко, Павле, Јанко, Илија. Иза тога ови кметови, који су се подписали да неће они зло говорити, они мене одпишу, да они на она мир престати нећеју, ни могу срамоту оставити док девојку

не одвуку. И ја сам одписао кметовима, који су добри били, нека их поватају, док од Вас одговор дође".

[Кнеж. Канц., Нах. Београдска 1822].

4. — 10. октобра 1822. године, №. 2095. — „Одговорено Кнезу Милисаву Здравковићу у Свилајенцу на писмо његово од 28. т. м. да казни строго, оштро и примерно тврдоглавце, који не слушају спаситељне уредбе и заповести Господареве о неотимању девојака, пред другима, е да би се и ови усаветовали" [1]).

[Кнеж. Канц., Дел. Прот., Унутр. Преп., 1822].

5. — 7. новембра 1822. године, № 2147. — „Писано Кнезу Милосаву Здравковићу у Свилајници да су обтужитељи убилаца из Влашке, његове кнежине, дошли овди и по сказиванију њином налазимо обојицу оне који су девојку უграбили смрти достојне. Но будући да двојица за једног умрети не могу, то препоручено му, да се постара што скорије пронаћи убица оних прежње обхождоније и описав и једног и другог обхождоније, да пошље таково описаније овамо и којега обхождоније буде непорјадочније, онај ће се живота лишити. И оно писмо да пошље по два своја момка, који ће одавде одмах оног убицу повести и на месту њиног преступленија [убити]".

[Кнеж. Канц., Дел. Прот., Унутр. Преп. 1822].

6. — 16. августа 1823. године, № 1561. — „Писано кмету Крсти у Јарменовцу Нахије Рудничке да newвата и пошље Господару Веселина Бугарчића, Јована Стојановића и Марка Недељковића из истог села, који су

[1]) Колико су бруталне и насилне мере употребљаване при отмици девојака види се из исте наредбе Кнеза Милоша, где се вели: „Послан му [Кнезу Милисаву Здравковићу] испит с пресуђенијем кнезова Суда Крагујевачког сверху момка, који је убио девојку, повучену силом да иде за њим, а не хтевшу то учинити."

отели кћер Милоја Ђурића из Манојловца, Кнежине Јасеничке у Нахији Крагујевачкој".

[Кнеж. Канц., Дел. Прот., Унутр. Преп., 1823].

7. — 13. септембра 1823. године, № 1737. — Писано Вуку Перишићу у Вучковицу, „да пошље момка свог Богдановића овамо, који је прошлу ноћ кћер Митра из Вучковице отео и одвео. Господар неће да зна никаква извињења његова за ову ствар, но да пошље њих саме овамо, да овди за дело своје одговарају, јер је њему познато колику строгост Господар оваквим случајевима набљудава".

[Кнеж. Канц., Дел. Прот., Унутр. Преп., 1823].

8. — 20. октобра 1823. године, № 2024. — „Одговорено Емурли-аги параћинском да Господар Томи Милићевићу, коме је кћи од неких отета, натраг је даје свом оцу, а оне који су је отели, уапсио [је] и строго казнити хоће".

[Кнеж. Канц., Дел. Прот., Унутр. Преп, 1823].

9. — 1. новембра 1823. године пише Кнез Милета Радојковић из Јагодчне Кнезу Милошу: — „Ја Ваш покорни слуга не пропуштам Вашему Високородију покорно јавити како се случило у Беле Воде, повукли неки момци силом девојку да вуку. Ондак повикала девојка: Не дајте! Чуо сеоски кнез, потрчао да је отме. Говорили Кнезу: Немо на нас, хоћеш да погинеш! Кнез није ктео да остави девојку, они га ондак убили пиштољем на место. Како сам чуо, једнаг послао сам пандуре за њима да би их поваћали. Зашто и кнеза убили и девојку одвукли, нису је ктели оставити. Из Беле Воде и момци и девојке, комшије. Нису их нашли пандури траг, је ли су у Крушевачке прешли, је ли су на ову страну. Стараћу се што боље могу да их поваћак".

[Кнеж. Канц., Нах. Јагодинска 1823].

10. — 29. јануара 1824. године пишу Кнезови Суда Обштенароднег Србског Кнезу Милошу: — „На испиту пред лицем Вашег Сијателства 24. т. м. казала је Стевана, кћи почившег Веселина Частинца из Белих Вода Нихије Јагодинске, коју је Симеон Сретеновић из истог села с два своја оруга насилствено у Нахију Крушевачку одвео...“

[Кнеж. Канц., Нар. Суд 1824].

11 — 30. јануара 1824. године. № 158. — „Писано Кнезу Милети у Темнићу в призренију девојке Стеване из Белих Вода, која је била на силу у Крушевачку одведена, да се иста девојка брату првог женике даје и да се тамо учини наредба, да је први женик за супругу узме“.

[Кнеж. Канц.. Дел. Прот., Унутр. Преп., 1824].

12. — 7. јуна 1829. године пише Јован Мићић из Ариља Кнезу Милошу: — „Веснижајше и колено приклоно усуђујем се с'обштити Вашему Књажевском Сијателству. Поп Тодор Попадић [из] Старога Вла, села Прилике, који је имао кћер именом Дуња од петнаест лета. У том Милија Мирчетић, који је и он Старовлашанин, из села Дубраве забегенише у попа именовату девојку, и просио је у попа преко другога; поп није хтео никојим начином дозволити Милији девојку дати. Преко тога знавши именовати, где девојка на воду долази, и приволи к себи још два друга Старовлашанина и дочека девојку када је била на воду дошла, и докопају, одведу у планину и са собом шест дана по планини водили.

„Поп, отац девојкин, када је разумео, почне их тражити, они када опазе потеру за собом, пређу у наше владеније у село Добраче, и дођу кући Обраду Иванишевићу, па му покажу своја дела. Обрад их доведе 28. маја сего лета у манастир Клисуру ноћу, и дозвавши

калуђера Ђерасима тајно од других, и венча именоватог Милију с девојком Дуњом.

„У том поп са својом попадијом опазе, где су, и докопавши свој кћер Дуњу и Милију зета, и дођу сви скупа к мојој кући у Ариље, преставши да су му на силу девојку од његоге куће одвели, које сам ја у то време у Кремна потрефио се. Мене када је глас за њпхово замешателство дознат био, ја сам дошао они час у Ариље, и призвао протопрезвитера још к тому четири свештена лица, призовемо Дуњу на испит. Она показавши да [ју] је Милија на силу с његовом дружином с воде одвео, и по планини водио, још к тому да су [јој] на силу и венчали, које у име кума била Обрада Иванишевића жена из села Добраче, код кога су из Старога Вла у наше владеније најпре дошли. Када смо њезине речи уразумели, ми дамо дозвати калуђера Ђерасима и упитамо њега, признаје ли он, да их је венчао и је л' у памети био? Он признаје да је ту погрешку учинио, али да је преварен од девојке био, будући да је она драговољна при венчању била. Такође и женик Милија показује, да је она у договору и драговољно са ш њим пошла.

„Ми када смо их уразумијели, калуђера и женика и Обрада Иванишевића под стражу турили смо, а девојку са њезином матером у једну кућу наместили смо до Ваше сијателне заповести. Девојка одговара, да ни под који начин са Милијом живети не може, такођер поп и попадија захтевају своју кћер од Милије натраг повратити и повинују се Вашему сијателном решенију. Калуђер није совершено разуман“.

[Кнеж. Канц., Нах. Ужичка 1829].

24. јуна 1829. године пише из Чајетине Јован Мићић Кнезу Милошу: — „Веснижајше, коленоприклоно усуђујем се с'обштити Вашему Кнажевском Сијателству, да по

Вашој всевисочајшој сијателној заповести под № 1092 шаљемо попа Тодора, попадију и девојку, такођер и калуђера, женика и Обрада, који су преступили у призренију девојке Дуње и насилије учинили."

[Кнеж. Канц., Нах. Ужичка 1829].

13. — 20. јуна 1830. године, № 11 пише Суд Народни Србски Кнезу Милошу: — „Суд Нахије Ужичке и Соколске писмом својим од 12. јунија т. г. за № 665 јавио нам је за дштер неког Стојана Ковача из Мокре Горе, Нахије Старовлашке да је њу одсуствујућем њеном отцу и бившу му у Рачи у Нахији Соколској на Искову неки Милић Плаколовић из Кршања такође Нахије Старовлашке насилно отео и спомоћу неких Турака за себе венчао, како што ће се Ваше Сијателство из овог приложеног писма и над њом изследованог испита известити моћи, и из којег разумеће Ваше Сијателство да је она од Милића побегла и отцу свом у Рачу дошла, где се рада за другог удати, а к Милићу који ју је насилно отео никада возвратити."

[Кнеж. Канц., Нар. Суд 1830].

14. — Репортом од 31. јула 1837. године, № 477 јавља Јован Обреновић из Чачка Кнезу Милошу: — „Господин цели капетан и Старешина Среза Моравичког у Окружију Ужичком Сима Јаковић с рапортом од 28 т. № 624 јавља, да су се следујући оностранских предела турског житеља имено: Митар Радишић и син његов Петар и Антоније Јелић из Звераца, Степан Тимотијевић, Борисав Ивановић, Илија Варкаш и син му Митар из Трудова оностраног договорили и ноћу између 19. и 20. т. дошли кући Василија Младеновића, комшије њиховог при самој граници находећој се, и ту код њега прекривши се наговорили Василија овог, обећавши му 100 гроша дати, да им сестру при брату

његовом Пауну у нашој страни, селу Трудову налазећу се измами и за сина горепоменутог Димитра Радишића даде им, које жена Василијева и учини и преваривши девојку на неког коња измами и тако на њу горепоменуте напусти, који ју и уфате и управо у Нову Варош одведу, гди Дервиш бег, ајан нововарошки заповеди те их и венчају.“

[Кнеж. Канц., Јован Обреновић 1837].

15. — 1. јула 1838. године, № 370 јавља из Лужана, Среза Бугарморавског, Јован Обреновић Кнезу Милошу, да га је рапортом од 13. јуна № 146 известио старешина Среза Бугарморавског, Окружија Крушевачког, Павле Урошевић, „да је неки Стојко Станковић из села Дашнице, среза његовог, нежењен, 12. прош. девојку Румену, кћер Радивоја Цветковића из истог села, у намеренију себи за жену преко воље њене узети је, насилно повукао и видећи да она никако за њим неће и повести се не даде, да је пиштољ иза појаса повадио на Румену опалио и смртно ранио је, која је од исте ране прво јутро по овом и умрела. Стојко извршив над њом своје зверско намереније да је одмах кући својој отишао, оца свог Стаменка и брата Крсту, јавивши им шта је учинио, узео и с њима у турску страну, оставив матер и снау, жену Крстову и троје деце, побегао“.

[Кнеж. Канц., Јован Обреновић 1838].

б) **Добегавање девојака.** — 1. — 25. септембра 1823. године пишу Кнезови Канцеларије Обштенародње Србске Кнезу Милошу: — „По налогу Вашему предузели смо на испит девојку Росу, кћер Радосава Обрадовића из Рсаваца, Нахије Пожешке, коју је Илија Бегчић из Новог Села Нахије Пазарске од оца њеног испросио и обележје дао, а она после тога за Радована Чеперковића, у Липову, Нахију Пожешку, сама одбегла. На

којем испиту казала је она, да ју је отац и не питајући њу за Илију дао и он обелележје примио, и да је она матери, кад ју је она питала, хоће ли за поменутог Илију поћи, казала, да ни пошто неће, и она тако код својег човека казала, а он и не слушајући њу обележје примио. Девојка једнако казује да неће за Илију но за Радована да пође. Но најпосле кад смо јој казали, да ако она за Илију, који ју је изпросио поћи неће, да ће њен отац, који је обележје примио казњен бити, за то што је момка преварио и обележје примио, казала је и склонила се за Илију пак поћи, обаче не са свим срцем, и кад би јој се на вољу оставило, волела би за Радована него за Илију поћи."

[Кнеж. Канц., Народни Суд 1823].

2. — 24. октобра 1823. године пише Кнез Милосав Здравковић из Свилајенца Кнезу Милошу: — „Јављамо Вашој Милости како ми синоћ писмо дође од Милутина из Ћуприје, у коме пише за ону девојку из Параћинске, што сте је Ви дали старцу да је води. Он како пређе Мораву, па кад буду код Жировнице, девојка тури оца у луг и побегне у Врабчане опет онем момку у кућу. По томе дошао старац код Милутина, те му јавио и казао: Одпиши тамо Господару, да јој је од мене просто, нека иде куд јој драго, ја је више тражити нећу, а и ја бих од своје руке писмено дао, но не смем од ајана".

[Кнеж. Канц., Нах, Ћупријска 1823].

3. — 12. априла 1824. године пише из Смедерева Петар Вулићевић Кнезу Милошу: — „Такожде пак многожди случава се по нахији да сама девојка одбегне за момка којег милује, и по тому дођу пријатељи у суд и помире се [и] узакоњени дар приме. По том ми такове пошиљемо оцу проти за печат, но он им не дава печат говорећи: Докле најпре не узмете од суда цедуље со именем и муром њиховим како сте се помирили,

пак ћете печат добити. А ми пак нисмо се могли усудити без Вашег високог дозволенија давати такова писма, зарад којих и молимо Ваше Сијателство изволите ни у том наставити како ћемо чинити".

[Кнеж. Канц., Нах. Смедеревска 1824].

4. — 14. априла 1824. године, № 633. — Писано Петру Вулићевићу у Смедереву: — „Лица која се милују и девојка к момку одбегне, родитељи се пред судијом тамошњим помире и совршено пријатељство по том закључе, препоручено му да кнезовом суда, [закаже] да таковим писмо помирително даду а прота печат конзисторијални и венча их; а проти се совршено одобрава, што овако у оваковим случајевима, по гласу Periног писма, поступа, ибо су се родитељи њихови пред судом а не пред протом помирили".

[Кнеж. Канц., Дел. Прот., Унутр. Преп., 1824].

5. — 4. октобра 1824. године, № 925 пишу Кнезови Суда Обштенароднег Србског Кнезу Милошу: — „По височајшему Вашого Сијателства налогу предузели смо на испит девојку Марију из Јагњила, Нахије Крагоевачке, која је сама за Јована Николића из истог села побегла, а тако и тога Јована и брата девојачког Стојана Јовановића, код којег је девојка оставши без родитеља и одрасла. Обе стране исповедају да ни у каквом сродству нису, а брат девојачки одобрава избор сестре своје и каже да у састојанију и није због сиромаштва свог по обичају народњем, као што би му надлежало удати се, и да му се допада што је она сама избор овај учинила".

[Кнеж. Канц., Нар. Суд 1824].

6. — 25. јула 1825. године пише из Бруснице Јован Обреновић Кнезу Милошу: — „Дошао ми је овде Драгић из Јанчића и показао ми је како је девојка из Рожаца дошла сама за сина његова, коју је био

просио неки Манојло, терзија из Чачка, и њен очух давао је био под морање (јербо оца нема). Но она не хотевши побегне за сина Драгићева. При томе ја сам писао у Чачак кнезовима, да ми пошљу именоватог Манојла, да испитам о случају том. Но отписали су ми да тог Манојла није у Чачку, него отишао по вилајету терзилука ради. При којему не знајући друго усуђујем се Вашем Сијателству послати на пресужденије".

[Кнеж. Канц Јован Обреновић 1825].

7. — 26. априла 1833. године пише Кнезу Милошу Лазар Јовановић, капетан космајски и подунавски: — „Усуђујем се јавити Вашој Светлости за Милића Илића из Мала Пожаревца, гарда Ваше Светлости, како је кћи Живка Гајића из истога села сама дошла за гореписатог Милића, у вече Ђурђева-дне. Тако Илија Павловић, отац Милићев, није смео примити, него је врати опет својим родитељем. Друго вече опет сама дошла. Више је нису ктели ни враћати, него су дошли к мени у Гроцкој и случај показали. Ја сам одмах дошо кући и девојку сам враћао, али њезин отац говори да ни на који начин примити је натраг у његову кућу неће. Тако девојка у истог Илије Павловића кући пребива до расуждениија Ваше Светлости".

[Кнеж. Канц., Нах. Београдска 1833].
[Кнеж. Канц., Нах. Пожаревачка 1833].

8. — 31. августа 1836. године, № 463 јавља Јован Обреновић из Чачка Кнезу Милошу: „Господин нижи капетан јошанички Филип Прибаковић јавља, да је једна девојка из предела турског, Нахије Пазарске у срез његов преко карауле јаринске сродницима својим прибегла, с намеренијем овамо где удати се, говорећи да ако ју натраг поврате да ће се обесити, знајући да је неки кмет од турске стране из села Јарносека (или Зрносека) именом Илија Тодоровић за неког момка

без воље њене силом дати намерава, за које је родитељем њеним 1000 гроша давао и да је исти овај кмет после овог потрефивши негди у турској страни Тодора и Спасоја Нинића из Јарине говорио: Шта ви, људи, мислите и шта се уздате, те наше девојке и жене отимате, и даље да им је с пашом претио. Овај догађај имајући предречени капетан пита ме, шта ће с девојком, сирјеч, хоће ли је повратити или задржати, додајући да и родитељи њени нећеду је натраг никако да воде нити пак штогод о њојзи од Турака да смеду знати, којему на ово без височајшег наставленија Светлости Ваше ништа одговорити нисам знао“.

[Кнеж. Канц., Јован Обреновић 1836].

в) **Продаја девојака.** — 23. новембра 1819. године пише Кнез Милош Јовану Обреновићу и Васи Поповићу кнезовима ужичким и Јефрему Обреновићу у Шанцу — „да се постарају тачно испунити заповести Господареве поради удаје и женидбе у 1818. лету издате, које су пренебрежене и опет удавајући своје кћери и сестре продају их као и пређе. Тако гди би се таково што трефило, да онога попа, пријатеље и кмета Господару на одговор пошљу“.

[Кнеж. Канц., Дел. Прот., Унутр. Преп. 1819].

г) **Насилни брак.** — 1. — 15. новембра 1834. године № 3221 Суд Народни Србски учинио је Кнезу Милошу ову представку: — „Будући да су до сада многи раздори, кавге раздвојеније брака и доста пута и сама убијства између супружника произилазила отуда што су девојке или родитељима или родбином, а понегде и судом, принуђене бивале за онога, кога нису хтеле, поћи; то да би се овакови несрећни догађаји у напредак, колико је више могуће, предупредили, судимо да би добро било, да се обичај овај, преко воље девојке натеривати да се удаду за онога кога нећеју, укине и родитељима та власт

ограничи, тако да девојка не сме бити ни од кога приморана, да за оног, за ког воље нема поћи, пође. Нити ако је испрошена чрез кога била, па је после од тога одустала, да је ко принудити може, да за онога мора поћи; њој њена воља да свагда остане слободна и ту да може задржати до самог венчања, а по црквеноме закону и на самом венчању."

Истога дана № 3802 одговара Кнез Милош Великом Народном Суду у Крагујевцу, да усваја његову представку с тим да је распростре и на женике, јер је то тако и по црквеном правилу. Сем тога пошто се и о свадби чине велике злоупотребе и грдни трошкови, наређује се, да ничија свадба не траје више од два дана, и то други дан да се сватови разилазе. „Осим тога, будући да се оно *братинско* при свадби понеки сватови врло велико захтева, и отуда или велики трошкови или кавге велике бивају, то преципите од прилике колико ће се братинско по целој држави плаћати." За тим наређује, да се све ово обнародује и закаже окружним судовима, капетанима и кметовима, да ово набљудавају под строгим одговором.

[Кнеж. Канц., Нах. Пожаревачка 1834].
[Кнеж. Канц., Нах. Крагујевачка 1834].

2. — 31. маја 1837. године, № 289 пише Јован Обреновић Кнезу Милошу: — „Господин полковник ужички, Окружја Ужичког, Јован Мићић с рапортом од 21. т. м., № 475. јавља да је Станица, кћи Милосава Марјановића из села Чајетине, среза његовог, удата за Димитра, сина Остоје Павловића у исто село 21 дан само као невеста у кући мужа својег живела и чрез све ово време за нечим тугујући, у изговору да јој је нека мука на сердцу, 14. т. м. по истеченију 3 до 4 сата ноћи у башчу отишла и о једној крушки појасом својим обесила се. По овом да је он испитујући узрок њеног самовољног смерти заданија од кућевних њених разу-

мети могао, да је за неким момком, именом Милош, сином Богића Н. из истог села чезнула."

[Кнеж. Канц., Јован Обреновић 1837].

3. — 2. августа 1837. године, № 1145, јавља Средоточни Командант Арсеније Андрејевић Кнезу Милошу да се у Срезу Гружанском 1. т. м. „млада под венцима, Станија, жена Петронија Миливојевића, из Десимироваца, без да ко зна зашто, сама, у својој згради, обесила."

[Кнеж. Канц., Нах. Крагујевачка 1837].

д) **Удаја трудне девојке.** — 1. — 25. фебруара 1819. године пише из Зеока кнез Павле Гошнић Кнезу Милошу — „По дужности мојеј, како што сам и дужан за свашто Вами јавити, того ради Вами јављам за случај, који се тревио у кнежини мојој међу селом Барзиловицом и Барошевцом Неки људи из Барошевца испросе девојку из Барзиловице и одведу по обичају сербском. Тако после неког времена иста девојка, коју су Барошевци одвели роди копиле, а Барошевци онај дан врате натраг и ону девојку и копиле у Барзиловцу, пак јаве мене, те ја дођем и испитивао сам девојку за свашто. Она каже да је са Осаћанима, који су у аргаштини били гди је она прибивала. А и она је из Осата. Пак дете живи дан и ноћ пак умре. Тако ја више пресуђивати не ктенем док Вами не јавим, а Ви по вашој чистој совести како за право нађете одпишите ми, како ће о истом случају, који се Вами јавља бити пресужденије, а ви како одпишете по Вашој заповести учинићу.

[Кнеж. Канц., Нах. Београдска 1819].

2. — 13. јануара 1820. године пише из Гараша оборкнез Милутин Савић Кнезу Милошу: — „Обзнањујем Вама, како је Рајко из Винче прије два месеца дана довео снају из Дојње Трешњевице, па се сада породила, а речени Рајко кад је видио, да му је снаја

копиле родила а он није могао стерпити, него је отерао од себе у род. И тако се несрећа на путу трефила те дете умрело од зиме и мертво у Трешњевицу донешено и стоји још до данаске неукопато, нити даду там, ди се родило, нити тамо у род, ди је донешено, обаче ради туче, да се закопа. Девојку сам пак, кад сам случај чуо, испитао с ким је дете начинила и она каже с Карићом Радованом из Доње Трешњевице. Тако кметови и остали сви што су били на састанку молу Вас, Господару, да такова дела између њих изтребите, да се не би још у напредак већма умножила. И нашли смо Рајка кривљега, што је дете уморио, него ли Карића, што га је начинио. Того ради обзнањујем Вама, како Ви на моје писмо нађете и извидите, а и ја се сам стидим такова дела Вам писати, с којим остајем Ваш свако добро желателни службеник...."

[Кнеж. Канц., Нах. Крагујевачка 1820].

3. — 13. маја 1824. године, № 433 пишу Кнезови Суда Обштенародњег Србског Кнезу Милошу: — „По налогу Вашему питали смо Стевана, колико би он захтевао за прикормленије имућег Нединог с кнеза Милетиним шураком родити се детета, који каже да се тако догодило било један пут у њиховому селу подобни случај, и да је онај с ким је девојка затруднила платио оному који је девојку узео 300 гроша. Ништа мање, он каже да ће задовољан бити са 150 грома, обаче без никаквог више од ове последње суме уштерба, представљајући нам да ће око детета доста трошка имати, које обећава се, да ће као своје собствено пазити. Јављајући Вам сије шаљемо и Стевана с братом и девојку с оцем Вашему Сијателству."

[Кнеж. Канц., Нар. Суд 1824].

4. — 29. септембра 1833. године, № 2327. пише Суд Народни Србски Кнезу Милошу: — „Неки Јован Јашић

из Голобока у Нахији Смедеревској ожени се пролетос, узевши себи за жену девојку Марију, кћер Маринка Ивановића из Селевца, и кад се с њом венча, на неколико дана после тога позна да је трудна дошла му, и одмах је одбије, и тужи се на то надлежном капетану, пред којим она каже, да је још као девојка с Јоњом Првуловићем, такође из Селевца, љубочинствовала и јошт око Митрова-дне затруднила, које и Јоња призна и капетан их пошље у Суд Нахије Смидеревске, који призове и реченога Јована и испита га шта он са женом својом чинити мисли. На ово му Јован одговори, да је никако више неће за жену да има." — Даље се казује како је Марија отишла своме оцу, како се тамо породила, како је Јоња због прељубе кажњен поред апсе још и телесно, и како сад Јован Јошић тражи развод од своје жене.

[Кнеж. Канц., Нар. Суд 1833].

е) **Свадбени дарови.** — 1.— 1. јуна 1823 године, № 989. — „Писано Кнезу Васи у Чачак и послано му 8 јастука и 1 душек спремљени за Мирјану, сестру Госпођину, да понесе са собом о удадби — да их наложи вуном од почистелине овче или онди у Чачку, или у Чаетини, и остављено му на његово расположеније послати их сад у Чаетину, или оставити их да се понесу о свадби с девојком."

[Кнеж. Канц., Дел. Прот., Унутр. Преп. 1823].

6. јуна 1823. године. — Писано кнезу Васи Поповићу у Чачак: — „Јорган, ћилимче и ибрик с легеном за Мирјану овди је приправљено, да се спреми с њом заједно, за то он само нек се стара спремити јој ово што му је одавде послано."

[Кнеж. Канц., Дел. Прот., Унутр. Преп. 1823].

2. — 28. јула 1823. године, № 1418. — „Писано Кнезу Јосифу Милосављевићу у Брусници да су Теодосије Пе-

шић и Аница Бојева из Брђана Нахије Рудничке распуштени. Препоручено му да призове обе стране и наплати Теодосију од родитеља Аничиних: 1 дукат од 14 гроша, о прошњи потрошених 16, о јабуци 7 и 30 пара, од брата Теодосијева даних 20, за прслук дат сестри Аничиној 7, за чизме 10, за цубе 32, даровнине 10, у суми 116 гроша и 30 пара; а да узме од Теодосија ствари ове: 3 зубуна, 4 кошуље женске, 3 мушке, 3 чарапе, 1 рукавице, 2 чарапе Аничине и 1 кецељу, и врати Аници као ствари које је она Теодосију у кућу донела. По поравнању да извести Господара о том".

[Кнеж. Канц., Дел. Прот., Унутр. Преп. 1823].

ж) **Лажни младожења место правог.** — 12. марта 1827. године № 184 пише Суд Народни Србски Кнезу Милошу како је Суду предстао Милосав Дамњановић, из Горњег Јовца, Нахије Јагодинске са својом женом Ружом, која од њега већ четврти пут бежи. На питање Суда зашто бежи од мужа, Ружа одговара: — „да је она истина сама за овог Милосава дошла, но посредством лукавства Иносаве сестре Милосављеве, која је (као што ова Ружа каже) у место свог брата Милосава представила њој Стојана Миленића из Јовца, својег зета (који се недавно преставио) и показала да је оно њен брат и ако хоће да за њега пође. И обегенисавши она реченог момка обећа се Иносави за њега поћи, и тако од ње преварена дође сама у Милосављеву кућу и онде ноћу венча се за њега, којег топрв после венчања види да није онај, којега је она гледала, но да се за другога, за којег никад пошла не би, венчала. — — Гледећи на Милосава Дамњановића лако се закључити може, да је ова Ружа заиста преварена, јер прилика не доноси, да би она њега оваквога, као што се види да је, полак узет човек, бегенисала и сама за њега дошла".

[Кнеж. Канц., Нар. Суд 1827].

з) **Женидба свештеника.** — 14. октобра 1820. године пишу Кнезу Милошу Милосав Здравковић, обркнез ресавски и Станислав Алексијевић, да је — „показатељ овога препоручителног писма, попа Јоан из Гложана, који млад и незрел возрастом јошт оженио се и запопио га епископ" али да му је жена умрла, па моле Кнеза Милоша да би му одобрио „и второме браку сочетати се."

[Кнеж. Канц., Нах. Ћупријска 1820].

XXXVII. Седељке.

1. — 9. августа 1833. године издао је Кнез Милош у Пожаревцу следећи „Указ": „Између других злоупотреблениja, која нам изкорењавати ваља, јесте и скупљање мушких лица с женскима на седишту ноћном тако названом прелу, сјелу ил' сједељки. Рђави обичај овај не само не слаже се с добронравијем, него и даје повод к свађама, бијењу међусобном и самоме убијству. Ово последње (убиство) догодило се ово дана на реченом седишту ноћном у Нахији Пожаревачкој, Капетанији Млавској, селу Божевцу.

„Да би се подобне несреће предупредиле и повод к развраћању, имено к пороку блудодјејанија при овима састанцима уклонио, нашао сам се побуђен у смогренију том следујућу заповест издати:

„У напредак строго забрањавам мушкима лицима на прело долазити и онде с женским састајати се Женскињама желећим на дугим ноћима у друштву прести и што зарадити, премда би оне и код својих кућа у истоме послу што привредити могле, из призренија заведеног обичаја и што у друштву може бити охотније раде, дозвољава се на прелу састајати се, но дужне ће бити таково држати саме, и то по кућама, а не изван кућа по пољу, гди су досад подобни састанци кромје тога што су давали већу прилику к блу-

додијеванију, певанком и вриском својом суседне уморне људе, желеће од труда свог одпочинути, узнемиравале.

„Који заповјест ову преступи, биће строго кажњен.

„Капетани одговараће за свако преступленије, које би се у капетанији њиној, при више наведеним ноћним седиштима, догодило. А да би зли овај обичај у капетанији својој лакше искоренили, то им власт дајем преступнике ове заповести према величини њихове кривице штаповима каштиговати.

„Догодивше се убиство у Божевцу, Нахије Пожаревачке, дало ми је повод к изданију приложене заповести, коју Вама пошиљући препоручујем, да је у копији свима судовима нахијским пошљете с том од Ваше стране препоруком, да је подручним капетанима опет у копији саобште и средством њих обнародују, а при том да мотрите, да се она тачно набљудава и извршује."

[Кнеж. Канц., Нах. Пожаревачка 1833].

2. — Рапортом од 15. августа 1834. године јавља војни командант подунавско-тимочки, полковник Стефан Стојановић из Зајечара Кнезу Милошу: — „13 т. м. у селу Малом Изворчићу, Окружију Црноречком држано је од девојака и жена, ноћу, прело, и тамо је било и неколико момчади из истог села, између којих неки Траило Младенов и Барбул Јованов заваде се између себе око девојака и Траило у љутњи удари ножићем Барбула у трбух, којем утробу распори, и овај после 10 сати умре. Траило Младенов од оног времена находи се при Суду Црноречком под апсом.

На овај је рапорт Кнез Милош одговорио Стефану Стојановићу 21. августа 1834. године № 2851: — „Видевши из рапорта Вашег од 16 тек. како су се у Малом Изворчићу, у Окружију Црнојечком, на прелу, око девојака, ноћу посвађала два момчета Траило Младенов

и Барбул Јованов и како је Траило у љутини ударио ножићем Борбула у трбух и како је после 10 сати умро, пресуђујем одмах да се тај убица, Траило, код истог села, у којим је Барбула убио, погуби, нек буде по праву крв за крв, за пример и ужас другима.

„Овом приликом препоручујем Вам, да та прела са свим од сад забраните у целом великом сердавству Вашем. Нико да се усудио није од сад јавна прела држати, на која би се множество народа, а особито мушкарци скупљали. Жене нек преду у кућама њиховима, а мушкарци да се не усуђују к њима, где преду, ићи. Ако ли би се ко усудио ово запрећеније преступити да од надлежне власти строго каштигован буде, да се у напредак подобни зли случајеви са свим предупреде."

[Кнеж. Канц., Нах. Црноречка 1834].

XXXVIII. Суд пред трговцима.

1. — 30. децембра 1820. године пише Милосав Здравковић из Свилајинца Кнезу Милошу: — „Јављамо Вам, Милостиви Господру, како полази тамо Голуб и Милета, из наше нахије, да представе тужбу код Вас на Анђелка из Шулковца, који им је дужан 1800 гроша, па не могу сами да се подмире. И судили су се један пут код трговаца у Јагодини, на које и писмо од трговаца имаду. Сада Анђелко неће ни на то да пристане, већ их омашује от дана до дана, као не мисли човек ни платити. За то они полазе к Вама, Господару, да представе тужбу своју, а и ми Вас покорно молимо, да бисте им извидели ту њихову тербу, да и овим сиромасима не пропадне своје."

[Кнеж. Канц., Нах. Ћупријска 1820].

2. — 12. јануара 1821. године. — „Писато Петру Вулићевићу. Предложио тужбу Ђорђе Љотић из Сме-

дерева на Стојка Гачића из Ландола, да му је дужан 259 гроша. Тога ради препоручено му, да призове онога дужника, да се закуне пред трговцима, ако удара у инћар.«

[Кнеж. Канц., Дел. Прот., Унутр. Преп. 1821].

XXXIX Чини.

1. априла 1820. године пише из Пожаревца Кнез Марко Теодоровић Кнезу Милошу, да је неки Костандин из села Нересннце, Кнежине Жвиждске на неколико дана по Васкресенију убио ножем своју сусетку, жену по имену Еву, „из узрока да је та жена с средством чародејанија његовом дому и имјенију много штете причинила". Најзад разболи му се супруга и за два дана умре. Кад је Ева чула запевку у Костандинову дому оде тамо. „Овај обаче Коста из недостатка расуждениja помисли да је Ева узрок болести његове супруге' убоде је ножем у прса"[1]).

[Кнеж. Канц., Нах. Пожаревачка 1820].

[1]) Нересница је румунско село и овај је податак из румунског веровања у чини.

РЕГИСТАР

ГРЕШКЕ

СТРАНА	ВРСТА	ШТАМПАНО	ТРЕБА
6	2 одозго	недље	недеље
8	6 одозго	заживи	засиви
9	2 одозго	недље	недеље
10	10 одозго	Марочито	Нарочито
10	5 одоздо	14. новембра	8. новембра
13	11 одозго	Тројце	Тројице
31	7 одоздо	листица	лисица
34	1 одоздо	мадо	младо
52	7 одоздо	Чубра Баро	Чубра Маро
76	12 одоздо	дванајест	дванаест
81	8 одоздо	јада	једа
83	8 одозго	замали	запали
113	18 одозго	Микола	Никола
115	7 одоздо	кошињицу	кошуљицу
118	4 одоздо	шуђурку	шућурку
127	7 одозго	Икањ дан	Ивањ-дан
138	2 одоздо	луденице	лубенице
142	14 одоздо	бевојчица	девојчица
148	1 одоздо	едно	једно
160	4 одоздо	затекнем	да затекнем
161	17 одоздо	чине	чини
165	7 одоздо	невиђенх	невиђених
167	5 одоздо	галири	талири
169	16 одозго	Удовици	Удовцу
172	1 одозго	повело	повео
173	17 одоздо	перчен	перчин
193	2 одоздо	пролуже	продуже
197	12 одоздо	обичје	обичније
207	18 одоздо	ситна	ситна књига
212	13 одозго	Тројцу	Тројицу
215	15 одоздо	сва	сва је
217	5 одоздо	сконац	склопац
218	15 одоздо	намери	намерно
219	12 одоздо	Горевична	Горевина

СТРАНА	ВРСТА	ШТАМПАНО	ТРЕБА
222	12 одоздо	рерматизам	ревматизам
228	12 одоздо	сламке	сиамке
266	15 одозго	радови	јадови
271	8 одоздо	мица	маца
279	1 одозго	8. Грађење вина	3. Грађење вина
281	13 одоздо	пројђу	пређу
292	8 одоздо	Титра	Тигра
294	11 одоздо	веко	неко
297	12 одоздо	раскршницу	раскрсницу
308	16 одозго	госле	госте
309	17 одоздо	вињином	већином
312	15 одозго	задруга	задруга
320	6 одоздо	виљкшке	виљушке
323	13 одозго	кресовом	кресивом
323	15 одоздо	гозгу	гозбу
355	8 одозго	додилаш	додолаш
411	1 одоздо	појивно	појавно
415	12 одозго	крвнику	крвниву
424	7 одозго	али	али
432	16 одоздо	вамиржію	вампиржію.

Књ. VI. *Насеља српских земаља.* Уређује д-р Цвијић III. књига: *Иољаница и Клисура*, од Ристе Т. Николића; 2. *Темнић*, од Ст. М. Мијатовића; 3. *Скопска Црна Гора*, од Свет. Томића; 4. *Ибар*, од Рад. М. Илића; 5. *Васојевићи у Турској граници*, од попа Богдана Лалевића и Ив. Протића; 6. *Качер*, од Мил. Т. Ракића. Са III. свеском *Атласа*. Београд, 1905. Цена 9 динара.

Књ. VII. *Обичаји српскога народа.* 1. Левач и Темнић, од Станоја М. Мијатовића; 2. Косово Поље, од попа Дене Дебељковића; 3. Скопска Црна Гора, од попа Атанасија Петровића. Београд, 1907 Цена 3 дин.

Књ. VIII. *Насеља српских земаља.* Уређује д-р J. Цвијић. IV. књига: 1. *Кучи*, од д-ра J. Ердељановића; 2. *Колубара и Подгорина*, од Љ. Павловића. Са IV. свеском *Атласа*. Београд, 1907. Цена 10 дин.

Књ. IX. *Српске народне игре.* Уредио д-р Тих. Р. Ђорђевић. Прва књига: 1. *Из Босне и Херцеговине*, скупио Лука Грђић Бјелокосић; 2. *Из Левча и Темнића*, скупио Станоје М. Мијатовић; 3. *Из Скопске Црне Горе*, скупио Атанасије Петровић. Београд, 1907. Цена 2 дин.

Књ. X. *Српска народна јела и пића.* Уредио д-р J. Ердељановић. Прва књига: 1. *У Левчу и Темнићу*, од Ст. М. Мијатовића; 2. *У Херцеговини и у Босни*, од Луке Грђића Бјелокосића. Београд, 1908. Цена 2 дин.

Књ. XI. *Насеља српских земаља.* Уређује д-р J. Цвијић. Пета књига: 1. *Сарајевска околина*, од † попа Стјепа и † Владимира Трнинковића; 2. *Горње Драгачево*, од Коста Јовановића. Београд, 1908. Цена 6 дин.

Књ. XII. *Насеља српских земаља.* Уређује д-р J. Цвијић. Шеста књига: 1. *Херцеговина*, од д-ра J. Дедијера. 2. *Братоножићи*, од д-ра J. Ердељановића. Са шестом свеском *Атласа*. Београд, 1909 Цена 6 дин.

Књ. XIV. *Обичаји народа српскога.* Књ. II. Београд, 1909. Цена 4 дин.

5. Зборник за историју, језик и књижевност српскога народа.

Прво одељење.

Књ. I. *Стари српски записи и натписи.* Скупио их и средио Љуб. Стојановић. Књ. I. Београд, 1902. — Цена 6 дин.

Књ. II. *Стари српски записи и натписи.* Скупио их и средио Љуб. Стојановић. Књ. II. Београд, 1903. — Цена 6 дин.

Књ. III. *Стари српски записи и натписи.* Скупио их и средио Љуб. Стојановић. Књ. III. Београд, 1905. Цена 6 дин.

Књ. IV. *Матије Властара Синтагмат.* Издао Ст. Новаковић. Београд, 1907. Цена 6 дин.

Књ. V. Стефана Вербеција Трипартитум, Пергошићев превод. Београд, 1909. Цена 4 дин.

Друго одељење.

Књ. I. Исписи из париских архива. Прикупио д-р Мих. Гавриловић. Београд, 1904. Цена 6 дин.

6. Српски Дијалектолошки Зборник.

Књ. I. *Дијалекти источне и јужне Србије.* Написао д-р Ал. Белић. Београд, 1905. Цена 10 дин.

7. Посебна издања.

— *Спомен на тужну свечаност* приликом смрти Др. J. Панчића, првога председника Срп. Крал. Академије. Београд, 1888.

— *Он зна све*, прича Л. К. Лазаревића; и *Ново оружје*, прича Сима Матавуља. 1890. Цена 1 дин.
— *Први основи словенске књижевности међу балканским Словенима. Легенда о Владимиру и Косари*. Културно-историјске студије Стојана Новаковића. 1893. г. Цена 3 дин.
— *Геологија Србије*, од Јована М. Жујовића. Део први: *Топографска геологија*. С првом свеском *атласа*. 1893. Цена 7 дин.
— —— Део други: *Еруптивне стене*. С другом свеском *атласа* 1900. Цена 5 дин.
— *Грчка и српска просвета*, написао Др. Владан Ђорђевић. 1896 Цена 2·50 дин.
— *Одломци о грофу Ђорђу Бранковићу и Арсенију Црнојевићу патријарху, с три излета о такозваној великој сеоби српскога народа*, написао Иларион Руварац. 1896. Цена 2 дин.
— *Манастир Каленић*. Написао М. Ђ. Милићевић. 1897. Цена 1 дин.
— *Дубровник и Османско царство*. По архивалнијем исправама написао д-р Лујо кнез Војновић. I св. Београд. 1899. Цена 1·50 дин.
— *Споменица о преносу праха В. Ст. Караџића из Беча у Београд 1897*. Београд. 1898. Цена 1·50 дин.
— *Автобиографија протосинђела Кирила Цвјетковића* и његово страдање за Православље. Приредио Димитрије Руварац, протојереј. Београд. 1897. Цена 1·50 дин.
— *Пирхово путовање по Србији у 1829. год.*, превео д-р. Драг. Т. Мијушковић. Београд. 1899. Цена 1·50 дин.
— *Оглед француске библиографије о Србима и Хрватима 1544—1900*. Прибрао и средио Никола С. Петровић. Београд. 1900. Цена 2 дин.
— *Каталог рукописа и старих штампаних књига*. Збирка Српске Крал. Академије. Саставио Љуб. Стојановић. Београд. 1901. Цена 2 динара.
— *Основе за географију и геологију Ст Србије и Македоније*, кн. I и II.; са атласом језера Ст. Србије, Македоније и Епира и геолошким атласом Ст. Србије и Македоније, — од д-ра Ј. Цвијића. Београд. 1903, 1903 и 1906. Цена 30 дин.
— *Јаков Игњатовић*. Књижевна студија д-ра Јована Скерлића. Београд, 1904. Цена 3. дин.
— *Србија и српски покрет у јужној Угарској 1848 и 1849*. Написао д-р Драг. М. Павловић. Београд, 1904. Цена 2 дин.
— *Стогодишњица Српскога Устанка*. Свечани скуп С. К. Академије 7. септембра 1904. Београд. 1904. Цена 1 дин.
— *Омладина и њена књижевност (1848—1871)*, од д-ра Јована Скерлића. Београд. 1906. Цена 5 дин.
— *Црна Гора за Морејског рата (1684—1699)*, од Јов. Н. Томића. Београд. 1907. Цена 3 дин.
— *Д-р Никола Крстић*. Београд, 1908. Цена 2·50 дин.
— *Град Клис у 1596 г.*, од Јов. Н. Томића. Београд, 1908. Цена 2 динара.
— *Историјски развитак нишавске долине*. Морфолошка студија Петра Т. Јанковића. У Београду, 1909. Цена 2 дин.
— *Српска књижевност у XVIII веку*, од д-ра Јована Скерлића. У Београду, 1909. Цена 6 дин.
— *Историја у народним епским песмама о Марку Краљевићу*, од Јов. Н. Томића. У Београду, 1909. Цена 2 дин.

8. Издање Баталакиног фонда:

— *Историја српског устанка*, од Лазара Арсенијевића — Баталаке Део први. Београд. 1898. Цена 3 дин.
— *Историја српског устанка*, од Лазара Арсенијевића — Баталаке Део други. Београд. 1899. Цена 3 дин.